הלכה · מחברי זמננו

שלח תשלח

רבי נפתלי ויינברגר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שלח תשלח

רבי נפתלי ויינברגר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שלח-תשלח/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
הקדמה למהדורה שניה 7
חלק ההלכה 8
דיני שלוח הקן 8
הוספות לדיני שלוח הקן 53
תשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א 100
שו"ת 140
זהר 173
חלק האגדה 176
טעמי המצוה 176
שכר המצוה וסגולותיה 187
חלק המעשי 199
כשרות העופות 199
פולמוסים על כשרות העופות 216
הכרת טבע העופות 241
קיצור הלכות שלוח הקן 262
הדרכה מעשית 264

הקדמה

יתברך הבורא וישתבח היוצר, שהבדילנו מן העמים והנחילנו תורתו הקדושה, וחיי עולם נטע בתוכנו. ונראה בס"ד לבאר הלשון "נטע בתוכנו", ע"פ דברי החיד"א (פני דוד, פרשת האזינו) שכל אחד ואחד מישראל יש לו חלק מסוים בתורה הק' כפי שורש נשמתו, ולכן יש חיוב מיוחד להשתדל להוציא לאור את אותו חלק המיוחד לו, מאז מעמד הר סיני. ובזאת ביאר לשון חז"ל: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. כלומר, תלמודו שלו, היינו החלק המסוים שיש לו בתורה.

ובסוף ספר מעלות התורה מביא בשם האלשיך ביאור בלשון התפילה ותן חלקנו בתורתך: שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקבלו כל אחד חלקו בתורה וזה מה שכתוב בגמ' (מגילה ו, ב) יגעתי ומצאתי תאמין הוי כאדם המוצא אבדתו לפי שהוא חלקו, עכ"ל.

•

אפתח פי בהודאה מרובה מעומקא דליבאי לאבי שבשמים, צורי וגואלי, על חיים חן וחסד שמשפיע עלי תדיר. מה אשיב לה' כל תגמולוהו עלי, אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו.

וביותר אהודנו על שזיכני ברוב רחמיו להיות מיושבי בית המדרש ומעוסקי תורתו. ומצוף דבש תורתו הק' הטעימני, ובאבק רגלי תלמידי חכמים האבקני, ונתן בלבי לברר הסוגיות הקשורות לקיום מצות שלוח הקן, ובירור פרטי הלכותיה. ותפלתי שטוחה לפניו ית"ש, שיצא דבר מתוקן מתחת ידי.

קראתי שם הספר "שלח תשלח" ע"פ עצתו של מרן רבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א. לאחר מכן, הראוני שגם שמי מרומז בשם זה, כמו שכתבו הקדמונים שכן ראוי לעשות, שהרי הגימטריא של שמי "נפתלי יחיאל בן שלמה אברהם וגיטל נ"י" מכוון לגמטריא של "הספר שלח תשלח".

•

ספר זה מכיל שלשה חלקים, אשר שלשתם נצרכים כדי לקיים המצוה כדבעי ובשלמות המחשבה הראויה. חלק ההלכה, חלק האגדה וחלק ההדרכה המעשית, והכרת טבעי העופות.

בחלק ההלכה זכיתי בס"ד לערוך דינים והלכות הנחוצות לקיום המצוה. המיוחד בחלק זה שהוא מבוסס ברובו על פסקי גדולי הפוסקים שליט"א שבדורנו, כאשר זכיתי לשמוע מהם ולאחר הדקדוק בדבריהם כתבתי.

וזאת למודעי: הרבה שאלות שאלתי קמיה דעמוד ההוראה בדורנו **מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א**, ועמלתי מאד לרדת לסוף דעתו ולדייק בלשונו. ולפי הצורך, חזרתי שוב אל מרן שליט"א ללבן ולהבהיר הבנת תשובתו וניסוחה. אך, למרות כל זאת לא הבאתי את הדברים בשמו ממש, כדי שלא יובן שמרן שליט"א סמך ידו על הדברים, כאילו כתבם בעצמו, ותחת זאת כתבתי דהדברים נאמרו **ע"י אחד מגדולי הדור שליט"א**.

בחרדת קודש הנני להודות לרבינו הגאון הגדול מרן רבי חיים קניבסקי שליט"א, שנתן עינו ולבו באורך רוח, לפשוט כל ספקותי והכריע בכל שאלותי המרובות. וכך זכיתי לקונטרס מיוחד מתשובתיו, ואף עבר עליו קודם ההדפסה.

וכן אודה למרנן ורבנן: **מורנו הגאון הגדול רבי ניסים קרליץ שליט"א**, **ומורנו הגאון הגדול רבי יהודא שפירא שליט"א**, **ומורנו הגאון הגדול רבי משה הלברשטאם שליט"א**, שהקדישו לי זמן רב וחיוו דעתם בכל השאלות והספקות שהצעתי ושטחתי לפניהם.

•

ברגשי הודאה והוקרה אזכיר את מורנו הגאון הגדול רבי נתן צבי פינקל שליט"א, העומד בראש ממלכת התורה - ישיבת מיר המעטירה, אשר באכסניה של תורה זו, זכיתי ללמוד ולחבר ספרי זה. יה"ר שיזכה להמשיך ולשמש בקודש, בהיותו דמות מופלאה של מסירות נפש ללימוד תורה והרבצתה ברבים, מתוך בריאות גופא ונהורא מעליא.

כמו כן אודה למו"ר הגאון רבי אליהו ברוך פינקל שליט"א, ולמו"ר הגאון רבי אשר אריאלי שליט"א, ולמו"ר הגאון רבי צבי פרצוביץ שליט"א שזכיתי לטעום מצוף תורתם.

וכן להרה"ג ר' משה אהרן פרידמאן שליט"א אשר זכיתי לחנות במשך כמה שנים מ"חבורותיו" הנפלאות.

•

בעומדי בשער הספר אעלה על ראש שמחתי את הורי היקרים, אבי מורי רבי שלמה אברהם שליט"א, אשר זכה להיות ממגידי שיעור המעולים בלימוד בדף היומי, מזה למעלה מעשרים שנה, ומרביץ תורה בפני קהל גדול שומעי לקחו בק"ק "אור לשמים" בניו יורק ואמי מורתי מרת גיטל תליט"א, אשר מנעורי גדלוני וחנכוני בדרך התורה והיראה, תוך שהם מוסרים כל כוחם למען מטרה קדושה זו. ישלם ה' הטוב משכורתם כפולה מן השמים ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתו"מ מתוך הרחבה והרווחה כל הימים.

זכות התורה ועמלה הכרוכה בספר זה תעמוד להם אשר בנדבת רוחם ורוחב לבם נטלו על עצמם הוצאות ספר זה לזכות ולע"נ זקני אבי אבי הרב חיים צבי ז"ל. יה"ר שזכות התורה והמצוה תעמוד לו לעילוי נשמתו בגנזי מרומים. וכן תהי' לזכות רעייתו זקנתי החשובה תבדל לחט"א מרת רוזא.

כמו כן אודה בכל לב לחמי היקר הרב צבי יהודה באש שליט"א, ולחמותי מרת פערעל תליט"א, אשר דואגים לצרכינו ומחסורינו במאור פנים וביד רחבה. יהי רצון שיבורכו ממקור הברכה, ויזכו לראות נחת מכל יוצאי חלציהם. ישלם להם ה' שכרם וימלא כל משאלות לבם לטובה.

•

כדרכה של תורה שהיא נקנית בדיבוק חברים דוקא, אף בספר זה נעזרתי בכמה וכמה ת"ח ואברכים חשובים, בכמה וכמה אופנים. והנני רואה חובה וגם זכות להזכירם לברכה:

בראש וראשונה אודה להרה"ג ר' שרגא פייביל קופמאן שליט"א, מחשובי האברכים בישיבת מיר, וממייסדי "חברת מצוות נדירות", אשר עודדני להו"ל חיבור זה, ואף למדתי עמו בצוותא חדתא רוב הסוגיות הקשורות למצוה זו. ועוד עזר לי בבקיאותו המופלאה במרחבי התורה, והאיר עיני לידיעות חשובות.

וכן אודה להרה"ג רבי משה זכריה ברזם שליט"א מכולל חזו"א בב"ב, מחבר ספר "אמרות משה", אשר הגעתי על ידו להרבה מקומות מפוזרים בפוסקים, הקשורים לחיבור זה.

ולהרה"ג ר' ישעיה עפשטיין שליט"א מב"ב, אשר זוכה לשמש ולהתאבק בתורתם של גדולי ישראל שליט"א, אשר היה לי לעזר רב בכמה מעניני הספר.

הודאה מיוחדת שגורה לידיד נפשי הרה"ג ר' שמעון מרגליות שליט"א מח"ס 'הבנים תקח לך' על מצות שלוח הקן. אשר קיים בעצמו מאמר רבותינו (רבה, פרשת נח, ל"ב ב): אין לך אדם אוהב בן אומנתו, אבל החכם אוהב בן אומנתו. ואכן, הראה לי מראה מקומות חשובים הנוגעים לבירור הלכות מצוה זו, והסביר לי הרבה על טבע העופות.

כמו כן אודה להאברכים החשובים, יגעים בתורה ועמלים בעבודת ה', על עזרתם והערותיהם החשובות והמועילות ה"ה: הרה"ג ר' דוד יהושע קניג, הרה"ג ר' אריה לייב רייך, רבי אליהו משה זילברשטיין, רבי שמעון כהן, רבי מנחם צבי פישער, רבי אליעזר מאיר פישער שליט"א. כולם מוזכרים לטובה. יה"ר שיקויים בהם ברכת התורה: למען ייטב לך והארכת ימים.

וכן ברצוני להודות לידידי רבי יוסף קרנפלד שליט"א מנתניה אשר הסביר לי הרבה פרטים על קינון היונים.
אביע במיוחד את תודתי להרה"ג ר' אמיתי בן דוד שליט"א מח"ס שיחת חולין עמ"ס חולין, על מכתבו המקיף והנפלא על כשרות העופות.
שלמי תודה וברכה אשגר לידידי הרה"ג ר' חיים אייזיק טיקוצקי שליט"א על תרומתו הנכבדה בעריכת וסגנון הספר, מרישא ועד גמירתא, יה"ר שיזכה להמשיך להדיר ספרים נוספים בכשרונותיו המיוחדים מתוך הרחבת הדעת וכט"ס.

•

ואני טרם אכלה לדבר להודות ולהלל, אודה בכל לב לרעייתי הניצבת תדיר לימיני, מרת נעמי תחי', אשר ברוב מסירותה והקרבתה, זוכה אני לשקוד על דלתי תורה. ואף חיבור ספר זה נתאפשר אודות לעזרתה ועידודה. ישלם לה ה' שכרה הטוב. ויה"ר שנזכה יחדיו לאורך ימים ובריאות איתנה, וימלא ה' כל משאלות לבנו לטובה, ותשרה הברכה בכל מעשה ידינו, אכי"ר.

הקדמה למהדורה שניה

אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה על רוב רחמיו וחסדיו הגדולים שעשה עמדי ובכללם חסדו הגדול שזכיתי להוציא לאור ספר זה, המהדורה הראשונה יצא לאור בשנת השמיטה תשס"א ונתקבל הספר בחיבה אצל לומדי התורה הק' ואצל רבים מקהל עדת ישורון שהם חפצים לקיים מצות שלוח הקן בכל פרטיה ודקדוקיה, כדת, וכדין. ותפלתי שטוחה לפניו יתברך שגם מהדורה שניה זו על כל ההוספות שנוספו בה תמצא חן בעיני כל רואיה.
מילים אין אתנו לבטא עומק רגשי תודתנו לאבינו שבשמים על אשר נתקיים בנו מקרא שכתוב בהפטורת פרשת כי תצא - פרשת שלוח הקן:
הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי, האריכי מיתריך ויתדתיך חזקי (ישעיה נד, ב) ונתמלא הבית כולו אורה בהולדת בנותינו התאומות היקרות צפורה וחי' שרה שיחיו. ויה"ר שנזכה לגדלן לבעלי תורה, לחופה, ולמעשים טובים, אכי"ר.
תודתנו נתונה גם בזאת **למרן רבנו הגר"ח קניבסקי שליט"א** שהוסיף והקדיש מזמנו היקר, וענה על השאלות שנוספו במהדורה זו ואף עבר עליהם לפני שנמסרו להדפסה.

כששזכינו להכניס הספר אל **כ"ק האדמו"ר מבעלז שליט"א** עבר בין בתריו ואמר שאפשר לפרסם בשמו שעיין בספר ונהנה ממנו, ובקשתו שירכשו הספר ואף נתן סכום הגון להשתתפות בהוצאת הספר.

ואסיים בתפילה ובקשה להבורא עולם שיצא דבר מתוקן מתחת ידינו ושנשמע ונתבשר בשורות טובות ישועות ונחמות, ושנזכה לראות בביאת גואל צדק במהרה בימינו אמן.

חלק ההלכה

דיני שלוח הקן

סעיף א

חיזור אחר המצוה

א. מעיקר הדין אין חיוב לחזר בהרים וגבעות אחר קן, כדי לקיים מצות שלוח הקן, ומכל מקום בודאי יש להשתדל לקיימה, ודבר גדול הוא.

הרחב דבר

א. בגמרא חולין (קל"ט, ב) איתא: "ת"ר כי יקרא קן צפור לפניך, מה ת"ל, לפי שנאמר שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן, ת"ל כי יקרא במאורע לפניך", עכ"ל. ומבואר דמעיקר הדין אין חיוב מוטל על אדם לחזר אחר מצוה זו. ואולם כבר נאמר חכם לב יקח מצות. ואכן איתא בקדמונים בשבח המהדר ומשתדל לבוא לידי קיום מצוה זו.

בספר ארחות חיים מרבי אהרן הכהן מלוניל (הלכות שבת, הלכות קידוש סעיף כ') כותב: "**לפיכך המחזר בהרים וביערים אם ימצא קן צפור לקיים שלוח הקן יש לו שכר ואינו נקרא הדיוט, ואף על פי שהוא פטור מלחפש אחריו**", עכ"ל.

וכן כתב הברכי יוסף (גיליון השו"ע יו"ד סי' רצ"ב ס"ו) בזה"ל: "דמדברי האריז"ל משמע שצריך להשתדל לקיים מצוה זו", עכ"ל. וכן כתב בערוך השלחן (יו"ד סי' רצ"ב ס"א) וז"ל: "ואף שמן הדין אינו חייב לרדוף אחריה, מ"מ בוודאי דבר גדול הוא להשיג מצוה זו", עכ"ל.

מעלת המצוה

והענין מובן היטב ע"פ דברי המדרש תנחומא בפרשת שלוח הקן וז"ל: "אמר רב אדא, מאתיים וארבעים ושמונה מצוות עשה יש בתורה כמנין אבריו שבאדם, ובכל יום ויום צועקים על האדם, עשה אותנו שתחיה בזכותנו ותאריך ימים", עכ"ל.

וביתר ביאור איתא בהקדמה לשער המצות מרבי חיים ויטאל וז"ל: "ואפילו אותם שאינן חובה על האדם אלא בהזדמן כגון מצות שלוח הקן, שאינו מחויב לרדוף אחריה אלא כי יקרא קן צפור שהוא דרך מקרה וכיו"ב, עם כל זה צריך האדם לחפש אחריהם ולעשותם כי כל זמן שלא השלים התרי"ג מצות שהם כנגד רמ"ח איברים וגידי נשמתו, הנה נשמתו חסרה מן האיברים ונקרא בעל מום ועליו

נאמר כל אשר בו מום לא יגש, וזה נזכר ומפורש בספר התיקונים תי' ע' דף קל"א ע"ב שאין לו תיקון עד שיחזור בגלגול וישלים כל התרי"ג מצות", עכ"ל רבי חיים ויטאל.

וכן כתב רבינו הגר"א על הפסוק "בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישלם" (משלי י"ג, י"ג) וז"ל: "אבל הירא מלעזוב שום מצוה, ורואה לקיים כל דבר יהיה שלם בכל אבריו", עכ"ל.

ופשוט שאין להקשות מכל זה על הא דמובא להלן (דין ב) שיטות הפוסקים שאפילו ברואה קן אינו חייב ליטפל בה אם אין לו צורך בבנים. דבודאי מצד עיקר הדין ס"ל להני פוסקים שאינו מחויב בזה. ומ"מ על פי קבלה וטעמי החכמה יש להדר אחר מצות שלוח הקן אע"פ שאין מחויב ע"פ דין. כן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, עיין בתשובותיו (פ"ט, קע"ח-קפ"ב).

ויש לנו עדות על בעל תרומת הדשן שהשתדל לקיים מצוה זו, כמובא בספר לקט יושר, שנכתב ע"י תלמידו והוא כולל הלכות ומנהגים של רבו, וז"ל (חלק יו"ד, עמ' ס"ט): "אין לי חידושים ממצות שילוח הקן, אבל זכורני שפעם אחת אמר לו בעה"ב אחד במרפורק שיש לו קן בכרם שלו, ושאל לבעה"ב כל הדינים משילוח הקן ואמר כן הוא, והלך הגאון זצ"ל אל הכרם ולא מצא כמו שאמר בעה"ב. כמדומה לי שאמר שלא בא לידו זו המצוה", עכ"ל.

ובפירוש שולחן גבוה על השו"ע לרבי יוסף מלכו (יו"ד סי' רצ"ב ס"ח) איתא בזה"ל: "וכך עושים פה ירושלים עיה"ק ת"ו חסידים ואנשי מעשה לרדוף בהרים וגבעות וכפרים באישון לילה ואפלה ומסכנין בעצמן כדי לקיים מצות שילוח הקן ובשנה הזאת שנת התקי"ט קיימו מצוה זו תוך העיר", עכ"ל.

וכתב השל"ה בספרו 'שני לוחות הברית' (פרשת כי תצא), וז"ל: "**דע כי מצוה זו של שלוח הקן גדולה ונפלאה במאד מאד**. והאריכו בה בזהר ובתקונים וכל המקובלים. [להלן ב'הוספות לדיני שלוח הקן' הבאנו כל לשונו, יעו"ש].

בספר 'שער הגלגולים' לרבי חיים ויטאל (הקדמה ל"ח) איתא בזה"ל: "אמר לי [האריז"ל] כי המצות אשר אני חסר מהם הם י"א [מצות] בלבד וכו'. ואחר שאשלים אותם אז **צריך שאקיים מצות שלוח הקן אף על פי שכבר קיימתיה בגלגול אחר**. וזו המצוה היא תיקון אחרון שבכל התיקונים שאני צריך לתקן, וכוונת הענין להורות על שלוח הנפש שכבר נגמרה להתקן", עכ"ל. ועוד כתב להלן שם (שער הגלגולים פרק ד'), וז"ל: "כל המצות שיש יכולת ביד האדם לקיימם בגלגולו וכו' צריך האדם לרדוף אחריהם ולקנות שדה לקיים מעשרות, ואם לא קיימם הוא מוכרח להתגלגל ולקיימם על כל פנים", עכ"ל. והביא רבי חיים ויטאל (בהקדמה לשער המצות) שמקורו הוא בתקוני זהר (ע'), וז"ל: "זכאה איהו מאן דשריא ליה בכל אבר ואבר דיליה למעבד ליה אתר דלישרי ביה ולאמלכא ליה בכל אבר ואבר דלא יהא אבר פנוי מיניה, דאם חסר חד אבר דלא שריא עליה קוב"ה בגין ההוא אבר אתחזר בגלגולא עד דישתלים באיברים דיליה", עכ"ל.

בספר 'אגרת דרך ה" לרבי משה מטראני (המבי"ט) כתב (דף כ"ה) בזה"ל: "**ושלוח הקן** וכל מצות מאלו שאינן מצויות בכל יום, ישתדל שיבא לידו ויעשה לשם שמים", עכ"ל.

בספר "מאזני צדק" (על ספר תהלים, נדפס בשנת תס"ז. לרבי יצחק מווינא, תלמיד רבי דוד אופנהיים, הרב דק"ק פראג קודם שכיהן שם רבי יונתן אייבשיץ), כתב המחבר בהקדמה בזה"ל: "אפילו [ק"ן] סימני תהלים הם ע"פ הסוד, כאשר שמעתי מפי אדוני מו"ר הגאון הנשר הגדול וכו' מוהר"ר דוד אופנהיים נ"י טעם נכון ע"פ הרוקח, למה הם ק"ן מזמורי תהלים, באשר שמצא אדוני מורי ורבי, רבי דוד אופנהיים כתוב **בכתיבת יד הרוקח** אשר עדיין לא זכינו לאורו שלא בא עדיין לדפוס, טעם למה המה ק"ן מזמורים, לפי שדוד היה במדבר ולא היה יכול לקיים המצות עשה של שלוח הקן לכך אמר כנגדו ק"ן מזמורים. ומפרש הרוקח למה באמת במדבר לא קיים שלוח הקן, לפי שעמלקים מכשפים היו (ומנעו מלקיים שלוח הקן)", עכ"ל.

רבי יעקב עמדין בספרו 'מור וקציעה' (או"ח סי' כ"ד) כתב בזה"ל: "שמע מינה דאית לן למעבד טצדקי למיתי לידי חיוב מצוה אף על פי שאיננה חובה. ומכאן יש ללמוד לא לבד למצות ציצית, שהיא ודאי הכרחית בלא זאת, מכמה טעמים המוזכרים בסימן זה, וכל שכן בעת קריאת שמע ותפלה דלא סגי בלאו הכי כמו שכתבנו בסמוך בס"ד, אבל אפילו שאר מצות שאינן הכרחיות כלל אם לא באופן שיזדמנו כמו **שלוח הקן** ודכוותה, **גם כן יש להוכיח מכאן שטוב לאדם החרד לדבר ה' לחזור אחריהן לקיימן**. ולדעת בעלי הקבלה צריך האדם להתגלגל כדי לקיים תרי"ג מצות", עכ"ל.

בספר כתבי המגיד מדובנא על תנ"ך (מגילת קהלת פרק ב, פסוק ד) כתב בזה"ל: "ונקדים מה שאמרו חז"ל על הכתוב 'צדקתך כהררי אל', מה ההרים כובשים את התהום שלא יציף העולם, כך המצוות כובשות את הפורענות מלבוא על האדם וכו' **עד שאפילו בלכתו בדרך הוא חייב במצוות שילוח הקן**", עכ"ל. [ועיין להלן בפרק הוספות לדיני שלוח הקן שהבאנו כל לשונו].

הפרי מגדים כתב (או"ח אשל אברהם סימן ש"א, ס"ק ז): "ויש מצוה, אם עושה מקיים מצוה, ואין עושה אין עון, כשילוח הקן וצדקה אם יזדמן לו", עכ"ל. וכעין זה כתב הפרי מגדים (או"ח פתיחה כוללת חלק ג, אות א) וז"ל: "והמין הב' הוא נקרא מצוה לא חובה כמו שילוח הקן ומצות צדקה אם נתן כפי שיעור הראוי אין מחויב לרדוף אחריה, עיין יו"ד הלכות צדקה (סי' רמ"ט, סעיף א, ב)", עכ"ל. ובספר יסוד ושורש העבודה (שער הכולל פרק כ') כתב וז"ל: "בכדי לבוא על המוגמר בכי טוב, ראה ראינו לסיים את הספר בעניני ביאת משיח צדקנו שאנחנו עם קדוש מצפים ומחכים שיבוא במהרה בימינו. ונכון הדבר להזכיר סיבה מעוררת את האהבה לקרב ביאתו במהרה בימינו, **והוא ענין נפלא של קיום מצות עשה דשלוח הקן, כי מצא בקן ידו לעורר רחמים מרובים בעולמות העליונים**", עכ"ל.

במכתבי רבי צבי הירש קאלישר (מכתב קי"ח) כתב בזה"ל: "הלא בפירוש כתב השל"ה הק' בפרשת כי תצא והביא גם אזהרת האריז"ל שם בגליון שיתגלגלו ח"ו נפשות כאלו בכמה גלגולין, שכל שיש אפשרות בקיום שום מצוה אפילו אינה לפניו ממש הוא בא בגלגול עד שמקיימה. **ואפי' אינו רוצה לחפש אחר קן צפור לקיימה צריך להתגלגל**. ואם במצוה שכתוב רק כי יקרא הוא כן לדעת האר"י, ק"ו במצות הרבות הכתובות בתורה בלשון חוב שצריך להשתדל בכל עוז", עכ"ל.

בהגהות וחידושי הרש"ש (רבי שמואל שטראשון) על מסכת אבות (פרק ד' משנה ג') כתב בזה"ל: "הוי רץ למצוה קלה וכו' שמצוה גוררת מצוה, לכאורה תיפוק ליה משום מצוה זו גופא, וכדלעיל ריש פרק ב'. ונראה דכאן יכוון דאפילו מצוה שאין מחויב לרוץ אחריה כמ"ש בחולין (קל"ט, ב) גבי שלוח הקן יכול יחזור בהרים וכו'. ורמז לדבר דשם בסוף המסכתא קוראה מצוה קלה. וכן מצות ציצית שאינו מחוייב ללבוש טלית בת ד' כנפות כדי להתחייב בה, אשמעינן דמכל מקום **ישתדל וירוץ אחריה כדי לקיימה**, ועיין בפירוש הרמב"ם מה שהביא דוגמא לזה ממשה רבינו", עכ"ל.

בספר 'קובץ הערות' לרבי אלחנן וסרמן (סי' ג') כתב בזה"ל: "ולפי זה, כי בכל מצוה ישנן שני דברים תועלת ותיקון הנעשה מהמצוה, אשר בשביל זה ציוה הקב"ה לעשותה כי לכל מצוה יש טעם, כמו שכתב הרמב"ן בפרשת כי תצא במצות שלוח הקן וז"ל: 'וזה הענין שגזר הרב (הרמב"ם) במצות שיש להן טעם, מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותיקון לאדם מלבד שכרן', וכו' עיי"ש באורך. ובשביל זה היה ראוי לעשות המצות אפילו לא נצטוינו עליהן וע"כ קיימו האבות את התורה קודם שנצטוו עליה מפני שהבינו התועלת והתיקון מזה", עכ"ל.

בספר 'מגילת סתרים' לרבי יצחק אייזיק מקאמרנא בעל 'היכל הברכה' (עמוד ט"ו) כתב בזה"ל: "בשנת תר"ה, ז' ניסן חלמתי שקיימתי מצות שלוח הקן, ואח"כ **נזדמן לי שקיימתי בפועל**. איתא במדרש (דברים רבה ו, ו) מה שכרך והבנים תקח לך, שיהיה לך בנים", עכ"ל.

בשו"ת מנחת אלעזר (חלק ג, סי' מ"ג), כתב וז"ל: "נסתפקתי במי שאירע לו קן צפור אם על הבנים, וזיכהו השם יתברך לקיים מצוה זו החשובה ובאה בחשיבותה בגודל ערכה". ולהלן שם (סי' ס"א) כתב עוד המנחת אלעזר: "ועיין שם בתיקוני זהר (תיקון ו') כמה כח המצוה הזאת שמעורר חסד למעלה על כנסת ישראל. ועיין במדרש רבה (פרשת כי תצא ו, ו) מה שכרה של מצוה זו שאם אין לך בנים אני נותן לך בנים. וכן ממהרין אליהו ומלך המשיח על ידי מצוה זו עיין שם במדרש רבה. ע"כ שפיר הוי קס"ד בגמרא יכול ירדוף בהרים ובגבעות", עכ"ל.

הבן איש חי בספרו דעת ותבונה (פרק מ') כתב בזה"ל: "ודע כי המצות שיכול האדם לקיימם ובאה לידו איזה מצוה מהם ולא קיימם, או אם היה יכולת בידו לעשותם ולא עשאם, מוכרח הוא שיתגלגל עד שיקיימם וכו'. שלוח הקן דכתיב ביה כי יקרא קן צפור, או שלא היה לו בית ונמנע מלעשות מעקה וכיוצא באלו, **כי לא נזדרז לחפש אחריהם ולקיימם**, הנה האיש הזה מחוייב גלגול כנזכר אבל מובטח לו שלא יחטא בגלגול הזה", עכ"ל. [ועיין מה שכתב הגאון הנ"ל בשו"ת תורה לשמה, חלק יו"ד סימן רע"ז, וקצת צ"ע ליישב הדברים יחדיו].

בספר 'אורות ממזרח' (עמוד צ"א) העיד על רבי אליהו, אביו של בעל הבן איש חי, בזה"ל: "חיבה יתירה גילה בהשתוקקותו לקיים את כל המצוות הבלתי שכיחות שאפשר לקיימן, גם בזמן הזה היה מחזר אחרי קן ציפור כדי לקיים מצות שילוח הקן", עכ"ל.

בספר 'שמן ששון' לרבי ששון פרסייאדו זצ"ל, והוא פירוש על הספר הק' 'עץ חיים' לרבי חיים ויטאל (שער ט"ו) כתב בזה"ל: "ואם במצוה כזאת זוכה לכמה טובות לאריכת ימים, ולבנים זכרים כמו שכתב

החינוך כל שכן שאר מצות. ועל זה היה תפילה לאל חיי שיעזרני על דבר שמו כן יהי רצון אמן. **ותיתי לי דרדפתי אחר מצוה זו וקיימתי אותה ג' פעמים**", עכ"ל.

רבי יעקב משה חרל"פ כותב בהערות לספר 'חבש פאר' בזה"ל (עמוד ע"א): "ויש לומר שלא אמרו דמחויב להכניס עצמו לחיוב אלא במצות של חובת הגוף גמור כמו בשלוח הקן", עכ"ל.

בספר 'עולמו של צדיק' (עמוד קכ"ה) נכתב: "מסופר על הצדיק המקובל רבי סאלימן מוצפי זצ"ל שרדף כל ימיו אחר מצות שלוח הקן. עבור שתי מטרות, האחת קיום מצות עשה מן התורה, וגם סגולתה המיוחדת של מצוה זו לקרב את הגאולה. חרף זמנו המצומצם שכולו עבר בשקידה בתורה כוונות ויחודים, מצא לו זמן לחפש במקומות מתאימים בו נמצאים קנים של עופות שעה ארוכה השתטח בקרבת הקן ומצא לו מקומות מסתור, וכשמצא שעת כושר קיימה והאירה לו ההצלחה בפניו שזכה לקיים מצות שילוחי הקן בארץ ישראל", עכ"ל.

בספר 'רמתים צופים' על 'תנא דבי אליהו', לרבי שמואל אבד"ק נאשעלסיק (נדפס בשנת תרמ"א. עמ' ק"ז), כתב בזה"ל: "המצות שאינם בכוונה כגון שלוח הקן ושכחת העומר הם גדולים מאד מחמת שמזמינים אותם מן השמים מחמת זכות נשמתו ומצא חן וכו' ולאו כל אדם זוכה לכך", עכ"ל.

ובספר 'תפארת ציון' (עמוד ר"י) נכתב על רבי בן ציון אבא שאול כתב: "מי שראה אותו פעם איך שהוא רץ לקיים מצות שלוח הקן. אפשר לעשות רצון ה' גם בהליכה רגילה אבל הוא רץ ונתיגע לקיים את המצוה לעשות נחת רוח לקב"ה וזה היה עיקר מטרת חייו", עכ"ל. ועיין להלן (ב'הוספות לדיני שלוח הקן' מה שהוספנו בזה).

סעיף ב

שלוח הקן באין לו צורך בבנים

ב. יש מגדולי האחרונים שסוברים שכל שרואה קן צפור, יש עליו חיוב לשלח האם, ואפילו אם לא עלה בדעתו ליטול הבנים. אכן המנהג הפשוט הוא ששלוח הקן אינו חיוב, אלא שאם רוצה ליטול הבנים, חייב לשלח מקודם האם.

הרחב דבר

ב. הנה בשאלה זו נתחבטו הרבה גדולי הפוסקים, ושקלו וטרו בזה הרבה בראיות מש"ס ראשונים ומדרשי חז"ל. ואציין עיקרי השיטות, בס"ד.

שיטות המחייבים לשלח האם בכל אופן

ראשון הפוסקים שמצאנו שדן בזה להדיא הוא רבי יאיר חיים בכרך בספרו שו"ת חות יאיר (סי' ס"ז) וז"ל שאלתו: "נשאלתי אם כי יקרא קן ציפור לפני איש בשדה, אם מחויב עכ"פ לזקוק לה לשלח האם, או רשאי לילך לדרכו דלא אמרה תורה שלח תשלח רק באם ירצה ליקח הבנים", עכ"ל. ולאחר שקליא וטריא צדד להכריע כהצד הראשון דמחויב הוא ליזקק לקן ולשלח האם, אפילו אם לא רצה מלכתחילה ליקח הבנים.

ועיקר ראייתו מהא דאיתא בגמרא חולין (קל"ט, ב): כי יקרא, מה ת"ל, לפי שנאמר שלח תשלח יכול יחזור בהרים וכו' ת"ל כי יקרא במאורע. ומהא הוכיח דעכ"פ במאורע רמי עליה ליזקק לה, דאי לא נימא הכי מהיכא תיתי לן למימר שחייב לחזור בהרים. ובפתחי תשובה (סק"א) הביא דבריו והגרע"א בחידושיו על השו"ע הוסיף דכן הוא בתשובת חכם צבי (סימן פ"ג). [ועיין בחזו"א (יו"ד סי' קע"ה) שנקט גם דהחכ"צ ס"ל כהחו"י בזה. אכן בשו"ת אבני נזר או"ח סי' תפ"א סעיף קטן ו' כתב דלהחכ"צ אין חיוב שילוח אם אינו רוצה ליקח הבנים].

ומצאתי כי מדברי המשנה למלך על הרמב"ם (הלכות עבדים, פרק ג' הלכה ג') יש ללמוד דס"ל כה'חות יאיר', דבכל אופן שרואה קן חייב לשלח האם ולקיים המצוה, דז"ל שם: "מצות שלוח הקן שאינו מחוייב לרדוף אחריה, **אלא אם יזדמן לו יתחייב בה**", עכ"ל.

וכן יש ללמוד להדיא מדברי המהר"ל מפראג בספרו 'תפארת ישראל' (סוף פרק ס"א) דכתב בזה"ל: "מפני שכתיב (דברים כב, ו) 'כי יקרא קן צפור', שמצא אותו, ולא היה מזומן לו (חולין קל"ט, ב), וצוה אותו לשלח האם. **וזהו כמו פריעת חוב** גם כן, שהקרה השם יתברך לפניך, **לכך מוטל עליך לקיים המצוה שיש בזה**", עכ"ל.

ועיין בספר 'מור וקציעה' לרבי יעקב עמדין (או"ח סי' כ"ד) שכתב בזה"ל: "שמע מינה דאית לן למעבד טצדקי למיתי לידי חיוב מצוה אף על פי שאיננה חובה. ומכאן יש ללמוד לא לבד למצות ציצית וכו', אבל אפילו שאר מצות שאינן הכרחיות כלל **אם לא באופן שיזדמנו כמו שלוח הקן** ודכוותה, גם כן יש להוכיח מכאן שטוב לאדם החרד לדבר ה' לחזר אחריהן לקיימן, ולדעת בעלי הקבלה צריך האדם להתגלגל כדי לקיים תרי"ג מצות", עכ"ל. ומוכח להדיא דסבירא ליה כשיטת החות יאיר, דכל שנזדמן קן לפני האדם הרי הוא מחוייב לקיים המצוה, ואין זה תלוי כלל אם יש לו צורך בבנים אם לאו.

וכן יש ללמוד מהא דכתב רבי משה חאגיז בספרו לקט הקמח על השו"ע (יו"ד סי' רצ"ב), וז"ל: "כי יקרא קן צפור לפני איש בשדה, מלשון הגמרא דקאמר יכול יחזור בהרים וכו' דמשם מוכח דאם הקרה ה' לפניו קן צפור שמחוייב ליטפל בו ובפרט לפי טעם הזוהר לעורר אהבת ורחמי ה' על בניו בני ישראל", עכ"ל. וכן מדוייק מלשון רבי שמשון רפאל הירש בספרו חורב (פרק ג'), דז"ל: "אם תמצא קנים ואפרוחים בלי בעלים מוטלת עליך החובה של שלוח הקן", עכ"ל.

ויש לדייק כשיטה זו מלשונו של רבינו ירוחם (ספר אדם נתיב ט"ו אות כ"ג), שכתב בזה"ל: "ואינו חייב לחזר אחר מצוה זו אלא אם כן מצאו דרך מקרה", עכ"ל. ומשמע דאם מצא דרך מקרה נתחייב בשילוח, גם אם אין לו צורך בבנים.

וכן מדוייק מלשון הלבוש (יו"ד סי' רצ"ב סעיף א'), דז"ל: "מי שימצא קן מעוף טהור ישלח את האם ואת הבנים יקח לו", עכ"ל. וכן משמע מדברי האור שמח (הלכות יום טוב פרק ג' הלכה ח') דכתב בזה"ל: "בשילוח הקן עיקר הכוונה היא בשילוח האם, מוכח מזה דאף אם אינו רוצה ליקח הבנים מצוה בשילוח האם, דלפי זה עיקר המצוה היא שילוח האם", עכ"ל.

ויש להוסיף שה'ברכי יוסף' בסוף ספרו הביא ב'קונטרס אחרון' (יו"ד סי רצ"ב) שיטה מחודשת מאד בענין זה, ונחלק עליה, וז"ל: "עיין מה שכתבנו בפנים (הספר) משם הרב חות יאיר (אות ח'), ועתה ראיתי להרב המפורסם מהר"ר פנחס עניו בשו"ת גבעת פנחס (ח"א סי' ל"ג) שחלק על זה דאם אינו רוצה ליקח האם או הבנים אין עליו מצות שלוח הקן. וכתב דהמתחסד בזה לא טוב עשה בעמיו והיא מדת אכזריות. ואני בעוניי כמעט שעברתי על דבריו, לא מצאתי ראיה החלטית, ואמינא לא מסתפינא דאשריו לזה שמקיים מצות עשה, ומה צורך יש לאדם כי אם לקיים מצות בוראו וקבלת רבינו האריז"ל תכריע", עכ"ל.

ויעו"ע בחידושי הרד"ל לרבי דוד לוריא על המדרש רבה (דברים פרשה ו, סק"ט) שדייק משתי מקומות במדרש שם דמבואר להדיא שאפילו מהלך בדרכו וראה קן צפור, שמחויב לטפל בהקן ולשלח האם. והגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו שיח השדה (קונטרס הליקוטים פ"ט) הביא עוד מדרשים דמוכח מדבריהם כן, עיין להלן בספרנו שהעתקנו כל לשונו. וכן יש משמעות מתוך דברי המדרש רבה פרשת צו (פ"ט סי' ט) וז"ל: "חזקיה אמר וכו' כי תראה, כי תפגע, כי יקרא אם באת מצוה לידך **אתה זקוק לעשותה** ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה", עכ"ל. וכעין זה איתא נמי במדרש תנחומא פ' חוקת (אות נ"א).

ועיין בשו"ת 'אבן שתיה' לרבי אליעזר דון יחיא (או"ח סי' ב') שהוכיח מהרבה ראשונים כדברי החות יאיר יעו"ש. וכן איתא בשו"ת מראה יחזקאל לרבי יחזקאל פנט (סימן ע"ג) וז"ל: "וכן מצות שלוח הקן דאיתא בשלהי חולין (קל"ט, ב) יכול ידדוף בהרים וכו' ת"ל כי יקרא וכו', רק דהנהו מצות מ"מ יש בהם עדיפות קצת יותר שלעת מצוא כשלובש טלית, ומוצא קן צפור עכ"פ הוא מצווה ועושה", עכ"ל.

פוסקים הנוקטים כן להלכה

כדברי החות יאיר פסקו להלכה בברכי יוסף (יו"ד סי' רצ"ב סעיף ח), ובערוך השלחן (יו"ד סי' רצ"ב סעיפים א, ב). וכן פסק להלכה גם בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' ר"ט) יעו"ש בהרחבה. וכן כתב עוד המהרש"ם בספרו 'עין הרועים' (ערך עונשין אות ג'), וז"ל: "גם במ"ע של שלוח הקן, אף דאמרינן בחולין (קל"ט, ב) דאין צריך לחזור בהרים וכו' ולא אמרה תורה שלח תשלח רק באם ירצה ליקח את הבנים וכו'. מ"מ אם נזדמן לו ורואה לפניו קן מחויב לקיים מצות שילוח הקן ואם לא קיים נענש בעידן ריתחא", וציין בזה לדברי החות יאיר. ויעוין מה שכתב עוד בענינים אלו המהרש"ם בספרו 'תכלת מרדכי' (פרשת עקב עמוד קכ"א). וכן אמר לי הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל שהעיקר להלכה הוא כשיטת החות יאיר, וכדהוכיח בספרו אבן ישראל על הרמב"ם (הל' שחיטה פי"ג).

שיטות המחייבים רק כשרוצה הבנים

ואמנם, מאידך גיסא, יעוין בדברי הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו 'שיח השדה' חלק קונטרס הליקוטים סי' ט' (הבאנו דבריו בשלמותם להלן בספרנו) שהביא לשונו של הר"ן (קל"ט, א) דמוכח להדיא לא כן, שכתב: "שילוח מי הוי מצוה מוטלת עליו, הרי אם לא רצה ליקח הבנים פטור מלשלח", עכ"ל. וכן משמע מלשונו של המאירי (קל"ט, ב) שכתב "מצות שלוח הקן אינה מצוה שיהא צריך

לחזור אחריה ר"ל שאם ימצא לו קן שיטול את הבנים כדי שיקיים מצות שלוח באם, או שיחזור אחר מצוה זו בהרים וגבעות, אלא לכשיזדמן לידו יקיים שנאמר כי יקרא", עכ"ל. ועוד הוכיח שם דהרמב"ן, הרשב"א, והריטב"א סבירי להו שאין חיוב להיזקק לקן אם אין לו צורך בביצים. וכן כתב רבנו בחיי (דברים כ"ב סוף פסוק ז) להדיא שאינו חייב בשילוח אלא כשהוא רוצה ליקח הבנים, וז"ל: "שאינו חייב בשלוח אלא כשהוא רוצה ליקח הבנים", עכ"ל.

וכן משמע מפירוש הרוקח על התורה לרבי אלעזר מגרמיזא (סוף פרשת כי תצא), דכתב בזה"ל: "ממורי הר"ר יעקב בר יהודה הלוי זצ"ל, פירש רבינו שמואל חסיד שמצות שילוח כשלוקח הבנים, **אבל אם רוצה להניח הבנים אז אינו חייב לשלח**", עכ"ל.

וכן איתא בדרשות ופירושי רבינו יונה על התורה (פרשת כי תצא) וז"ל: "המצות מתחלקות לשלשה חלקים. יש מהן מצות המחויבות בעצמן מבלי מיצוע והקדמה אחרת, כגון מצות תפלה ותפילין ודומיהן, שהאדם צריך לרדוף אחריהם. ויש שצריכין מיצוע והקדמה כגון למול את בנו, שתחלה צריך להיות לו בן. ויש שבאין אחרי מצוע, והן רשות לאדם, אם ירצה לעשותן יעשה על פי התורה, **ואם לא ירצה לעשות אינו עובר** כגון מצות יפת תואר **ושלוח הקן**", עכ"ל.

וכן מבואר בספר 'מגילת ספר' לרבי בנימין קזיש על הסמ"ג, וז"ל (לאוין ק"ן): "אמנם אם זה האיש לא רצה ולא התאוה תאוה ליקח שום אחד מהם לא האם ולא הבנים **אין מכריחין אותו שלא כרצונו שישלח האם ויקח הבנים** כיון שאין לו חפץ בשום אחד מהם. ולכך לא כתב הרמב"ם בחיבורו מצות עשה לשלח האם כאילו נראה שהיא מצות עשה מחוייבת. אבל אין הכי נמי דאם זה האיש אף שלא היה לו חפץ בהם התאוה תאוה ליקח הבנים כדי לקיים מצות עשה לשלח האם בודאי כי שכרו טוב ואריכות ימים, שעשה מ"ע דמעיקרא נמי איכא עשה וכמו שכתב ג"כ רש"י", עכ"ל.

וכן כתב בספר המקנה (קידושין מ"א, א ד"ה מצוה) בזה"ל: "וכן בשילוח הקן דאינו מצווה לשלוח אלא אם רוצה ליקח הבנים", עכ"ל. ובהגהות 'אמרי ברוך' המודפסות בסוף השו"ע לבעל ה'ברוך טעם' איתא: "מדברי שו"ת הרשב"א (סימן י"ח) וכו' נראה ג"כ מבואר שאם רואה אדם קן ואינו רוצה ליקח כלל מהקן אין כאן חיוב לשלח האם", עכ"ל. וכן כתב בספרו ברוך טעם (דין ד' פ"א), וז"ל: "שאינו חיוב על האדם כי אם כשרוצה ליקח הבנים, אבל אם אינו רוצה ליקח הבנים ואינו רוצה לזכות מן הקן יכול להניח ולילך לדרכו", עכ"ל.

וכן מדויק מה'מנחת חינוך' (ריש מצוה תקמ"ד) שכתב, וז"ל: "המוצא קן בדרך של הפקר וכו' והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים **ורוצה** ליקח", עכ"ל. הרי שבאופן שאינו רוצה ליקח הביצים אין צריך כלל לשלח.

ואף החת"ס (או"ח סי' ק) פסק שאין חיוב לשלח האם אם אינו רוצה בבנים. והוכיח זאת גם מהא דאיתא במשנה סוף חולין דשלוח הקן היא מצוה קלה כאיסר, ומפרש"י שאין בה חיסרון אלא דבר מועט. ואי נימא שכל שרואה קן מחויב הוא ליטפל ולשלח האם, הרי יתכן שמפסיד אז הרבה יותר מאיסר מחמת שמתבטל מעיסוקיו, וע"כ שמיירי שרוצה לזכות בביצים וחייבתו תורה להפסיד האם

ולשלחה. וכ"כ גם בשו"ת אבני נזר או"ח סי' תפ"א. וכך הוכיח גם הנצי"ב בספרו מרומי שדה חולין (קל"ט, ב). והוכיח גם מהרי"ף דס"ל כן, וסיים דכן **המנהג הפשוט** שאין חיוב לשלח הקן אלא ברוצה הבנים. וכן מוכיח המהר"ם שיק בחיבורו על התרי"ג מצות (מצוה תקמ"ה).

וכן הביא בספר עיקרי דינים לרבי דניאל טירני (סי' ל"ב ס"ק ט"ז) המודפס בסוף השו"ע מספר עדות ביהוסף, וז"ל: "הורה חכם שההולך בדרכו ורואה קן צפור על העץ או על הארץ אינו חייב ליזקק ליטפל לשלח את האם ורשאי לילך לדרכו ולהניחה עיין בפרק שלוח הקן", עכ"ל.

וכן מדויק מלשונו של מרן החפץ חיים, שכתב בספרו ספר המצות הקצר (חלק המ"ע, מצוה ע"ד) וז"ל: "המוצא קן צפור בדרך, והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים **ורוצה לקחתם**, צריך לשלח האם מקודם", עכ"ל.

ועיין בחזו"א (יו"ד סי' קע"ה סק"ב) שהוכיח עוד כשיטה זו ודחה דאיית החו"י. וכן בחזון יחזקאל על תוספתא חולין (דף ל"ט מדפי הספד) דחה ראיית החו"י, ואדרבה הוכיח מהתוספתא שלא כדבריו. וכן הוכיחו הרבה אחרונים מתוס' קידושין (ל"ד, א ד"ה מעקה).

ושאלתי את הגרי"ש אלישיב שליט"א, כיצד יש לנהוג למעשה כשרואים קן. דהא לשיטת החות יאיר מחויב לקיים המצוה כל פעם שרואה קן, ואפילו צריך להוציא הרבה ממון ולבטל מעיסוקיו כמו שכתבו החתם סופר, והנצי"ב בדעת החות יאיר, וכמו שהבאנו לעיל. והשיב לי בזה"ל: "יש ענין גדול לקיים מצות שלוח הקן, אמנם מדויק מרוב פוסקים דלא כהחות יאיר, וממילא אין כאן חיוב אלא ענין גדול", עכתו"ד.

וכן פסק להדיא רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל בשו"ת 'מנחת שלמה' (תנינא ב' סי' ה' סעיף ד') וז"ל: "מצות שילוח הקן דנקטינן אין זו מצוה חיובית והרואה את הקן מותר לו לילך לדרכו ולא לעשות כלום", עכ"ל.

עונש בעידנא דריתחא

איתא בהפתחי תשובה (יו"ד סי' רצ"ב סק"א) בשם הספר משנת חכמים שלפי שיטת החות יאיר מקבל עונש בעידן ריתחא אם רואה קן ואינו מקיים המצוה וז"ל: "דכמו שאמרו בציצית דליכא עונש כי אם בעידן ריתחא, הוא הדין בזה, אם רואה קן ואינו נזקק לשלח את האם, מענשי ליה בעת ריתחא אבל ליכא עונש", עכ"ל.

וכן איתא בספר משכיל לדוד עה"ת לרבי דוד פארדו (בעל החסדי דוד על התוספתא) שכותב (סוף פרשת יתרו) בזה"ל: "מצות שלוח הקן שאינו חייב לדלג על ההרים למצוא הקן כדי לקיימו, אלא שאם אירע לו, חייב לקיימו, ואם לא קיימו אף על פי שלא עבר על הלאו, שלא לקח לא האם ולא הבנים כלל, אף על פי כן בעידן ריתחא נענש, אך אם לא בא לידו אין לו שום עונש אפילו בעידן ריתחא", עכ"ל. וכן כתב המהרש"ם שמקבל עונש בעידן ריתחא אם רואה קן ואינו מקיים המצוה (הבאנו לשונו לעיל).

אמנם לפי השיטות החולקים על החות יאיר כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שמשום שאם אינו רוצה הבנים אין חיוב כלל לטפל בקן שמצא, אזי אף בעידנא דריתחא לא מענישים על זה, עיין בתשובותיו

(צ, קפ"ה). ומצאתי להדיא כדבריו בחידושי הכתב סופר עמ"ס חולין (קל"ט, ב ד"ה יכול יחזור), דכתב ממש ככל הדברים האלו, וז"ל: "דגם בעידן דריתחא לא מענשינן על שלא קיים מצות שלוח הקן, דגם דבפרק התכלת מנחות (מ"א, א) וכו', היינו כשעושה לו בגד ועושה טצדקי לפטור עצמו מציצית וכו', אבל בשלוח הקן וכדומה ששב ואל תעשה הוא, ולא עשה התחכמות לפטור נפשיה, נ"ל דלא מענשינן לעולם. ומינה בנוטל האם ומטדיף הבנים כדי לפטור נפשיה משלוח וכדו', יש לומר שמענישים כמו בציצית כיון שעשה התחכמות לפטור נפשיה", עכ"ל.

וכן כתב במהר"ם שיק (סי' ר"צ) וז"ל: "והפתחי תשובה (יו"ד סי' רצ"ב) הביא שם דיש אומרים דבעידן ריתחא מענשינן עלי' ולפי ענ"ד דווקא בציצית דאיכא מצות למען תזכרו, נהי דהוא רשות אבל אינו רשות לגמרי. אבל בשלוח הקן דהוא רשות לגמרי בוודאי לא מענשינן עליו, כן נראה לפי ענ"ד", עכ"ל.

ועיין להלן (ב'הוספות לדיני שלוח הקן') מה שהוספנו בענין עידן ריתחא.

סעיף ג

ברכה על המצוה

ג. י"א שמברכים בעת קיום מצות שלוח הקן. אכן דעת הרבה מהפוסקים שאין לברך, וכן היא דעת פוסקי זמנינו. אך הרוצה יכול לברך בלא שם ומלכות, ויאמר הנוסח: ברוך אתה מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו לשלח הקן.

הרחב דבר

ג. **שיטות הפוסקים שיש לברך**

בספר תמים דעים להראב"ד בעל ההשגות (סי' קע"ט) מביא השאלה שנתחבטו בה הרבה הקדמונים, על איזה מצות מברכים ועל אלו מצות אין מברכין. והשיב דהכלל בזה שכל מצוה שאינה בינו לבין עצמו אלא תלויה באחרים כגון צדקה והשבת אבדה, אין צריך לברך עליהם. וכל מצוה שהיא בינה לבין עצמו כגון סוכה ולולב ושופר וציצית והדומות להן צריך לברך עליהן. וסיים בזה"ל: "והלכתא צריך לברך בשלוח הקן ובמעקה ובפדיון הבן", עכ"ל.

ובספר הרוקח לרבי אלעזר מגרמיזא כתב (סי' שס"ו): "כל המצות שהן חקות וגזירה צריך לברך, שילוח הקן וראשית הגז ושאר מתנות כהונה", עכ"ל. הרי לנו לכאורה דעתו של הראב"ד, ודעת הרוקח, שיש לברך על שלוח הקן. [ויעוין בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ב ובשיורי ברכה שהביא הערת הפוסקים בנוגע לשיטת הראב"ד בזה. ודעתו נוטה שתיבות "לברך בשלוח הקן" הוא טעות סופר ותוספות של מאן דהו].

ובספר 'פשטים ופירושים על התורה', שנכתב ע"י אחד מן הראשונים, רבי יעקב מווינא זצ"ל, כתב (פרשת כי תצא) שיש לברך על שלוח הקן, וז"ל: "שלח תשלח יש לברך על שילוח הקן כמו על שאר מצות", עכ"ל.

וכן מבואר בספר המקנה עמ"ס קידושין (דף מ"א, א ד"ה מצוה) דיש לברך. ובספר פאת השולחן לרבי ישראל משקלוב (הלכות ארץ ישראל פ"ג) גם נקט דמברכים. ופסק כן לדינא בספר ערוך השולחן (יו"ד

סי' רצ"ב, סעיף י) וז"ל: "ונראה פשוט שחייב לברך בשעת שילוחה אקב"ו על שילוח הקן", עכ"ל. וכן פסק הערוך השולחן במקום אחר שיש לברך (חו"מ סי' תכ"ז, סעיף י), וכן פסק לדינא בשו"ת בית אב (חמישאי, יו"ד סי' ש"ז).

שיטות הפוסקים שאין לברך

אמנם דעת רוב ראשונים שאין לברך על שלוח הקן. אלא שנחלקו בטעם הדבר. ונציין עיקרי השיטות בזה. הנה בשו"ת הרשב"א (סי' י"ח) עסק גם בהרחבה בשאלה הנ"ל, למה אין מברכין על המצות כולן וכו'. ובתוך דברי תשובתו כתב וז"ל: "וכן כל מצוה שהיא באה מתוך עברה, כגון השבת הגזלה וחזרת הריבית. שלא צונו לגזול כדי להשיב וליקח האם כדי שנחזור ונשלח אותה, ועל כיוצא באלו", עכ"ל. ומסיים הרשב"א דכך השיב הרב רבי יוסף אבן פלט ז"ל להראב"ד. [ועיין בברכי יוסף (שם) שתמה מדברי הרשב"א במקום אחר (ח"ג סי' רפ"ג) שכתב די"א שמברכים עליה. ומ"מ כתב הברכ"י דנראה דלא פסיקא ליה מילתא התם, כמדויק מלשונו שם]. ושאלתו של הראב"ד בהרחבה ותשובתו הארוכה של רבי יוסף בן פלט הובאו בשלמות באבודרהם בשער השלישי.

ונראה דבעקבות דברים אלו הלכו בעל הארחות חיים לרבי אהרן הכהן מלוניל (הלכות ברכות סי' ע"ב) והאהל מועד לרבי שמואל ירונדי (שער הברכות דרך ראשון נתיב ב), ובספר המאורות לרבי מאיר המעילי (ברכות ס, ב), וספר המנוחה לרבי מנוח בן יעקב מנארבונה (הלכות ברכות פרק י"א), שכתבו דאין מברכים כשמקיים שלוח הקן משום שהיא מצוה הבאה בעבירה עיין היטב בדבריהם. ובספר הפרדס לרבי אשר בן רבי חיים ממונתשון כתב (תרומת הפרדס, השער התשיעי פרק ג') בזה"ל: "וכן כל מצות עשה שיש עמה לאו כגון שלוח הקן או הדומה להן אין מברכין עליהן", עכ"ל. וכן כתב עוד להלן שם (פרק כ"א, כללי הברכות) שאין לברך כשמקיימים מצות שלוח הקן, ומביא זאת גם מבעל העיטור (הלכות ציצית ש"ג ח"ב).

ובאמת טעם זה צריך תלמוד, אמאי חשיב שמצוה זו באה בעבירה. ואכן הביא האבודרהם דהראב"ד השיג על טעמו של רבי יוסף בן פלט וטען בזה"ל: "אמר אברהם הא לא מחוורתא, שאם נטלה ע"מ לשלחה מאי עבירה איכא", עכ"ל. יעוין בספר מעשה רקח ובמה שכתבנו בזה באריכות להלן (דין ה). וטעם נוסף להא דאין לברך על שלוח הקן מבואר במאירי מגילה (כ"א, ב) וז"ל: "וכמה מצות נעשות בלא ברכה, עשיית מעקה וכו' ושלוח הקן. אלא שיש מי שכולל בזה שלכל אלו אינן חובה קבועה על אדם, אלא כשיזדמן אותו ענין לידו, ובכל כיוצא בזו אין ברכה", עכ"ל. ועד"ז כתב רבנו בחיי בפרשת כי תצא (כ"ב, ז) וז"ל: "ומצוה זו מן המצות המקובלות, והחכמים ז"ל תקנו ברכה בכולן ולא תקנו בזו, לפי שאינה מצוה מחוייבת כמו שאר המצות ואינו חייב לחזר אחריה במכוון, אלא כשיזדמן לו", עכ"ל.

והנה מלבד טעמים אלו הוסיפו האחרונים עוד טעם שלא לברך, מחמת שיש בזה ספק ברכה לבטלה. בשו"ת תורת נתנאל לבעל הקרבן נתנאל (סי' ט', הביאו הפתחי תשובה סק"ב) כתב דאין לברך על מצוה זו שמא יהיו הבצים מוזרות (עיין להלן דין כ) ואין לברך על הספק. ובערוך השלחן כתב דאין

כדאי לשומעם לדברים אלו, דאם כן לא נברך על תפילין שמא נפסל אות אחת, ואלא ודאי דמעמידין על חזקה, וא"כ גם כאן כן.

ובשו"ת בנין ציון החדשות לבעל הערוך לנר (סי' י"ד) טען עד"ז וז"ל: "ובזה יש ליתן טעם ג"כ שלא מברך על שלוח הקן, דבשעה שמברך עובר לעשייתה יש ספק שמא תפרח האם מאליה מעל הקן מבלי שישלחנה והוי ברכה לבטלה", עכ"ל.

ונראה להוסיף חשש נוסף. דהנה קיום המצוה הוא דוקא כשהאם רובצת, ומסתמכים על ידיעת טבע העופות שאין האם נמצאת בקן בלילה אלא אם כן יש לה ביצים לרבוץ עליהם. אכן אין כלל זה קבוע, ופעמים הרבה יש שהאם ישנה בקן עוד קודם שהטילה ביציה, ואף שנראה לעין אדם שהיא רובצת על הביצים, באמת אין הדבר כן. ושוב יש תמיד חשש ברכה לבטלה. ויש להוסיף עוד דלפעמים קורה שהאם שוברת את הביצים, תוך כדי שילוחה מהקן ואז נכנסים במחלוקת הפוסקים אם מקיימים בכה"ג את המצוה, כמבואר להלן (דין י"ז) וזהו טעם נוסף שלא לברך על מצוה זו.

ומצאתי בשו"ת 'דברי יציב' (חלק יו"ד סי' קצ"ב) להגה"ק מקלויזנבורג זצ"ל תשובה ארוכה בענין זה. ובתו"ד כתב שם (אות ב') וז"ל: "ומ"מ לדינא כתב גם בשערי דעה דאף שמבואר ברוקח לברך, מיהו כיון שהרבה ראשונים כתבו דאין לברך, וכן נראה דעת הטור ומחבר ושאר אחרונים, וגם ברמב"ם לא נזכר כלל מן הברכה, לכן נראה דאין לברך", עכ"ל. ויעו"ע בשו"ת 'תורת נתנאל' (סי' ט'. דבריו מובאים במלואן להלן בספרנו) שגם ציין לכך שהטור והבאים אחריו לא הזכירו ברכה במצוה זו, ויעו"ש שנתן טעם לזה.

והוסיף בשו"ת 'דברי יציב' עוד טעם מדנפשיה אמאי אין מברכין, משום שיש במצוה זו ענין של צער בעלי חיים, כמבואר בזוהר (יעוין להלן בספרנו חלק האגדה, הטעם הרביעי), ולכן אין מברכין, על דרך שכתב הרשב"א (תשובות, סי' י"ח) בטעם שאין מברכין על מיתת בי"ד שהשי"ת חס על בריותיו, והוסיף דמה שמברכין על שחיטה, י"ל כיון דהוי לצורך אדם שנהנים בכך, משא"כ בשלוח הקן. ועיין בשדי חמד (מערכת הבי"ת אות מ') שדעתו גם כן שאין לברך.

סיכום לדינא

לדינא נהגו שאין לברך מספק וכשיטת הרבה פוסקים שסדרם הברכי יוסף (יו"ד סי' רצ"ב בשיורי ברכה), ה"ה: הר"י בן פלט והראב"ד והרשב"א והרב העיטור ומהר"ם מרוטנבורק ורבינו אשר ב"ר חיים, והמאירי והרמ"ע מפאנו בספר אלפסי זוטא פ"ק דפסחים. וכדכתב הברכי יוסף עצמו שם וז"ל: "ומ"מ לענין דינא פשיטא דנקטינן שלא לברך כיון דאיכא כמה רבוותא שכתבו בפירוש שאין מברכין והכי נקטינן", עכ"ל.

מעשה רב

איתא בספר 'ארחות רבינו' (כרך ד' עמ' כ"ט) שבעל הקהלות יעקב זצ"ל לא בירך כשקיים המצוה. וכן הועד על ראש ישיבת פוניבז' הג"ר אלעזר מנחם מן שך זצ"ל שזכה לקיים מצוה זו כמה וכמה פעמים ולא בירך, עיין קובץ מבקשי תורה כרך י"ב. ושמעתי מהרב שמעון מרגליות שליט"א שכיבד בעצמו

את הגרי"י וייס זצ"ל בעל המנחת יצחק ואת הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל ולא בירכו. וכן שמעתי להורות לדינא מהגרי"ש אלישיב שליט"א, ומהגר"ח קניבסקי שליט"א עיין בתשובותיו (א), ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל. וכן הורה לי הג"ר חיים פנחס שיינברג שליט"א, יעוין תשובותיו להלן בספרנו.

ברכה בלא שם ומלכות

כתב בבית לחם יהודה (בגיליון השו"ע, סי' רצ"ב) וז"ל: "ואם מברך על מצוה זו יש מחלוקת הפוסקים, לכן נראה שיכול לברך בלי שם ומלכות", עכ"ל. והערוך השלחן, אף דס"ל דראוי לעשות ברכה גמורה על מצוה זו, הביא גם שיטה זו וכתב שהביאה גם הבאר היטב למהרי"ט. וכן פסק בשו"ת מהר"ם שיק (סי' רפ"ט-רצ"א). והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי (תשובה ג) שיכול לברך בלי שם ומלכות. וכן שמעתי מהג"ר משה הלברשטאם זצ"ל.

נוסח הברכה

ולענין נוסח הברכה, הנה האריך בענין זה בנוגע לכל המצוות, בספר נחל איתן להגר"ח קניבסקי שליט"א, ושם (סי' ה' ס"ג סק"א) ערך קונטרס מיוחד עם כל שיטות הראשונים. והעולה מכל דבריו דלפי הרבה ראשונים היה ראוי לומר הכא בנוסח על שלוח הקן. אולם לדעת ר"ת יש לומר לשלח הקן. ועיין בתשובותיו (ד) שאם מברך בלי שם ומלכות יש לומר כשיטת ר"ת וכמובא בקרבן נתנאל (מסכת פסחים פרק א סי' י' אות כ'). ויש להוסיף דבשו"ת הרשב"א (ח"ג סי' דפ"ג) הנוסח הוא כך, לשלח הקן.

אכן בשו"ת מהר"ם שיק (סי' ד"צ) פסק שנוסח הברכה הוא על. ובסימן שלאחריו הוסיף דיש לומר הנוסח על 'מצות' שלוח הקן. אולם בספר נחל איתן (דף פ"ז) כתב דלשיטת הבבלי עולה שרק על ג' מצוות מברכין בנוסח על מצות, תפילין של ראש, ציצית, ועירוב, יעו"ש טעמא דמילתא. ולפי"ז גם אי נימא דמברך בעל, אין לומר על מצות. ולמעשה כתבנו למעלה כמו שהורה לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שנוסח הברכה הוא לשלח הקן.

סעיף ד
ברכת שהחיינו

ד. יש מי שהורה לברך שהחיינו אך דעת הרבה פוסקים שאין לברך וכן הורו פוסקי דורנו.

הרחב דבר

ד. **שיטות הפוסקים**

בשו"ת סמא דחיי (סימן ג') פסק דיש לברך שהחיינו על מצוה זו. והביא דבריו בפתחי תשובה (סק"ב). והנה ההכרעה בשאלה זו תלויה במה שכתבו הפוסקים לענין כסוי הדם, אי יש לברך על מצוה זו שהחיינו, והאריכו בזה בשו"ע יו"ד (סי' כ"ח ס"ב), ועל פי הכללים שהניחו לנו הפוסקים שם, יש לדון הכא.

ובירר כבר ענין זה החיד"א בברכי יוסף (סעיף ב) והעלה דלדעת הש"ך והפר"ח התם, אין לברך בשלוח הקן שהחיינו. אכן למה שהעלה רבי יונתן אייבשיץ בספרו כרתי ופלתי יש לברך, דהוא חילק בין תפילין וציצית שהוא חייב לקיימם תמיד, משא"כ כיסוי הדם שאינו מחוייב להמציא עצמו לשחוט

ולכסות ורוב ישראל אין שוחטין ומכסין, ולכן כשבאה מצות כיסוי לידו יברך בשמחה, ע"כ תו"ד. וא"כ כל שכן שיברך על מצות שלוח הקן כיון שרובא דרובא אינם מקיימים אותה, אלו תו"ד הברכ"י.

העולה לדינא

ולדינא כתב הבדכי יוסף דלא יברך כיון דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא וספק ברכות להקל. ובספר עמודי האדזים מרבי אליעזר חזן על ספר היראים (סי' ס"ב סעיף א) ג"כ כתב שלא יברך. וביאר בזה, דאע"ג דעופות יולדות מזמן לזמן, והזמן היותר רגיל הוא בחודשי אדר וניסן, ואם כן לכאורה דינם כפירות המתחדשות, מ"מ באמת אינו כן, חדא, משום דאיכא תודים ובני יונה שיולדים בכל חודש ואם כן הוי המצוה תדירא. ועוד דלגבי המוצא קן הלא יתכן שימצאו בזמן אחר, ולכן לא חשיב זמן קבוע. ויעוין עוד שם שהאריך בזה. וכן פסק בערוך השלחן (סעיף י) דלא יברך עי"ש. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א שאין לברך דהוי כשאר מצות שמקיימים פעם ראשונה בחיים ולא מבדכין. וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שאין לברך עיין בתשובותיו (ו). וכן שמעתי מהג"ר יהודא שפירא זצ"ל. ויש להוסיף שכן נהגו כל פוסקי זמננו שהובאו לעיל (דין ג), שכן הועד עליהם שלא בירכו לא ברכת המצוות ואף לא ברכת שהחיינו.

והנה מצינו בפוסקים שנתנו עצה במקום שיש מחלוקת בפוסקים האם יש לברך שהחיינו או לא, שיכניס עצמו לחיוב מצד אחר, כגון שילבש בגד חדש וכדומה, ויכוין לפטור בברכה גם מצוה זו. עיין בביאור הלכה (סי' כ"ב ד"ה קנה), ובפירוש מזוזות ביתך להגר"ח קניבסקי שליט"א על יו"ד (סי' רפ"ט סעיף א). ולענין שלוח הקן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א שאין חיוב לחפש אחר בגד חדש כשהולך לקיים מצות שלוח הקן וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובותיו (קס"ב).

סעיף ה
אופן שילוח האם

ה. כששולח האם י"א שצריך לקחת האם מעל גבי הבנים בידיו ואז לשלחה ממנו. אכן י"א שבאופן זה עוברים על הלאו של לא תקח האם על הבנים, אלא אופן השילוח הוא ע"י שמגרשה מהקן במקל וכדומה. וכן נהגו והורו הרבה מגדולי זמננו.

הרחב דבר

ה. המקור לבירור הלכה זו נפתח בהבנת הגמרא בחולין (קמ"א, ב). דהכי איתא התם: "במה משלחה, רב הונא אמר ברגליה רב יהודה אמר באגפיה" [כנפיה]. ומספרת הגמרא בהמשך על אדם אחד שתלש כנפי היונה ושלחה, וחייב אותו רב יהודה מלקות ואמר לו שישהה אותה עד שיגדלו כנפיה ואז ישלחנה. והיינו רב יהודה לשיטתו דמשלחה בכנפיה דוקא. ופסקו הרי"ף והרמב"ם (הל' שחיטה פי"ג ה"ה) והשו"ע (סי' רצ"ב ס"ד) כרב יהודה. וביארו הר"ן והמגיד משנה טעמם משום דהוא עבד עובדא כשמעתיה.

שיטות הראשונים

והנה רש"י כתב שני פירושים בביאור שיטת רב הונא ורב יהודה, אשר הם מקור לשתי השיטות שהבאנו לעיל. דמתחילה כתב רש"י וז"ל: במה משלחה ברגל. יאחזנה ברגלה וישלחנה. בגפה. אוחזה בכנפה ומשלחה. אולם רש"י דוחה פירוש זה וז"ל: וכמדומה לי דהכי קאמר, רב הונא אמר ברגל שאם תלש גפה ושלחה נפטר ממצות שילוח כיון שהלכה ב' פסיעות או ג' ומותר לחזור לתופשה. ורב יהודה אמר בגפה שתוכל לעוף כדרכה וכו', עכ"ל רש"י.

נמצא דלפירוש ראשון צריך לאחוז אותה ממש בכנפיה ולשלחה. ולפירוש שני אין הקפדה כלל שיאחז אותה ויכול לשלוח עם מקל, אלא העיקר שתוכל לעוף בשעת השילוח, והיינו שיהיו לה כנפיים.

והרא"ש כתב כפירוש השני של רש"י וז"ל: ר"י אמר באגפיה, צריך לשלחה בענין שתוכל לפרוח באגפיה שלא ימרוט כנפיה, עכ"ל. וכך היא גם דעת רבינו ירוחם (בספר אדם נתיב ט"ו אות כ"ג). וכך הוא גם לשון הטור והשו"ע: אלא ישלחנה מיד עם כנפיה כדי שתוכל לפרוח. וכתב בביאור הגר"א (סק"ט) דהיינו כפירוש שני ברש"י.

וכדברי רש"י שיכול לשלח במקל, מצאנו גם כן בספר האשכול (פרק שלוח הקן), דכתב וז"ל: "במה משלחה בכנפיה, אבל אם מרט כנפיה והולכת ברגליה והדר תפסה לא יצא", עכ"ל. ומתבאר מדבריו שאין הקפדה כלל שיאחז האם בידיו, אלא יכול לשלוח גם עם מקל וכדו', והעיקר שתוכל האם לעוף בשעת השילוח, והיינו שיהיו לה כנפיים. וכך הוא גם לשונו של הר"י מנרבונא: "ורב יהודה אמר בגפה, שתוכל לעוף כדרכה". וז"ל רבינו ישעיה אחרון (בעל פסקי ריא"ז, נכד התוספות רי"ד): "אין שילוח העוף אלא בכנפיו, לפיכך אם מרט כנפיו מכין אותו מכת מרדות". וכ"כ רבי יהודה ב"ר בנימין הרופא: "רב יהודה אמר בגפיה שתוכל לעוף כדרכה".

גם מדברי הר"ן על הרי"ף מבואר דסבירא ליה כן, שכתב בזה"ל: "ועובדא דבסמוך מוכח כדפירש רש"י ז"ל, אבל הרמב"ם כתב בפרק הנזכר וכיצד משלח האם אוחז בכנפיה ומפריחה. וקיימא לן כרבי יהודה דהא חזינן דעבד עובדא כשמעתיה", עכ"ל.

והרי גם רש"י כתב שמהעובדא שהביאה הגמ' לקמן באחד שגזז כנפיה ונגדיה ר' יהודה מוכח כפירושו שר' יהודה לטעמיה שצריך דווקא כנפיים שלמים כדי שיפריחו ולכן הכהו מכת מרדות. והר"ן שכתב בזה כרש"י, דמהעובדא דגזז כנפיה מוכח כפירושו של רש"י, ומסיים אח"כ שהמעשה ראיה שכן ההלכה, מוכח להדיא שמעובדא זו איכא ראיה דנקטינן כרש"י.

אמנם בביאור הגר"א (שו"ע אות ט') כתב שלא כהר"ן, שאין מהעובדא קושיא לפירושו של הרמב"ם. וכן יעוין ב'לחם משנה' (הלכה ד') על הרמב"ם שמסביר למה אין קושיא על הרמב"ם מעובדא זו. אבל מ"מ דעת הר"ן בזה הוא כרש"י ודלא כה'לחם משנה'.

וכן איתא להדיא כשיטת רש"י בפירוש 'שחיטת חולין רבתי' לרבי יהודה אלמדארי (חי בתקופת רבי יהונתן הכהן מלוניל), בחידושיו לחולין (קמ"א, ב). ועוד יש לנו בזה דבריו המפורשים של המהרש"ל (חולין פרק י"ב סי' ז'), שכתב להדיא שעיקר השילוח הוא שיהיו הכנפיים שלמים בשעת השילוח, ומוכח מזה שיכול לגרשה עם מקל, יעו"ש.

ולשונו של הלבוש (סי' רצ"ב סעיף ד') מורה כך, דכתב: "אלא שצריך שישלחה מיד עם כנפיה כדי שתוכל לפרוח לכל מקום שתרצה", עכ"ל. הרי להדיא כפירוש השני ברש"י, שאין צריך לאחוז האם בכנפיים אלא השילוח הוא שתוכל לעוף בכנפיה.

והערוך לנר בספרו שו"ת בנין ציון (החדשות, סי' י"ד) כתב בזה"ל: "זכורני שפעם א' שאלתי לאדמ"ו הגאון מו"ה אברהם בינג זצ"ל איך יקיים מצות שלוח הקן והיה דעתי שיגביה האם מעל הבנים ויפריח אותה. והשיב לי שאסור לעשות כן דמיד כשלוקח אותה עובר בלאו הלא תקח האם על הבנים אלא שצריך לגרש אותה מעל הקן עד שתפרח", עכ"ל.

ובעל האדר"ת בספרו שו"ת 'מענה אליהו' (שאלה כ"ג) הביא דבריו להלכה, דכתב וז"ל: "ונראה לי בעיקר קושית מעלת כת"ר נ"י, על פי דברי שו"ת 'בנין ציון' (תשובה י"ד) ששאל את רבו הגאון רבי אברהם בינג בקיום מצות שילוח הקן. ואמר לו דא"א לקיים רק כשיפריח מקודם את האם, דאם לא כן עובר בלאו ע"ש היטב, והם הם דברי שמואל לרב יהודה באמת", עכ"ל.

בירור שיטת הרמב"ם

הרמב"ם (הל' שחיטה פי"ג ה"ה) כתב בזה"ל: "וכיצד משלח האם אוחז בכנפיה ומפריחה". ודייק הר"ן (על הרי"ף) דס"ל להרמב"ם כפירוש ראשון של רש"י, דאופן השילוח הוא ע"י שאוחז האם בידיה ואז משלחה. וכן דייק בביאור הגר"א הנ"ל, והוסיף דאף מהרי"ף מוכח דס"ל כן.

ומצינו עוד בחתם סופר בתשובותיו (או"ח סי' ק') שנקט כן בפשיטות בשיטת הרמב"ם, שצריך לאחוז האם בידיו. וכן מבואר בערוך השלחן (ס"ו).

אמנם בספר דמשק אליעזר עמ"ס חולין (לרבי אליעזר אשכנזי שלמד ביחד עם רבינו הב"ח, נדפס בשנת ת"ו, ונדפס מחדש בשנת תשנ"ב) נקט בפשיטות דהרמב"ם יכול להתפרש גם כפירוש השני ברש"י, ואף שדבריו שם צ"ע קצת, מ"מ הא מיהא מבואר להדיא בדבריו דאף להרמב"ם אין אחיזת האם בידו לעיכובא, ועיין במעשה רקח על הרמב"ם (פרק י"ג הלכה ד') שציין דברי בעל הדמשק אליעזר.

ואוסיף לציין כמה מאחרוני זמננו שגם הציעו הבנה אחרת בשיטת הרמב"ם. בשו"ת תורה לשמה לבעל הבן איש חי (סי' רע"ח), כתב על הרמב"ם דלא בעינן שישלח האם בידו ממש לאחר שאחזה ותפסה בידיו, אלא כל שגרם לבריחתה, ע"י שפתח הכלוב וכדומה, נחשב שקיים מצות שילוח הקן. וממוצא דבר, יש ללמוד דלא בעינן כלל שיאחז האם בידיו, אלא סגי שגורם לבריחתה בעודה בקן.

ובספר 'תשובות והנהגות' להג"ר משה שטרנבוך שליט"א (יו"ד סי' שכ"ט) כתב דהרמב"ם הלא מיירי שם באופן שכבר לקח האם בידיו ועבר על הלאו שלקח האם על הבנים, כמבואר לעיל שם הלכה ד', ועל זה כתב הרמב"ם שצריך לאוחזה ביד ולשלחה, דהואיל וכבר לקח האם לידו צריך לשלחה בידיו ממש.

ובספר אוצרות ירושלים (חלק קע"ב) הוסיף דיוק מלשון הרמב"ם דס"ל דשילוח בידיו לאו דוקא, דהרמב"ם שם (ה"ג) כתב: "בא אחד וחטף האם מידו ושלחה, או שברחה מתחת ידו שלא מדעתו, לוקה". ומשמע להדיא שאם ברחה מדעתו ומתוך כוונה מצידו, נחשב שקיים בזה מ"ע דשילוח הקן.

ויש ללמוד מזה דלא בעינן כלל שיאחז האם מקודם בידו. אכן פשוט שאין זה מוכרח, ויש לחלק ולומר, דבעינן עכ"פ שיאחז מקודם האם ויתפסנה, ואח"כ סגי שיגרום לבריחתה.

ולכאורה נראה להוכיח כדבריהם מהא דהבית יוסף (יו"ד סי' רצ"ב) שפסק כפירוש שני ברש"י, לא ציין לשיטת הרמב"ם. ופשוט דאי היה סבור שלהרמב"ם בעינן שיאחז האם בידו, היה מציין למחלוקת זו. ואשר לכן סתימת דבריו מורה לכאורה דנקט דלשון הרמב"ם אינו בדוקא, וסגי גם בשילוח ע"י הברחת האם מהקן. ואכן כן שמעתי להדיא מהגר"ח קניבסקי שליט"א, מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א, ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל שגם לדעת הרמב"ם יוצא אם מגרשה במקל, ומש"כ לגרש בידו אינו לעיכובא ואולי הוי רק לכתחילה, אבל ודאי שקיים המצוה גם כשגירשה במקל. וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א עיין בתשובותיו (ז).

בירור שיטת הרשב"א

והנה הבאנו לעיל (דין ג) דברי הרשב"א בתשובותיו דנותן טעם אמאי אין מברכין על מצות שלוח הקן, משום דהיא מצוה הבאה בעבירה, דהשילוח בא לתקן הלאו שבלקיחה. ודימה זה למחזיר גזלתו, שאין מברך על מצות החזרת הגזל, משום שהיא באה בעבירה.

ובמושכל ראשון היה נראה להוכיח דשיטתו היא כהרמב"ם, דלעולם אופן קיום המצוה הוא ע"י שלוקח האם בידו ואז משלחה. אכן כבר כתבו המעשה רקח על הרמב"ם (פרק י"ג הלכה ג') ובעל הערוך לנר בתשובותיו בנין ציון (החדשות, סי' י"ד) דלכאורה הדברים קשים לאומרם, ולא מסתבר דנתכוון הרשב"א לומר דתמיד אופן קיום המצוה הוא ע"י עבירה. ולכן כתבו דאדרבה מדברי הרשב"א יש ללמוד **שאופן הפשוט של קיום המצוה הוא בהברחת האם מן הקן ע"י מקל וכדו'** שאז אינו לוקח האם מע"ג הבנים. והרשב"א בא רק לתת טעם אמאי אין מברכין, והוא משום דשייך במצוה זו אופן של מצוה הבאה בעבירה אם שולח את האם ע"י ידו, יעוין היטב בדבריהם שם.

האם יש איסור בלקיחת האם

ועכ"פ עולה מדברי הרשב"א דיש לנו מחלוקת ראשונים שהיא הפוכה מקצה לקצה. דשיטת הרמב"ם, כפי שנקטו חלק מהאחרונים הנ"ל, דאופן קיום המצוה הוא דוקא ע"י שלוקח האם ומשלחה. ולדעת הרשב"א יש באופן זה איסור גמור דעובר על לאו. וכבר הבאנו לעיל (דין ג) דכדעת הרשב"א כן היא גם דעת רבי יוסף בן פלט, והאורחות חיים, ובעל האהל מועד, ספר המאורות, ספר המנוחה, וספר הפרדס. והנה כל זה כתבו האחרונים הנ"ל כפי הנראה מדברי הרשב"א בתשובה זו. אולם מצאתי תשובה נוספת מהרשב"א, ומדבריו שם נראה להיפך רז"ל (חלק א, סי' תצ"ג): דאפילו נטלה על מנת לשלח חייב לשלחה, דאע"ג דלאו ליכא עשה איכא וכו'. ומבואר להדיא דס"ל להרשב"א דבנוטל ע"מ לשלחה ליכא לאו. וזהו לכאורה סותר לדבריו בתשובה הנ"ל. שהרי דוחק לומר שכוונת הרשב"א רק לאופן שנטל לא ע"מ לשלחה, דבכה"ג עבד הלאו. דאטו משו"ה הכי לא מברכים כלל, וצ"ע.

ומאידך גיסא הראב"ד השיג על דברי ר"י בן פלט בזה"ל: אמר אברהם הא לא מחוורתא, שאם נטל ע"מ לשלחה מאי עבירה איכא, עכ"ל. ועד"ז איתא נמי בתוס' קידושין (ל"ד, א ד"ה מעקה) וז"ל: "ושלוח

הקן נמי, כגון שלקח האם על מנת לשלחה ואח"כ נמלך ולא שלחה, דהשתא לאו ליכא כי אם עשה", עכ"ל. מבואר מדבריהם דגם אם לוקח האם אין בזה איסור, אם אכן נטל ע"מ לשלחה. אכן לא מבואר בדבריהם דס"ל דהכי הוא אופן קיום המצוה, שיקח וישלחה. אלא רק מבואר דנחלקו על הראשונים דס"ל שיש איסור בדבר.

ובספר חרדים לרבי אלעזר אזכרי כתב (פט"ז) וז"ל: "וכשיקחנה יכוון שלא לזכות בה אלא לוקחה כדי לקיים מצות שלוח, ואז לא יעבור על לאו דלא תקח האם, הכי מפורש סוף מסכת חולין, כן הורה הרב כמוהר"ר יצחק אשכנזי זצ"ל", עכ"ל. ומשמע מרהיטת לשונו דזהו אופן קיום המצוה ע"י שלוקחה מקודם בידו ומשלחה.

ויעו"ע בשו"ת בנין ציון הנ"ל מש"כ בענין זה, דמתחילה היתה דעתו שאופן קיום המצוה הוא ע"י שיגביה האם מעל הבנים וישלח אותה, ואמר לו רבו רבי אברהם בינג זצ"ל דאסור לעשות כן דמיד שלוקח אותה עובר בלאו דלא תקח, אלא שצריך לגרש אותה מעל הקן עד שתפרח. וכבר הוראנו לדעת דאין הדברים פשוטים כלל ועיקר, ותלוי הדבר במחלוקת ראשונים הנ"ל.

ובאמת גמרא מפורשת יש לנו בענין זה, אשר רמז לה האריז"ל הנ"ל בספר החרדים, דהכי איתא בחולין (קמ"א, א): "כגון שנטלה על מנת לשלח, דלאו ליכא עשה הוא דאיכא". אכן יעוין בשו"ת שאגת אריה (סי' פ"א) ובביאור הגרי"פ פערלא על הרס"ג (ל"ת קל"ז) שדחו ראיה זו.

הלכה למעשה

כתב החזו"א (יו"ד סי' קע"ה ס"ב) וז"ל: "**ואין נפקותא בשילוח אם לוקחה ביד על מנת לשלחה או שמגרשה עד שתברח**", עכ"ל. חזינן תרתי, חדא דנקט שאין איסור בלקיחת האם אם עושה כן ע"מ לשלחה. ועוד, דאין זה לעיכובא כלל, ושפיר מקיים המצוה גם באופן שמבדיחה מהקן.

ובספר 'ארחות רבינו' (כרך ד' עמ' כ"ט) כתב שמרן בעל 'הקהלות יעקב' זצ"ל קיים מצות שילוח ע"י הקשה במקל. [וכן אמר לי בנו הגר"ח קניבסקי שליט"א, שאביו זצ"ל קיים המצוה ע"י הקשה במקל]. וכן איתא בספר 'קן צפור' שהאדמו"ר מסאטמאר זצ"ל בעל 'הויואל משה' נהג כן ואמר שמה שכתוב בהרמב"ם אין זה לעיכובא. וכן הורה הגר"ח קניבסקי שליט"א. עיין בתשובותיו (ז-י"ד, קכ"ג, קמ"ה, קמ"ו) ועוד אמר לי שכשקיים בעצמו המצוה שלח האם על ידי הקשה במקל.

אכן מהגרי"ש אלישיב שליט"א שמעתי דיש לחוש לשיטת הרמב"ם, ומשום דמבואר בשו"ת החת"ס הנ"ל דבשילוח שלא כדין יש לחוש לאיסור צער בעלי חיים, וע"כ ראוי להקפיד לקיים המצוה באופן שיעלה כדין אליבא דכ"ע, ולכן יש להקפיד לאחוז האם ולשלחה. ואף אם קשה הדבר, מפני שהאם בורחת כשמרגישה שרוצים לתופסה, ימתין עד שתחזור וינסה שוב לתפסה. ושמעתי מהג"ר יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל דמן הראוי היה לחוש לשיטת הרמב"ם, אך מכיון דבחזו"א איתא דיוצא בכל אופן, לכן כשקשה הדבר כגון שהקן במקום גבוה, יכול לקיים מצוה ע"י מקל וכדומה והוסיף שכן קיים בעצמו המצוה ע"י מקל.

ויש לנו בזה 'מעשה רב' מראש ישיבת פוניבז' הג"ר אלעזר מנחם מן שך זצ"ל ומהג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל ומהג"ר יצחק יעקב וייס זצ"ל ומהג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל ויבדלחט"א הג"ר שמואל ואזנר שליט"א שקיימו המצוה ע"י מקל. והג"ר משה שטרנבוך שליט"א בתשובות והנהגות הנ"ל מורה אף הוא לנהוג כן, דבזה ליכא דרור דעבירה כלל, משא"כ אם לוקח האם בידו, יעו"ש.

ויעוין תשובות הגאון רבי חיים פינחס שיינברג שליט"א להלן בספרנו שהורה ג"כ שיכול לשלחה עם מקל. ואמר לי הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל שבאופן זה קיימו בביתו בעל ה'מנחת יצחק' זצ"ל, והג"ר משה אריה פריינד זצ"ל וכן קיים בעצמו המצוה הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל. ובאמת דעל פי המצוי, כמעט אי אפשר לקיים המצוה באופן אחר, דקשה מאד מאד לתפוס האם ביד, כי בטבעה היא בורחת מיד כשרואה או מרגשת שמתקרבים אליה.

סעיף ו
דרך השילוח

ו. כשבא לקיים המצוה ע"י שמגרשה מהקן, אין צריך להכות במקל על האם ממש, אלא די שיכה לידה ויגרום בכך שתבהל ותעוף. והוא הדין נמי שמקיים המצוה ע"י שזורק אבן לעברה וגורם בכך להברחתה. וכן אם מגביה קולו ומגרשה, קיים בזה המצוה. ויעוין בסעיף הבא.

הרחב דבר

ו. כל זה יש ללמוד מלשונו של החזו"א הנ"ל (דין ה) דסגי שמגרשה עד שתברח. ונראה לפי זה דבכל אופן שגורם לגרשה יצא ידי חובה. וכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א דסגי בכך שהשילוח הוא מכוחו. ולכן גם אם לא נגע בה במקל חשיב ככוחו. וכך השיב לי בכתב, עיין בתשובותיו (ח, קכ"ג).

וכן שמעתי מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א דכל שהאם בורחת מחמת מעשיו, סגי. ושמעתי מידידי הרב שמעון מרגליות שליט"א שראה בשעה שקיימו הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל והג"ר יצחק יעקב וייס זצ"ל המצוה, שהכו במקל ליד האם ולא עליה ממש. ובספר 'הבנים תקח לך' בהוספות הביא הוראת הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל דסגי בהכי, וכן באופן שזורק אבן. וכן שמעתי בעצמי מהג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל.

ולענין השמעת קול לשם שילוח האם, יעוין בתשובותיו של הגר"ח קניבסקי שליט"א (ט, קמ"ה, קמ"ו) דסגי בהכי. וכן שמעתי מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א. וכן הוא בספר מבית לוי שדייק כן מלשון הערוך השולחן (סעיף ו) שלשיטת הרמב"ם לא מהני כשמגרשה בקול, אבל לשיטת רש"י יוצא בכה"ג.

ולכאורה יש למצוא סימוכין לזה מסוגיא דב"מ (צ, ב) דחסמה בקול חייב לרבי יוחנן, יעו"ש.

סעיף ז
כוונה באופן השילוח

ז. הנה יש פעמים שמיד כשמתקרבים אל הקן, מרגשת בזה האם ותיכף בורחת. ואשר לכן ראוי לכוון מיד בתחילה שרצונו לקיים המצוה בכל אופן שיגרום להברחת האם.

ואז יקיים המצוה בין אם תברח מיד מחמת התקרבותו, ובין אם תברח מיד כשיניף המקל, אף שעדיין לא הספיק להכות על הקן.

הרחב דבר

ז. עיין בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (ט, י"א, קמ"ה). שאם כוונתו לקיים המצוה דווקא ע"י מעשה הכאה, ולמעשה האם עפה מעצם הנפת המקל, אזי לא קיים המצוה. ומשום זה ראוי לכוון שרוצה לקיים המצוה ע"י כל מה שיגרום להברחתה. ואז מקיים המצוה בכל אופן שגרם להברחתה, הן ע"י עצם התקרבותו אליה, והן ע"י הגבהת המקל וכיו"ב. וכן שמעתי מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א, ומהג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל.

סעיף ח
שיעור השילוח

ח. צריך לשלח את האם עד שתצא מתחת ידו. ולאחר שתצא מתחת ידו מותר לו לקחתה. והשיעור של תצא מתחת ידו הוא, שנתרחקה האם ואינה רובצת עוד על גבי הקן, וסגי בהכי.

ואף באופן שהקן ברשות היחיד, ויכול לקיים המצוה (עיין להלן דין כ"א), אין צריך לדקדק שתצא האם לרשות הרבים.

הרחב דבר

ח. איתא בגמרא (קמ"א, ב): עד כמה משלחה, אמר רב יהודה כדי שתצא מתחת ידו. ונפסק כן בשו"ע (סי' רצ"ב ס"ד). אך לא נתבאר די מהו השיעור של תצא מתחת ידו. ובחזו"א (יו"ד סי' קע"ה) כתב וז"ל: "כדי שתצא מתחת ידו, משום שהיא חופפת על הבנים אינה בורחת ונוח לתפשה, וצריך לשלחה עד שתסיח דעתה מקנה ותברח", עכ"ל. ולהלן (סק"ב) כתב: "נראה דמצות שלוח דאמר לעיל כדי שתצא מתחת ידו, היינו מרשותו, שאם יחפוץ לתופשה לא יוכל", עכ"ל. וכתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א דהא והא חדא שיעורא הוא, והעיקר בזה הוא, שלא תהיה האם עוד על גבי הקן, ואז חשיב ששלחה. וע' בתשובותיו (י"ח, י"ט). וכן שמעתי מהג"ר יהודא שפירא זצ"ל, ומהג"ר משה הלברשטאם זצ"ל. וקצת סימוכין לזה מהא דאיתא במתניתין ונפסק כן בשו"ע (סי"א) דאם היתה מעופפת על הקן, אם כנפיה נוגעות בקן חייב לשלח ואם לאו פטור. ומבואר דכל שנתקה האם מהקן כבר חשיב שהיא משולחת. ולענין קן ברשות היחיד, כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א. וע' בתשובותיו (כ"ג).

סעיף ט
לקיחת הבנים

ט. י"א שאם שלח האם אינו צריך לעשות זכייה בהבנים ואין לקיחת הבנים חלק מהמצוה והיא רשות בעלמא. וי"א שאם שלח האם ולא זכה לאחר מכן בבנים, לא קיים

מצות שלוח הקן. וי"א שהמשלח האם ואינו עושה זכייה בבנים מקבל בזה חצי מצוה. ועכ"פ לשלימות המצוה בודאי ראוי לקחתם, דיש לזה מקור ע"פ טעמי החכמה.

הרחב דבר

ט. **שיטות שאין חיוב ליקח**

בשאלה מרכזית זו כבר נשאל החכם צבי, כמש"כ בספרו (סי' פ"ג): "ששאלת: המשלח האם והבנים גם שניהם, אם קיים מצות שלוח הקן, מי נימא קרא דוקא כתיב שלח תשלח ואת הבנים תקח לך, או לא. ואמרת שחכמי לובלין נסתפקו בדבר", עכ"ל. ודעתו מבוארת שם שאין חיוב ליקח הבנים, ומה שאמרה תורה הבנים תקח לך הוא רשות. והוכיח כן מלשון המשנה (קמ"א, א): אמר הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים חייב לשלח שנאמר שלח תשלח את האם. ובספר לקט הקמח (בגיליון השו"ע) כתב דהחו"י הנ"ל (דין ב) גם ס"ל בפרט זה כהחכ"צ.

אכן כבר השיגו האחרונים על ראיית החכ"צ ממשנה זו, יעוין ברכי יוסף שהביא גירסא אחרת של ראשונים בהמשנה, אשר לפיה אין כלל ראיה. וגם לגירסתנו אין ראיה מוכרחת, יעוין בספר דברי שאול לנכדו של החכ"צ בעל שו"ת שואל ומשיב על השו"ע בהשמטות, ובחזו"א.

והנה בספר החינוך כתב וז"ל: "אמרו ז"ל שהאדם זוכה לבנים בשכר מצוה זו, ודקדקו הדבר לפי הדומה מאמרו שלח תשלח את האם ואם הבנים תקח לך, שהיה יכול לומר שלח תשלח את האם ולא ואת הבנים תקח לך", עכ"ל. ולשון זה מורה לכאורה להדיא כשיטת החכ"צ. ועיין בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ק') מש"כ בזה. וכן מוכחת דעתו של בעל 'האבן עזרא' בספרו יסוד מורא (השער התשיעי) דכתב וז"ל: "**ואריכות ימים למשלוח הקן, לא בעבור לקיחת הבנים, כי היא רשות**", עכ"ל.

וכן איתא להדיא כהחכם צבי בספר שבט יהודה לרבי יהודה עייאש (הובאו דבריו בברכי יוסף יו"ד סי' רצ"ב בשיורי ברכה), וז"ל: "הדבר פשוט דמה שאמרה תורה ואת הבנים תקח לך **אינו בתורת חיוב אלא בתורת רשות**, שהרי כתב הרמב"ם (הלכות שחיטה פרק י"ג הלכה ו'), וז"ל, 'האומר הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים חייב לשלח את האם שנאמר שלח תשלח את האם' ע"כ. ומשמע אפילו משלח את הבנים עם האם קיים המצוה. וכן הסברא נותנת, שהרי במנין המצות לא כתב אלא הלאו דלא תקח והעשה דתשלח אם לקחה ולא הצריך שיטול הבנים, אלמא סגי בשילוח לחודיה. ואע"ג דאם היו ביצים מוזרות או אפרוחין טרפות פטור מלשלח, כמ"ש שם דין ט', אלמא דבעינן שיקיים בהם תקח לך ולא לכלביך, מ"מ בעינן ראויים לו ואז אין לקיחה מעכבא, כדקי"ל בעלמא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו", עכ"ל.

ובשו"ת אמרי שפר יו"ד (תשובה ז'. לרבי נפתלי הירץ לאנדא, בן דודו של בעל הנודע יהודה, כמובא בשו"ת נודע ביהודה חלק אבן העזר סי' ס"א) מביא אריכות גדולה מאד מהפוסקים הסוברים כהחכם צבי, ומביא כמה ראיות מהסוגיא לשיטתו יעו"ש. וכן הורה רבי משה חאגיז בספרו לקט הקמח על השו"ע (יו"ד סי' רצ"ב) יעו"ש.

והנה כשיטת החכם צבי מצאנו ג"כ בספר 'חורב' להגאון רבי שמשון רפאל הירש (מצות שלוח הקן סעיף א, אות ט), דכתב שם **שהרשות ביד המשלח לקחת הבנים או לא**, עכתו"ד.

וכן יש להוכיח מדברי האוד שמח (הלכות יום טוב פרק ג' הלכה ח'), דכתב בזה"ל: "בשילוח הקן עיקר הכוונה היא בשילוח האם מוכח מזה **דאף אם אינו רוצה ליקח הבנים מצוה בשילוח האם דלפי זה עיקר המצוה היא שילוח האם**", עכ"ל. וכן שמעתי מהג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל להורות כשיטת החכם צבי שאין צריך לעשות שום זכייה בבנים, וכדהוכיח בספרו אבן ישראל על הרמב"ם (הל' שחיטה פי"ג), יעו"ש. ועיין בהסכמה שכתב לספרנו, שציין לזה.

המחייבים ליקח הבנים

הנה הלכה זו תלויה היא בחלקה במה שנתבאר לעיל (דין ב') דשם הובאו שיטות הרבה ראשונים ואחרונים שאין חיוב ליזקק לקן צפור שרואה, אלא שאם רוצה ליקח הבנים אז מחוייב לשלח האם מקודם, וא"כ לכאורה לקיחתם היא חלק מהמצוה. וכן עולה להדיא מלשון הר"ן שכתב: "שילוח מי הוי מצוה מוטלת עליו, **הרי אם לא רצה ליקח הבנים פטור מלשלח**", עכ"ל. וכן משמע מפירוש הרוקח על התורה לרבי אלעזר מגרמיזא (סוף פרשת כי תצא), דכתב בזה"ל: "ממורי הר"ר יעקב בר יהודה הלוי זצ"ל, פירש רבינו שמואל חסיד שמצות שילוח כשלוקח הבנים, **אבל אם רוצה להניח הבנים אז אינו חייב לשלח**", עכ"ל. וכן מורה סתימת לשון המחבר (סעיף ד') יעוין לבושי שרד שרמז לזה. וכן כתבו להדיא החת"ס והחזו"א הנ"ל.

ובספר 'הכתב והקבלה' עה"ת, לרבי יעקב מעקלענבורג זצ"ל (אב"ד קעניגסברג) הוכיח מהתוספתא לכאורה כשיטה זו, מהא דתניא (חולין פ"י), "נטל את האם ולא הספיק ליטול את הבנים עד שמתו או עד שנעשו טרפה פטור מלשלח", וחזינן לכאורה דקיום המצוה תלוי בלקיחת הבנים, דאל"ה מאי איכפת לי' בבנים לאחר שלקח האם וכבר קיים המצוה, יעו"ש, [ויש לפלפל בראייתו דהא עדיין לא שלח האם מידיו, רק לקחה ע"מ לשלחה]. וכן הוא בהמהרי"ט בספרו צפנת פענח (פרשת קדושים דרוש ראשון), וז"ל: "במצות שילוח הקן אמר למען ייטב לך וגו' אינו חוזר על לא תקח האם, אבל חוזר על ואת הבנים תקח לך כו', שלא תאמר הריני משלח את האם ואת הבנים לגמרי, **א"כ לא קיימת מצוה**, אלא למה אני מצוך לקחת את הבנים, למען ייטב לך שבזה אתה מקיים המצוה", עכ"ל. הרי להדיא דלקיחת הבנים הוי חלק מהמצוה.

וכן כתבו לי הגר"ח קניבסקי שליט"א והג"ר יהודא שפירא זצ"ל והוסיפו שהמשלח האם ולא לוקח הבנים - לא עשה ולא כלום. ועיין בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (כ"ו, כ"ז).

שיטות שיש בזה חצי מצוה

שיטה שלישית ממוצעת מצינו בהגהות 'ידי משה' על המדרש רבה (פרשת בשלח), וציין לדבריו בעל שו"ת 'שואל ומשיב' בהגהותיו 'יד שאול' על השו"ע (יו"ד סי' דצ"ב), ותו"ד הוא, שהמשלח האם ואינו לוקח הבנים מקיים בזה חצי מצוה. אכן כבר כתב ה'יד שאול' שאין מביאים ראיה מדברי אגדה לדברי הלכה. והראה לי אחי רבי אלעזר דוד שליט"א שיש לדייק כעין דברי ה'ידי משה' מהברכי יוסף

(סימן רצ"ב ס"ו), וז"ל: "ובספר בית לחם יהודה מייתא מהזהר דצריך ליקח הבנים דווקא עיין שם, ובוודאי דזו המצוה כתקנה, ומאי דמשמע ממשנתנו דקתני נוטל האם ומשלח הבנים חייב לשלח, היינו לאשמועינן דאף אם שלח הבנים חייב לשלח האם, ומקיים מיהא שלח תשלח את האם, אבל לעולם דלא קיים המצוה כמאמרה", עכ"ל. ויש לדייק מדבריו שאם אינו נוטל הבנים לא עשה מצוה כתיקונה, מ"מ מקיים החלק של מצות העשה דשלח תשלח.

וכן הוא להדיא בשו"ת 'טוב טעם ודעת' לרבי שלמה קלוגער (חלק א', סי' רמ"ט), שכתב בזה"ל: "הבנים תקח לך הוי רשות. ואם כן יש לומר דתרווייהו איתנהו, דודאי מצות שליחת האם הוי מצוה אף אם אינו לוקח הבנים, ומכל מקום **לקיחת הבנים הוי גם כן מצוה בפני עצמה ויש כאן בשליחות הקן ב' מצות יחד** וכו'. וכן אמר בשלוח הקן דשלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך דלא מבעיא בשלוח הקן ב' פעמים דנחשב כפל, רק גם אם תשלח האם, והבנים תקח, נמי נחשב לכפל", עכ"ל.

ע"פ טעמי החכמה יש ליקח הבנים

כתבו הפוסקים דעל פי המבואר בזוה"ק בכמה מקומות, יש להקפיד לקחת הבנים. יעוין בבית לחם יהודה על גיליון השו"ע שהכריע שאלתו של החכ"צ מכח דברי הזוהר דענין השילוח הוא לעורר רחמים ע"י שהאם צועקת ומיללת, דמזה יש ללמוד שצריך ליקח הבנים דוקא, דאם שלח הבנים ג"כ אז אין האם צועקת.

ובספר שלחן גבוה על השו"ע לרבי יוסף מולכו (ס"ק י"ט) הביא דברי הזוה"ק בתיקונים (תיקון שישי) והסיק מכך דהכל מצוה אחת, לשלח האם ולקחת הבנים, ואם לא עשה כן לא עשה כלום.

ובערוך השלחן אע"ג דס"ל לעיקר הדין כשיטת החות יאיר עכ"ז כתב (סוף סעיף ד) וז"ל: "ומכל מקום מי שזיכהו ד' במצוה זו יקיים קרא כדכתיב, דכל רשות שבתורה היא כמצוה, רק לגבי חובה רשות קרו לה. ועוד דלפי טעמי החכמה שנאמרו במצוה זו בפירוש הרמב"ן ובחיי וביותר בזוהר ותיקונים בדווקא הוא ליקח את הבנים ", עכ"ל.

סעיף י
קנין באפרוחים

י. מכיון שנתבאר שלדעת הרבה פוסקים לקיחת הבנים היא חלק מהמצוה, ממילא צריך לעשות בהם קנין גמור. לכן, באפרוחים גדולים שיוצאים חוץ לכף ידו, צריך לדקדק להגביהם ג' טפחים. אבל בביצים ואפרוחים שנכנסים בתוך ידו, הרי שזוכה בהם מדין חצר.

אמנם אם מקיים המצוה בחצר המשתמרת, [על פי האופנים שיתבארו להלן דין כ"א], או בחצר שאינה המשתמרת ובעל הבית עומד בצידו ואומר תזכה לי חצירי, הוי קנין, ואינו צריך לעשות קנין נוסף בידים, ויעוין ב'הרחב דבר'.

הרחב דבר

י. הנה בשו"ע חו"מ (סי' קצ"ח ס"ב) הביא מחלוקת אי לקנין הגבהה בעינן שיגביה ג' טפחים או סגי

בטפח אחד. ויעו"ש בביאור הגר"א (סק"ד) שמציין לשיטות הראשונים. ובביאור הגר"א להלן (סי' רס"ט סק"ד) מציין למחבר שסתם כדעה שצריך להגביה ג' טפחים.

ואמנם, בנתיבות המשפט (סי' קצ"ח, ביאורים סק"ג) כתב דכל המחלוקת שייכת רק באופן שמגביה חפץ שבולט חוץ מידו, אבל אם כל החפץ מונח בתוך כף ידו, אין צריך להגיע לקנין הגבהה אלא קונה מדין חצר. וע"ע בביאור הלכה (סי' שס"ו ד"ה צריך) שהביא דבריו והביא ראיות לזה.

ועפ"ז כתבנו דבביצים ואפרוחים שנכנסים לגמרי בתוך ידו, אין צריך לדקדק להגביה אפילו טפח, דזוכה בהם מדין אוויר ידו, דהוי כחצרו. אכן באפרוחים גדולים שיוצאים מחוץ לידו יש להגביהם ג' טפחים. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א. וכן השיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, יעוין תשובותיו (מ"א).

ברם, כל זה הוא אם קיום המצוה אינו בחצר המשתמרת, אבל אם מקיים המצוה בחצר המשתמרת, [ומכל מקום לא נעשה הקן מזומן, על דרך שנתבאר להלן (דין כ"א), כגון שחשב בדעתו שאינו רוצה שחצרו תזכה לו בקן, או כהשיטה המבוארת שם, דבזמננו יש אומדנא שאין רצון האדם לזכות בקן שברשותו יעו"ש. או כהשיטה המבוארת להלן (דין כ"ד) דאפשר להפקיר הבנים אחר שזכה בהם], אזי לאחר ששלח האדם את האם אינו צריך לעשות מעשה מיוחד של קנין בבנים בידים, אלא זוכה בהם בעל החצר בקנין חצר, ועל ידי כך מקיים המצוה ד'ואת הבנים תקח לך", כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' ד' סעיף א', וכן בחו"מ סי' רס"ח סעיף ג') דחצר המשתמרת קונה חפץ לבעל החצר.

וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בנוגע למקיים מצות שלוח הקן בחצר המשתמרת, שאחר ששלח האם אינו צריך לעשות זכייה בהבנים בידים, עיין בתשובותיו (תשובה נ"ט). והוסיף הגר"ח קניבסקי שליט"א שם כי אף אם מקיים המצוה אינו בעל החצר, מכל מקום יכול בעל החצר המשתמרת לכוון לזכות בבנים עבור חבירו ששלח האם, ומקיים בזה המשלח 'הבנים תקח לך'.

אמנם כאשר מקיימים המצוה בחצר שאינה משתמרת, אזי אין החצר קונה עבורו את הבנים, אכן יש עצה גם באופן זה, שלא יצטרכו לעשות מעשה מיוחד של קנין בבנים בידים, והוא כפי המבואר בשו"ע (חו"מ סי' ר' סעיף א', וכן בחו"מ סי' רס"ח סעיף ב') שאם עומד בצד שדהו ואומר תזכה לי חצירי, הוי קנין. וכן כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א, דאם בעל החצר עומד בצידה ואומר תזכה לי חצירי, הוי קנין מעליא, ואין צריך לעשות קנין נוסף בידים, עיין בתשובותיו (קכ"ט-קל"ג). ועיין עוד בתשובותיו (שם) כי גם באופן זה יכול בעל החצר שאינה משתמרת לכוון שתזכה חצירו בבנים עבור חבירו, כאשר הוא עומד בצד החצר. וכן יכול בעל החצר למנות שליח ללכת לחצירו ולומר תזכה לי חצירו, יעו"ש.

וכדברי הגר"ח קניבסקי שליט"א מבואר להדיא בספר לחם שמים על המשניות, לרבי יעקב עמדין זצ"ל (חולין פרק י"ב משנה א'), דכתב בזה"ל: "שקננו בפרדס. נראה לי כהאי גוונא דהו"ל חצר שאינה משתמרת, אפילו הוגבהה האם מעליהם ואפילו שלחה, אם חזרה חייב לשלח אף מאה פעמים. דבחצר שאינה משתמרת בעינן תרתי, **עומד בצד שדהו, ואומר זכתה לי שדי**. משום הכי כל כמה דלא לקח

הבנים ולא אמר מידי אכתי לא קנינהו ולא מזומן נינהו", עכ"ל. ומבואר דבחצר שאינה משתמרת אם עומד בצד שדהו ואומר תזכה לי חצירי, הרי זה מהני לענין קיום המצוה ד'ואת הבנים תקח לך'.

סעיף יא

קיום המצוה, או זכיה בבנים, ע"י שליח

יא. יש אומרים שיכול למנות שליח לקיים מעשה שילוח האם, וי"א שלא מהני שליח. אמנם לכולי עלמא אם שלח האם ע"י מקל וכיו"ב, וקשה לו ליטול בעצמו הבנים, כגון שהקן נמצא במקום גבוה, יכול למנות אדם שיהא שליחו לזכות בבנים, ויכוון השליח שהוא זוכה בהם עבור המשלח.

הרחב דבר

יא. דעת ה'מטה יהודה' (ליקוטים סי' דצ"ב) וה'מלמד להועיל' (יו"ד ח"ב סי' צ"ח) שלא מהני שליחות לקיים מעשה השילוח. וז"ל המלמד להועיל: "ויש בכלל הזה גם כן מצות שאינן תלויות בממון ואפילו הכי לא שייך בהו שליחות, כגון שילוח הקן וכדומה, בין שהשליח הוא בר שליחות או שאינו בר שליחות. דאם אמר לחרש שוטה וקטן שישלח האם לאו כלום הוא, דהוי כאילו פרחה האם מאליה. ואם אמר לאחר שהוא בר שליחות שישלח האם בשליחותו, אם כן השליח הוא שזכה במצוה ולא המשלח, אפילו אמר אני עושה מצוה בשביל המשלח לית ביה מששא, וכמו שכתבנו דגוף המצוה אינה נתפסת בשליחות", עכ"ל.

ובשו"ת 'דבר אברהם' (ח"ב סי' ח' ענף ח') כתב גם כן כשיטה זו, וביאר הטעם על פי דברי ה'אור זרוע' המובאים ב'דרכי משה' (יו"ד סי' רס"ד), יעו"ש. וכ"כ בשו"ת 'בית הלוי' (ח"א סי' י'), ומציין שכן משמע מהרשב"א (שבת קל"ז) בשם הרמב"ן. וכן הורו לי הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל והג"ר יהודא שפירא זצ"ל שלא מהני שליחות לעצם השילוח, אלא המשלח את האם הוא שזכה במצוה.

אמנם בפני יהושע (קידושין ל"ד, א ד"ה מעקה) כתב וז"ל: "ולולי דבריהם היה נראה לי דבלא"ה איכא נפקותא אי שייך בנשים הנך מצות עשה, לענין דמצוה בה יותר מבשלוחה כן נראה לי", עכ"ל. ומבואר להדיא מדבריו דמהני שליחות לקיום מצות שלוח הקן, אבל יש נפקותא אי שייך הא דמצוה בה יותר מבשלוחה.

וכן עולה מדברי ספר המקנה (קידושין מ"א, א ד"ה מצוה) שכתב בזה"ל: "וכן בשילוח הקן דאינו מצווה לשלוח אלא אם רוצה ליקח הבנים וכו', וממילא שייך בהן מצוה בה יותר מבשלוחה", עכ"ל. וכן כתב בשו"ת 'אבן שתיה' (סי' כ').

וכן מבואר ב'ערוך השלחן' (חו"מ סי' קפ"ב סעיף א'), וז"ל: "וכן פדיון פטר חמור, **ושלוח הקן** ועשיית מעקה, יכול לעשות שליח מטעם זה משום דברצונו הביא עצמו לידי חיוב", עכ"ל.

וכן משמע מדברי הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו 'נחל איתן' (סי' ה' סעיף י"ז), דאיתא התם בזה"ל: "ונראה דכל מצוה שהוא ע"י מקרה כמו **שלוח הקן** וכיסוי הדם ומעקה או שאינו חיוב על איש זה כגון במדידה שהרי לא קבעה תורה איזה דיין יצא למדוד רק ג' או ה' מב"ד הגדול וכיון שאינו חיוב דוקא

על דיין זה א"א לומר שרצון התורה שגופו יעשה מעשה המדידה רק הכוונה שהמדידה תיעשה ע"י דיינים מב"ד הגדול ועיקר המכוון הוא שיתברר ע"י המדידה", עכ"ל. ועיין בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (קנ"ט) שענה לי 'מסתברא דמהני' למנות שליח לקיים מעשה השילוח.

כל זה הוא לענין קיום המצוה על ידי שליח, ולענין מינוי שליח לזכות בבנים עבורו, אחר שקיים בעצמו מעשה השילוח, כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א דמהני, יעוין תשובותיו (פ"ג, קי"ט, קל"ה-קל"ז). וכן ראיתי שעשו שני גדולי ישראל שליט"א, שמחמת חולשתם לא יכלו לעלות על סולם, וביקשו משליח שיעלה ויזכה בבנים בשבילם. וכן העידו בפני שהגר"ר שלמה זלמן אויערבאך, ובעל המנחת יצחק זצ"ל אחר ששלחו האם, עשו שליח לזכות בעבורם בהבנים.

ועוד כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שאם נמצא הקן בחצר משתמרת של חבירו, ולא זכה עדיין בקן עיין להלן (דין כ"א), אזי אין צריך לזכות בבנים ע"י שיקחם בידיו, אלא יכול לבקש מבעל החצר שיכוון לזכות בבנים בעבורו, וממילא מקיים בזה המצוה דהבנים תקח לך, יעוין תשובותיו (נ"ט), ומה שכתבנו לעיל (דין י').

ואגב, פשוט שבמקום שלקיחת הבנים כרוכה במעשה שיש בו צד של סיכון ברור, אסור לו לסכן עצמו. יעוין מסכת חולין (קמ"ב, א) הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת וכו'. וכן הוא בירושלמי חגיגה (פרק שני הלכה א דף ט, ב). וכן מובא מעשה זה בשינוי מעט במדרש רות רבה (פרשה ו, ד), ובקהלת רבה (פרשה ז, ח).

סעיף יב
זכיה בבנים שלא לצורך

יב. אפילו שאין לו צורך בבנים, ואף אין דעתו להשתמש בהם, והוא זוכה בהם רק בכדי לקיים מצות שלוח הקן, מקיים בזה המצוה לכתחילה.

הרחב דבר

יב. כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א, ומהגר"ח קניבסקי שליט"א, יעוין תשובותיו (ל"ה, קכ"ז), ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל. ושמעתי מהם שאין שום חיוב לאכול או להשתמש בהם אחר זכייתו, ואין בזה מעליותא כלל.

סעיף יג
החזרה הבנים לקן

יג. אחר שזכה בביצים או באפרוחים יכול להחזירם לכתחילה לקן, ומקיים המצוה לכתחילה גם אם האם חוזרת אליהם.

הרחב דבר

יג. דבר זה נלמד בדרך אגב מהא דאיתא במתניתין (קמ"א, א): "נטל את הבנים והחזירן לקן ואחר כך חזרה האם עליהן פטור מלשלח". ומבואר ברש"י הטעם דכיון שנטל הבנים הוי ליה קן מזומן. וחזינן עכ"פ שאין בזה צד איסור. ויעו"ש בפירוש הר"י מלוניל שהוסיף דהניחם שם כדי שתגדלם אמם.

וכן שמעתי לדינא מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א, יעוין תשובותיו (ל"ד, ל"ו), ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל. וכן הורו לי הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל עיין בהסכמתו לספרנו, והג"ר יעקב משה הלל שליט"א. ושמעתי מפיהם דאף לטעם הזהר הק' (ע' להלן בפרק טעמי המצוה, הטעם הרביעי) שענין השילוח הוא כדי לצער האם ולעורר רחמים למעלה, מ"מ שפיר יכול להחזירם להקן אחר שזכה בהם.

ועוד שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א, דאף באפרוחים שרי להחזירם לקן ולהפקירם, ותו אין חיוב מזונותיהם עליו, ואף שאין ברור שתחזור האם ותמשיך להאכילם. וכן שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א, יעוין תשובותיו (ל"ז), ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל.

סעיף יד
שילוח בעוף ספק טהור

יד. הרואה קן ובו עוף שיש בו סימני טהרה, אך אין מסורת שקבלו בו שהוא טהור, או שאינו מכיר כלל עוף זה ומסופק אולי הוא כשר, אף שאסור לאכול אותו, מ"מ ישלח האם מספק. אכן, בעוף שודאי אינו טהור, לא ישלח האם בחנם.

הרחב דבר

יד. בשו"ת התעוררות תשובה (חלק ד' סי' קנ"ה) דן במוצא קן ציפור ואינו יודע אם הוא עוף טהור, האם חייב בשלוח הקן. וכתב ע"פ המבואר בשו"ע (יו"ד סי' פ"ב ס"ג) דעוף שחרטומו רחב וכף רגלו רחבה מותר באכילה אם יש לו ג' סימנים בגופו. ובהג"ה שם כתב די"א שאין לסמוך אפילו על זה, ואין לאכול שום עוף אלא במסורת שקבלו בו שהוא טהור. ובעוף שכזה צדד שם דיכול לקיים שלוח הקן דדלמא הוא טהור, ואיה"נ שמספק לא אוכלים אותו מ"מ מצות שילוח יכול לקיים, מספק דלמא הוא עוף טהור.

ועיין ברכי יוסף (סי' רצ"ב ס"י) דגם כתב כעין סברא זו לענין נדונו שם, וכ"כ הש"ך סקט"ו.

וכן איתא להדיא (שיכול לקיים המצוה מספק על עוף בלי מסורת כשרות) בספר חורב לרבי שמשון רפאל הירש זצ"ל (פרק שילוח הקן), וכן כתב בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' מ"ג) יעו"ש.

וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, לענין הרואה קן צפור ואינו יודע אם העוף כשר דאין חשש צער בעלי חיים לשלח מספק, יעוין בתשובותיו (פ"ו). וכן שמעתי מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א. והג"ר יהודא שפירא זצ"ל הוסיף שאע"פ שיכול לשלח מספק, מ"מ מכיון שאינו בטוח שהעופות כשרים, עדיף שיחזיר האפרוחים לקן, אחר שזכה בהם (ע' לעיל דין י"ג) כדי למעט בצער האם.

ובנוגע לעופות שאינם כשרים בוודאות, בודאי אין לשלח האם, דהלא נגרם בזה צער לאם ללא צורך. ובהתעוררות תשובה כתב טעם נוסף ע"פ הזוה"ק דע"י שילוח עוף טהור מתעוררים רחמי שמים על עם ישראל. ולפ"ז יש לחוש חלילה איפכא אם הוא עוף שאינו טהור.

סעיף טו
שני שילוחים בקן אחד

טו. אפילו אין בקן אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח האם. ולכן, כשיש שני ביצים או יותר, יכולים שני אנשים לקיים בה מצות שילוח לכתחילה, והיינו באופן שישלח הראשון את האם ויזכה רק בביצה אחת, וכשתחזור האם לדגור ישלחה השני ויזכה בביצה השניה. וע"ע בהרחב דבר.

הרחב דבר

טו. איתא במשנה (ק"מ, ב): אין שם אלא אפרוח אחד או ביצה אחת חייב לשלח, שנאמר קן קן מכל מקום. וכך נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רצ"ב סעיף א) וברמב"ם (הל' שחיטה פי"ג הי"ז). וביאור הלימוד מהפסוק כתבו הנמוקי יוסף והר"י מלוניל, שמכיון שדרך המקרא לתפוס לשון רבים, קיני ציפור, והכא כתיב לשון יחיד, שמע מיניה שמקיים המצוה אפילו בביצה אחת. והר"ן בחידושיו ביאר באופן אחר וז"ל: "מדכתב רחמנא קן ציפור בפת"ח שהוא סמוך, ולא קן בצירי שהוא מוכרת, ש"מ שהתורה הקישה קן לאם, מה האם שאינה אלא אחת אף הקן אפילו אינו אלא אחד חייב לשלח", עכ"ל. ומה שכתוב בתורה לשון רבים, 'אפרוחים או ביצים' פירש רש"י (קמ"א, א ד"ה ביצים או אפרוחים) וז"ל: "אורחיה דקרא הוא למינקט רבים ברוב קנים", עכ"ל. וכן כתב רבינו בחיי (דברים כ"ב, ז) וז"ל: "והזכיר אפרוחים וביצים בלשון רבים שכן **המנהג**, ואף אם האם רובצת על אפרוח אחד או ביצה שלמה אחת חייב בשלוח", עכ"ל.

הוראת פוסקי הדור שליט"א

וע"פ הלכה זו שאלתי הגרי"ש אלישיב שליט"א, האם אפשר לשני אנשים לקיים המצוה בקן אחד, באופן שהראשון יזכה רק בביצה אחת, או נימא שמכיון שיש יותר מביצה אחת, צריך לזכות בכולם. והשיב לי, שלא מצינו חיוב לזכות בכל הביצים, ומכיון שאיתא במתניתין שמקיים המצוה גם כשזוכה רק בביצה אחת, שפיר אפשר למיעבד הכי. וכן הורה לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, עיין בתשובותיו (ל"א, ל"ב, ק"כ, קכ"א), והג"ר חיים פנחס שינברג שליט"א. וכן שמעתי מהג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל.

סעיף טז

שילוח באם ולא באב

טז. אין מקיימים מצות שלוח הקן אלא באם ולא באב. ובזמננו טבע התורים והיונים שהאב והאם מתחלפים במשך היום. והזמן הבטוח שהאם רובצת ולא האב הוא משקיעת החמה ועד לאחר זריחתה. ולכן ראוי לקיים המצוה רק במשך הזמן הזה.

הרחב דבר

טז. **מקור ההלכה בגמרא**

איתא בגמרא חולין (ע"ח, ב): וחייב באם על הבנים [שלוח הקן שהוזהר לא ליקח שניהם, רש"י], מה כשחייב באם על הבנים בנקבות ולא בזכרים [דכתיב והאם רובצת ולא האב רובץ, רש"י], אף

כשחייב וכו'. מבואר להדיא מסוגית הגמרא דמצות שלוח הקן היא רק בהאם. וכלשון התורה הק' והאם רובצת וכו'.

ובתוס' שם (ד"ה מה) הוסיף ביאור בזה וז"ל: "דאם דקרא משמע ליה דוקא, ולא משום שאורחה להיות רובצת, מדכתיב שלח תשלח את האם, דה"ל למיכתב שלח תשלחנה כיון דכתיב כבר לא תקח האם, לכך משמע ליה דוקא", עכ"ל.

וכן מתבאר להדיא ממתניתין (קל"ח, ב): קורא זכר ר"א מחייב וחכמים פוטרין. ופירש"י, דדרכו של עוף זה לרבוץ על ביצי אחרים. ומתבאר מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות והר"ן שעל הרי"ף והנמוקי יוסף ופירוש הר"י מלוניל דבזכר משאר המינים לכו"ע אין מקיימים מצות שלוח הקן כיון דלא בר דגירה הוא, יעו"ב. וכן נפסק להלכה ברמב"ם (פי"ג ה"י) ובשו"ע (סי' רצ"ב ס"ז).

ויעוין בדברי הרמב"ן במלחמת ה' (כ"ז, ב מדפי הרי"ף) שיש ללמוד מדבריו קצת סברא בזה וז"ל: "דלמא התם [באותו ואת בנו] טעמא משום דחס רחמנא בזה שבנה כרוך עליה דומיא דשלוח הקן, אבל זכר שאין בנו כרוך אחריו ואין מכירין זה את זה כלל לא הקפידה בהן תורה", עכ"ל.

טבע הדגירה בזמננו

והנה הלכה זו מצריכה אותנו לדעת טבעי העופות ואופן דגירתם, כדי שנדע מתי האם דוגרת. ונקדים ונאמר דדבר זה מבורר ונבדק ע"פ חוקרים שעקבו אחר אורחות בעלי הכנף, שבזמנינו דרך האב והאם להתחלף במשך היום בדגירה. ודבר זה ניתן לבירור ע"י מעקב ליד הקן, דרואים אותם מתחלפים מידי זמן. ולכן אם מקיים מצות שילוח במשך היום, יש ספק בדבר אם קיים בזה המצוה דאולי שלח האב ולא האם. ומאידך גיסא גם עובדה זו ברורה אצל היונים והתורים שהאם בלבדה דוגרת משעת שקיעת החמה ועד אחר זריחתה. ועיין עוד להלן (בפרק הדרכה מעשית) בטבע הדגירה של הצפור דרור ועוד סוגים שונים.

ובאמת יש לנו מקור קדום לכך שאצל שאר העופות, מלבד הצפורים, מתחלפים האב והאם בדגירה, והוא בספר 'שפתי כהן' אשר חברו רבי מרדכי הכהן תלמיד רבי ישראל די קוריאל שהיה מגורי האריז"ל, דכתב בפרשת כי תצא, וז"ל: "ששאר העופות פעמים יושבת הנקבה על הבנים ופעמים יושב הזכר, אבל הצפור לעולם יושבת נקבה ולא הזכר", עכ"ל.

טבע הדגירה בזמן הגמרא

ואולם, הגם שכך הוא הטבע בזמננו, ועפ"ז כתבנו שראוי לקיים המצוה בלילה ולא ביום, נראה להוכיח דבזמן הגמרא היה מצוי שהאם בלבדה רבצה במשך כל הדגירה מבלי לזוז ממקומה. חדא, יש להוכיח כן מהא דלא נמצא רמז בש"ס ופוסקים שאפשר לקיים שלוח הקן באופן וודאי רק בלילה ולא ביום.

שנית, גמרא מפורשת היא כדברינו. דהנה איתא בחולין (קמ"א, ב) דלוי בר סימון אקני פירות שובכו, ופירש"י אפרוחים וביצים, לרב יהודה. ובהמשך מוסיפה הגמרא דהנהו פירי חדתי הוו. ופירש"י, ביצים שהטילה אותם האם ולא עמדה מעליהם מעולם וכו'. ובעקבות סוגיא זו כתב הרמב"ם (הלכות מכירה פכ"ג ה"י): "הביצים והאפרוחים עצמן שיש בשובך לא קנה אותם בעל השובך כל זמן שלא

פרחו". וביאר בכסף משנה טעמא, דאורחא דמילתא הוא דכל זמן שלא פרחו האפרוחים אין דרך האם לעמוד מעליהם.

הרי לנו גמרא מפורשת שיתכן שהאם לא תעזוב הקן מאז שהוטלו הביצים עד לאחר שנעשו אפרוחים (דבר שנמשך בין 15-12 יום). ובזמננו ברור שלעולם אחר עבור ג' ימים מעת הטלת הביצים, עוזבת האם את הקן והאב מתחלף עמה. ובאמת כלול במה שכתבנו שינוי נוסף ומהותי בטבעי הבעלי חיים. דהלא בראשונים הנ"ל איתא דזכר לאו בר דגירה, ובזה שונה הקורא משאר כל העופות. ואילו בזמננו המציאות מוכחת דזכר בר דגירה הוא.

שינוי הטבע בעונות הדגירה

ולא רחוק הדבר לומר שנשתנו הטבעיים בזה, דהדבר מוכרח הוא להדיא בעוד ענין, והוא, בעונות הדגירה. הנה רש"י בביצה (י, א ד"ה בריכה) כותב בזה"ל: "שהיונים יולדים בכל חודש וחודש והן שני גוזלות זכר ונקבה ומפסיקין בתקופת טבת וחוזרים ויולדים בניסן", עכ"ל. ומאידך, ברשב"ם בב"ב (פ, א ד"ה הלוקח) כתב וז"ל: "ודרך היונים לעשות שני יולדות בכל חודש זכר ונקבה, חוץ מחודש אדר שאין יולדין", עכ"ל.

הנה לפנינו שינוי בטבע בין זמנו של רש"י לזמנו של נכדו הרשב"ם. ובאמת מצינו במדרש שיר השירים רבה (א, ט"ו) ובילקוט שמעוני שיר השירים (רמז תתקפ"ה) שהיונים מטילים ביצים בכל חודש וחודש וז"ל הילקוט שמעוני: "מה היונה עושה גוזלים בכל חודש כך ישראל והיה מידי חודש בחודשו", עכ"ל.

שיטה מחודשת

והנה הגם שכתבנו למעלה כדבר פשוט שמצות שילוח היא רק באם ולא באב, והראנו המקור לזה בגמרא, ובראשונים ובפוסקים. מ"מ לא אמנע עצמי מלציין דמצינו שיטה מחודשת לא כן, והיא שיטת רבינו ניסים גאון בספרו 'יפה מהישועה' דכתב שם שמצות שלוח הקן היא גם באב וגם באם, וז"ל (פרק ג): "כמה שאמר יתברך כי יקרא וכו', אם נתקלת בקן ובו אפרוחים, תקח את האפרוחים ותשלח את האב ואת האם", עכ"ל. וחוזר על לשון זה כמה פעמים שם.

ובחידושי הר"י מנרבונא חולין (קל"ט, ב) כתב דזכר בעלמא, היינו לא קורא, בעיא ולא איפשיטא, אי מקיימים בו מצות שילוח. וכבר תמה שם בהערות דלהמבואר בגמרא לפנינו ליכא ספק בזה ואדרבה מבואר דבזכר לא מקיימים כלל דהאם כתיב ולא זכר. וצ"ע.

ורבי יצחק אייזיק הרצוג זצ"ל כותב טעם לפרש רבינו ניסים גאון (שו"ת הגרי"א הרצוג סי' ק"ח) וז"ל: "יש לנו להניח שרבינו ניסים גאון ז"ל מפרש הגמרא חולין (ק"מ, ב) אבל בזכר דעלמא ד"ה פטור, היינו שאין הוכחה שהוא האב של הקן. ומדרך העולם הוא שהאם ורק האם רובצת, אבל יתכן שרובץ זוג ומזה הוכחה שהוא האב, וזה ידוע מבעה"ח שיש במיניהם צנועים כיונה, וזו היתה ההוכחה של רבינו ניסים. שאת"ל שזכר לא שייך כלל באשר הוא זכר אלא רק קורא לרבי אליעזר (בחולין שם) הואיל וכתוב "קורא דגר" למה לו למעט זכר דעלמא, תיפ"ל "אם" כתוב בתורה, וע"כ כנ"ל. ועוד מרבי אליעזר עצמו מוכח שאם כן מה זה מועיל שכתוב אצל קורא, "קורא דגר" הלא סוף סוף זכר הוא ובתורה כתוב

"אם", וע"כ שדיברה תורה בהוה, וע"כ בזכר שיש ראיה שהוא האב של הביצים שמתחבר תמיד את האם ויושב עמה יחד על הקן וידוע שיש מיעוט בזה בין העופות, אז גם הוא בכלל מצות השילוח. ויש להטעים עוד שרבינו ניסים גאון הולך בשיטת המפרשים את טעם המצוה, אשר בהיותה ניצודה עבור אהבתה לבנים אסור ליקחה (עי' רמב"ם פי"ג משחיטה ה"ז, ובאו"ש שם) ועיין במדרש (ויק"ר פרשה כ"ז, י"א) "יודע צדיק נפש בהמתו" זה הקב"ה שכתב בתורתו "לא תקח האם על הבנים" וכן אמרו ז"ל כדאי הוא שעוסק בכבודו של עולם ובתיקונו של עולם שתנצל וכו' וא"כ י"ל דאם לאו דווקא אלא מפני שדיברה תורה בהוה, אבל הוא הדין לזכר שניצוד בעבור אהבתו לבנים שאסור ליקחו ובד"א כשניכר מתוך הישיבה שלו עמה יחד שהוא האב של הקן הזה ואהבת האב לבניו היא שהביאתו למסירת נפש זו", עכ"ל. [ועיין להלן בפרק הוספות לדיני שלוח הקן שהבאנו דברי הספר 'זכר עשות' שחולק על הגרי"א הרצוג יעו"ש].

סעיף יז

נשברו הביצים בשעת השילוח

יז. יש להזהר לא לגרום לאם בהלה גדולה ע"י הכשת המקל וכדומה, משום שאז מצוי שנשברים הביצים, ומוטל הדבר בספק אם קיים בכה"ג המצוה. יעוין בהרחב דבר פרטי הדינים.

הרחב דבר

יז. כתב רבנו בחיי (דברים כ"ב, ז) וז"ל: "וקרא את הביצים בנים, לפי שמהם יוצאים הבנים, ויעלה בידינו מזה שאינו חייב בשילוח עד שיהיו הביצים שלמים ראויים לבנים, ואם היו שבורים אינו חייב בשילוח", עכ"ל.

והנה ידוע וברור למי שנתנסה במצוה, דמצוי לפעמים שעצם שילוח האם גורם לכך שהאם שוברת הביצים. וזהו משום שבעת הדגירה אין האם, או האב, יושבים ממש על הביצים, אלא הם נמצאים בגובה מעט ע"י רגליהם, וחום גופם מועיל לביצים. ובשעה שהאם נבהלת ממעשה הגירוש, היא בורחת בבהלה ולפעמים גוררת הביצים עמה מעט, וכתוצאה מכך הם נשברים.

ומדברי רבינו בחיי הנ"ל אין לנו להכריע האם קיים המצוה באופן שנשתברו הביצים במהלך השילוח. דהוא מיירי מאופן שהביצים נשברו כבר לפני מעשה השילוח. ונחלקו פוסקי דורנו בענין זה בספר 'הבנים תקח לך' (דף ל"ד) הביא תשובת הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל ומדבריו עולה דקיים המצוה, מכיון דנחשבים הביצים כמסולקים ואין בזה חסרון בקיום המצוה. ויעו"ש שהוסיף הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל שראוי לנקות הקן מהביצים השבורים, כדי למנוע צער האם כשתחזור. וכן שמעתי מהג"ר משה הלברשטאם זצ"ל שמקיים המצוה בוודאות אם נשברו הביצים במהלך השילוח.

ומהגרי"ש אלישיב שליט"א שמעתי דדבר זה תלוי במציאות. כלומר, שאם נשברו הביצים בשעה שעלתה האם מעליהם בדרכה לעוף, קיים המצוה, דבשעה ששלחה היו תחתיה ביצים שלמים. אולם

אם נשברו הביצים בעוד שהאם רבצה עליהם לא קיים בזה המצוה שכן בשעת השילוח לא היו תחתיה ביצים שיכולים להביא אפרוחים בני קיימא.

ומהג"ר יהורא שפירא זצ"ל שמעתי שאין מקיים המצוה בכה"ג וכתב לי טעם הדבר וז"ל: "כיון שסוחבת עמה הביצים וסופן להשבר, נראה שאין כאן מצוה", עכ"ל. ועיין מה שהשיב בענין זה הג"ר חיים קניבסקי שליט"א בתשובותיו (כ"ט).

סעיף יח

ביצים ואפרוחים שאסור לאוכלם

יח. היו האפרוחים המונחים בקן טריפות פטור מלשלח האם, דכתיב ואת הבנים תקח לך ודרשינן, לך ולא לכלביך. ובכל זאת, בביצה המרוקמת דהיינו שכבר יש בה דם, חייב לשלח האם. וה"ה באפרוחים שעדיין לא נפתחו עיניהם, אע"ג שאסור לאכלם, חייב בשילוח. כיון שאם היה מניחם תחת אמם או תחת עוף אחר היו נעשים ראויים לאכילה.

הרחב דבר

יח. איתא בגמרא (ק"מ, א): "תניא אם טרפה חייב בשילוח אפרוחים טרפות פטור משילוח. מנא הני מילי אמר רב כהנא דאמר קרא תקח לך ולא לכלביך". ומבואר דרק באופן שיכול להשתמש באפרוחים לאכילה חייב בשילוח.

ביצה מרוקמת ואפרוח שנולד

והנה אם נקבל הדברים כפשוטם, יצא שהזמן הראוי לקיים מצות שילוח, הן בביצים והן באפרוחים, הוא מצומצם מאד. דכידוע לאחר כשלושה ימים (ולפעמים שני ימים) אחר הטלת הביצים, הם מתחילים להתרקם, ולאחר עוד כשלושה ימים יש כבר צורת אפרוח קטן. ומתחילת הריקום כבר נאסרים הביצים באכילה. [אפשר לבדוק בנקל ביצי תור ויונה, אם כבר התחילו להתרקם, ע"י שמביטים בהם בחדר חשוך עם פנס וכדומה]. נמצא דבביצים יש ימים ספורים שהם כשרים לאכילה. ולענין האפרוחים, גם אי אפשר לשוחטם לכמה ימים, ע"פ המבואר בש"ך וב"ח (ריש סי' ט"ו) דאפרוח מיד כשנולד אסור באכילה עד שיגדלו הכנפים, דאסר זאת רבינו יואל משום שקץ. וזהו לערך לאחר ששה ימים מאז שנולדו. ועד אז לכאורה אי אפשר לקיים המצוה מכיון שלא מתקיים בזה הפסוק תקח לך.

טעמא דהיתרא

אכן לדינא בודאי אין הדבר כן, ומעולם לא שמענו כזאת. וטעמא דמילתא שמקיימים מצות שילוח גם בביצה מרוקמת ואפרוח שנולד, כבר מבואר בר"ן (שם) וז"ל: "ואין צריך לומר אם הביצים נוצר בהם אפרוח, שזה אינו חייב לשלח, דכיון שהביצים אסורין קרי כאן תקח לך ולא לכלביך. אלא שיש לומר **שאם היה יכול לשום הביצים תחת עוף אחר חייב לשלח**, עכ"ל. וביאור מסקנת דבריו, דשאני ביצה מרוקמת מביצת טריפה, דביצה זו תהיה ראויה לאחר זמן באכילה, לאחר שיצא ממנה אפרוח, אם יניחה תחת האם שלה, או תחת אם אחרת, [ונראה פשוט דמה שנקט הר"ן עוף אחר היינו מכיון שאת

האם שלה הרי שלח לצורך קיום מצוותו ולא בטוח שתחזור לקן, וע' לעיל דין י"ג]. וסברא זו ממש שייכת במכל שכן באפרוח שנולד. ויעוין בברכי יוסף בגיליון השו"ע (ס"ז) שהביא כעין זה בשם בעל הכנסת הגדולה בספרו דינא דחיי.

וכן מתבאר להדיא שמקיים המצוה לכתחילה גם בביצה מרוקמת בספר 'יד אליהו' (ח"ג סימן ט"ו ס"ק ד', ובחלק הפסקים סי' נ"א, לרבי אליהו רגולר זצ"ל, אב"ד דקאליש, שזכה ללמוד בצוותא חדא עם רבי חיים מוולוזין, ועם רבי אברהם אחיו של רבינו הגר"א זיע"א שנים רבות). וכן הוא ב'חידושי מהרא"ך' (יו"ד סימן רצ"ב. לרבי אלעזר הכהן אב"ד פלאצק, חתן רבי יעקב מליסא בעל ה'נתיבות'), יעוין להלן (ב'הוספות לדיני שלוח הקן') שהבאנו דבריהם בשלמותם.

הוראת גדולי הדור

וע"ע בחזון יחזקאל על התוספתא (דף ל"ח בספר, חידושים ס"ב) שכתב בזה"ל: "**הלא מעולם לא שמענו** דאם הביצים שבקן הם כבר נעשו פירשא כנהוג קודם יציאת האפרוח, יהיה פטור משלוח משום שאינן ראויות עוד לאכילה ואין מתקיים בהם תקח לך, אלא ע"כ כיון שישנה האפשרות להושיב עליהן צפור אחרת מתקיים שפיר תקח לך בהאפרוחים הנולדים וחייב בשילוח", עכ"ל. והן הן הדברים שכתבנו לעיל.

וכן שמעתי להורות לדינא מהגרי"ש אלישיב שליט"א, מהגר"ח קניבסקי שליט"א, מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א, מהג"ר יעקב משה הלל שליט"א, מהג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, מהג"ר יהודא שפירא זצ"ל, מהג"ר משה הלברשטאם זצ"ל, שאפילו אם הביצים שבקן הם מלאים דם ואסור לאכלם, ואפילו האפרוחים הם צעירים שעדיין אינם ראויים לשחיטה מ"מ מקיים בהם המצוה לכתחילה. ועוד שמעתי מהם להדיא שאינו צריך להניחם בפועל ממש תחת האם או תחת עוף אחד, דסגי במה שיש לו אפשרות להניחם ולהביאם לידי מצב שיהיו ראויים לאכילה. ועיין בתשובותיו של הגר"ח קניבסקי שליט"א (ל"ט, מ, קס"ד). וכן הורה הג"ר חיים פנחס שיינברג שליט"א (עי' בפרק תשובות הפוסקים להלן בספרנו).

סעיף יט
רובצת ומאכלת

יט. אין מקיימים מצות שילוח אלא בזמן שהאם רובצת על הביצים או האפרוחים. משא"כ כשהאם מאכלת האפרוחים וכדומה.

הרחב דבר

יט. כדי לבאר הלכה זו נקדים טבע האם. דהנה הביצים וכן האפרוחים, בעודם קטנים, אין האם או האב עוזבים אותם כלל, אלא דוגרים עליהם בתורנות כדי לחממן. ובתקופה זו בודאי כשרואים שהאם בקן, בודאי היא דוגרת עליהם ואפשר לקיים אז מצות שילוח.

אמנם כשגדלים האפרוחים (לערך 5-9 יום לאחר לידתם), שוב אין האם רובצת עליהם ואף עוזבת אותם לבדם בקן, והיא מגיעה לקן כמה פעמים ביום כדי להאכילם, ע"י שמנחת אוכל בפיה

והאפרוחים לוקחים בפיהם מפיה. ולאחר עוד כמה ימים, מלמדת אותם לעוף בעצמם. ושמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א דפשוט שאי אפשר לקיים המצוה בזמן שהיא מאכלת אותם אך לא רובצת עליהם, דרביצה ממש בעינן. וע' בתשובותיו של הגר"ח קניבסקי שליט"א (פ"ח).

ובשו"ע (סי"א) איתא: היתה מעופפת על הקן אם כנפיה נוגעות בקן חייב לשלח ואם לאו פטור אע"פ שנוגעת מן הצד, עכ"ל. ויעו"ע בטור ונוש"כ בביאור שיטת הרמב"ם (פי"ג הל' י"ג). והעולה מכל זה דנקטו כולם לדבר פשוט דבעינן שתהא האם רובצת על בניה ממש ולא שהיא לצידם.

סעיף כ
ביצים מוזרות

כ. היו בקן ביצים מוזרות אינו חייב בשילוח האם. ואולם, הרואה קן ורוצה לקיים מצות שילוח, אין לו לחשוש שמא הביצים הן מוזרות.

הרחב דבר

כ. הכי איתא בהמשנה (ק"מ, ב): "ביצים מוזרות פטור מלשלח". ופירש"י: "שאין אפרוח בא מהן". ונרחיב מעט בביאור המציאות. טבע הציפור שהיא מטילה ביצים גם אם אין זכר עמה. אלא שמביצים אלו לא יכול לצאת אפרוח, ולא מתחיל בהם כלל תהליך של ריקום. והאם כשדוגרת על ביצים אלו ורואה שאין שום שינוי חל בהם, עוזבת אותם בקן והולכת לדרכה. ומכיון שאין ביצים אלו בני קיימא, לא נתחייבו בשילוח, דילפינן התם ביצים מאפרוחים, מה אפרוחים בני קיימא אף ביצים בני קיימא. וע"ע בספר הערוך ערך ספן, ולהלן בפרקים העוסקים בתיאור טבע הציפורים.

ומכל מקום, אין לחשוש בסתמא שמא ביצי הקן הן מוזרות, ולא קיים מצוותו, דאזלינן בתר רובא. וכתב בערוך השולחן (ס"ו) שענין ביצים מוזרות אינו שכיח. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א. והוסיף דהאומדנא הזאת היא כ"כ אלימתא עד שאפשר להלקות מי שלקח אם על הבנים, ואין חוששין שמא ביצים אלו מוזרות הן. וההתראה התראת ודאי היא. וכן כתב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, יעוין תשובותיו (מ"ב-מ"ד). ומצאתי בפירוש דעת תורה להמהרש"ם בסי' רצ"ב שמביא בשם תשובות הרא"ש כלל ק"ב סי' י' (והובא נמי בשו"ע חו"מ סי' רל"ב סעי' י"ט) שלא חיישינן לביצים מוזרות.

ובכל זאת אציין כיצד ניתן לקבוע על פי סימנים שאין הביצים מוזרות. א) כשרואים בשעת בניית הקן שיש מי שמביא לה קשים ועצים דקים. ב) כשרואים בתקופת הדגירה שיש מי שמחליף האם מעת לעת, דזהו הזכר. ג) לאחר שזכה, אם רואה שהחל בביצה תהליך של ריקום. ד) בביצים שאינן מוזרות יש כעין קשת בחלבון הביצה, יעוין בחולין דף (ס"ד, ב) ורש"י (שם ד"ה והוא). ועיין להלן בפרק על טבע העופות.

סעיף כא
קן בחצר המשתמרת

כא. אין חייבים לשלח האם אלא בקן שאינו מזומן אצלו, כלומר שלא זכה בו. לפיכך קן הנמצא בחצר המשתמרת, אינו חייב בשילוח.
אמנם מבואר בגמרא שכל עוד שהאם לא עזבה את הקן כלל משעת הטלת הביצים, אין חצרו זוכה לו ועל כן יכול לקיים המצוה גם בחצר המשתמרת.
ולדעת הרבה אחרונים ופוסקי זמננו אם כיוון במחשבתו מיד בתחילת עשיית הקן לפני הטלת הביצים, שאין ברצונו שחצרו תזכה בעבורו באם ובביצים, אין חצרו קונה לו בעל כרחו, ויכול על כן לקיים המצוה גם אם עזבה האם כבר את הקן לזמן מה.
ואמנם י"א שהיום שרוב בני אדם אין דעתם נוחה מהמצאות יונים וקינים ברשותם, אין החצר זוכה עבורם בקן, גם אם לא חשב כן להדיא, ומשום כך יכול לקיים מצות שילוח, גם אם עזבה האם את הקן לזמן מה, וגם אם לא גמר בדעתו להדיא שאין ברצונו לזכות בהם.

הרחב דבר

כא. עיקרי הלכה זו מבוססים על סוגיות הגמרא בחולין ופסקי השו"ע (סי' רצ"ב). ונבאר הענין בקצרה. איתא בהמשנה (קל"ח, ב) דשילוח הקן אינו נוהג אלא בשאינו מזומן. וברש"י (קל"ט, א, ד"ה פטור) מבואר דכל שזכה בביצים מזומן קרינא בהו. ומכיון שכן לכאורה בכל קן שבחצרו אי אפשר לקיים מצות שילוח, כיון שחצרו של אדם קונה לו אפילו שלא מדעתו, ואפילו אינו נמצא כלל בעיר, יעוין ב"ק (מ"ט, ב) וברש"י ותוס' שם. ובש"ך חו"מ (סי' רס"ח סק"ג).
ואמנם מבואר בשו"ע (ס"ב) ע"פ הגמרא (קמ"א, ב) דכל עוד שלא הוגבהה האם מעליהם אין חצרו של אדם קונה, דמכיון שלו עצמו אסור לזכות בהם כל עוד שהאם רובצת עליהם, גם חצרו לא קונה לו. אבל אם עזבה האם את הקן אפילו לזמן מה, מיד קונה החצר, דבשעה זו יכול גם בעל החצר ליקח הביצים. ושוב כשחוזרת האם אין יכולים לקיים בקן מצות שילוח, דמזומן קרינן ביה.

עצה לקיום המצוה בחצר המשתמרת

קינון בחצר המשתמרת מצוי מאד בזמננו, בפרט בתורים שמתקננים על אדני חלון, ובצפור דרור שמתקננים בתוך ארגז התריס, ומכיון שמצוי כיום אצל תורים ובני יונה שהאב והאם מתחלפים בדגירתם, וממילא האם עוזבת את הקן לזמן מה [וזוכה לו חצרו והוי מזומן ולא יוכל לקיים עוד את המצוה]. לכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א עצה, שאם חושב בלבו שאין בדעתו לזכות בהאם ובביצים שאז חצרו אינה קונה לו, וממילא אין זה מהמזומן בידו, מכיון שמיד בשעת הטלת הביצים היו הפקר, שהרי אין ברצונו לזכות בהם לכן אין להם שם מזומן. וע' בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (מ"ז, מ"ח, קמ"ח). וכן מתבאר להדיא מתוכן דברי האגרות משה (יו"ד ח"ד סי' מ"ה).
וראיתי בספר עמודי הארזים מרבי אליעזר חזן (בן מח"ס שו"ת חקרי לב, שנפטר בשנת תקפ"ג והובא לדפוס לראשונה ע"י ישיבת אהבת שלום בשנת תשמ"ג) על ספר היראים (סי' ס"ב תחילת סעיף ד')

שכתב להוכיח כן בפשיטות מדברי הרבה ראשונים ממסכת בב"מ (דף ט, ב) לענין הא דעני מוזהר להשאיר פאה בשדהו, דמהני שיפקיר את שדהו מקודם, כדי לא להתחייב בפאה. וממילא כתב דה"ה י"ל דמהני בנדון דידן. והוסיף שם וכתב, וז"ל: "ואף למה שכתב התם הרב ברטנורה בדעת רש"י בכל שבא לכלל פאה שוב לא מהני הפקר להפקיעו מתורת פאה. וראיה מהפקיר כרמו והשכים ובצרו דחייב בפאה, ומהתם למדינן. וכהאי גוונא נראין דברי הרדב"ז שם בדעת רש"י עיי"ש. אכתי בנידון דידן דמפקיר קודם שבא זמן חיוב ולא חל עליו פטור מתורת מזומן מצי מפקיר וחייב בשילוח וזה ברור לעניות דעתי", עכ"ל.

והראה לי רבי ברוך יהודה רבינוביץ שליט"א דמצינו מקור נאמן לעצה זו בחידושי חתם סופר חולין (קמ"א, ב) דכתב (ד"ה ואם איתא) וז"ל: "ולדעתי נהי דלא בעי למימר תיקני ליה וממילא קנה מ"מ הכא ע"כ **צריך לכוון שלא יקנה לו חצירו** דא"כ אם יקנה לו מיפטר משילוח, עכ"ל. הרי מבואר להדיא כדעת האחרונים הנ"ל. וכן שמעתי מרבי אברהם הורביץ (מח"ס ארחות רבינו) ששאל למרן רשכבה"ג בעל הקהלות יעקב זצ"ל אם מהני לכוון כנ"ל בחצר המשתמרת ולקיים אח"כ המצוה, והשיב דמהני. ועוד שמעתי בענין זה מהגאון רבי משה הלברשטאם זצ"ל דהאדמו"ר מסאטאמר בעל 'הויואל משה' זצ"ל וכן בעל המנחת יצחק זצ"ל והגרמ"א פריינד זצ"ל כולם קיימו מצות שלוח הקן ע"י עצה זו, דהיינו שהיה הקן בחצר משתמרת ונתכוונו שלא לזכות בה וכך קיימו המצוה). וכן הורה הג"ר חיים פנחס שיינברג שליט"א (עי' ב'תשובות הפוסקים' להלן בספרנו). וכן הוכיח הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל מהרבה מקומות, יעוין בספרו שו"ת אבן ישראל (חלק ח', סי' ס"ז) עי' להלן בספרנו בחלק 'תשובות הפוסקים' שהבאנו דבריו בשלמותם. וכן הורה הג"ר שמואל ואזנר שליט"א (קובץ 'מבית לוי' חלק ג' עמוד מ'), וז"ל: "אין שלוח הקן במזומן, וע"כ אם הוטלו ביצים בקן שברשותו זכתה לו חצירו (אם הוגבהה האם מעליהם), ואינו יכול לקיים המצוה. ולכן צריך שיאמר קודם הטלת הביצים שאינו רוצה שתזכה לו חצירו בביצים, ואז נשארים הביצים הפקר ולא חשיבי מזומן", עכ"ל.

וכן הוא בחידושי 'אור לציון' (לרבי בן ציון אבא שאול, כתובות דף פ"ג, א), וז"ל: "ואם מגלה דעתו שאינו רוצה שיזכה לו שלוחו או ידו ודאי לא קני להו על כורחו דאין זכין לו לאדם על כורחו. ולכן נראה דאם אומר שאינו רוצה לזכות בציפורים שיבואו לחצירו מעתה ועד עולם מהני דבריו אליבא דכולי עלמא ועצה זו עדיפה מאשר להפקיר את ביתו", עכ"ל.

ומצינו דוגמא לזה בשו"ע או"ח (סי' תמ"ח ס"ב) לענין גוי שמביא חמץ לבית ישראל בפסח, שיאמר הבעה"ב שאין רצונו שיקנה רשותו החמץ. ובביאור הגר"א שם כתב דסגי במחשבה ולא בעי שיאמר בפיו. ובאמת כבר מצינו בראשונים מקור לזה יעוין ריטב"א ב"מ (י"א, א ד"ה מתניתין) ובשו"ת הרשב"א (סי' קע"ח).

אכן דעת הג"ר שלמה זלמן אויערבך זצ"ל אינה כן, כמבוארת דעתו בספר מנחת שלמה (ח"ב סי' צ"ז אות כ"ו), וסברתו, דמכיון שיכול בכל רגע לזכות בהם חשיב מזומן בידו יעו"ש.

גדר חצר המשתמרת

הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב על שאלתנו אליו, 'מהו הגדר של חצר המשתמרת', בזה"ל (תשובה מ"ה): 'חצר המשתמרת לענין שלוח הקן נקרא שדרך בני אדם לשים שם חפציהם בלי פחד מגנבה'. וביתר ביאור השיב (תשובה קמ"ז) דהגדר בזה הוא, שבעל החצר ישן בלילה בלי פחד שיגנבו החפצים מחצרו, ואפילו הוא חפץ של ערך.

ועוד שאלנו על מי שגר בקומה גבוהה, ומצא קן על חלונו, והחצר בקומת הקרקע שתחת החלון היא בגדר 'חצר שאינה משתמרת', מה דינו, והשיב הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל (תשובה קנ"ח): "מסתבר שהיות שבקרקע המקום פרוץ לגנבים, אין זה מקום המשתמר גם בקומה גבוהה". כעין דבריו מצאנו ב'ארחות רבינו' מבעל הקהלות יעקב (כרך ד' עמ' כ"ט), וז"ל: "מו"ר זצוק"ל קיים שלוח הקן בקן שהי' מעל משקוף חלון של בית מוסד ילדים שפנה לרחוב ועלה אליו בסולם מהרחוב ולקח את הביצים, (לא מקרי חצר משתמרת ולא קנו את הביצים)", עכ"ל.

האם צריך לחשוב בכל קן מחדש

שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א שלפי העצה הנ"ל, שחושב לפני הטלת הביצים בחצרו המשתמרת שאינו רוצה לקנותם, ואז הוי אינו מזומן, סגי בכך שיכוון **פעם אחת בחייו** שאין רצונו שתזכה לו חצרו הקינים שיהיו בה ומהני גם אם יעבור דירה למקום אחר. היות שכבר חשב שלעולם אין רצונו שחצרו המשתמרת יקנה הקינים. וכן הורה הגר"ח קניבסקי שליט"א עיין בתשובותיו (קמ"ט).

זכיית חצר משתמרת בזמננו

והנה מהגר"ח קניבסקי שליט"א שמעתי עוד די"ל שבזמננו אין צריך מחשבה חיובית להפקיר הקן, שמכיון שבזמננו אין אוכלים ביצי היונים מחמת מיאוס ואדרבה בדרך כלל נגרם סבל לדיירים מהיונים מחמת הרעש והלכלוך שהם עושים ואין רצון כלל שיעשו קן בביתם, על כן בסתמא אין החצר זוכה בהם. (וע"ע בתשובותיו נ"ג, נ"ד).

ויעוין באגרות משה (יו"ד ח"ד סי' מ"ה) שכתב כעין זה וז"ל: "וגם בכלל גבי צפורים ואווזים ותרנגולים, **אם אחד טוען שאין זה זכות בשבילו ולא רצה לזכות, יש להאמינו בזה למפרע ולא קנה ממילא יכול עדיין לקיים מצות שלוח הקן**", עכ"ל.

וכן שמעתי מהג"ר ניסים קרליץ שליט"א, ומהג"ר חיים פנחס שיינברג שליט"א שאם מוצא קן בחצר המשתמרת (בזמן הזה) ואפילו לא חשב להדיא לפני הטלת הביצים שאין ברצונו לזכות בהן, יכול לקיים המצוה משום שבזמן הזה אין אנשים רוצים לזכות בהן (עיין בתשובותיו להלן בספרנו).

וכן כתב הג"ר ניסים קרליץ שליט"א בספר 'חוט שני' (הלכות שבת כרך ד' עמ' ת'), וז"ל: "ולפי זה בקננו בבתים העצה לקיים בהם מצות שלוח הקן, הוא להפקיר את המקום שבבית לפני שמטילה שם את הביצים, ואז אינו חצירו והרי הוא אינו מזומן. ונראה דלפי המצב בדורנו, יונים שקננו במרפסות הבתים או על אדני חלונות ביתו אין בעל הבית זוכה ביונים או בביצים או באפרוחים ושפיר יכול בעל הבית לקיים בהם מצות שלוח הקן אף שלא הפקיר מקודם את המקום ולא מיקרי מזומן, כיון דאנן ידעינן דבלבו, ובלב כל אדם **אין אדם רוצה שימצאו בדורנו יונים או אפרוחים או ביצים במרפסת**

ביתו או על אדני חלונות ביתו, **ולא ניחא ליה לזכות בהם**, וממילא אין חצירו זוכה לו והדי הם הפקר, ושפיר יכול לקיים בהם מצות שלוח הקן, לפי המצב של דורנו, **אף שלא הפקיר את המקום**", עכ"ל.
וכן כתב רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א בספר 'הישר והטוב' (חלק ו' עמ' י'), וז"ל: "ונראה שבזמנינו כיון שאין אוכלים ביצים אלו לא חשיבי כלל וממילא בטלי ונעשה הפקר וכל שכן שלא זכתה לו חצירו מעולם", עכ"ל.
אכן בדברי עם הגרי"ש אלישיב שליט"א לא הסכים עם זה, ואמר שמכיון שעכ"פ יש לו זכות השתמשות בביצים קונה לו חצרו, אלא אם כן חשב להדיא שאינו רוצה לקנותם טרם שבאו לעולם.
וכל דברינו בדין זה מיירי בנידון הפקרה קודם שהוטלו הביצים כלל. ולענין אם מהני הפקר בביצים או באפרוחים אחר שכבר זכה בהן, עיין להלן (דין כ"ד).

סעיף כב
גדר חצר המשתמרת

כב. חצר המשתמרת מיקרי, כל שדרך בני אדם להניח שם חפציהם ואין להם פחד שיגנבו. וממילא, קן הנמצאת במקום כזה, אי אפשר לקיים בה המצוה, אלא א"כ לא הוגבהה האם מהקן כלל, או שהתנה מראש שאין בדעתו לזכות באם ובבניה, וכנ"ל בדין הקודם. ובדין קן הנמצא בביהכ"נ ובחדר מדרגות ע' בהרחב דבר.

הרחב דבר

כב. עיין בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (מ"ה, מ"ו, קמ"ז) דגדר חצר המשתמרת אינו תלוי בנעילת המקום במנעול, אלא שהוא מקום שאין זרים נכנסים לשם וממילא הוא מניח שם חפציו בלא חשש שיגנבו.

בית הכנסת

ושאלתי את הגר"ח קניבסקי שליט"א מה דין קן הנמצאת בבית הכנסת, על גבי מזגן או פלורוסנט גבוהים מאד מאד, האם חשיב מקום המשתמר, מכיון שאם ינסה להגיע לשם ע"ג סולם, יהיה נתפס כגנב, ואז יהיה הדין תלוי במחלוקת הראשונים אי יש יד להקדש המובא במ"ב או"ח סי' קנ"ד סעיף קטן נ"ט. והשיב לי דבכל זאת חשיב מקום שאינו משתמר, כיון שיש לרבים דריסת רגל במקום. וע' בתשובותיו (ק). וכן השיב לי הג"ר יהודא שפירא זצ"ל.
ושמעתי מעדים נאמנים מעשה שאירע בכולל חזו"א לפני הרבה שנים, שגילו קן על גבי פלורוסנט גבוה מאד, ושאלו הלומדים את מרן בעל הקהלות יעקב זצ"ל והורה דאין המקום חשיב משתמר, וממילא אפשר לקיים מצות שילוח. וכן הודה עוד דשפיר אפשר לקיים מצות שילוח בזה אחר זה, דהיינו הראשון אחר שזכה בביצים הפקירם, וכשחזרה האם שלחה השני וזכה בביצים והפקירם, וכך נהגו כחמשה פעמים. (ויעוין להלן דין כ"ד).

חדר מדרגות

ולענין קן הנמצא בחדר המדרגות של בנין משותף, שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א ומהג"ר יהודא שפירא זצ"ל דאין זה מקום המשתמר. וכן איתא בספר ארחות רבינו (ח"ג דף קע"ח) וז"ל: "ספר לי המשב"ק של מרן החזו"א הרד"פ (שליט"א) זצ"ל, שאחיו שאל את מרן (החזו"א), יונה שקננה בחדר המדרגות של בית משותף אם מחויב בשלוח הקן, והשיב לו מרן שכן", עכ"ל. והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי שגם אם נמצא קן על גג של בנין משותף אין זה חצר המשתמרת ואפילו אם בדרך כלל לא עולים על הגג. עיין בתשובותיו (נ"א).

סעיף כג

קן במקום מוצנע

כג. יש עוד אופן שאפשר לקיים מצות שלוח בקן שנמצא בחצר המשתמרת, כגון שהוא במקום מוצנע שלא היה מגלה אותו הבעה"ב לעולם, דבכה"ג אין החצר קונה.

הרחב דבר

כג. תנן ב"מ (כ"ה, ב) מצא בגל ובכותל ישן הרי אלו שלו, ואמרינן בגמ' מפני שיכול לומר לבעל הגל ולבעל הכותל של אמוריים הן. והקשו הראשונים דמ"מ ליקני ליה חצירו לבעל הגל או לבעל הכותל. ומצאנו בראשונים כמה תירוצים לקושיא זו, ועולה נפק"מ לדינא מדבריהם.

התוס' (כ"ו, א ד"ה דשתיך) תירצו, וז"ל: "דאין חצר קונה בדבר שיכול להיות שלא ימצאנו לעולם וכו', ואין סופו הוה לימצא", עכ"ל. ובהגהות אשר"י והמרדכי שם (סי' רנ"ח) תירצו באופן אחר, וז"ל: "דכיון דאין דבר ההוה כשאר המציאות שפעמים הווים לבא לא זכה בו וכו', אין הקונה מעלה על לבו לקנות המטמונות הלכך חצירו נמי לא זכי ליה", עכ"ל. ועולה לפי שיטתם דהעיקר תלוי אם אסיק אדעתיה שיבא דבר זה לחצירו, ואין זה תלוי אי סופו להמצא לו כשיטת התוס'. והנה הרמ"א (חו"מ סי' רס"ח ס"ג) כתב: "אין חצירו קונה לו אלא ביודע במציאה או דאסיק אדעתיה אבל בדבר שאינו רגיל לבא אין חצירו קונה לו", עכ"ל. ובפשוטו משמע שכוונתו לשיטת הגהות אשר"י ומרדכי הנ"ל, אכן בנתיבות (שם סק"ג) הסב כוונתו לפסוק כשיטת התוס' ע"ש, וכן פסק בערוך השלחן (שם ס"ח). וע"ע ברמ"א חו"מ (סי' רל"ב סי"ח). ויעוין באבן האזל (גזילה ואבידה פט"ז ה"ח) שביאר טעם שיטתם של תוס', שלענין דבר שאינו עומד שהבעלים ימצאו נקרא חצר שאינה משתמרת לבעלים.

וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א, שאם הקן נמצא במקום מוצנע בחצר משתמרת ולא היה מגלה אותו הבעה"ב לעולם, אין החצר קונה אותו. אך הוסיף דצריך לקבוע באופן ברור שאכן הקן נמצא במקום שהבעה"ב לא עשוי למצוא אותו לעולם.

סעיף כד

הפקר לאחר הזכייה

כד. י"א שלאחר שזכה בביצים או באפרוחים, שוב לא יועיל אם יפקירם, להפקיע מהם שם מזומן. וי"א שמכיון שלאחר ההפקרה אין הם עוד שלו, שפיר לא חשיב מזומן. ולכן אחר שזכה בהם יכול להפקירם ולהחזירם לקן, וכשתחזור האם לרבוץ עליהם

יכול לקיים מצות שלוח הקן פעם נוספת. ולענין הפקרת תרנגולתו המזומן אצלו קודם שהוטלו הביצים, עיין בהרחב דבר.

הרחב דבר

כד. **שיטת האחרונים שלא מהני הפקר**

בפירוש מלאכת שלמה על המשניות לרבי שלמה הערני וכן בברכי יוסף (סעיף ג), הביאו דברי הרב הגדול מהר"ר סלימאן בן אוחנא זצ"ל (שהיה מגורי האריז"ל, וע' בשם הגדולים) שכתב שבאופן שכבר זכתה לו הביצים או האפרוחים, לא יועיל אם יפקירם לאחר מכן, שכיון שכבר נקרא עליהם שם מזומן תו לא פקע. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א.

שיטת האחרונים שמהני הפקר

מדברי רבי יעקב עמדין זצ"ל בספרו לחם שמים על המשניות (חולין פרק י"ב משנה א'), יש ללמוד כי שפיר מהני מה שמפקירים הבנים אחר שזכו בהם, ואפשר לקיים בהם המצוה כדת וכדין, דכתב התם בזה"ל: "שקננו בפרדס. נראה לי כהאי גוונא דהו"ל חצר שאינה משתמרת, אפילו הוגבהה האם מעליהם ואפילו שלחה, אם חזרה חייב לשלח אף מאה פעמים. דבחצר שאינה משתמרת בעינן תרתי, עומד בצד שדהו, ואומר זכתה לי שדי. משום הכי כל כמה דלא לקח הבנים ולא אמר מידי אכתי לא קנינהו ולא מזומן נינהו (ועיין בשו"ע חו"מ סי' רס"ח). **ושמא אפילו באמירה בעלמא, אף על גב דקני קנין גמור, לא הוי מזומן, דמדשבק להו התם הוו להו הפקר**", עכ"ל. הרי מבואר להדיא מדבריו שאפילו אחר שקנה הבנים בקנין גמור, יכול להפקירם, וההפקר מחזיר הבנים להיות בגדר אינו מזומן. ומכאן מקור איתן לשיטת הפוסקים, אשר נקטו כך לעיקר, דמהני הפקר בבנים, ודו"ק.

ויעוין עוד בשו"ת 'באר יצחק' לרבי יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל אבד"ק קובנא (יו"ד סי' כ"ג ד"ה ועוד) דמשמע מדבריו נמי דמהני הפקר בבנים, ויכול שוב לקיים בהם המצוה. וכן יש ללמוד מדברי רש"י (קל"ט, א ד"ה אלא דחזא) דמהני הפקר לאחר זכיה, דמפרש ש'מזומן' הוא דבר שהוא קנוי לו והוי שלו, ומכיון שכן נראה שאם יפקירם הרי יפקיע ממנו שם מזומן.

וכן שמעתי אומרים משמו של הג"ר יהודא שפירא זצ"ל שמהני להפקיר הבנים לאחר שזכה בהם. ושלחתי לו שאלה בכתב האם נכון הדבר. וכה השיב לי: "מה ששמע בשמי שאפשר להפקיר אחר ששלח האם ולקיים אח"כ שילוח הקן. נכון השמועה וכן ראיתי מעשה של בעלי תריסין בדור הקודם", עכ"ל. ובהיותי אצלו אמר לי שראה כן אצל בעל הקהלות יעקב זצ"ל. ושמעתי מנכדו של בעל האגרות משה, הרב מרדכי טנדלר שליט"א, שהיה נוכח בשעת מעשה כשנשאל סבו בשאלה זו, האם מועיל הפקר להפקיע שם מזומן, והשיב שאכן אפשר להפקיר ואחר כך לקיים המצוה. וכן השיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובותיו (מ"ט-ס"א, קל"ח-ק"מ).

ועיין בפירוש עמודי הארזים על ספר היראים (סי' ס"ב סוף סעיף ד') שכבר נסתפק בזה, אי מהני שיפקיר הביצים או האפרוחים לאחר שזכה בהם, ולאחר אריכות גדולה מאד, סיים דעכ"פ מידי ספק לא נפיק ומצי לקיומי מצות שילוח.

ובדברי עם הגר"ח קניבסקי שליט"א עוד בענין זה אמר לי שמבואר כמעט בכל הראשונים והאחרונים שמהני להפקיר הבנים אחר הזכיה ולקיים המצוה אפילו מאה פעמים, ודברי חכם סלימאן המובאים במלאכת שלמה הוא דעת יחיד בזה. והוסיף שכשלמד הסוגיא עם אביו מרן בעל ה'קהלות יעקב' זצוק"ל כך עלה בידיהם כדבר פשוט, וכן הפקיר אביו הבנים שבקן אחר שקיים בעצמו מצות שלוח הקן בכדי שאחרים יכולים לקיים המצוה עכתו"ד. וע"ע בספר 'ארחות רבנו' (כרך ד' עמ' כ"ט) שמביא מעשה שהיה עם בעל ה'קהלות יעקב' שאחר שזכה בבצים החזירם להקן, והפקירם בכדי לקיים מצות שלוח הקן פעם נוספת. וז"ל ה'ארחות רבינו': "בעת שמו"ר [בעל הקהלות יעקב זצ"ל] קיים את המצוה היו שם עוד כמה בחורים שרצו ג"כ את המצוה, ואמר להם מו"ר שכל אחד לאחר שישלח את האם ויקח את הביצים יפקירם וישימם בחזרה וכן יעשה זה שאחריו וכן הלאה", עכ"ל.

ומהג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א שמעתי שלדינא מהני הפקר כדי להחשיבם כאינם מזומנים ויכול לקיים בהם מצות שילוח. אלא שהעיר דהדבר תלוי בנדון האחרונים בגדר הפקר. דלמש"כ הקצות החשן (סי' רע"ג סק"א) שהפקר אינו פועל קנין בחפץ, וכל כוחו מדין נדר, ומצדד לומר שאם הפקיר ומת ועדיין לא זכה בו אחר, יכולים היורשים לחזור, שאין יורשים מחוייבים לקיים נדר אביהם, א"כ נראה דבענין שלוח הקן אין ההפקר מועיל להחשיבו כאינו מזומן דגם לאחר ההפקר עדיין הביצים והאפרוחים נחשבים שלו, ורק מדין נדר אסור לו לקחתה. וא"כ שפיר הוי עדיין מזומן ברשותו. ולשיטת שאר הרבה אחרונים יעוין בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שט"ז), ובערוך השלחן חו"מ (סי' רע"ג סעיף ד') צפנת פענח (נדרים פ"ב ה"י) שהפקר אכן מוציא החפץ מרשותו שפיר מהני להחשיבו כאינו מזומן.

מעשי רב בענין הפקר

ויש להוסיף עוד שני 'מעשי רב' בענין זה. האחד, דשמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א שלפני הרבה שנים גילו בהיכל של 'כולל חזון איש' קן צפור על מנורה (פלורוסנט) שהיתה תלויה במקום גבוה מאד. והורה אביו בעל הקהלות יעקב זצ"ל, שאפשר לקיים מצות שילוח בזה אחר זה, דהיינו לשלח את האם, לזכות בבנים ולאחר הזכיה להחזירם לקן ולהפקירם בכדי שגם אחר יוכל לעשות המצוה. ואכן כך עשו, וכיבדו ע"י עצה זו חמשה אברכים מלומדי הכולל [ה"ה, הגר"ח קניבסקי שליט"א, רבי יעקב ישראל פוזן, רבי פנחס קלמן, רבי בערל וינטרוב, רבי שאול קוסובסקי], **ובתוך שנה אחת מקיום המצוה זכו כולם בחסדי השי"ת בבן זכר**, ואצל הגר"ח קניבסקי שליט"א נולד אחר קיום המצוה בנו רבי שלמה שליט"א. [אמנם עיין בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קי"ב) ש'בנים' לאו דווקא, וקיום המצוה הוא ג"כ סגולה להוליד בנות. והראוני שכעין זה איתא ברמב"ן עה"ת (דברים ל"ב י"ט) שכשכתוב 'בנים' הוא הדין ל'בנות']. ומובא מעשה זה גם ב'ארחות רבינו' (כרך ד' עמ' כ"ט), ובהקדמה לקונטרס 'מצות איש' על שלוח הקן, שנכתב ע"י רבי אברהם ישעי' שטיינמן שליט"א, נכד הגר"ח קניבסקי שליט"א.

והשני, דשמעתי מרבי גרשון ריבנר שליט"א, נכד הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל, שאירע שמצאו קן ליד בנין הישיבה הקדושה של בית מדרש גבוה בלייקואד, והורה מרן רבי אהרן קוטלר זצ"ל שאחרי שמקיימים המצוה ושולחים האם וזוכים בבנים, אפשר להפקירם ולקיים המצוה פעם נוספת לאחר שחוזרת האם להיות עליהם. ואף קיים בעצמו המצוה הג"ר אהרן קוטלר זצ"ל באופן זה, שכיבדו אותו לקיים המצוה בבנים שהפקירו אותם לאחר שכבר עשו זכייה בהם, עכתו"ד.

הפקרת תרנגולו קודם הטלת הביצים

בשו"ת אמרי יושר (סי' קנ"ח) לרבי מאיר אריק הביא משמו של רבי שמעון סופר אב"ד ערלוי [בעל שו"ת התעוררות תשובה. יעוין בספרו ח"ד סי' קנ"ד], להסתפק האם מועיל להפקיר תרנגולו קודם שהטילה ביציה. ועיין בהתעוררות תשובה (שם) שבכל תשובותו היה פשיטא לו דמהני הפקר, ורק בסוף תשובתו כתב שנתחדש לו דאולי לא מהני להפקיר תרנגלתו, ולא הכריע בזה הלכה למעשה.

וצדד הגאון רבי מאיר אריק לומר דאפשר דלא מהני משום שמזומן אינו תלוי בקנין הממוני, אלא במציאות שהאם וביציה מזומנים בפועל בידו.

וכתב ראיה לזה מהא דהגמרא אומרת (קל"ט, ב) יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן וכו', ואי מהני בכה"ג, היה יכול בנקל לקיים המצוה ע"י שיפקיר תרנגולו. וכן הוכיח מדברי החת"ס עיי"ש.

ובסוף דבריו כתב שמתחילת דברי המלאכת שלמה משמע שמהני הפקרת תרנגולו לפני שהטילה ביציה, ורק הפקרת הביצים לאחר הטלתן לא מהני. משא"כ מסיום דבריו משמע שלא מהני אפילו להפקיר תרנגולו לפני שהטילה ביציה ומסיים שצ"ע. ועיין להלן (בפרק 'תשובות הפוסקים') שהעתקנו כל לשון האמרי יושר, וההתעוררות תשובה.

ומהגרי"ש אלישיב שליט"א שמעתי שלדינא אינו מועיל להפקיר תרנגולו לפני שהטילה הביצים. אולם כתבנו לעיל מעשה רב מכמה מגדולי זמננו דמהני הפקרה בביצים אחר שזכה בהם. אלא שמהג"ר יהודא שפירא זצ"ל שמעתי דהפקר מהני רק בנמצאים במקום הפקר, או אפילו בנמצאת במקום המשתמר, אם הגיעה לשם **יונה של הפקר**, אז שפיר יוכל לקיים המצוה כמה פעמים ע"י שיפקירו כל אחד את הקן. אבל ביונה השייכת לבית, לא מהני בה הפקר כיון שהיא בגדר מזומן בידו, דבמציאות, היונה מזומנת אצלו. וכן מבוארת סברא זו בספר עמודי ארזים הנ"ל, **שתרנגולו החיה בביתו**, לא מהני בה הפקר וכן כתב לי הג"ר חיים פנחס שיינברג שליט"א (עיין בתשובותיו להלן בספרנו). אולם דעת הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובותיו הנ"ל, דבכל אופן מהני הפקר האם והביצים ואפילו בתרנגולו מזומן הנמצאת בביתו.

סעיף כה

הפקר בפני כמה

כה. אם בא להפקיר ביצים או אפרוחים, כדי שיוכל לקיים בהם מצות שילוח, לכתחילה יפקיר בפני שלשה ובדיעבד סגי בהפקר בפני אחד.

הרחב דבר

כה. בגמרא נדרים (מ"ה, א) איתא: "ורבי יהושע בן לוי אמר דבר תורה אפילו באחד הוי הפקר ומה טעם אמרו בשלשה כדי שיהא אחד זוכה ושנים מעידין", עכ"ל. וכן נפסק ברמב"ם הלכות נדרים (פ"ב הל' ט"ז): "דין תורה אפילו הפקיר לפני אחד הרי זה הפקר וכו' אבל מדברי סופרים אינו הפקר עד שיפקיר בפני שלשה", עכ"ל. וכ"ה בשו"ע חו"מ (סי' רע"ג ס"ז): "ד"ת אפי' הפקיר לפני א' ה"ז הפקר וכו' אבל מד"ס אינו הפקר עד שיפקיר בפני ג' כדי שיהיה א' זוכה אם רצה והשנים מעידים", עכ"ל. וכך השיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובותיו (ס"ג): "בדיעבד טוב לפני אחד אבל לכתחילה צריך להפקיר בפני שלשה". והג"ר יהודא שפירא זצ"ל השיב על שאלה זו: "מסתברא דסגי באחד". ולענין אי צריך לציין המקום שבו נמצא הקן עי' בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (ס"ד, ס"ה).

סעיף כו

בניית שובך

כו. אע"ג שהזהירו הקדמונים שלא לגדל תורים ויונים בבית, שרי לבנות שובך בכדי שיגיעו יונים של הפקר לקיים בהם מצות שלוח הקן, ויכוון בשעת הבניה שאין ברצונו לזכות באם ובביצים.

הרחב דבר

כו. באזהרות הנוספות לצוואת רבי יהודה החסיד (אות ח) איתא: "לא יגדל אדם תורים ובני יונה בתוך ביתו לפי שהבית אשר יגדלו בה, או ימותו בניו או לא יהיה לו זרע", עכ"ל. וכן כתב בספר נגיד ומצוה (ריש ח"ב): "אמר מהרר"ח ויטאל זצלל"ה שאין טוב לגדל בבית תורים ובני יונה לפי שהבית אשר יגדלו בה או ימותו וכו'", עכ"ל. ויעו"ע בספר חסידים (סי' תתרל"ח) ובספר הערוך ערך 'דבר'.

ועפ"ז לכאורה לא היה נכון וראוי לעשות השתדלות שיעשו יונים קינים בביתו או בשובך שבחצרו. אכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (יו"ד סי' קנ"ד) וז"ל: "נלענ"ד החפץ במצות ה' לקיים מצות שלוח הקן יהדר לעשות שובך, או יכין מקום בעלייתו לגדל שם איזה זוגות תורים ובני יונה וכו'. הגם ששמעתי שיש בצוואת רבי יהודה החסיד ז"ל שלא יגדל אדם יונים בתוך ביתו, אולי כונתו יונים שהם שלו, אבל לא יוני שובך שהמה מופקרים ואינם שלו. ועוד כיון שעושה זה כדי לקיים מצוה רבה, פשיטא שמצוה מגינה ומצלתו, ויקויים בו למען ייטב לך והארכת ימים", עכ"ל.

וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א ומהגר"ח קניבסקי שליט"א דשפיר ראוי לבנות שובך לצורך קיום מצות שלוח הקן, ויכוון בשעה שבונה שאין ברצונו לזכות באם ובביצים שיגיעו לשם, כדי שיחשב שאינו מזומן בידו. ועיין עוד בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (ע-ע"ג).

סעיף כז

נתינת אוכל בשובך

כז. אם בנה שובך, מותר לו להניח פירורי לחם ואפילו חתיכות גדולות מכזית, כדי שיבואו צפורים ויונים לקנן שם, ואין בזה משום בל תשחית.

הרחב דבר

כז. בגמרא תענית (כ, ב) איתא בשם רב הונא דמאכל אדם אין מאכילין אותו לבהמה, וה"ה לעופות. והובא כן במג"א (סי' קע"א ס"ק א). אמנם במשנה ברורה (ס"ק י"א) מביא דהאליה רבה מסתפק אם הלכה כרב הונא. ובשער הציון (ס"ק י"ג) מביא שגם בשלטי גבורים מצדד להקל כהאליה רבה. ובהגהות חת"ס על השו"ע מוכיח שאין הלכה כרב הונא. ויעו"ע בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב סי' ע"ב) שמביא עוד מקומות שאין הלכה כרב הונא.

ובשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ע"ט) מוסיף דהרי"ף והרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו דברי רב הונא, מלבד המג"א. ואפשר דגם המג"א לא הביא הלכה זו משום דפוסק כן מעיקר הדין, אלא רק להוורות דבמקום שאין צורך יש להיזהר מלהאכיל מאכל אדם לבהמה עכתו"ד. ואמנם כן, במחצית השקל מצדד שבמקום שאין לו דבר אחר להאכיל כי אם מאכל אדם, לכולי עלמא מותר, והביא דבריו במשנה ברורה ומסיים, דאפשר דמשום זה נוהגין העולם היתר להאכיל העופות פת. וע"ע תשובות הגר"ח קניבסקי (ע"ב).

ואולם אם הפירורים פחותים מכזית פשוט שמותר, עי' בתוס' שבת (קמ"ג, א ד"ה פירורין) ובשו"ע או"ח (סי' ש"ח סכ"ז, ובמשנ"ב ס"ק קי"א), וכ"ה בח"א (כלל מ"ה ס"ה). וביתר פירוט וביאור נתבארו ענינים אלו בספר עץ השדה (פרק כ"ב).

סעיף כח

זמן המצוה והחייבים בה

כח. מצות שלוח הקן נוהגת בכל מקום, בין בארץ ישראל ובין בחו"ל. ובכל זמן, בין בפני הבית ובין שלא בפני הבית. ובכל ימות השנה. וחייבין בה בין אנשים ובין נשים אבל לא קטנים.

הרחב דבר

כח. **נשים בשלוח"ק**

עיין ספר החינוך (מצות תקמ"ה, בסופה) שכתב כן בקיצור ע"פ המשנה (קל"ח, ב). ובגמרא קידושין (ל"ד, א) מבואר ששלוח"ק היא מצות עשה שאין הזמן גרמא ולכן נשים מוזהרות עליה. ואגב, שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א לענין זוג הרוצה ליפקד בזרע של קיימא, דסגי בכך שהבעל יקיים המצוה, ואין האשה צריכה לקיים בעצמה. וכן השיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, עיין תשובותיו (ק"ז).

ורמז מעניין כתב בענין זה רבינו אפרים בפירושו על התורה, וז"ל: כי יקרא וכו' וסמיך ליה לא יהיה כלי גבר על אשה, אם יראו איש ואשה קן צפור, יעלה האיש, שלא יבוא לידי הרגל עבירה, עכ"ל. [ואפשר דמיירי באינה אשתו, וי"ל].

זמן הראוי למצוה

במה שכתבנו דנוהגת המצוה בכל ימות השנה, באמת הדבר פשוט ע"פ שורשי ההלכה, וכך הוא לשון החינוך דנוהגת בכל זמן. אלא שהוצרכנו לזה משום שהעיר לי אאמו"ר שליט"א לדברי הבן יהוידע

(קידושין ל"ט, ב ד"ה ליתני) שמביא כהגדרת הבן יהוידע חידוש נפלא מהגהות הרש"ש על הספה"ק עץ חיים שאין לקיים המצוה בעתות התפלה ובימי ספירת העומר.
אכן פשוט שאין להסיק מזה הוראה לדינא שאין לקיים אז המצוה, וכמש"כ הג"ר יעקב הלל שליט"א (קונטרס 'מקבציאל' היו"ל ע"י ישיבת אהבת שלום, קונטרס י) דבודאי מי שמקיים שלוח הקן גם בזמנים אלו קיים המצוה. וכל העיתים והזמנים שלימד עליהם הרש"ש, הוא דווקא לגבי מי שרצונו וכוונתו בשילוח האם ולקיחת הביצים כדי לקיים מצות בוראו לשם תיקון המצוה בשורשה בעולמות העליונים ולתיקון אברי נפשו וגופו המתייחסים לאותה מצוה, ע"כ תו"ד, יעו"ש אריכות נפלאה בענין זה. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א שיכול לקיים המצוה בספירת העומר בלי שום חשש. וכן השיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א עיין בתשובותיו (צ"ו, ק"צ). וכן הובא בספר מבית לוי מהג"ר שמואל ואזנר שליט"א (חלק יו"ד סי' ה) ושם הובא שבעל המנחת יצחק זצ"ל קיים המצוה בתקופת ספירת העומר. וכן הודה לי הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל ואמר לי שקיים בעצמו כמה פעמים שלוח הקן בתקופת ספירת העומר. וכן הורה לי הג"ר יהודא שפירא זצ"ל.

סעיף כט

שלוח הקן בשבת

כט. יש אומרים שיכול לקיים מצות שלוח הקן בשבת. אמנם דעת הפוסקים הוא שאסור לקיים מצות שלוח הקן בשבת, מכמה וכמה טעמים, יעוין בהרחב דבר.

הרחב דבר

כט. **דעת המתירים**

בספר כף החיים (סי' ש"ח, סי' רל"ד) אחר שמביא דברי החתם סופר דלהלן, שאוסר לקיים מצות שלוח הקן בשבת, כתב בשם כמה אחרונים שמותר לקיים המצוה בשבת וכדלהלן. בשו"ת מור ואהלות (אוהל 'ברכות והודאות' אות כ') מתיר להדיא לקיים שלוח הקן בשבת. וכן בשו"ת ספר יהושע (חלק או"ח סימן י"ט) כתב דטלטול מוקצה לצורך מצוה מותר, שהטלטול כמצוה גופא. וכן הביא עוד הכף החיים מספר מנחת פתים (דף ס"ז ב') להתיר לטלטל מוקצה לצורך מצוה. ועיין שם שמביא המנחת פתים מדברי שער המלך (פרק ב' מהלכות יום טוב הלכה י"ח) דשרי לטלטל בעלי חיים בשבת לצורך קיום מצוה.
אמנם דברי השער המלך שמותר לטלטל מוקצה לצורך מצוה, אינם אליבא דהלכתא לכמה שיטות, דעיין בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' פ"ב) אם מצות השבת אבידה דוחה איסור מוקצה והעלה לאסור, דמה שהחמירו חכמים לטלטל מוקצה בשבת העמידו דבריהם אף כשבא לקיים מצות עשה דהשבת אבידה. וכן אוסר בשו"ת החתם סופר (או"ח סי' קפ"ד) לטלטל אתרוג התלוי בסוכה ביום טוב גם אם רוצה לקיים בזה מצוה, והביאו החפץ חיים בביאור הלכה (סי' תרל"ח ד"ה כל שמונה). וכן אוסר בספר מרחשת (חלק א, סי' ט) טלטול מוקצה בכדי לקיים בו מצוה יעו"ש בהרחבה.

דעת האוסרים

עצם הדבר שאי אפשר לשלח האם בשבת מחמת שהדבר כרוך בחילול שבת, מבואר כבר בחידושי מהרי"ט עמ"ס קידושין (כ"ט, א) בתו"ד בביאור גדר מצות עשה שהזמן גרמא, יעו"ש. וכ"ה בשו"ת שאילת יעב"ץ לרבי יעקב עמדין (סוף סי' ל"ו). אך לא נתבאר די טעם הדבר, באיזו מלאכה או איסור עובר במצות השילוח.

ובשו"ת חת"ס (או"ח סימן ק') וכן בחידושיו עמ"ס חולין (קמ"א, א ד"ה ומה) נקט גם שאסור לשלח בשבת, והוסיף דלשיטת הרמב"ם (לעיל דין ה) שצריך לתפוס האם בידו, פשיטא שיש בזה איסור צידה ואיסור מוקצה. וכן כתב בפשיטות רבי חיים פלאג'י שאין לקיים שלוח הקן בשבת (שו"ת חיים ביד סי' פ"ו) יעו"ש.

ואמנם, גם למה שכתבנו לעיל דלדעת הרבה פוסקים שפיר מקיימים מצות שילוח ע"י הקשה במקל, ולא בעי שיאחוז האם (דין ד), בכל זאת אין אפשרות לקיים המצוה בשבת, דהלא נתבאר לעיל (דין ט) שלהרבה פוסקים לקיחת הבנים הוי חלק מהמצוה, והרי בערב שבת היו מוקצים מחמת שהאם רובצת עליהם ולא היתה לו יכולת לקחת, וע"כ הוו מוקצה לכל השבת. כן השיב לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, יעוין תשובותיו (ק"ב, ק"ג). והוסיף בתשובותיו (קס"ו) שאסור לשלח האם בשבת ולעשות זכייה בהבנים במוצאי שבת משום שאין לעסוק במוקצה.

ומהג"ר משה הלברשטאם זצ"ל שמעתי טעם נוסף אמאי אי אפשר לקיים המצוה בשבת, דהלא כתיב בתורה "ואת הבנים תקח לך" ונתבאר לעיל (דין י) דצריך לעשות קנין בבנים, ובשבת הרי אסור לעשות קנין. ממילא לא שייך לקיים המצוה בשבת.

ומלבד כל זאת, כתב החת"ס הנ"ל עוד טעם שלא לשלח האם בשבת, דהרי בזוה"ק איתא דענין השילוח הוא לעורר יללת אימא עילאה על בניה, והרי בשבת אסור לעורר יללה לעילא. וכן בשו"ת שבט הלוי (ח"א, או"ח סי' ל"ב) כתב טעם נוסף ע"פ הסוד מדוע אין לשלח האם בשבת.

מצות עשה שהזמן גרמא

ויש להוסיף על כל האמור, דאף שאין מצות שילוח נוהגת בשבת, אין להקשות על כך מהא דכתבנו לעיל (דין כ"ח) דנשים חייבות בשלוח הקן דהיא מ"ע שאין הזמן גרמא, והלא בשבת ליכא למצוה זו, והוי א"כ מצות עשה שהזמן גרמא. דכבר כתבו בזה גדולי האחרונים, כולם בסגנון אחד נתנבאו, דמצוה שאי אפשר לקיימה מצד שהדבר כרוך באיסור, לא חשיב שהיא בגדר הזמן גרמא, דבאמת נוהגת היא כל הזמן, ורק מצד איסור צדדי אין אפשרות מעשית לקיים המצוה. יעוין חידושי מהרי"ט הנ"ל, ובשו"ת שאילת יעב"ץ הנ"ל, וכן בשער המלך (הל' פסולי המוקדשים פרק י"ט הלכה ה) ובטורי אבן (חגיגה ט"ז, א). וע"ע בשו"ת שאגת אריה (סוף סי' ל"ה) דקושייתו על הרמב"ם לענין מצות כתיבת ספר תורה, לשיטתו היא במה שכתב הוא עצמו בטורי אבן הנ"ל.

הוספות לדיני שלוח הקן

סעיף א
חיזור אחר מצות שלוח הקן

(**לדין א'**)

נתבאר לעיל כי אף ש"מעיקר הדין אין חיוב לחזר בהרים וגבעות אחר קן כדי לקיים מצות שלוח הקן, מכל מקום בודאי יש להשתדל לקיימה". וב'הרחב דבר' הבאנו מקורות וטעמים להא דראוי להשתדל לקיים מצוה זו, ודברים מלהיבים, בחשיבות הגדולה שיש בחיזור אחר קיום מצות שלוח הקן, ואף עדויות על גדולי ישראל לדורותיהם כמה חיזרו לקיים זאת המצוה, ובאיזו שמחה גדולה קיימוה. ויש להוסיף יותר בהרחבה מה שהבאנו לעיל.

בעל השל"ה כותב בספרו 'שני לוחות הברית' (פרשת כי תצא), וז"ל: "**דע כי מצוה זו של שלוח הקן גדולה ונפלאה במאד מאד**. והאריכו בה בזהר ובתקונים וכל המקובלים. ובפרט הרמב"ן האריך במאד (דברים כ"ב, ו), והריקאנטי (פרשת כי תצא) הביא דבריו ופירשם והקשה קושיות עיין שם. ועיין לעיל בפרשת חקת במה שכתבתי בענין מלת 'גזירה היא מלפני', שאינו כפי מה שמבינים העולם שענין גזירה הוא דבר שאין לו טעם, אדרבה ענין גזירה הוא דוקא דבר שיש לו טעם, והוא לקוח ונגזר ממה שלמעלה הימנו, עיין שם. וכלל העולה במצות שלוח הקן, למטה רומז על שלוח האם למעלה, כמוזכר בדברי רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות קד-קה) שהביא הרמב"ן (דברים כ"ב, ו). ורומז לבינה אם עליונה שהיא סוד עולם הבא. "שלח תשלח את האם", כי היא צריכה לך לעולם שכולו טוב ועולם שכולו ארוך, כמה דאת אמר 'למען ייטב לך והארכת ימים', והבנים תקח לך לעולם הזה, והרמז בו לסוד שמיטין ויובל ודי בזה למבין", עכ"ל השל"ה.

המגיד מדובנא בספרו אהל יעקב (פרשת קדושים ד"ה אמנם בהתבונן עוד) כתב יסוד גדול בענין טעם המצות יעו"ש. ואלו דבריו בכתבי המגיד מדובנא על תנ"ך (מגילת קהלת פרק ב, פסוק ד): "ונקדים מה שאמרו חז"ל על הכתוב 'צדקתך כהררי אל', מה ההרים כובשים את התהום שלא יציף העולם, כך המצוות כובשות את הפורענות מלבוא על האדם. כוונת חכמינו היא, שהתאוות הן הפורעניות והריהן ממש כתהום המהלך מתחת לארץ, ולולא ההרים הכובשים אותו היה מציף את העולם. כך, יצרי לב אנוש תוקפים את האדם ומבקשים לבלעו, ולולא המצוות הכובשות את התאוות לא היה קיום לאדם מפניהם. לפיכך כל תאווה שיש בלב ניתנה מצווה כנגדה לשמש לה סייג וסייג לסייג וכו'. וכך אכילתו ושתיתו ומלבושו וכל מעשיו בכולם תלויות מצוות, **עד שאפילו בלכתו בדרך הוא חייב במצוות שילוח הקן**, והן המצוות כובשות את היצר הרע הוא השטן הוא מלאך המות. וכשם ששקל הקדוש ברוך הוא את התהום ואת ההרים לתת הר גבוה ותלול במקום תקפו של התהום, והר קטן במקום רפיונו, כמו שנאמר (ישעיהו

מ, יב) 'ושקל בפלס הרים'. כך שקל הקדוש ברוך הוא כל חפצי האדם ומעלליו לפי גודל קלקולם בנפש ותגבורת תאוותיו על ידיהם, ולפי ערך זה בנה רוב מצוות להכניע בהן את היצר. וזה שאומר הכתוב, צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה", עכ"ל.

בספר 'חידושי רבי יונה צבי' (לרבי יונה צבי בערנפעלד זצ"ל תלמיד הכתב סופר, פרשת כי תצא) כתב וז"ל: "וזה ג"כ ענין מצות שילוח הקן שנאמר 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך', ואין איש רואה מ"מ תקיים המצוה, וכשתחזק להיות מורא שמים על פניך, אז תוכל ללחום כנגד כל המזיקין, וזו כוונת הילקוט שמעוני (תהלים צ"א) 'ישב בסתר עליון בצל שדי יתלונן', מי שבסתר מתלונן בצל שדי ומשמר עצמו שלא יחטא, 'לא תירא מפחד לילה, מחץ יעוף יומם'. יש מזיק שהוא שט כחץ וטס כעוף שנאמר 'מחץ יעוף יומם', ו'סביב רשעים יתהלכון, אמר הקב"ה, אם קיימת מצות שילוח הקן, בדרך בסתר רק מפחד השי"ת אני מצילך ממנו, כי בידך הגבורה לכבשו", עכ"ל.

סעיף ב

חיזור אחר שאר מצות

(**עוד לדין א**')

ב'הרחב דבר' הבאנו לשון הגמרא בחולין (קל"ט, ב): "ת"ר כי יקרא קן צפור לפניך, מה ת"ל, לפי שנאמר שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, יכול יחזור בהרים ובגבעות כדי שימצא קן, ת"ל כי יקרא במאורע לפניך". ומבואר דילפינן מקרא שבשלוח הקן אין חיוב לחזר אחר המצוה בהרים ובגבעות. ונחלקו הפוסקים האם יש חיוב לחזר אחר שאר מצות, ושתי השיטות כתבו להוכיח כדעתם מגמרא זו, וכדלהלן.

יש מהפוסקים שדייקו מגמרא זו שרק בשלוח הקן יש מיעוט מיוחד שאינו מחוייב לחזר אחר המצוה, משא"כ שאר מצות שאין בהן מיעוט, הרי הן עומדות כמו סברת הגמרא בהו"א שיש חיוב לחזר אחריהן. כך יש ללמוד מהא דכתב בחידושי רבי יהודה ב"ר בנימין הרופא, וז"ל: "יכול יחזור בהרים וגבעות, כמו שמחזר על שאר מצות", עכ"ל.

וביתר ביאור כתב בעל ה'נתיבות המשפט' בספרו 'מקור חיים' (או"ח סי' תל"א ד"ה נראה) בעוסקו בענין חיוב האדם להדר אחר מצות עשה דתשביתו, וז"ל: "מחויב לחזור אחר קיום מצות עשה, כדאמרינן בחולין פרק שלוח הקן, יכול יחזור בהרים ובגבעות כדי שימצא קן ת"ל כי יקרא וכו'. מוכח דבסתם מצות עשה מחוייב לחזור אחריה כדי לקיימה", עכ"ל.

עד"ז כתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו 'ארחות יושר' (פרק, שמחה של מצוה, עמ' פ"ו) ע"פ החזו"א, וז"ל: "וכך כתב ה'חזון איש' (יו"ד סי' קע"ה סק"ב) שכל מצוה חייב כל אדם עכ"פ פעם אחת בחייו לקיימו (חוץ משילוח הקן שמיעטו קרא)", עכ"ל.

וכשיטה זו כן יש להוכיח מהתוספתא (בבא מציעא פ"ב ה"י), דמבואר התם שיש לימוד מיוחד בהשבת אבידה ופריקה וטעינה שאין צריך לחזר אחריהם דכתיב בתורה 'כי', ומשמע מזה שבשאר מצות שלא נאמר בהן 'כי' יש חיוב לחזור אחריהם.

אכן, כנגד כל אלו הפוסקים עומד הגאון מהרש"ם בתשובותיו (ח"א סי' ר"ט), דכתב לדייק בהיפוך, דהלא כל ההו"א של הגמרא לחייבו לחזר בהרים, הוא משום דכתיב שלח תשלח, ופירש"י: לפי שנאמר שלח תשלח שומע אני לחזור אחר המצוה הזאת עד שתבוא לידו, עכ"ל. והוכיח מזה המהרש"ם דבעלמא אין שום סברא לחייבו בכך. וכן כתב בחידושי מהר"י שפירא זצ"ל (מתלמידי רבי עקיבא איגר) בחידושיו למסכת חולין (קל"ט, ב) וז"ל: "ולא דק (בספר מקור חיים) במה שכתב 'שמחויב לחזור אחר קיום מצות עשה כדאמרינן בחולין יכול יחזור בהרים', דהא מפורש בגמ' ובפרש"י והר"ן דדוקא הכא הוה ס"ד כן משום דכתיב שלח תשלח ב' פעמים אבל בשאר מצות עשה לא אמרינן הכי", עכ"ל. ויעוין בשו"ת 'מנחת יצחק' שהאריך בענין זה (ח"ב סי' ע"ה, ח"ו סי' ל"ז).

וכל המחלוקת הנ"ל הוא האם יש חיוב ע"פ הלכה לחזר אחר קיום כל המצות, אבל כבר הבאנו בדברינו לעיל (שם) ב'הרחב דבר', דברי רבי חיים ויטאל שע"פ קבלה יש ענין להשלים כל המצות. וע"ע בדברי רבי חיים ויטאל שאם אינו משלים כל מצותיו צריך לחזור לעולם בגלגול, והובאו דבריו בספר 'ארחות יושר' להגר"ח קניבסקי שליט"א (עמ' פ"ז),

וז"ל הגמרא במס' מכות (דף כ"ג, ב): "דרש רבי שמלאי וכו' רמ"ח (מצות) עשה כנגד איבריו של אדם. ופרש"י וז"ל: דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה", עכ"ל. וע"ע בספר 'זכור למרים' מרבינו החפץ חיים (פרק כ"ב) שמסביר חשיבות ענין קיום כל אחד מהתרי"ג מצות. וכן כתב עוד בזה בהקדמה לספרו ליקוטי הלכות.

ועיין בשיטה מקובצת ערכין (ב, ב אות ט"ו) שכתב בשם הרא"ש [על מה שכתב שם תוס' שבזה"ז אין עונשין למי שאינו לובש ציצית], וז"ל: "מיהו צריך להשתדל לקיים כל המצוות וכי משה רבינו היה תאב לאכול מפירות הארץ, אלא מצוות התלויות באקץ וכ"ש מצות ציצית שהיא שקולה כנגד כל המצוות", עכ"ל. הרי שיש מעלה גדולה בהשתדלות לקיים כל המצות.

סעיף ג

גדר חיוב שלוח הקן

(**לדין ב**')

כיבוד הזולת במצות שלוח הקן

שאלתי את הגרי"ש אלישיב שליט"א האם לשיטת החות יאיר שרי לכבד חברו כשרואה קן, או שחייב בעצמו לטפל בו. והשיב לי דשפיר שרי גם להחו"י, ומשום דשלוח הקן אינה מצוה המוטלת על **הגברא** אלא על **החפצא**, דצריך לדאוג שיקויים רצון תורה הקדושה לשלח האם, וע"כ שפיר יכול לכבד כל מי שרוצה בזה. וכן עמא דבר, דמקובל לכבד גדולי ישראל במצוה זו, עכתו"ד.

אכן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה בתשובותיו (תשובה קי"ח), כי "מי שעדיין לא קיים המצוה בעצמו, לא יכבד אחרים, דיש בזה כעין ביזוי מצוה אלא יקיים בעצמו פעם אחת בחייו, ואחרי זה יכול לכבד חבירו", עכ"ל.

סעיף ד

עונש בעידנא דריתחא על המנעות משלוח הקן

(**עוד לדין ב**')

טעם שמענישים בעידנא דריתחא

רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער שלישי מדריגה שניה אות כ"ב) מסביר טעם הדבר שבעידנא דריתחא מענישים גם על ביטול מצוות עשה באופנים הנ"ל, וז"ל: "כי ענוש יענש לעתות בצרה על דבר אשר לא חמד בלבבו יופי המצות ושכרה", עכ"ל. וכעין זה איתא במנחת חינוך (מצוה ב' אות כ"ב), וז"ל: "רק בעידן ריתחא מענשינן ליה מן השמים על שאינו מביא עצמו לחיוב המצוה כמבואר בפרק התכלת, אבל הבית דין אין מוחין כלל וגם בידי שמים אין עונש, רק דכל ישראל מחוייבים לחבב מצוות בוראנו ב"ה, ולהביא עצמם לידי חיוב כמשה רבינו ע"ה שנתאוה לכנוס לארץ לקיים מצוות התלוית בה", עכ"ל.

י"א שרק צדיקים מקבלים עונשים

ז"ל מהרש"א (מנחות מ"א, א): "בעידן דריתחא ענשינן, ר"ל בעידן ריתחא בעלמא, היה לצדיקים להגן על דורן בתפילתן ובמצותן, וע"כ יש להן להרבות במצות כדי לזכות דורן בכך ולא טצדקי למפטר נפשייהו ממצות, ועל כן ראוי לצדיקים שכמותם ליענש על כך", עכ"ל.

וכעי"ז איתא בבעל הטורים (סוף פרשת בחקתי) על הפסוק "אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני", וז"ל: "מצות במילוי מ"ם צד"י ו"ו תי"ו עולה תרי"ב והוא בגי' תלמידי חכמים על שם חכם לב יקח מצות", עכ"ל.

שיטת החו"י לעומת שיטת החכ"צ

הנה בהרחב דבר (דין ב') עסקנו בשיטת החו"י דהרואה קן 'חייב' לשלח האם גם אם אין לו צורך כלל בבנים. והבאנו דהגרע"א וכן החזון איש נקטו בפשיטות דגם החכם צבי ס"ל כן. ולכאורה כוונתם היא, דמהא דס"ל להחכם צבי שאין חיוב ליקח הבנים לשלמות המצוה, אם כן ההתחייבות במצוה אינה תלויה במה שיש לו צורך בבנים. אכן נתבאר עוד שם דבשו"ת 'אבני נזר' כתב דלהחכם צבי אין חיוב שילוח אם אינו רוצה ליקח הבנים, יעו"ש.

ומצאתי עוד כשיטת האבני נזר, בגליונות ה'ברוך טעם' על 'שיירי כנסת הגדולה' [נדפס לראשונה בירחון כרם שלמה דחסידי באבוב, תמוז תשמ"ב] שכתב בזה"ל: "אם רואה אדם קן ואינו רוצה ליקח כלל מהקן אין עליו שום חיוב להזקק לשלוח, יעוין בתשובות חכם צבי סי' פ"ג", עכ"ל. הרי להדיא דס"ל שגם להחכם צבי שאין לקיחת הבנים חלק מהמצוה, מ"מ אינו מחויב ליזקק לקן ולשלח האם אם אינו צריך את הבנים. ואין שתי שאלות אלו תלויות זו בזו.

סעיף ה

בענין שלחה וחזרה אפילו ארבעה וחמשה פעמים

(**לדין ט**')

הבאנו לעיל מחלוקת ראשונים ופוסקים אם יש חיוב לזכות בבנים אחר ששלח האם. ועל על פי שתי השיטות הנ"ל, יש לנו לבאר הדין המבואר במשנה (חולין קמ"א, א), ד"שלחה וחזרה אפילו ארבעה וחמשה פעמים חייב שנאמר שלח תשלח את האם". ונבאר בס"ד דברינו. הנה בגמרא (שם) איתא: "א"ל ההוא מרבנן לרבא ואימא שלח חדא זימנא, תשלח תרי זימנין, א"ל שלח אפילו מאה פעמים", עכ"ל. [יעוין בפירוש הרמב"ם על המשניות ד'מאה' פעמים היינו לאו דווקא, אלא הוא הדין אפילו אלף פעמים].

ולכאורה קשה, אי נימא דלקיום המצוה יש לקחת הביצים מהקן, אם כן לאחר שכבר זכה בבנים לצורך קיום המצוה בפעם הראשונה, איך יכול לקיים המצוה פעם נוספת, והרי הביצים הם כבר מזומן. ומצאנו תשובה לשאלה זו על פי דברי המאירי שם, דכתב בזה"ל: "שלח את האם וחזרה קודם שיטול את הבנים, חייב לשלחה פעם אחרת, וכן כל זמן שתחזור עליהם אפילו מאה פעמים", עכ"ל.

והנה דין זה נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רצ"ב, סעיף ה): "שלחה וחזרה, שלחה וחזרה אפילו כמה פעמים חייב לחזור ולשלחה. אבל אם שלחה ונטל הבנים והחזירן לקן וחזרה האם עליהם פטור מלשלח", עכ"ל.

והש"ך (ס"ק ז') כתב בזה"ל: "שלחה וחזרה וכו' משמע אפי' שלחה כדין דהיינו כדי שיצאה מתחת ידו, כיון שחזרה אפי' שלחה כן כמה פעמים וחזרה קודם שנטל הבנים חייב לחזור ולשלחה כיון שלא נטל הבנים עדיין וחזרה עליהן הרי לא תקח האם על הבנים קרינן ביה. וכן משמע בש"ס פ' אלו מציאות (ל"א, א) דהוי דומיא דהשב תשיבם דאע"פ דקיים כבר מצות השבה צריך להשיב כמה פעמים וכן נראה לי דעת הטור", עכ"ל.

והנה מדברי הש"ך הנ"ל אין לנו ראיה אי סבירא ליה כשיטת החכם צבי דידן, שלצורך קיום המצוה סגי בשילוח האם בלבד, ואילו הזכייה בבנים היא רשות בעלמא. דהרי אפשר שאיה"נ אינו מקיים כלל המצוה עד שעושה זכייה בהבנים.

אמנם ב'ערוך השולחן' (יו"ד סי' רצ"ב, סעיף ג) אחר שהביא שיטת החכם צבי כתב בזה"ל: "ועוד ראיה מהא דתנן שם שלחה וחזרה אפילו ד' וה' פעמים חייב לשלח ע"ש, ואי ס"ד דמחויב ליטול את הבנים הרי אחר שנטלם שוב אינו חייב בשילוח, מדתנן התם נטל את הבנים והחזירן לקן וחזרה האם פטור מלשלח ע"ש אלא וודאי שאין חיוב בזה", עכ"ל.

ברם, מצאנו לכאורה מדברי אחד מן הראשונים רבי יוסף גיקטיליא, משמעות גדולה לענין דידן, באיזה אופן אפשר לקיים המצוה אפילו מאה פעמים באותו קן. [רבי יוסף גיקטיליא חיבר כידוע הספר 'שערי אורה', ושאר ספרים. והעיד עליו האריז"ל שיש לסמוך על ספרי הקבלה שלו. וגם רבי חיים מוולוזין כתב בשם רבינו הגר"א זיע"א שאי אפשר להבין ספר הזהר אלא אחר העיון בספריו של רבי יוסף גיקטיליא (עיין בספר 'כתר ראש' אות ס'). וב'ערוך השלחן' (הלכות תלמוד תורה יו"ד סי' רמ"ו, סעיף ט"ו) כתב בזה"ל: "לענין לימוד חכמת הקבלה אשרי מי שזוכה לה כי היא מאירת עינים להבין עומק תוה"ק אמנם צריך לזה קדושה, וטהרה, זריזות, ונקיות, וידיעה גדולה וכו'. וחכמה זו ראוי ללומדה מרב, מפה לאוזן, אך עתה בעוה"ר אין לנו זה, אך כנגד זה יש ספרים קדושים המורים לנו דרך בהתחלת לימוד חכמה זו והיינו ספר שפע טל, שערי אורה, עבודת הקודש ודומיהם והבא לטהר מסעיין אותו מן השמים", עכ"ל].

דהנה רבי יוסף גיקטיליא כתב בספר 'כללי המצוות' (ערך שיעור עמ' קס"ט) בזה"ל: "ויש מצות שאם קיימם פעם אחת חייב לחזור עוד ולקיימן אם נולד בהם הכרח. דתנן בפרק

שילוח הקן (חולין קמ"א, א) שלחה וחזרה, שלחה וחזרה, אפילו ארבע וחמש פעמים ביום חייב לשלוח. ובפרק אלו מציאות (בבא מציעא ל"א, ב) החזירה וברחה, החזירה וברחה, אפילו ארבע וחמש פעמים חייב להחזיר, שנאמר השב תשיבם. ואמרינן עלה ואימא השב חדא זימנא תשיבם תרי זימני ותו לא, אמר רבא השב אפילו מאה פעמים משמע. שלח תשלח אפילו מאה פעמים משמע. ודע כי על כל פעם ופעם שציותה התורה לכפול המצוה על כל פעם ופעם נותנים לו שכר, דגרסינן בחגיגה (ט, ב) א"ל בר הי הי להלל מאי דכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, היינו צדיק היינו עובד אלהים, היינו רשע היינו אשר לא עבדו. אמר לו עובד אלהים ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי נינהו, ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה פעמים ואחת", עכ"ל.

ומסתימת לשונו משמע להדיא שאפשר לקיים המצוה באותו קן ארבעה וחמשה פעמים ביום אחד. וכן משמע מהא דכתב, שעל כל פעם ששולח האם הרי הוא קיום מצוה לפני עצמה. ובפשטות דעת נוטה לומר שסובר רבי יוסף גיקטיליא כשיטת החכם צבי שאינו צריך לעשות זכייה בבנים אחר ששלחה, [ולעיל הבאנו שכן דעת האבן עזרא, ספר החינוך, רבי שמשון רפאל הירש, בעל השבט יהודה, בעל האמרי שפר, רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל ועוד אחרונים]. אכן באמת קצת קשה לומר כן בדעת רבי יוסף גיקטיליא, דהרי הבאנו לעיל (שם) שאחד הטעמים שהביאו הפוסקים לחיוב זכייה בבנים הוא משום הטעם המבואר בזהר, ובפשיטות קאי רבי יוסף גיקטיליא בשיטה זו, (עיין ב'ערוך השלחן' סי' רצ"ב סעיף ד', וב'בית לחם יהודה' על גיליון השו"ע, שלטעם הזהר צריך לעשות זכייה בבנים). ואולי יש לומר דלעולם חולק השערי אורה על החכם צבי, וסובר שיש חיוב לעשות זכייה בבנים, אלא שסובר שיכול להפקיר הבנים אחרי שעושה זכייה בהם וכמו שהבאנו בהרחבה בדין כ"ד, ובזה אתי שפיר הכל, וצ"ע.

סעיף ו

בענין חיוב שילוח האם דוקא

(לדין ט"ז)

נתבאר לעיל עפי"ד הגמרא, והראשונים שמצות שלוח הקן שייכת רק באם, וכשהאב רובץ אין שייכת מצוה זו. וכן נפסק להלכה ברמב"ם ובשו"ע. ואמנם הבאנו שם (סוף הרחב דבר) שיטה מחודשת מרבינו ניסים גאון בספרו 'יפה מהישועה', דכתב שמקיימים מצות שלוח הקן גם בשליחת האב כשהוא רובץ. והבאנו דברי רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל שנתן טעם להסביר דברי רבינו ניסים גאון.

ומצאתי בספר 'זכר עשות' לרבי יעקב ארגואיטי זצ"ל (דיין בק"ק איסטנבול) ששלח מכתב לרבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל להקשות עליו על מה שכתב להסביר רבינו נסים גאון (עמוד ק"ס) וז"ל: "יקרתך הגיעתני ונתמלא כל הבית מזיו אורו, סלח נא אבקש כי אחרתי המועד מלבא בשורת דרך ארש, כי עמוס התלאות אנכי, וכעת גזלתי לי רגעים אחדים להגיד כי ישר, ובפיו מלא כי מי כמוהו מורה לפשר דבר ולישר הדורים, אך לא אכחד תחת לשוני כי בשתים לא עלתה לי, זה יצא ראשונה, כי את זה חזיתי ואספרה שהגאון ריב"ר אלברצלוני באזהרותיו אשר תקן הכי אמר "שמור קן צפור וכו' שלח תשלח את האם וכו' שלוח מצותו באם ולא באב וכו'", הרי שפתיו ברור מללו כי אין אבות במצוה הזאת. ידעתי כי יאמר גברא אגברא קא רמית, ואנא דאמרי לסברת הרב ניסים גאון שס"ל כי מה שאמרו בש"ס זכר פטור מלשלח היינו בזכר סתמא שאין ידוע לנו. לא כן אם נודע לנו שזהו אביהם חייב לשלח. ואך בחלקות תשית עם כל הפוסקים אולם זאת שנית כסות דמעה דברי הגאון עלו לפני בדמוע במה שהביא לנו סיוע שאין בו ממש מארז"ל מעשה באחד וכו' ועלה ושלח את האם ואת האב, דמע אדמע מי גילה לו רז זה, ומי אמר לו ותהי, כי מעשה שהיה כך היה ואיה מקור מוצאו זוהי שהקשיתי על הרבינו ניסים גאון ובערות יסוד נפל הבנין וסגר עלינו המדבר ולא גליא לדרעיה ואפיק נהורא להאיר עיני על הדבר הזה. נא אל יאשימני כי העזתי פני לפניו כי תורה היא וללמוד אני צריך וערעור מותר. וכבר בשרתי בקהל רב כי דבריו עלו לרצון לפני במה שיצא לישע דברי הגאון לעשות סניגרון לדבריו אלא שצריך סעד לתומכו. אשים קץ למילי כי הוגעתיו עד הנה" וכו', עכ"ל.

סעיף ז

בענין קיום שלוח הקן בביצים שיש בהם דם

(לדין י"ח)

ב'הרחב דבר' נתבאר בהרחבה דעת הראשונים, והאחרונים, וכל פוסקי זמננו שמקיימים מצות שלוח הקן לכתחילה אפילו כאשר הביצים מרוקמים ויש בהם דם, וכמו כן מקיימים המצוה לכתחילה כאשר האפרוחים עדיין לא נפתחו עיניהם, ואין שום פקפוק וספק בזה, יעו"ש.

והראה לי אחי רבי אלעזר דוד שליט"א שיש להוסיף דככל הדברים הנ"ל כן כתב בספר 'יד אליהו' (ח"ג סימן ט"ו ס"ק ד'. לרבי אליהו רגולר זצ"ל, אב"ד דקאליש, וזכה ללמוד בצוותא חדא עם רבי חיים מוולוזין, ועם רבי אברהם אחיו של רבינו הגר"א זיע"א שנים רבות), וז"ל: "ויש לעיין מאי קא פשיט תלמודא בעיא דר' זירא ממתני', הא אפשר לומר

דהא דקאמר טהור רובץ על ביצי עוף טמא מיירי ג"כ באופן שילדה העוף טהור ביצתו בין הטמאים, ונתערבה, ועתה רובץ הטהור על כל הביצים ביחד, ואשמעינן דאע"פ דהיה לו לחייב בשביל ביצתו הטהורה דמונחת בין הטמאים, דהא לענין שלוח הקן לא מהני ביטול ברוב וכמו שכתבנו לעיל, ובפרט לענין איסורא מה שייך ביטול בזה, ומ"מ פטורה דהא סוף סוף אסורה, וקרינן בי' תקח לך ולא לכלביך, דומיא דטריפה דלאו בתר מין אזלינן. ולכאורה היה נראה להוכיח מזה, דכיון דע"י הלידה יהי' ניכר העוף טהור בין הטמאים, אעפ"י דהשתא לא חזי, מאי איכפת לן, הא ראוי לגדל אפרוח ממנה, דהא להכי קאי בע' שהאם יושבת עליה, ולכן חייבת בשלוח הקן, דלא דמי לאפרוח טריפה, דלא חזי לכלום, דאף למ"ד טריפה יולדת ומשבחת, מ"מ לא נוכל לומר דהאפרוח קאי לגדל ולהוליד ביצים, לכן תקח לך ולא לכלביך קרינן בי', משא"כ באם יושבת על הביצים הרי להכי קיימת, וחזי שפיר למיקרי תקח לך. ובזה היה נראה לי להוכיח ולפשוט איבעי' שלי, באם רבץ הטהור שהוא טריפה על ביצת טריפה אי חייב בשלוח הקן, דהא מ"מ חזי לגדל אפרוחים מהביצים של טריפה, או לא כיון דהשתא אסור באכילה קרינן בי' תקח לך ולא לכלביך, אבל לפי מה שכתבנו הרי מוכח שפיר דחייב בשלוח הקן", עכ"ל היד אליהו. ומוכח להדיא שאם הביצים ראויים להוציא אפרוח, שחייבים לקיים המצוה בכי האי גוונא, אף שאין הביצים ראוים עכשיו, וממילא הוא הדין בביצים מרוקמות. וכן כתב עוד כעין זה ממש להלן בספרו 'יד אליהו' (חלק הפסקים, סי' נ"א).

ועוד מצאנו למי שכתב כדברינו, והוא ב'חידושי מהרא"ך' (יו"ד סימן רצ"ב. לרבי אלעזר הכהן אב"ד פלאצק, חתן רבי יעקב מליסא בעל ה'נתיבות'), וז"ל: "הנה צורבא מדרבנן אחד שאיל לי ונסתפק כי באפרוח טריפה פטור מלשלח האם דדרשינן תקח לך ולא לכלביך, אם הביצים הם טריפה דהיינו מעוף טריפה אי ג"כ פטור דהוה ולקחת לך ולא לכלביך, או כיון דיכול להיות אפרוח אינו בגדר ואכלת לך ולא לכלבך, והנה מהא דהש"ס לא נקט ביצת טריפה רק אפרוח טריפה, וכן מבואר ברמב"ם (בפי"ג מהלכות שחיטה), אין ראיה כיון דכתיב אפרוחים ברישא דקרא נקט אפרוחים. ונראה בעיני פשוט דביצים טריפה הבאים מזכר כיון שיכול להיות אפרוחים מחויב בשלוח דאי אפשר לפוטרו מדכתיב לך ולא לכלביך דהא ראוי הם לעשות אפרוח וכו', כיון דראוי שיהיה מהן אפרוחים לא שייך לומר ולא לכלביך. וכן מוכח בפירוש מהמשנה דביצים מוזרות פטור מלשלוח וכתב הר"ן כיון דאי אפשר להיות ממנו אפרוחים, אבל אם היה ראוי להיות אפרוחים היה חייב בשלוח", עכ"ל. ומבואר להדיא מדבריו שכל ביצים שראוי לצאת מהם אפרוחים חייבים במצות שלוח הקן. וביצת טריפה אסורה באכילה

כמבואר בתמורה (לא, א) ובשו"ע (יו"ד סי' פ"ו סעיף ו'), ובכל זאת חייבים עליה בשילוח משום שעתידה להשתנות למילתא דהיתרא.

סעיף ח
הפקר בשבת
(לדין כ"ד)

לאחר שנתבאר באריכות דדעת הרבה פוסקים דמהני הפקר כדי שיוכל לקיים המצוה פעם נוספת, יש לנו לברר האם שרי להפקיר ביום השבת כדי שיהא אפשר לקיים המצוה במוצאי שבת [שהרי בשבת אסור לקיים המצוה, כמבואר בדין כ"ט].

ומצינו בנדון זה מחלוקת גדולה בראשונים. הרמב"ן ריש פסחים (ד"ה לפיכך) כתב לענין ביטול חמץ בערב פסח שחל בשבת, דאין הביטול משום הפקר, שהרי אסור להפקיר בשבת. וב'שער המלך' (הל' לולב פ"ח ה"ב) הביא כן גם בשם הריטב"א. ומבואר דנקטו בפשיטות דאסור לעשות הפקר בשבת. וטעמם משום שבהפקר נראה כמקנה קנין יעו"ש. וכ"ה דעת ה'פרי חדש' (או"ח סי' תל"ד, סע' ב').

אמנם דעת המאירי בחידושיו עמ"ס שבת (קכ"ז, ב ד"ה ממה) דשרי להפקיר בשבת. וכך כתב עוד המאירי בספרו 'מגן אבות' (ענין הי"ח ד"ה ומה). וכ"כ ב'עבודת הגרשוני' (סי' כ"ה). וכך היא דעת ה'ברכי יוסף' (סי' רמ"ו, ס"ד) שמותר להפקיר בשבת, והביא כן גם מספר 'מגילת ספר' לרבי בנימין קזיש על הסמ"ג. ויעו"ע בברכ"י (סי' של"ט, ס"ט).

גם המהרש"ם ב'דעת תורה' (סי' י"ג, ס"ג) הביא בשם הרבה פוסקים דס"ל דשרי להפקיר בשבת. וכן דעת ה'תהלה לדוד' (סי' רס"ז, סי"ג). וכבר האריך בזה ב'שדי חמד' (מערכת הה"א סי' ק') יעו"ש.

ושאלתי את הגר"ח קניבסקי שליט"א האם אפשר לסמוך על שיטות המתירים, ולהפקיר בשבת. ואמר לי לעיין ברע"א על השו"ע (סי' י"ג, סק"ח), דאמנם המג"א ס"ל שמותר להפקיר בשבת, אכן הגרע"א מביא כמה ראיות לאסור. וכן כתב בשו"ת רע"א (סי' קע"ד) שאין להפקיר בשבת. ולכן אמר לי הגר"ח קניבסקי שליט"א שאין להפקיר בשבת. ויעו"ע בתשובותיו (ס"ז).

סעיף ט
הפקר בפני בני ביתו

עוד זאת ראוי לברר, האם יכול אדם להפקיר בפני אשתו ובניו, שהרי הפקר צריך להעשות לכתחילה בפני שלשה, ובדיעבד סגי בפני אחד, יעוין מה שכתבנו בזה לעיל (דין כ"ה).

ומצאתי להגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו 'דרך אמונה' (הל' שמיטה ויובל פ"ז ציון ההלכה ל') שכתב בענין זה בנוגע להפקר בעת ביעור פירות שביעית, וז"ל: "והג' אנשים י"א שיכולין להיות אפילו אשתו ובניו (תשובות מהרי"ט סי' פ"ה), וי"א דצריך שיהיו כשרים לעדות (כף החיים או"ח סי' רמ"ו בשם מנחת פתים). ולכאורה סגי בשנים מהן ראויים לעדות, וראיתי תשובה ממו"ח שליט"א שמצדד דלא מהני בפני נשים וכש"כ אשתו ובניו דלא מהני. וכ"כ בתה"ש בשמו דראוי ששנים מהן יהיו כשרים לעדות וגם השלישי לא יהיו מבני ביתו. וכ"כ בס' ארחות רבינו ח"ב עמ' שנ"ד בשם אאמו"ר זללה"ה", עכ"ל.

וכששאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א כיצד ראוי לנהוג למעשה בהפקר לענין שלוח הקן, השיב לי, שהרוצה לצאת כל השיטות, לכתחילה יהדר להפקיר בפני ג' כשרים. ויעו"ע בתשובותיו (ס"ו).

סעיף י

שלוח הקן בשבת

(**לדין כט**)

נתבאר בדברינו לעיל דאסור לקיים מצות שלוח הקן בשבת. וב'הרחב דבר' הראנו המקור להלכה זו, והוספנו כמה נימוקים לכך. ובשם הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל הבאנו דנתן טעם, משום שהרי לשלמות המצוה צריך לעשות קנין בבנים ולקיים לשון הפסוק 'ואת הבנים תקח לך', כמבואר לעיל (דין י'), ובשבת אסור לעשות קנין, ועל כן אסור לקיים המצוה בשבת.

ואמנם באמת נידון זה של זכייה מן ההפקר, לא ברירא אי חשיב מעשה קנין שיהא אסור לעשות בשבת, ונחלקו בזה הפוסקים. הנה בשו"ע או"ח (סי' של"ד ס"ט) כתוב להדיא לענין דליקה שפרצה בשבת, דאם רוצים שרי לבוא ולזכות מן ההפקר. ומשמע לכאורה דזוכים ממש ע"י קנין. וכן מהא דאיתא בשו"ע (סי' רס"ו ס"א וס"ז בבה"ל שם) משמע דשרי לזכות בשבת מן ההפקר.

גם ב'תהלה לדוד' (סי' רס"ו סו"ס י"ג) כתב להדיא דשרי לזכות בשבת מן ההפקר, וביאר טעם הדבר, וז"ל: "ולא אסרו קונה קנין אלא כשיוצא מרשות לרשות דומיא דמקח וממכר, אבל הפקר לא מיקרי שיוצא מרשות הפקר, דאין רשות להפקר", עכ"ל.

ומאידך, מדברי הגרע"א בהגהותיו על השו"ע (סי' של"ט, ס"ו) משמע שאין לזכות בשבת מהפקר. ובתשובותיו (סי' קע"ד) מביא צדדים לכאן ולכאן. והגאון רבי שלמה קלוגר

זצ"ל בהגהותיו 'אפריון שלמה' על ה'שער המלך' (פ"ח מלולב) מאריך להוכיח שאסור לזכות בשבת מן ההפקר.

ובספר 'שמירת שבת כהלכתה' (פרק כ"ט הערה ל') מביא הכרעת הג"ר שלמה זלמן אוירערבך זצ"ל, וז"ל: "מסתבר דאסור להגביה לקנין באופן שניכר לכל שהוא מעשה קנין", עכ"ל. וע"פ הכרעה זו שפיר יש לאסור בנדון דידן, שהרי ניכר לכל שהמגביה הבנים כדי לזכות בהם לצורך קיום המצוה, ובכה"ג יתכן דלכו"ע אסור, וכנ"ל.

עד כאן ההוספות על דברינו לעיל ב'דיני שלוח הקן'. וכדי להגדיל תורה ולהאדירה, נציע כאן עוד נדונים ונושאים בהלכה, הנוגעים לקיום מצות שלוח הקן, ויש מהם גם הנוגעים לקיום שאר מצוות. ועוד נציע איזה ענינים כלליים הנוגעים לעופות ומנהגים הכרוכים בהם. ונבאר בס"ד איזה סוגיות בגמרא חולין העוסקות בשלוח הקן. ונסיים בס"ד בהוספות ב'מילי דאגדתא'.

סעיף יא

הלוקח האם בידיו, אי מהני לשלחה ע"י שליח

בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה פ"ב), שאלנו בזה"ל: "הלוקח האם כדי לשלחה ונותן אותה ביד חברו כדי שהוא ישלח אותה בשליחותו, האם מקיים בהכי המצוה או אדרבה שהוא עובר בהלאו", והשיב בזה"ל: "יתכן ששולחו כמותו".

והנה, בספר 'דבר אברהם' (ח"ב סי' ח' ענף ז'), וכן בשו"ת 'התעוררות תשובה' (ח"ד סי' קנ"ח) דנו בשאלה זו, ומשמע מדבריהם דלא מהני בזה שליחות.

אכן בספר 'יד המלך' על הרמב"ם (פ"א מהל' גזילה ה"ה) לרבי אלעזר סג"ל לנדא (נכד בעל הנודע ביהודה) דן גם כן בשאלה זו ופשיטא ליה דמהני שליח לקיום העשה. וכן הוא להדיא בפירוש הרלב"ג עה"ת (דברים כב, ז), דכתב בזה"ל: "שלח תשלח את האם מגיד שאם לקחה ושלחה פטור, ואינו פטור אם לא קיים העשה שבה הוא או שלוחו אבל אם שלחה אחר שלא מדעתו הנה לא קיים העשה שבה שהתורה אמרה שלח תשלח", עכ"ל.

סעיף יב

קיום המצוה בבית הכסא

בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה צ"ד) נתבאר שאם נמצא קן בבית הכסא, דמותר לקיים מצות שלוח הקן בעודו עומד בתוך הבית הכסא. וכן כתב הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א בספרו 'חשוקי חמד' (שבת כ"ט, ב), וז"ל: "והנה מצות שילוח הקן יש לקיימה גם בבית הכסא וכמו כן בדיקת חמץ אם חושש שיש שם חמץ", עכ"ל.

סעיף יג

בענין שנים שקיימו המצוה ביחד

בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה ע"ח) נתבאר שאם שנים שולחים ביחד את האם מהקן, כל אחד זוכה ב'חצי מצוה'. ושוב הוסיף בתשובותיו (קנ"ה) דכעין זה איתא במסכת שבת (קל"ג, ב) "אנא עבדי פלגא דמצוה". ויש להביא סימוכין לזה מדברי ה'יד דוד' לרבי יוסף דוד זינצהיים ז"ל (מכות י, ב. עיין מה שכתב אודותיו החתם סופר בדרשות כרך א', ובתורת משה מהדו"ת פרשת ויגש), וז"ל: "אמנם נראה לעניות דעתי דעד כאן לא קאמרינן דאין מצוה בחצי שיעור, אלא כשאינו מקיים רק החצי מן המצוה, אבל החצי האחרת אינה מתקיימת כלל. אבל כשכל המצוה מתקיימת ע"י שנים וכל אחד עביד פלגא דמצוה, בוודאי הרי זו מצוה שלימה ולרצון לפני הבורא. והרי לרוב האחרונים שנים מוהלין בשבת, אע"פ שהמוהל בלי פריעה אינו מקיים המצוה בשלימות, דמל ולא פרע כאילו לא מל, ואף על פי כן מותר כיון דאח"כ מתקיים המצוה בשלימות. ושנים שעשו מצות מעקה, וכן שקבעו מזוזה, וכן שלוח הקן וכדומה מן המצות, בוודאי שקיימו המצוה שלימות ולא יקופח שכרם, ולא יפקפק אדם דלא עבדי תרווייהו מצוה. וה"נ בערי מקלט, משה עשה אתחלתא דמצוה, ויהושע גמרה, ואע"פ שלא היו בזמן אחד והיה הפסק בנתיים מה בכך הא גבי מילה ופריעה נמי אי אפשר לקיים כאחד. כן נראה לדעתי הקלושה", עכ"ל.

סעיף יד

קטן שלקח אם על הבנים מה דינו לכשיגדיל

כתב ה'מנחת חינוך' (מצות תקמ"ה אות כ"א): "הכל חייבים במצוה זו חוץ מחרש, שוטה וקטן ככל המצוות. ונראה דאם קטן עבר ולקח אם על בנים, כשיגדיל חייב לשלח, כי באמת חייל עליה המצוה רק דהוא קטן ואינו בר ציווי, אבל בהגדיל דהוא בר דעת מחוייב לקיים ולשלח", עכ"ל.

ועיין בשו"ת 'הר צבי' (או"ח חלק ב' סי' א') שנחלק על המנחת חינוך ומשום שמצות שילוח חלה רק כשלקח האם, ובההיא שעתא קטן הוי ואין מעשיו כלום לחייבו, ממילא אין חיוב לשלח כשיגדיל. ועי"ש שדן בהרחבה בקטן שעבר בקטנותו על שאר לאוין הניתקים לעשה, אם חייב לקיים העשה לכשיגדיל. וע"ע הרבה פרטים בזה בספר 'תורת הארץ' (פרק ה' סי' ע"ב-ע"ט).

סעיף טו

קן המונח על גבי אדם או בעלי חיים

בגמרא חולין (קל"ט, ב) איתא: "אמרי ליה פפונאי לרב מתנה מצא קן בראשו של אדם מהו, אמר (שמואל ב' ט"ו) ואדמה על ראשו". ופרש"י וז"ל: "אע"פ שהיה בראשו לא

אבדה את שמה. שמע מינה אדם גופיה אדמה הוא, מדלא אבדה את שמה דלא קרייה עפר, והשתא נמי על הארץ קרינא ביה", עכ"ל.

על עצם מציאות שאלה זו, היאך שייך קן צפור על ראשו של אדם, עיין ב'ערוך השולחן' (סעיף י"ז) שמסביר שמצוי על ראשו של אדם כמו הפראים שבמדינת הודו המתבודדים ביערים, ונקבץ עפר על ראשם וכו'. וכן איתא בהגהות מהרש"ם בחולין (שם).

והנה בגמרא לא נתבאר אלא לענין ראשו של אדם, אבל לא לענין ראש של בעל חי, אכן הרמב"ם (הל' שחיטה פי"ג הי"ז) כתב ההלכה בזה"ל: "המוצא קן על פני המים או על גבי בעלי חיים חייב לשלח", ע"כ. ומבואר במגיד משנה ובכסף משנה, דהרמב"ם הוה פשיטא ליה דבעלי חיים דינם כאדם, דמאי שנא. ובאשכול (פרק שלוח הקן) איתא כהרמב"ם שכתב דכל שכן הוא דבהמה על הארץ קרינא ביה, יעו"ש.

אכן רבינו הגר"א זיע"א בביאורו (סק"ז) על השו"ע [שהעתיק לשון הרמב"ם], כתב להעיר בקוצר אמרים בזה"ל: צ"ע מנ"ל, ע"כ. והיינו דקשיא ליה לרבינו הגר"א מנא לן לדמות בעלי חיים לאדם. ולכאורה לא ניחא ליה להגר"א במש"כ הנו"כ על הרמב"ם שמסברא יש לדמותם, ששניהם נבראו מאדמה, דרק אדם מצינו להדיא בקרא שמקרי אדמה, ואין ללמוד מהפסוק לענין שאר בעלי חיים שאף הם קרויין אדמה.

ומצאנו גם בלבוש שכתב, בביאור דברי השו"ע כדברי הנו"כ על הרמב"ם, וז"ל (סי' רצ"ב סעיף ג'): "או בראשו של אדם או בראשו של שאר בעלי חיים, ילפינן מדכתיב [גבי אדם המבשר שהרג את שאול]: 'ואדמה על ראשו'. שמע מינה שנקראת העפר אדמה, אפילו בראשו של אדם וכו', והוא הדין לשאר בעלי חיים שכולן מעפר נבראו", עכ"ל.

ויש לציין שעולה נפק"מ לדינא מהא שנתבאר כי אדם נדמה לעפר, דאיתא בחיי אדם (הלכות שבת כלל כ"א, ב): "התולש נוצה מעוף, בין חיה בין מתה, חייב דאורחיה בכך והוי גוזז. לפיכך אסור לתלוש קליפות בשר מבשרו דהוי כעוקר דבר מגידולו". וביאר דבריו בנשמת אדם וז"ל: "הט"ז כתב דמריש סנהדרין משמע דאדם הוי כקרקע, ונ"ל דכוונתו דמתניתין שם איתא ובקרקעות תשעה וכהן ואדם כיוצא בהן, וראיה זו חלושה מאד. אבל ראיה ברורה מחולין (קל"ט, ב) מצא קן בראשו של אדם חייב בשילוח הקן שנאמר והאדמה על ראשו, ופירש רש"י שם דאדם גופיה אדמה הוא, מדלא אבדה את שמה דלא קרוי עפר, והשתא נמי על הארץ קרינן ביה. וכן פסק בשלחן ערוך (יו"ד סימן רצ"ב) וזו ראיה שאין עליה תשובה", עכ"ל.

סעיף טז

'מצא קן בים' - כיצד יתכן דבר זה

בתרגום יונתן בן עוזיאל בראשית (א, כ) כתב על הפסוק 'ועוף יעופף על הארץ', שהעוף בונה קינו על הארץ. וכן איתא ביתר אריכות ברמב"ן על התורה (בראשית א, כב) על הפסוק 'והעוף ירב בארץ', וז"ל: "אע"פ שבריאתו מן המים ברכתו תהיה בארץ שיפרו וירבו עליה, כי אין בעוף שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין ביציהם בארץ ונולדים בה", עכ"ל.

ומבואר מדבריהם אלו כי אין מציאות של עשיית קן על גבי המים, אלא רק על הארץ. ולכאורה יש להקשות על זאת מהא דאיתא בגמ' חולין (קל"ט, ב) מצא קן בים חייב בשילוח, שנאמר (ישעיה מג) 'כה אמר ה' הנותן בים דרך', הרי חזינן דאפשר לעופות לבנות קניהם על המים. ואולי מחמת שאלה זו הוצרך רש"י (ד"ה קן בים) לפרש בזה"ל: "ששטף הים את האילן והיה קן בראשו חייב לשלח דים נמי איקרי דרך", ודו"ק.

•

סעיף יז

הלוקח האם ומשאיר הבנים בקן - אי עובר על לאו

בתורתינו הקדושה מצינו לאו ועשה בנוגע למצות שלוח הקן: לאו - לא תקח האם על הבנים. עשה - שלח תשלח את האם. ומצאנו שנחלקו הראשונים וכן האחרונים באופן שלקח אדם האם מעל גבי בניה ולא שלחה, האם עובר בכה"ג על הלאו. דהנה באופן זה ודאי על העשה עבר, שהרי אינו מקיים מצות הבורא לשלח האם, אך הנדון הוא לענין הלאו, האם בלא לקיחת הבנים לאחר מכן כבר עוברים על הלאו בכך שלקחו האם, או שמא אין עוברים על הלאו אלא אם כן לקחו הבנים לאחר מכן. ולהלן יבואר בעזה"י דשורש מחלוקת זו אם עוברים בכה"ג על הלאו, תליא בביאור לשון התורה.

בשו"ת 'חכם צבי' (סי' פ"ג, דבריו מובאים בשלמותם להלן בספרנו) כתב בתו"ד בפשטות שבכה"ג אין עוברים על הלאו, וז"ל: "דלא עבר אלא אם כן נוטל האם והבנים כפשטיה דקרא לא תקח האם על הבנים, אבל עשה מיהא איכא אפילו במניח הבנים ונוטל האם", עכ"ל.

וה'מנחת חינוך' (מצוה תקמ"ה) האריך בזה והביא דברי החכם צבי הנ"ל ונחלק עליו, ולאחר אריכות דבריו סיים וכתב בזה"ל: "ולענ"ד האמת כמו שכתבתי דכוונתו [של רש"י, יעוין להלן] דעל האם לחוד עובר ג"כ בלאו הזה והעשה אף דלא לקח הבנים, כן נראה לענ"ד", עכ"ל.

ובספר ה'כתב והקבלה' לרבי יעקב צבי מעקלענבורג, אב"ד קעניגסבערג, אשר מטרתו 'לפרש את המקראות ע"ד הפשט, לאחדם עם תורה שבעל פה', כתב דלשיטת ה'מנחת חינוך' [מבלי שהזכיר שמו] יש לפרש הפסוק 'לא תקח האם על הבנים' לא שלוקח האם עם הבנים, אלא כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל: 'אימא מעל בניא'. וכן נראה מפירש"י: לא תקח האם בעודה על בניה. ולפי זה צריך לומר שחסר אות מ"ם במלת על, וצ"ל לא תקח האם **מעל** הבנים. וכמו שמצאנו חסר בכמה מקומות: השמרו לכם עלות בהר. עד יקום גוי אויביו וכו'.

אכן לשיטת החכם צבי שאינו עובר על הלאו אלא אם כן לוקח האם עם הבנים, צריך לפרש תיבת 'על' היינו **עם**, כמו, 'והכני אם על בנים', וכן, 'אם על בנים רוטשה'.

ראשונים שמוכח מדבריהם כה'חכם צבי'

בחידושי רבי משה קזיס (תלמיד הרמ"ע מפאנו, בחידושיו לחולין קל"ט, ב), האריך בהצעת דברי ראשונים שנחלקו כבר במחלוקת האחרונים הנ"ל, ואלו תו"ד:

הרמב"ם בפירוש המשניות (מכות פרק ג') כתב: "מה שאמרה תורה לא תקח האם על הבנים הוא לאו, ואם עבר ולקחן כאחד וכו', ולפיכך אינו חייב מלקות על לקיחתם כאחד לפי שיוכל לשלח האם" וכו'.

גם בספר המצות (ל"ת, ש"ו) כתב כן הרמב"ם, וז"ל: "הזהירנו שלא נקח קן צפור בעת הצידה האם והבנים". ובספר ה'חינוך' (תקמ"ד) כתב: "שלא נקח קן צפור האם והאפרוחים או הביצים". וכ"ה בר"ן (ריש פרק אותו ואת בנו), דכתב: "בשלוח הקן שהוזהר שלא יקח שניהם".

ועוד מביא שם הר"מ קזים לשונות הרמב"ן, חזקוני, ורבינו בחיי (פרשת כי תצא), אשר מפירושם משמע להדיא כשיטתו של הח"צ שאין עוברים על הלאו, אלא אם כן לקחו האם והבנים גם יחד, יעו"ש. וכן משמע מדברי החפץ חיים בלקוטי הלכות (חולין פרק ה) שכותב שעובר על הלאו אם לוקח שניהם כאחד.

והגר"ח קניבסקי שליט"א מדייק גם מהרמב"ם (הל' שחיטה פרק י"ג הלכה י"ד) שסובר שאינו עובר על הלאו עד שיקח האם והבנים ביחד (דבריו מובאים בשלמותם להלן בספרנו). וכן הוא להדיא בהמאירי (חולין קט"ו, א) שכותב בזה"ל: "נטל **האם והבנים** ובא לבית דין והזהירוהו", עכ"ל וכן איתא גם בהחזקוני פרשת וישלח (ל"ב, י"ב) על הפסוק פן יבא והכני אם על בנים.

ראשונים שמוכח מדבריהם כה'מנחת חינוך'

מאידך גיסא, מביא הר"מ קזיס לשון התרגום: 'לא תסב אימא מעל בניא', דמשמע שלוקח האם בלבד מעל בניה. וכן מוכח מלשון רש"י הנ"ל, וכמו שדייק גם ה'מנחת חינוך'.

עוד מביא להוכיח כשיטה זו מלשון התוספתא (חולין פ"י): "אחד נטל את האם ואחר נטל את הבנים, הנוטל את האם חייב". משמע דבלקיחת האם לבד כבר עובר. ויעו"ע ב'דבר אברהם' (ח"ב ס"ח ענף ט' אות י"ט) שמוסיף לדייק כן עוד מלשון התוספתא במקום אחר, יעו"ש. וכן מוכיח מלשון הטוש"ע (סי' רצ"ב ס"ו): 'אם נטל האם מעל הבנים ולא שלחה ישלחנה ופטור', ומשמע שאם לא שילחה עובר גם על הלאו, אף דנטל רק האם בלא הבנים. וכן מוכיח מלשון הרא"ם.

וכן יש להוכיח מלשון היראים (סי' שפ"ז) שכתב: 'כל היכא דחייב לשלח האם קאי בלא תקח'. וכבר ציין בהגהות 'תועפת ראם' (אות ג') דמלשון זה מוכח שגם בלוקח האם בלבד עובר בלאו.

וכן משמע מדברי ספר אזהרות לרבי שלמה אבן גבירול (מצות ל"ת מצוה רפ"ב) וז"ל: "ולא תקח אם קן, על פני הצפורים", עכ"ל.

וכן הוא בספר אהל מועד לרבי שמואל ירונדי (שער איסור והיתר דרך ב, נתיב ח) וז"ל: "היתה האם בקן צריך לשלח האם קודם שיקח הבנים ואסור ליקח האם אף על פי שמשלח הבנים", עכ"ל. משמע שעובר על הלאו אם רק לוקח האם.

וכמו כן מדויק מלשון ספר החרדים (פט"ז) שכותב בשם האריז"ל: "וכשיקחנה יכוון שלא לזכות בה אלא לוקחה כדי לקיים מצות שלוח, ואז לא יעבור על לאו דלא תקח האם", עכ"ל. הרי להדיא דגם בלקיחת האם בלבד יכול לעבור על לאו.

ועל כל זאת יש להוסיף דברי רבים מהראשונים שהובאו בספרנו (דין ג'), ה"ה: רבי יוסף אבן פלט, רשב"א, אורחות חיים, אהל מועד, ספר המאורות, ספר המנוחה, ספר הפרדס, אשר מדבריהם מוכח דלקיחת האם כרוכה היא במצוה הבא בעבירה, יעו"ש. ובע"כ דנקטו דאם אינו משלח הרי הוא עובר על הלאו, ומוכח דס"ל כשיטה זו. וכן דעת ה'מעשה רוקח' וה'ערוך לנר', ע"ש.

וע"ע בספר 'יד שאול' לבעל שו"ת 'שואל ומשיב' (יו"ד סי' רצ"ב אות ז'), ובשו"ת 'יהודה יעלה' למהר"י אסאד (ח"א יו"ד סי' ק"ד), ובספר 'לב אריה' (חולין קמ"א, א ד"ה במשנה), אריכות דברים בביאור שתי השיטות הנ"ל.

סעיף יח

איסור זכיה בבנים לפני שילוח האם

בגמרא (קמ"א, ב) מבואר בשם רב שיש איסור על האדם לזכות בביצים לפני שהאם קמה מעלייהו. והנה מלשון הגמרא משמע שהוא איסור מדאורייתא ממש, שהרי מביאה

הגמרא פסוק לזה, שנאמר, שלח תשלח את האם, והדר הבנים תקח לך. וכן איתא להדיא בראב"ד המובא ב'שיטה מקובצת' במס' בבא מציעא (ק"ב, א), וכ"כ ב'מנחת חינוך' (מצוה תקמ"ה) דהעובר ולוקח הבנים מתחת לאם עובר בלאו מכלל עשה.

אכן בביאור הגר"י פערלא לרס"ג (ל"ת קל"ז ד"ה אמנם בעיקר) מדייק מלשון הרמב"ם (פכ"ג מהלכות מכירה, ה"י) דלכאורה זהו רק גזירת חכמים. ושוב כתב לדחות דיוק זה, יעו"ש בכל דבריו. וע"ע בספר מחנה אפרים (הלכות קנין חצר, סי' ד) שהאריך בזה.

סעיף יט

סעודת מצוה אחר קיום המצוה

כתב האריז"ל בהקדמה לשער המצות בזה"ל: "כי בהיותו מחפש ומקיים המצות שאינם נוהגות תדיר כמו מצות זרוע ולחיים וכו' גורם אל השראת רוח הקדש על האדם ולהשיג ידיעה וחכמה, **ובפרט ביום ההוא עצמו** שקיים איזה מצוה מהם", עכ"ל. ובהקדמה לספר חידושי 'מנחה חדשה' על הש"ס לרבי נפתלי חיים הורביץ זצ"ל (עמוד י"ג), מובא בשם רבי אברהם שמחה הורביץ זצ"ל, האדמו"ר מברנוב (תלמיד זקני בעל ה'דברי חיים' זצ"ל מצאנז), שיש לערוך סעודת מצוה אחר שזוכה לקיים מצות שלוח הקן. ובעת דברי עם הג"ר משה הלברשטאם זצ"ל אמר לי שאפשר לפרסם בשמו בספרנו "שיש ענין גדול לעשות סעודת מצוה בהיום שמקיים מצות שלוח הקן, ושראוי לאכול בסעודתו בשר ודגים וכל מטעמים", עכתו"ד.

סעיף כ

שאלת חכם לאחר שכבר שאל חכם וקיבל תשובה

מכיון שתוך כדי בירור וכתיבת דיני שלוח הקן, נתברר שישנם כמה וכמה הלכות ונושאים אשר הפוסקים ז"ל, וכן גדולי דורנו שליט"א חלוקים בהוראתם, והם נוגעים לעצם צורת קיום המצוה, וכגון, האם מחויב אדם לשלח כל קן שרואה, גם כשאין לו צורך בלקיחת הבנים, יעוין לעיל (דין ב'). וכן, האם לקיחת הבנים הם חלק מהמצוה, יעוין לעיל (דין ט'). לכן, ראינו לנכון להציע בקצרה בירור הענין דשאלת חכם, אחר שכבר שאל חכם אחר, והאם הלכה זו נוגעת גם לענין דידן.

בשו"ע יו"ד (הלכות כבוד רבו ות"ח. סי' רמ"ב סל"א) נתבאר ברמ"א שאחר שאסר חכם, אסור לחכם אחר לבוא ולהתיר. ולכאורה ה"ה בנדון דידן אם הורה לו חכם בנדון מסוים לאיסור, אסור לחכם אחר להתיר, וכן אסור להשואל לנהוג כהוראה השניה.

אכן בספר 'חוט שני' על הלכות נדה (עמ' צ"ג) כתב חידוש לדינא, אשר על פי זה עולה דאין הלכה זו נוגעת לנדו"ד, וז"ל: "ודע דדין זה ד'חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר' איירי רק באופן כאשר השאלה נוגעת לענין מסוים שנתעורר לו שאלה בזה, כגון שיש

שאלה על תרנגולת וכדומה, דבזה שייך לומר שחל בו הוראת החכם, אף שהחכם צריך להגיע לסוגיות הש"ס והפוסקים כדי לברר שאלה זו, מ"מ הנידון שהתעורר צריך הכרעה.

אבל כאשר השאלה היא כללית, ורק כעת השאלה נוגעת אליו, וכגון שנסתפק לו וכו' כיצד לנהוג בשלוח הקן וכדומה, לא שייך כאן דינא דחכם שאסר, כיון שהשאלה היא כללית ורק כעת נוגע אליו, ואין בהוראה זו שויא חתיכה דאיסורא, ולא משום כבודו של חכם, ומותר לשאול בזה לחכם השני, וגם חכם השני רשאי להתיר בכה"ג", עכ"ל ה'חוט שני'.

סעיף כא

האכלת צפורים בשבת שירה

איתא בשולחן ערוך (או"ח סי' שכ"ד סעיף י"א): "אין נותנין מים ולא מזונות לפני דבורים ולא לפני יוני שובך ויוני עליה ולא לפני חזיר. אבל נותנין לפני אווזין ותרנגולים ויוני בייתות וכן לפני כלב שמזונותיו עליך", עכ"ל. ומבואר להדיא שאסור להאכיל עופות של הפקר בשבת.

אמנם יש מנהג עתיק המובא בפוסקים, להאכיל צפורים בשבת שירה, ודנו הפוסקים האם מותר לנהוג כך, או שמא יש להמנע מזה מחמת ההלכה המבוארת לעיל. ותחילה נציע בקצרה טעמי מנהג זה. ה'תוספת שבת' (או"ח סי' שכ"ד סעיף י"א. הובאו דבריו במהרש"ם, וערוך השולחן) כתב בזה"ל: "מרגלא בפומייהו שהעופות אמרו שירה בים".

ובליקוטי מהרי"ח (ח"ג חודש טבת) כתב בשם החוזה מלובלין כי דתן ואבירם רצו ברשעתם להכחיש דברי נביאות משה רבינו, וכאשר הגיד משה כי בליל יום השביעי לא ירד המן כי שבת הוא, עשו דתן ואבירם תחבולות להכחיש את דבריו וקמו בלילה ופזרו מהמן שנשאר להם מערב שבת לחם משנה ליומיים כדי שיוכלו להראות לפני העם שירד המן בלילה של שבת. זימן הקב"ה צפורים ואכלו את כל המן קודם אור היום וכאשר רצו דתן ואבירם בבוקר יום השבת להראות לפני העם המן שהניחו, לא מצאו מאומה כי אכלוהו הצפורים וחזרו בבושת פנים, וזה שכתוב (בשלח ט"ז, כ"ז) 'ויהי ביום השביעי יצאו מן העם', היינו איזה מסויימים מן העם, ללקוט מה שהניחו אתמול ולא מצאו, כי אכלום כבר הצפורים טרם בואם, עכתו"ד.

טעם נוסף לנתינת חיטים בשבת זו לצפורים ועופות, הובא בספר 'אור פני משה' (פרשת בשלח) לרבי משה סופר אב"ד פשעווארסק (והובא בספר טעמי המנהגים), וז"ל: "שהוא ע"ד הפסוק (שמות ט"ז, ל"ב) 'למען יראו את הלחם' היינו למען ידעו ויראו הדורות איך

אשר בוטחים בישועתו יתברך בלב שלם, הוא ממציא מזון להם כאשר המציא לישראל במדבר. ונודע מאמר חז"ל שישראל נמשלו לציפור ועתה בעונינו חרב בית המקדש ונגנזה צלוחית המן, לכך נהגו בשבת שירה אשר שם נאמר פרשת המן זורקים מזונות לצפורים להורות ישראל הנמשלים לצפור יפנו עצמם מעסקיהם ויעסקו בתורה ומצות אז ימציא להם השי"ת מזונות בלי עמל ויגיעה וירד להם המן מלמעלה כאשר הצפורים מוצאים מזונותיהם נזרקים למעלה על גגותיהם", עכ"ל.

דעת האוסרים

עתה נציע בס"ד שיטות הפוסקים בענין מנהג זה. המקור הראשון לאסור קיום המנהג, הוא ב'מגן אברהם' (סי' שכ"ד סעיף ז'), וז"ל: "יש נוהגין לתת חטין בשבת שירה לפני העופות, ואינו נכון שהרי אין מזונתן עליך", עכ"ל. וכן נפסק להלכה בשו"ע הרב (סי' שכ"ד סעיף ח'), בקיצור שו"ע (סי' פ"ז סעיף י"ח), ובמשנה ברורה (סי' שכ"ד סעיף ל"א). **רבי** יעקב עמדין אף הוא כתב בסידורו 'שערי שמים' (חלק ב' שער י"ב אות י"א) לאסור זאת, וכתב בחריפות נגד מנהג זה, וז"ל בתו"ד: "מה שנוהגין להטיל חיטין לפני העופות, שטות הוא ואסור", עכ"ל.

ובספר 'נוהג כצאן יוסף' לרבי יוסף סג"ל (עמ' קצ"ג. והוא ליקוט מנהגים של ק"ק פרנקפורט דמיין), כתב, וז"ל: "נוהגין לאכול חטין בשבת שירה. ושמעתי סמך לזה בשל"ח נוטריקון בשבת שירה לאכול חטין. ולא באתי להודיע הכא המנהג, אלא להזהיר העם הנוהגים ליתן חטין לפני העופות דאסור מפני שאין מזונותן עליך עיין בשבת (קנ"ה, ב), ומ"ש הב"י באו"ח (סי' שכ"ד). וז"ל המגן אברהם (סי' שכ"ד) יש נוהגין לתת חטין בשבת שירה לפני העופות ואינו נכון", עכ"ל.

ובספר 'ארחות רבינו' (חלק א' עמוד קנ"ב) כתב: "שאלו את מרן החזו"א זצוק"ל אם מותר לתת קאשע (שיריים של חמין) לצפורים בשבת שירה, ואמר מרן שאסור כמו שכתוב במגן אברהם (סי' שכ"ד, ז) ובמ"ב (סי' שכ"ד, ל"א). אמנם מו"ר (בעל קהלות יעקב) זצוק"ל נותן לצפורים ביום א'", עכ"ל.

דעת המתירים

בעל ה'חות יאיר' כתב בספרו 'מקור חיים' (סי' שכ"ד), וז"ל: "כתב במגן אברהם שאין לתת חטים בשבת שירה לפני העופות. ולי נראה דלא נאסר רק בשנותן לפניהם דמינכר לכל שטורח בשבילם וכאן דמניח לפני החלון מאי קעביד", עכ"ל. משמע מרהיטת לשונו שאסור להניח לפני העופות ממש אמנם מותר ליתן חיטים על חלונו [וכן בכל מקום אחר, כגון מרפסת], בכדי שיגיעו העופות לשם.

ומטעם זה התיר ג"כ בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק י"ד סי' כ"ט), וז"ל: "ונראה להוסיף דיש גם היכר שעושים זאת לא לשם טורח בשבילם אלא בשבילנו, דהא אנו מניחים החיטים בחצר או על הגג עוד לפני שהעופות נמצאים שם, ורק לאחר מכן המה באים בהריחם שנמצא אוכל עבורם". ועוד כתב שם בזה"ל: "כך הוא מנהגן של ישראל, וזכורני ממנהג זה מילדותי, ונהגו ככה בבתים של תלמידי חכמים יראים ושלמים באין פוצה פה ומפקפק", עכ"ל.

וב'תוספת שבת' (שם) כתב לבאר טעם ההיתר באופן אחר, וז"ל: "ואפשר דכיון שנהגו כן לשם מצוה דמרגלא בפומייהו שהעופות אמרו שירה בים לכן אין להקפיד בכך. וכה"ג כתב באליה רבה בשם מעדני יו"ט בסוף סי' של"ה, דהא דנוהגים בשמחת תורה לפזר פירות והנערים מלקטים ונותנים לסלים, דאסור לעשות כן משום דהוי עובדא דחול כמבואר שם, היינו דכיון שעושין כן לשמחה לא הקפידו בכך, א"כ אפשר דהוא הדין נמי לענין זה. כן נראה ליישב מנהג זה", עכ"ל. והובאו דבריו להלכה בהמרש"ם (בספרו דעת תורה חלק ג' סי' שכ"ד סעיף י"א).

וז"ל ה'ערוך השלחן' (סי' שכ"ד סעיף ג'): "יש מתרעמים על מה שהמנהג בשבת שירה לזרוק חטין לפני העופות והרי אין מזונותן עליך (מג"א שם). אבל נראה לי דמנהג ישראל תורה, שהרי אין אנו טורחים בשבילם אלא בשבילנו, דמרגלא בפי ההמון שהעופות אמרו שירה על הים ולכן אנו מחזיקין להם טובה, וא"כ הכוונה כדי לזכור שמחת שירת הים ולית לן בה. ויש מי שכתב (תוספות שבת) כיון דכונתינו לשם מצוה מותר", עכ"ל.

ועיין ב'אשל אברהם' מבוטשאטש (סי' קס"ז) דבשבת שירה נהוג לשלוח ע"י קטן לתת לפני העופות. וע"ע מה שכתב (סי' שכ"ד) דשיריים של מאכלו שממילא יזרקנו לאשפה מותר לכו"ע לזרקו לפני העופות. ולפי דברי ה'אשל אברהם' כתב ב'שמירת שבת כהלכתו' (פרק כ"ז סעיף כ"א), וז"ל: "מותר לנער מפה מן הפירורים שעליה במקום שיש בו עירוב הגם שצפורים תאכלנה אותם", עכ"ל.

הוראה למעשה

יעוין להלן בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובות קע"ג-קע"ז) שכתב כי הזמן הנכון להאכילם הוא ביום א' לפרשת יתרו (במוצאי שבת פרשת בשלח), ושלא ראה מנהג להאכילם לפני שבת שישאר קצת מהאוכל לשבת, יעו"ש.

סעיף כב

ביאורי סוגיות הגמרא העוסקות בקיום שלוח הקן

ביאור הסוגיא של שני סדרי ביצים

בחולין (דף ק"מ, ב) דנה הגמרא באופן של שני סדרי ביצים זה על גבי זה. והובא להלכה בשו"ע (יו"ד סי' רצ"ב סעיף ט). ומשום שיש בזה אריכות גדולה בראשונים ובאחרונים, כיצד לבאר הגמרא, לכן נציע בס"ד עיקרי הדברים בקצרה.

ז"ל הגמ': "בעי ר' ירמיה מטלית מהו שתחוץ, כנפים מהו שיחוצו, ביצים מוזרות מהו, שני סדרי ביצים זו על גב זו וכו' תיקו". ופסק הרמב"ם (הלכות שחיטה פרק יג, הלכה יד) דבכל אלו האופנים אסור לקחת האם מע"ג הבנים. אמנם משום שנשארה הגמ' בתיקו, אם לקח האם מע"ג הקן בידיו אינו לוקה, וכן איתא בשו"ע.

קושית הראשונים על רש"י

וז"ל רש"י (ד"ה מהו שיחוצו): "ב' סדרי ביצים **בני קיימא** זה ע"ג זה מהו, אם נתכוין ליטול התחתונים מי הוו אמצעים חציצה ופטור מלשלח או לא". והקשה הרשב"א על רש"י, וז"ל: "ואינו מחוור דהא מכל מקום האם רובצת על הביצים העליונים, ואפילו לא יטול לא עליונים ולא תחתונים הא תנן הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים לא אמר כלום" וכו'. וכעי"ז הקשו גם הרמב"ן, הריטב"א, והר"ן.

פשט א' ברש"י

ה'חות יאיר' (סי' ס"ז. דבריו מובאים בשלמותם להלן בספרנו) מדייק משאלת הרשב"א על רש"י שהשוה נדון דידן למשנה דהריני נוטל את האם, דספק הגמרא אליבא דרש"י הוא, אם יש ביצים, וכוונתו הוא רק לקחת הביצה התחתונה, ואין ברצונו כלל לקחת הביצה העליונה, דבאופן זה אז הוי הביצה העליונה כעצים ואבנים בעלמא ומשום זה הוי חציצה בין האם והביצה התחתונה. והספק של הגמ' הוא האם מותר בכה"ג שיש חציצה בין האם לביצה התחתונה לקחת **האֵם**. ומכיון דזהו הספק של הגמרא, לכן שפיר מקשים הראשונים על רש"י דמשנה מפורשת היא שאם אינו רוצה הבנים שאסור לקחת האם, דתנן הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים לא אמר כלום.

וכתב החו"י דתוס' (ד"ה שני סדרי) הרגישו בקושי שיש בפירושו של רש"י, ולפיכך פירשו תוס' שאין הספק לענין האם מותר לקחת האם, אלא הספק הוא אם יש ביצה ע"ג ביצה ואין כוונתו בביצה העליונה, האם מותר לו לקחת את הביצה התחתונה.

ועולה לפי"ז דלרש"י הנדון הוא האם מותר לקחת **האם** כשאינו רוצה בביצה העליונה, ואילו לתוס' הנדון הוא האם מותר לקחת **הביצה התחתונה** אם אינו רוצה הביצה העליונה.

פשט ב' ברש"י

הש"ך (סי' רצ"ב ס"ק י"ד), וכן החזו"א (יו"ד סי' קע"ה ס"ק ב') כתבו דקושית הרשב"א על רש"י לא קשיא, ומשום דבאמת שיטת רש"י היא כתוס' שאין ברצונו לקחת האם מע"ג הביצים בידיו ממש, דאיה"נ דבר זה אסור, משום שרובצת על הביצה העליונה, אע"פ שאין בדעתו ליטול אותה, אלא כוונתו ליקח הביצה התחתונה לבד. ונדון הגמ' הוא לענין הביצה התחתונה, דמשום שאין דעתו לקחת הביצה עליונה אולי הוי חציצה וממילא מותר לקחת הביצה התחתונה, ואין מקום לשאלת הרשב"א, כי מעולם לא נתכוון רש"י לומר שאפשר לקחת האם. ולפ"ז גם רש"י סבירא ליה כדרכם של תוס'. וכתב הש"ך שכן משמע שלמדו פשט בסוגיא גם הרמב"ם, הטור, והמחבר. וכדברי הש"ך איתא גם כן בלבוש (סי' רצ"ב סעיף ט'). וכן כתב בשו"ת 'חכם צבי' סי' פ"ג (דבריו מובאים בשלמותם להלן בספרנו), וכ"ה במנחת חינוך (מצוה תקמ"ה סי' י"ב).

שיטת ראשונים נוספת בסוגיא

הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, והר"ן חולקים על רש"י ותוס' הנ"ל, ומפרשים דספק הגמ' אינו באופן שהביצים העליונים הם ביצי קיימא וכשרות, אשר אפשר לקיים בהם המצוה, אלא לשיטתם מיירי הגמרא בביצים שאין בהם דין שילוח, כגון שהם ביצי עוף טמא שפטורים משילוח, או ביצים מזומנים שג"כ פטורים משילוח, ועל זה מסתפקת הגמ' האם ביצה כזו הוי חציצה ומותר לקחת הביצה תחתונה, או מ"מ הרי האם בפועל רובצת על הביצה התחתונה ואין הביצה עליונה חוצצת עליו, והגם שאינם בר שילוח. **וברבנו** ירוחם (ספר אדם נתיב ט"ו אות כ"ג) כתב בזה"ל: "שני סדרי ביצים יפות", והרי שחולק על הרשב"א ודעימיה, וסבירא ליה כרש"י דמיירי הגמרא באופן שגם הביצה העליונה כשרה (ולפירוש הש"ך גם הרמב"ם, טור, ושו"ע סוברים כן).

נידון האחרונים בהרואה קן צפור אי יש חיוב לשלח

מדברי הרשב"א הנ"ל שכתב בתו"ד שאע"פ שלא יקח האם או הביצים מ"מ מחויב לשלח, הוכיח החות יאיר שבכל פעם שרואה אדם קן, אפילו אם אינו רוצה בנים, מכל מקום חייב לשלח. ועיין בחזו"א (סוף ס"ק ב') שדוחה ראיית החו"י ומביא ראיה מהגמרא שאין חיוב להיזקק לקן אם אינו רוצה הבנים.

וע"ע בדברי הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר 'שיח השדה' (דבריו מובאים בשלמותם להלן בספרנו), שמוכיח מדברי הרבה ראשונים דלא כהחו"י יעו"ש.

סעיף כג

ביאור המעשה ד'לוי בר סימון אקני פירות שובכו'

איתא בגמרא (קמ"א, ב), "לוי בר סימון אקני פירות שובכו לרב יהודה, אתא לקמיה דשמואל, א"ל זיל טרוף אקן דליתגבהו וקנינהו". ומבארת הגמרא בהמשך למה היה

נדרש שיטרוף רב יהודה על הקן ותוגבה האם, ד"הנהו פירי חדתי הוו, דלוי בר סימון גופיה לא היה קני להו. והכי קאמר ליה, זיל טרוף אקן דליתגבהו וניקנינהו לוי בר סימון והדר ליקנינהו ניהלך בסודר".

וז"ל רש"י בביאור הגמרא: "פירי חדתי. ביצים שהטילה אותם האם ולא עמדה מעליהם מעולם ולא קנתה לו חצרו ללוי, דאסור לזכות בהן כל זמן שהאם רובצת עליהם, ולוי היה צריך לילך לקנות, ומה שלא קנה אינו יכול להקנות, ואם יקנה לו בסודר יכול לחזור בו. זיל טרוף אקן דליתגבהו. אמהות וליקנינהו לוי לפירות על ידי חצירו ויקנהו לוי ניהלך בסודר", עכ"ל רש"י.

ויש לדון במעשה זה, האם קיים רב יהודה מצות שלוח הקן במה שגרם לאם שתעוף מהקן. וכמו כן יש לדון עוד, האם לא נתחייב לוי בר סימון במצוה זו מחמת הצורך שלו לזכות בבנים.

והנה בהא דשילח רב יהודה את האם, נראה מוכח מהפוסקים דלא קיים בזה מצות שלוח הקן. כן נראה מוכח מלשון האשכול בפרקין, וז"ל: "מיהו אי טריף אקן דליתגבה האם קניא ליה חצרו והוי מזומן ופטור", עכ"ל. הרי להדיא דהטריפה על הקן והגבהת האם מהני שיוכל (לוי) לזכות בקן והוי מזומן ומיפטר מהמצוה, ולא אמרינן שכבר קיים המצוה ע"י שילוח זה.

וכן כתב להדיא המהרש"ל ב'ים של שלמה' (סימן ט'), וז"ל: "כדי שלא תהא רובצת האם עליהן ויפטר מן השלוח ואז זכי ליה חצרו", עכ"ל. ולהדיא כתב כן עוד החזו"א (יו"ד סי' קע"ה סק"ב), וז"ל: "דודאי לא אמר לו שמואל לקיים מצות שילוח דא"כ היה אומר לו בהדיא זיל שלח, אלא ודאי שתהא מעופפת סגי", עכ"ל.

ומרומז בלשון החזו"א טעמא דמילתא מדוע אכן לא קיים רב יהודה מצוה ע"י שילוח האם, משום שגרם רק לכך שתהא מעופפת אך לא עפה באופן שיצאה מתחת ידו. יעוין בחזו"א הנ"ל, ולהלן שם (סק"ג). והוסיף עוד החזו"א שבאמת לא נתחייב רב יהודה בשילוח כאן דלא זכה איהו בבנים אלא הבעל (לוי בר סימון) זכה בבנים.

אכן, מתוך דברים אלו באים אנו לשאלה השניה, מדוע לא היה חיוב על לוי בר סימון לקיים מצות שילוח, שהרי הכא חשיב שהיה לו צורך לזכות בבנים, שהרי רצה להקנותם לרב יהודה.

וכשהצעתי הרהורי לפני הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי בשני פנים. האחד, דיתכן שלוי לא היה כלל במקום הקן, והחיוב לשלח האם כשרוצה לזכות בבנים הוא רק כשנמצא במקום הקן. והפן השני אמר, דאפשר שלא רצה לזכות בבנים רק לאחר שתהא

האם מעופפת. ונמצא א"כ שאין לו חיוב שילוח, שהרי רצונו הוא לזכות בבנים רק בשעת הפטור, (לאחר שכבר האם היא מעופפת), וממילא אין רצון זה גורם לחיוב שילוח כבר מהשתא.

•

סעיף כד

שיחת עופות

מצינו בפרק שלוח הקן (דף קל"ט, ב) שעופות יש להם כח הדיבור, דמביאה הגמ' על יוני הרדסיאות "דהוה קרא קירי קירי", יעו"ש בהרחבה על שיחה שהתקיימה בין יונים. וכן מצינו במס' גיטין (דף מה, א) על אדם אחד בימי רבי עילוש שידע שיחת עופות וי"א שגם רבי עילוש בעצמו ידע, ע' בגיליון הש"ס שם. ובמדרש לקח טוב (בראשית ג, א) איתא בזה"ל: "כי הבהמות יש להם לשון כל מין ומין לבדו".

ועיין מש"כ החיד"א בספר מדבר קדמות (מערכת ח' החכמה הט"ו) שמרחיב על חכמת שיחת העופות, ומביא גם מש"כ בהלכות גדולות גיטין (דף פ"א) יעו"ש. וחזינן עכ"פ שעופות מדברים זה עם זה.

ויש להתבונן עפי"ז במה שכתב רבנו החפץ חיים (שמירת הלשון, שער הזכירה פרק ג') שהטעם שהקפידה התורה הק' על עון לשון הרע יותר משאר עבירות, הוא משום שכח הדיבור נמסר רק לאדם ולא לשאר בעלי חיים. וכמו שמצינו בפרשת בראשית "ויהי האדם לנפש חיה" ומתרגם אונקלוס "לרוח ממללא". וזהו מעלתו של האדם על שאר בעלי חיים. וכן איתא בזוהר חדש (מדרש הנעלם בראשית י') שאין לבהמות כח הדיבור.

וקשה לכאורה מהא דהבאנו לעיל מכמה מקומות שהעופות יש להם כח הדיבור?

ושלחתי שאלה זאת להגר"ח קניבסקי שליט"א, וכה השיב לי: "אינם מדברים ברור רק בדרך רמזים".

ושוב ראיתי דעד"ז ממש כבר כתב היד רמה עמ"ס סנהדרין (דף קח, ב ד"ה למשפחותיהם), בהא דאמרינן התם שהיו חילופי דברים בין נח לבין העורב בתיבה, וז"ל: "דקאמרינן דאמר ליה עורב לנח וכו', לאו מעשה נס הוה, אלא אף בהמות חיות ועופות אית להו שיחה דמשתעו בה להדדי, **ולאו דיבור ממש אלא סימני בעלמא** ומאן דחכים ידע לה לשיחה דידהו".

הוספות ב'מילי דאגדתא' בענין מעלת קיום המצוה, שכרה וסגולותיה

סעיף כה

בהא דשלוח הקן הוי 'מצוה קלה'

איתא ברש"י על תהלים (פרק קי"ט, פסוק קכ"ט) בזה"ל: "פלאות עדותיך. מכוסים הם ונפלאים עדותיך מבני אדם יש מצות קלות שהרבית במתן שכרן כגון שלוח הקן", עכ"ל.
ורבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער שלישי, י) כתב בזה"ל: "המצוה הקלה שבתורה שכרה גדול, והפלא אשר לא ימד ולא יספר, הלא תראה במצות שלוח הקן שאין בה טורח ולא פיזור ממון נאמר עליה (דברים כב, ז) 'למען ייטב לך והארכת ימים', ואמרו רבותינו ז"ל (חולין קמ"ב, א) רבי יעקב אומר אין לך מצוה קלה בתורה שאין תחית המתים תלויה בה, שנאמר בשלוח הקן 'למען ייטב לך והארכת ימים', 'למען ייטב לך' לעולם שכולו טוב, 'והארכת ימים' לעולם שכלו ארוך. ומה אם מצוה קלה שהיא כאיסר אמרה תורה כך מצוות חמורות על אחת כמה וכמה", עכ"ל.
בספר 'כתבי אבא מרי' (רבי שמואל וואלקין, עמ' רל"א) כתב בזה"ל: "בפרשת שלוח הקן כתיב שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, למען ייטב לך והארכת ימים. וברש"י למען ייטב לך וכו' אם מצוה קלה שאין בה חסרון כיס אמרה תורה למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר ליתן שכרן של מצות חמורות. וראיתי בשם האדמו"ר מגור בעל ה'אמרי אמת', שהקשה שהרי ישנן עוד הרבה מצות שאין בהם חסרון כיס ולא נקראין מצוות קלות, ולמה דווקא מצות שלוח הקן נקראת מצוה קלה. ואמרתי כי עיקר קושי העבודה של מצוות היא להצניע לכת שתעשה בחביון עוז טמיר ונעלם.
"**ושמעתי** מפי חברי רבי יצחק הוטנר (בעל הפחד יצחק), שאמר בסלבודקא בשם הרבי דקוצק כי מצוה בסתר ועבירה בגלוי, ולהיפך אין בהם לא טעם ולא ריח. לכן בכל מצוה הבאה לידו של אדם עליו עבודה קשה להצניעה ולכסותה בכיס שלא ישלטו בה עיניים. כי רובם נעשים בחברה בתוך קהל ועדה. משא"כ מצוה זו של שלוח הקן שהתנאי הראשון הוא כמ"ש 'כי יקרא קן צפור לפניך בדרך', וברש"י, כי יקרא פרט למזומן, וכיון שהיא בהקראה בדרך ולא שכיחי בני אדם הרי אינה זקוקה לכסוי, ואין בה חסרון כיס לכסותה ונקל לקיימה", עכ"ל.

•

סעיף כו
שייכות בין מצות צדקה לשלוח הקן
איתא במדרש רבה פרשת בהר (ל"ד ט"ו): "אז יבקע כשחר אורך, א"ר ירמיה בן אלעזר אפילו אותה שכתוב בה והארכת ימים מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כל מה דאת לעי לנפשך לעי ולפיכך וכבוד ה' יאספך", עכ"ל.
ועיין בפירוש מהח"ו על המדרש שמפרש בזה"ל: "ויתכן שכך פירושו, שמצוה גוררת מצוה. מצות צדקה שכתוב בה 'וצדקה תציל ממות' וכתיב 'כן צדקה לחיים', תגרור מצות

אחרות שכתוב בהם אריכות ימים, כיבוד אב ואם, ומשלוח הקן, ועל כל התורה והמצות כמ"ש כי בי ירבו ימיך וגו' מהרה תצמח", עכ"ל.

ומבואר מדברי המדרש הנ"ל, דאם מקפידים לקיים מצות צדקה, הרי שמצוה זו תגרור קיום מצות שלוח הקן, שמצוה ששכרה הוא אריכות ימים, גוררת מצוות נוספות שהשכר שלהן הוא גם כן אריכות ימים.

ודבר נפלא כתב ה'בן יהוידע' בבא בתרא (ט, א) בענין זה, וז"ל: "ונראה לרמוז מלוי "**צדקה**" כזה **צד**"י **ד**ל"ת **קו**"ף **ה**"ה עולה תקל"ה ועם הכולל עולה כמנין מצות, לרמוז ששקולה צדקה כנגד כל המצות, שנרמז מספרם במלוי צדקה. גם המלוי הזה עולה מספר 'קן צפור', שממנו יתגלה משיח צדקינו, בגאולה העתידה להיות במהרה בימינו אמן", עכ"ל.

ובספר 'מעיל צדקה' לרבי אליהו הכהן (מחבר הספרים מדרש תלפיות, והשבט מוסר) כתב (סימן תתשנ"ב אות ט"ו) בזה"ל: "עוד יש לומר וצדקה תציל ממות, וחזר ורמז 'מות' בראשי תבות, לרמז שמה שצדקה תציל ממות הוא מות ממש, אבל למי שאין לו בנים דחשוב כמת (נדרים ס"ד, ב), אינו מצילו בנקל ממיתה זו מצות הצדקה. דיש מצוה אחרת מסוגלת לבנים והיא מצות שלוח הקן, כאומרם רבותינו זכרונם לברכה (דברים רבה ו, ו), 'שלח תשלח את האם', ובזכות זה 'הבנים תקח לך', שהרי מצוה זו יותר מסוגלת לבנים מהצדקה", עכ"ל.

סעיף כז

בענין מעלת קיום המצוה וקבלת שכרה בארץ ישראל

בפרשת יתרו (כ, י"ב) כתוב: "כבד את אביך ואת אמך למען יארכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך". וכתב הנצי"ב בפירושו 'העמק דבר' (שם) בזה"ל: "היה במשמע דזה היעוד של אריכות ימים שאינו אלא ב'אדמה אשר ה' וגו' נותן לך', היינו ארץ ישראל והרי הכי איתא (בברכות ח, א) לענין שכר תלמוד תורה וכו'. אבל אי אפשר, שהרי גם בשלוח הקן דקיל ואינה כי אם מצוה שבין אדם לשמים מ"מ כתיב סתם 'והארכת ימים' בדברים (כ"ב, ז), דמשמע אפילו בחוץ לארץ, מכ"ש כיבוד אב ואם שהוא חמור ומצוה שכלית. והרי בפירוש תנן שלהי מסכת חולין (קמ"ב, א) זה הק"ו, ומה מצוה שהיא כאיסר אמרה תורה 'למען ייטב לך' וגו' ק"ו למצוות חמורות שבתורה. ובפרשת שלוח הקן ביארנו עוד יותר על פי משנה בקידושין (ל"ט, ב) שלמדנו שכר כל המצוות שבתורה משלוח הקן וכיבוד אב ואם יע"ש, וא"כ יש להבין הא דכתיב כאן 'על האדמה'. אלא בא המקרא בזה ללמדנו עיקר גדול דכבר כתב הרמב"ן בפרשת תולדות (בראשית כ"ו, ה)

ובכמה מקומות (ויקרא י"ח כ"ה, וכן בהשגותיו על ספר המצוות להרמב"ם מצוה ד') שהתורה ומצוותיה אע"ג דמצוות שאין תלויות בארץ נוהגות אפילו בחוץ לארץ, מ"מ מיוחדות המה יותר בארץ ישראל. ועל כן נקראות "משפט אלהי הארץ" (מ"ב י"ז כ"ו), והדבר מובן שלפי זה גם יעודיה, אע"ג שישנם בחו"ל, מ"מ יותר משמשים ומגיעים בארץ ישראל. מעתה היתה הדעת נותנת שזה הכלל אינו אלא במצוות שבין אדם לשמים ואין הדעת אנושי נותן עליה הוא שהסברא נותנת שעיקר שכרה מיוחד בארץ ישראל, משא"כ כיבוד אב ואם שהוא דעת אנושי בזה אין סברא לחלק בין ארץ ישראל לחו"ל. משום הכי כתיב במצוה זו של כיבוד אב ואם גם כן 'על האדמה' ללמדנו דאחר שהיא מצות עשה הכתובה בתורה הרי היא ככל חוקי התורה שאין בהם טעם ושכל אנושי", עכ"ל.
[**ועיין** עוד שכתב הנצי"ב כעין זה בהעמק דבר דברים (ה, ט"ז) וגם בדברים (כ"ב, ז), ועיין גם במה שהאריך הנצי"ב בזה בהסכמתו לספר "אהבת חסד" של בעל "החפץ חיים", וכן הוא בביאור הנצי"ב להמכילתא פרשת יתרו פרשה ח' סע"א].
אמנם יש משמעות מכמה מדרשים שמקבלים שכר אריכות ימים רק בארץ ישראל: איתא במכילתא דרשב"י (פרשת יתרו כ' י"ב עמוד קנ"ב), והובא גם במדרש הגדול (שמות כ' י"ב עמוד תכ"ז), בזה"ל: "למען יאריכון ימיך על האדמה, ולא בגולה ולא בתושבות", עכ"ל. ועוד עיין במדרש הגדול דברים (פרשת ואתחנן ה' ט"ז עמוד קי"ח): "למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך על האדמה אשר השם אלוקיך נותן לך, כשאתם על האדמה יש אריכות ימים ויש טובה מצויה הא אינן מצויין לא בגולה ולא בתושבות", עכ"ל. וכן הוא במדרש תנאים (דברים שם עמוד כ"ג), ע"ש. והרי מפורש בדברי חז"ל ששכר כבוד אב ואם דהיינו אריכות ימים הוא דוקא בארץ ישראל. ובספורנו (שמות כ' י"ב) כותב בזה"ל: "על האדמה בשמירתם תזכה לזה, שאותו אורך ימים תקנהו בשבתך על האדמה שלא תגלה ממנה", עכ"ל. ועיין במעדני יום טוב על הרא"ש (ברכות פ"א סימן ז' אות ט') שנקט בפשיטות ששכר אריכות ימים דכבוד אב ואם הוא רק בארץ ישראל. ועיין מה שכתב רבי יונתן אייבשיץ בספרו יערות דבש (חלק ב' סוף דרוש ז') על מעליותא שיש בקיום המצות בארץ ישראל. אמנם עיין בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה קצ"א) כי מי שכבר קיים מצות שלוח הקן בחוץ לארץ, אינו צריך לחזור ולקיימה בארץ ישראל משום שכבר קיים מצותו.

סעיף כח
בענין הבטחת הבנים

להלן בספרנו (פרק שכר המצוה וסגולותיה) נתבאר דלפעמים אין הקב"ה נותן לאדם השכר המסוים שהובטח על קיום מצוות מסוימות, בהאי עלמא, יעו"ש. ויש להוסיף דבספר שערי אמונה (פאה, פרק ראשון משנה א') כותב הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "בשבועות (י"ח, ב) כל המבדיל על היין הויין לו בנים זכרים וכו'. ראינו הרבה בני אדם שלא חיסרו שום הבדלה ואין להם בנים זכרים, או שאין להם בנים כלל. וכן יש להקשות בשאר שכר המובא בגמרא או עונש, ואנו רואין כמה פעמים שאינו כן. והתשובה לזה בשני אופנים או שמעשיו מעכבין כמו שכתב המשנה ברורה (סימן קנ"ח ס"ק ל"ח) לענין נטילת ידים וכו'. ואם עשה מצוה ששכרה בנים וכנגדה עבירה שמפסידה בנים יצא זה בזה וכן כל כה"ג. ועוד יש תשובה שאם אחד אין לו בנים אין זה נכיון מעונותיו דמי יימר שמגיע לו בנים, אבל אם עשה מצוה שהבטיחוהו חז"ל בנים עבור זה נמצא אם אין לו בנים מנכין לו עבור זה מעונותיו והרי זה כאילו נתנו לו בנים ונטלוהו ממנו, ואם כן שבאמת היו לו בנים. וכן לענין עונש שמי שאינו עני אינו נכיון ממצותיו, ובאמת שני התשובות דבר אחד הוא ודו"ק. גם לפעמים הקב"ה יודע שאם יתנו לו בנים או עשירות אין זה טוב עבורו אלא רע ולכן אין נותנין לו וכמו שכתב רש"י (מלכים א' פרק ח' פסוק מ"ג), עכ"ל. וז"ל רש"י (שם): "בישראל הוא אומר לתת לאיש ככל דרכיו, לפי שישראל מכיר בהקב"ה ויודע שהיכולת בידו ואם אין תפלתו נשמעת תולה את הדבר בעצמו ובחטאו, אבל העכו"ם קורא תגר וכו', עכ"ל. וכעין זה כותב רש"י (ראש השנה ד, א ד"ה כאן) בזה"ל: "כאן בישראל שלבו לשמים, ואם מריעין לו בחייו אינו קורא לו תגר אלא תולה היסורין בעונו, אבל עובד כוכבים אם אין מטיבין לו כגמולו קורא תגר", עכ"ל.

ועיין בשערי תשובה לרבינו יונה (שער ג, אות ל) שכותב בזה"ל: "מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו. פירוש אם יהיה לך כן להמלא אסמיך שבע בתתך מהונך ומראשית כל תבואתך לעבודת הצדקה, אבל יאחזוך ימי עוני אל תמאס מוסר ה'. ודע כי גם זה לטובתך כי את אשר יאהב ה' יוכיח להיטיב באחריתו, להיות תמורת שכר העולם הזה ותחת כבודו, שכר אמת והטוב הצפון העומד לעד לעולם", עכ"ל.

•

סעיף כט

'ואת הבנים תקח לך' - רמז לסגולת ה'בנים'

עיין בספר 'שלל דוד' לרבי יוסף דוד זינצהיים ז"ל (עיין מה שכתב החתם סופר אודותיו בדרשות חת"ס כרך א', ובתורת משה מהדו"ת פרשת ויגש) בחידושיו על התורה (דברים כ"ב, ז): "והנה המדרש ג"כ סובר לדינא כאשר פסק החכם צבי דאם שלח שניהם קיים

המצוה כהלכתה ורק הוא רשות ליקח הבנים, מעתה קשה בזה פשיטא ולמאי צריך למכתב, להכי דרש שאם אין לו בנים יהיו לו בנים, וזה הכוונה אם שלחת האם, הבנים של עצמך תקח לך, וזה למען ייטב לך, דאין טובה גדולה מזו למי שאין לו בנים שיזכה לו בנים, ולכן בפרשת כיבוד אב ואם כתיב (דברים ה, טז) למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, וגם בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך ולמען יאריכון ימיך, דלמען ייטב לך קאי על 'ואת הבנים תקח לך', דזוהי ההטבה שעושה לו הקב"ה", עכ"ל.

ובספר כסף מזוקק לרבי יאשיהו פינטו (נדפס בשנת שפ"ח) איתא בזה"ל: "כתב המדרש רבה יש מצוה שמתן שכרם עושר, ויש מצוה שמתן שכרה כבוד, והמצוה הזו מה שכרה, שאם אין לך בנים אני נותן לך בנים, שנאמר ואת הבנים תקח לך וכו' הכוונה שחז"ל דרשו הפסוק והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, ואם כן 'ייטב לך' מה היא הטובה בעולם הזה, לזה אומר שהיא בנים שנאמר ואת הבנים תקח לך. ודקדקו חז"ל שכפי הפשט הוה ליה למימר ואת האפרוחים תקח לך כמו שכתוב והאם רובצת על האפרוחים ולמה שינה לומר ואת הבנים תקח לך אלא לרמוז שיהיו לך בנים זכרים", עכ"ל.

•

סעיף ל

בענין זוכה לאשה

להלן בספרנו (פרק שכר המצוה וסגולותיה) הבאנו דברי המדרש תנחומא והילקוט שמעוני, שהמקיים מצות שלוח הקן זוכה לאשה. וז"ל המדרש תנחומא (כי תצא): "למדנו, שעבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה, מנין, דכתיב, כי יקרא קן צפור לפניך, שלח תשלח וגו' למען ייטב לך והארכת ימים. אחריו מה כתיב, כי תבנה בית חדש, תזכה לבנות בית חדש ולעשות מעקה וכו' מה כתיב אחריו, כי יקח איש אשה, תזכה **לאשה ולבנים**. הרי למדנו, שמצוה גוררת מצוה, ועבירה גוררת עבירה. לפיכך נסמכו פרשיות אלו זו לזו", עכ"ל.

וז"ל הילקוט שמעוני (דברים רמז תתקכ"ה): "למדנו מצוה גוררת מצוה שנאמר כי יקרא קן צפור שלח תשלח מה כתיב אחריו וכו' ותזכה **לאשה** ולבנים", עכ"ל.

ואיתא בחידושי הרד"ל לרבי דוד לוריא על המדרש רבה (כי תצא פרק ו' אות ד') וז"ל: "בתנחומא מוסיף עוד מה כתיב אחריו כי יקח איש אשה תזכה לאשה ולבנים והוא כסדר ששנינו במסכת סוטה (מ"ד, א) שיבנה אדם בית ויטע כרם ושדה וכו' וישא אשה, וגדילים דכתיב מקמי אשה עיין במגן אברהם סי' ה סק"ג בשם תשב"ץ קטן", עכ"ל.

והחתם סופר כתב (כי תצא כ"ב, ז) וז"ל: "למען ייטב לך והארכת ימים וסמיך ליה כי תבנה בית חדש, ואח"כ לא תזרע כרמך כלאים, ואגב כל דיני כלאים. ואח"כ כי יקח

איש אשה ואגב כל דיני נשים. ועכ"פ בסדר המסודר בית כרם ואשה וכאשר סידר משיח המלחמה וכו' והכא בשלוח הקן למען ייטב לך בכל מיני טובת עוה"ז, ואפילו הכי והארכת ימים ליום שכולו ארוך ולא תבעט מרוב טוב ולא יפסידך טובת העוה"ז אריכות ימיך בעוה"ב, ע"כ סמוך לו כשתזכה למדריגה זו אז תזכה לבית והדר כרם ואשה", עכ"ל.

ויש להוסיף שמצאנו מבואר להדיא בדברי הראשונים שהמקיים שלוח הקן זוכה לאשה וז"ל רבינו בחיי (דברים כ"א, י"ד): "וכשם שלמדנו מתוך סמיכות פרשיות אלו שעברה גוררת עברה, כן למדנו מן הפרשה שמצוה גוררת מצוה, שהרי כתוב למטה (דברים כ"ב, ו) "כי יקרא קן צפור לפניך", מה כתיב אחריו כי תבנה בית חדש ועשית מעקה, אם קיימת מצות שלוח הקן תזכה לבנות בית חדש ולעשות מעקה, ותזכה עוד לבגדי צמר ופשתן, לכך סמך לו לא תלבש שעטנז, ותזכה למצות ציצית, לכך סמך לו גדילים תעשה לך, **ותזכה לאשה**, לכך סמך לו כי יקח איש אשה, והא למדת מתוך סמיכות הפרשיות גם כן שמצוה גוררת מצוה", עכ"ל.

וכן כתב בתורת המנחה לרבי יעקב סקילי מתלמידי הרשב"א (פרשת כי תצא, דרשה ע"א) בזה"ל: "ואחר שלוח הקן בא מצות מעקה שהיא ישוב העולם וקיום המין כדכתיב כי תבנה בית חדש, וזריעת הכרם וחרישת השדה ובגדים ללבוש **ולקיחת אשה**, שאם קיים אדם מצות שלוח הקן יזכהו השם ית' **לבנות בנין עולם**", עכ"ל.

וכן כתב בדרשות רבי יהושע אבן שועיב מתלמידי הרשב"א (פרשת כי תצא) וז"ל: "שאם קיים אדם מצות שלוח הקן שנראה לו קלה נותן לו הקדוש ברוך הוא בית ומקיים מצות מעקה, ואחר כך נותן לו שדה ומקיים לא תחרוש וגו', ואח"כ זוכה למלבושים נאים ומקיים מצות גדילים ומצות שעטנז, ואח"כ זוכה **כי יקח איש אשה**, הוי אומר מצוה גוררת מצוה", עכ"ל.

וכן כתב בספר עקידת יצחק לרבי יצחק עראמה (פרשת כי תצא) וז"ל: "ומצוה גוררת מצוה מנין, דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך וגו', ואחריו מה כתיב כי תבנה בית חדש תזכה בה ותעשה מעקה, מה כתיב אחריו לא תזרע כרמך כלאים, מה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, מה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז וגו', מה כתיב אחריו גדילים תעשה לך, מה כתיב אחריו כי יקח איש אשה שתזכה לאשה ובנים לכך נסמכו פרשיות אלו הרי מצוה גוררת מצוה", עכ"ל.

ויש להוסיף דברי הגר"ח קניבסקי שליט"א בתשובותיו להלן בספרנו (קצ"ה) ששלוח הקן גם מסוגלת לאשה למצוא את זיווגה.

•

סעיף לא

ליקוטי אמרים בענין שכר מצוות בעולם הזה

כתב הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ט, הלכה א), וז"ל: "מאחר שנודע שמתן שכרן של מצות, והטובה שנזכה לה, אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה, היא חיי העולם הבא, שנאמר למען ייטב לך והארכת ימים, והנקמה שנוקמים מן הרשעים שעזבו ארחות הצדק הכתובות בתורה היא הכרת, שנאמר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה, מהו זה שכתוב בכל התורה כולה אם תשמעו יגיע לכם כך, ואם לא תשמעו יקרה אתכם כך, וכל אותן הדברים בעולם הזה, כגון שובע ורעב ומלחמה ושלום ומלכות ושפלות וישיבת הארץ וגלות והצלחת מעשה והפסדו ושאר כל דברי הברית. כל אותן הדברים אמת היו ויהיו, ובזמן שאנו עושים כל מצות התורה יגיעו אלינו טובות העולם הזה כולן, ובזמן שאנו עוברין עליהן תקראנה אותנו הרעות הכתובות, ואף על פי כן אין אותן הטובות הם סוף מתן שכרן של מצות, ולא אותן הרעות הם סוף הנקמה שנוקמין מעובר על כל המצות, אלא כך הוא הכרע כל הדברים. הקב"ה נתן לנו תורה זו עץ חיים היא וכל העושה כל הכתוב בה ויודעו דעה גמורה נכונה, זוכה בה לחיי העולם הבא. ולפי גודל מעשיו ורוב חכמתו הוא זוכה. והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה, כגון שובע ושלום ורבוי כסף וזהב כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא, וכן הוא אומר בתורה אחר שהבטיח בטובות העולם הזה וצדקה תהיה לנו וגו', עכ"ל.

ואיתא משל נפלא על דרך הרמב"ם, בספר 'אהל יעקב' להמגיד מדובנא (פרשת ראה ד"ה עוד יתכן) וז"ל: "כי האף אמנם כבר קבלנו מפי חז"ל ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא עם כל זה מן הראוי להעניק את הצדיק גם בעולם הזה בכמה טובות מה שהוא צריך אליהם אל השלמת עבודתו, לא לבד שלימות הבריאות וכל צרכי מחייתו לפרנסת ביתו וכו'. ממש ע"ד סוחר נוסע עם בעל עגלה למרחקים כאשר יתבע ממנו שכר נסיעתו, הלא יענה ויאמר שהשכירות משתלמת לבסוף, כאשר אבוא אל ביתי אשלם לך כי איש נאמן ובטוח אני, אכן כאשר יבקש על הוצאות לתת תבן ומספוא אל הסוסים או לתקן את העגלה, בהכרח יתן לו. וזהו את הברכה אשר תשמעו וכו', ר"ל כי מוכרח אנכי לתת לך על הוצאות ולהספיק כל מחסורך למען תוכלו לשמוע ולהקשיב לשמור ולעשות, וזהו

מאמר היום לעשותם, פירוש היום הקב"ה עוזר לעשותם ומשלים את האדם בכל צרכי מחייתו למען יוכל לעשות ולמחר יקבל שכרם", עכ"ל.

והטעם שאין מקבלים שכר מצות בעולם הזה, איתא ב'מכתב מאליהו' (ח"א עמ' ד'), וז"ל: "הרי שיתבאר לנו היטב כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הוא משום שאין לך שום מצוה מן המצות אפילו הקטנה ביותר אשר לא יהיה שכרה יותר מכל מה שאפשר שימצא שכר וטוב בכל העולם הזה כולו, ויהי' כתרגום המילים ממש דליכא בעולם הזה אין בכל העולם כולו מה שיהיה אפשר להיות שכר מצוה ואפילו למצוה היותר קטנה", עכ"ל.

ועיין בנצי"ב (דברים כ"ב, ז) שכתב בזה"ל: "אם כן אם היה כתוב בכיבוד אב ואם שכר עולם הזה, ובשלוח הקן שכר עולם הבא הייתי אומר דלהיפוך לא. משום הכי כתיב בכיבוד אב ואם שכר הרוחני מכל שכן בשלוח הקן. ובשלוח הקן כתיב שכר בעולם הזה כל שכן בכיבוד אב ואם. ומזה למדנו כמו כן בכל המצות שיש להם לכל אחד שכר בעולם הזה ובעולם הנשמות ובעולם התחי'. והיינו דתנן (קידושין ל"ט, ב) כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ. ופירוש רש"י מטיבין לו בעולם הזה, ונוחל את הארץ חיי עולם הבא והיינו עולם התחי'", עכ"ל.

ורבינו בחיי בספרו כד הקמח (אות א' מערכת אורחים) כתב בזה"ל: "כך המצוה יש בהן פירות בעולם הזה אבל עיקר השכר אינו אלא לעולם הבא וכו' יש לקצת מצוותיה של תורה פירות בעולם הזה, והפירות חלוקים זה מזה. כי יש לזה שכר אריכות ימים, וזה עושר וכבוד, ולזה שכר פרי הבטן", עכ"ל.

רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו דברי סופרים (אות כ"ה) כתב בזה"ל: "אבל פירות יש לכל מצוה שיוכל לזכות בהן בעולם הזה אם ראוי לכך, דרק שכר מצוה גופה בהאי עלמא ליכא (קידושין ל"ט, ב) אבל שכר פירות איכא לכל מצוה ענין מיוחד כמו עשר בשביל שתתעשר (שבת קי"ט, א), ובשילוח הקן בנים כמו שאמרו במדרש (דברים רבה ו' ו') על פסוק (דברים כ"ב ז') ואת הבנים תקח לך וכדומה", עכ"ל.

וב'תורה תמימה' כתב (דברים ה, ח): "קשה לומר דבהאי עלמא ליכא כלל מתן שכר, שזה סותר לכמה פרשיות וענינים שבתורה כנודע רבו מספור, אלא צריך לומר דהטובה שבעולם הזה היא רק לתכלית שיוכלו לשבת במנוחה לקנות שלימות לעולם הבא".

בספר 'כללי המצוות' לרבי יוסף גיקטיליא (בעל ה'שערי אורה') כתב (עמוד ל"ו) וז"ל: "ואת"ל הא דגרסינן בפרק התכלת (מנחות מ"ד) תניא אידך א"ר נתן אין לך כל מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעולם הזה, ולעולם הבא איני יודע כמה וכו'. מכל מקום

שתי תשובות בדבר, אחת שהרי רבי נתן בעצמו אומר שעיקר שכר המצוות שאין לו שיעור וגבול איננו כי אם לעולם הבא. ואע"פ **שיש קצת שכר בעולם הזה השכר הגדול לעולם הבא**" וכו'. ועיין עוד שם עוד אריכות נפלא בענין זה ששכר מצות הן לעולם הבא.
ו'**הבכור** שור' מסכת בבא בתרא (ט, ב) מבאר ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, הוא משום דעונש ליכא גם כן בהאי עלמא, משא"כ ל"ת אם עבר יש עונש מלקות וכדומה, ולכן ה"ה דיש על זה שכר בהאי עלמא.
וז"ל ה'פני יהושע' (ברכות ל"ב, ב): "לצדיקים גופייהו לא ניחא להו לקבל שכר המצות בעוה"ז, לא מיבעיא למ"ד שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אלא אפילו למ"ד דאיכא אפילו הכי אין דרך צדיקים בכך לקבל שכרן בעולם הזה שכאפס ואין הוא נגד שכר עולם הבא הצפון וגנוז להם בעולם הבא", עכ"ל.
ובספר 'חפץ חיים' על התורה (פרשת אחרי מות) איתא משל נפלא לזה, וז"ל: "והנה בכמה מקומות בתורה כתוב אני ה' ומפרש רש"י 'נאמן לשלם שכר', והוא כמו שטר חוב חתום בידי מלך מלכי המלכים הקב"ה בעצמו כמאמרם ז"ל במדרש רבה רות הובא בילקוט לשעבר אדם עושה מצוה נביא כותבה ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה, אליהו ומלך המשיח והקב"ה חותם על ידיהם, ובשביל לקבל שויו של שטרי חוב החתום ביד המלך בעצמו, צריכים לנסוע לעיר הבירה לאוצר המלך כי אין בכח תושבי עיירה קטנה לפורטו כי כל הכסף הנמצא אצלם לא יספיק לזה. אולם מצוה שהרשע עושה אינה חשובה כ"כ כמו של הצדיק ואפשר להחליפה אפילו בעיירה קטנה, וע"כ משלם לשונאיו אל פניו כאן בעיירה הקטנה, כלומר בעולם הקטן, אבל עבור המצות שהצדיק עושה, אמרה תורה וחי בהם לעולם הבא, אני ד' נאמן לשלם שכר ובהאי עלמא ליכא התשלום אלא בעולם שכולו טוב", עכ"ל.
וב'צפנת פענח' למהרי"ט (פרשת כי תצא. הובא נמי בחידושי מהרי"ט קידושין ל"ט, ב) כתב בענין זה, וז"ל: "וקשה טובא חדא דרבי יעקב היכי מצי למימר דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא כלל, והא כמה קראי כתיבי בהדיא (דברים י"א, י"ג) והיה אם שמע תשמעו וגו' וכתיב (שם, כ"א) למען ירבו ימיכם וימי בניכם וגו', ואמרינן לעיל בההוא פירקא (ל"ד, א) גבי מזוזה דנשים חייבות דאטו גברי בעו חיי נשי לא בעו חיי, הרי שמטיבין לו ומאריכין ימיו ונוחל את הארץ וכו'. ונ"ל דר' יעקב מודה שאדם העושה מצוה מטיבין לו בעולם הזה כדכתיב בכמה קראי, ולא פליגי בהכי אלא מצוה דקאמר היינו שהשכר עצמו יטול ממנו בעה"ז, כגון אם צריך ליעשות לו נס דקיימא לן דמנכין לו מזכיותיו כדאמרינן בסדר תעניות אלו (תענית כ, ב) בההיא אשיתא רעיעתא דהואי בנהרדעא לא

הוה חליף רב ושמואל תחותה וביתא רעיעתא דרב הונא, דמייתי התם שאם תמצי לומר עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו דכתיב (בראשית ל"ב, י"א) קטונתי מכל החסדים, ור' יעקב סבר דאין עושים לו נס כלל דקיימא לן דשכר מצות בהאי עלמא שינכו לו מהעולם הבא ליכא", עכ"ל.

על איזה מצוות מקבלים שכר בעוה"ז

המהרש"א (סוטה י"ד, א) כתב דמצות שאין חיוב לעשותם, שרי לעשותן על מנת לקבל שכר בעוה"ז. וכן כתב הפרי מגדים ב'ספר המגיד' על פרקי אבות (פרק ב' משנה ט') שאם עושה מצוה יותר מהראוי ולפנים משורת הדין, אותו תוספת יש לו שכר בעולם הזה, וכן הוא ב'אגרות הפרי מגדים' (אגרת ג'), וכעין זה כתב הפרי מגדים בספרו 'ים התלמוד' (פתיחה אות י"ג).

וכעין זה איתא כבר ברמב"ן בספרו 'האמונה והבטחון' (פרק ז'), וז"ל: "כיוצא באלו יש בדברי רז"ל בדרשות ובאגדות שנראה מהן שיש מתן שכר בעולם הזה. תדע לך שאין השכר הזה על מצות התורה אלא על מצות שהאדם מסגל לעצמו בטוב מדותיו ורוב בריאות נפשו. ואין לאותן המצות כח גדול כמו של תורה על כן מתן שכרן בצדו בעולם הזה", עכ"ל. וכן כתב החיד"א בספר 'מדבר קדמות' (מערכת ת' אות י').

איתא בספר חסידים (סי' ר"י) בזה"ל: "אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים דע לך שהוסיף דקדוקים על חבירו, דברים שאינם כתובים בתורה. שהרי בפירוש אמרו במסכת מגילה (כ"ז, ב) במה הארכת ימים וכו' ואין שם דבר אחד מן התורה אלא דקדוקי של סברא שאינן של תורה, עכ"ל.

ובשינוי מעט איתא לרבינו הגר"א זיע"א בספרו 'קול אליהו' פרשת וירא (אות ט"ז), דכתב דאע"ג ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, מ"מ בעד הטירחא והזריזות של עשיית המצוה יש שכר בעולם הזה, וע"ש דמפרש דמה שאנו אוכלים פירות ממעשה העקידה זה רק בעד ההכנה לעקידה, וישכם אברהם בבקר וכו', אבל שכר מצוה על עצם העקידה הוא שמור לעתיד לבא. וכן כתב ה'כתב סופר' (ריש פרשת בחוקתי), ומבאר דעצם קיום המצוה דהוי דבר רוחני שכרו בעולם הבא שכולו רוחני, אבל שכר טירחת המצוה כיון דנעשה בגופו יש שכר בגוף והיינו בעוה"ז.

ועיין עוד להחיד"א בספרו 'נחל אשכול' על מגילת קהלת (ח, ט"ו), על הפסוק ושבחתי אני את השמחה, דהגם ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא אבל שכר שמחה של מצוה איכא בהאי עלמא וז"ל: "שכר המצות עצמן בגופן שלהם הוא דווקא לעולם הבא. אבל השמחה אשר ישמח האדם בעשיית המצות, שכרה שלם ישלם בעולם הזה", עכ"ל. וכן

כתב החיד"א בספר דבש לפי (מערכת מ"ם אות י"ג) "דאף על פי שאמרו חז"ל שכר מצות בהאי עלמא ליכא מכל מקום שכר שמחה שאדם שמח בעשיית המצוה פורעין לו בעולם הזה", עכ"ל.

ורבי יעקב עמדין בספרו עץ אבות על פרקי אבות (פרק ב' משנה א) כותב בזה"ל: "ואמרתי אף על פי שאין שכר מצוה בעולם הזה, היינו שכר דמצוה עצמה, אבל שכר חיבוב והידור מצוה מן המובחר, זהו ריווח של כל מצוה ופירותיהם בעולם הזה וודאי. ומה מתוק מאד לפי זה לשון 'מתן שכרן' כי לפי מיטב הרצון ועוצם תשוקת המקיים צווי המלך, לעשותו על הצד היותר טוב ומשובח האפשרי, יותר ממה שנצטווה. ככה מהראוי למלך לכפול שכרו ולהרחיב לו מתן ומשאת כיד המלך ברוח נדיבה עודף על השכר הקצוב למוכרח במעשהו בלבד", עכ"ל. וכעין זה כתב התוספות יום טוב על משניות אבות (פרק ב' משנה א). וכן כתב ה'בן איש חי' בפירושו 'חסדי אבות' על משניות אבות (פרק ד' משנה ב).

שכר ד'מצוה גוררת מצוה'

בספר 'ימלא פי תהלתך' (חלק ב', עמוד תק"ב) כתב מורנו הגאון רבי אהרן לייב שטיינמן שליט"א בזה"ל: "באבות (פרק ד' משנה ב) תנן מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה, ושכר עבירה עבירה. והנה אף על פי דבקידושין (ל"ט, ב) אמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומפרשים לפי דכל העולם אינו מספיק לשלם אפילו שכר מצוה אחת, מ"מ מה שזוכה לעשות מצוה לא נחשב שכר המצוה. וע"כ דאין זה התשלום, דא"כ וכי כשזוכה למצוה השניה מפסיד שכר הראשונה וכן הלאה וישאר ללא שכר על המצוות. אלא דבודאי השכר שמור, אלא דחוץ מהשכר המצוה גוררת מצוה. ורואים בהרבה מקומות שיש שייכות וקשר למצוה אחת עם הקודמת, וכדפרש"י על הפסוק (דברים כ"ב, ח) כי תבנה בית חדש וגו', אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה שמצוה גוררת מצוה ותגיע לכרם ובגדים נאים", עכ"ל.

שכר בעוה"ז על מצות שלוח הקן

בחולין (קמ"ב, א) איתא: "תניא רבי יעקב אומר אין לך כל מצוה ומצוה שבתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה, בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת, היכן אריכות ימיו של זה והיכן טובתו של זה, אלא למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך לעולם שכולו טוב", עכ"ל. ונראה מכאן דפשוטו של מקרא נדרש

לענין שכר בעוה"ב. אכן בתרגום יונתן בן עוזיאל (דברים כ"ב ז) על הפסוק למען ייטב לך והארכת ימים כתב בזה"ל: "מן בגלל דיוטב לך **בעלמא הדין**, ותוריך יומין בעלמא דאתי", עכ"ל.

ובילקוט שמעוני (רמז תתק"ל) איתא בזה"ל: "העושה מצוה אחת מטיבין ומאריכין לו את ימיו. אמר הקב"ה אם קיימתם מצות שלוח הקן אפילו היית עקר ולא מוליד חייך שאני פוקדך בבנים שנאמר (כ"ב, ז) שלח תשלח, אם עשית כן ואת הבנים תקח לך", עכ"ל. ובפירוש 'זית רענן' על הילקוט שמעוני (לבעל ה'מגן אברהם') כתב שם בזה"ל: "ספ"ק דקידושין אפילו מצוה אחת יתירה על זכיותיו וזהו שמסיים אם קיימת מצות שלוח הקן וכו' פי' דס"ל **ששלוח הקן נמי אוכל מפירותיהן בעוה"ז שיהיו לו בנים**" עכ"ל.

ובספר 'אמונה ודעות' לרבינו סעדיה גאון (מאמר החמישי עמוד קפ"ו) כתב וז"ל: "ואבאר עוד הזכויות אשר על כל פנים יש בהן גמול **בעולם הזה** ואפילו כפר האדם, ואומר שהן שש תחילתן כבוד ההורים כאמרו כבד את אביך ואת אמך, והרחמנות על בעלי חיים כאמרו שלח תשלח את האם", עכ"ל.

וכן כתב הספורנו (דברים כ"ב, ז): "למען ייטב לך והארכת ימים הנה בענין שלוח הקן וכו' אמר שאפילו בזה הקצת של גמילות חסדים יהיה אוכל פרותיהן **בעולם הזה**, והקרן קיימת לו לעולם הבא", עכ"ל.

וכן כתב הרמב"ן בפרשת שמות (כ, י"ב) "וע"ד רבותינו (קדושין ל"ט, ב) ענין הכתוב "למען יאריכון ימיך" ו"על האדמה" יבטיח כי במצוה הזאת יהיו כל ימותינו ארוכים, **כי ימלא ה' ימינו בעולם הזה**, ויהיו ארוכים בעולם הבא שכולו ארוך", עכ"ל.

בספר דרשות ופירושי רבינו יונה (פרשת יתרו) איתא בזה"ל: "כי יקרא וכו' למען ייטב לך, **זו אחת מן המצות שאוכל פירותיה בעולם הזה** והקרן קיימת לו לעולם הבא", עכ"ל.

ואיתא במהרש"א (קידשין מ, א ד"ה בשילוח הקן) בזה"ל: "ומשני כיון דאין לשילוח הקן פירי אלא קרן לחוד, לא תני ליה דלא נימא דשקולה מכרעת אלא היכא דאיכא פירי דהיינו טוב לשמים ולבריות כדמסיק מה שאין כן בשילוח הקן דלא הוי רק טוב לשמים אין לו פירי. והכפל דכתיב ביה בשילוח הקן היינו שיהיה לו מן הקרן **שכר טוב בעוה"ז** וגם אריכות ימים לעוה"ב", עכ"ל. וכן איתא במהרש"א במסכת שבת (קכ"ז, א).

בספר תורת משה להחתם סופר (דברים כ"ב, ז) כותב בזה"ל: "והכא בשלוח הקן למען ייטב לך בכל מיני טובות העולם הזה, ואפילו הכי והארכת ימים ליום שכולו ארוך, ולא

תבעט מרוב טוב ולא יפסידוך טובות העולם הזה אריכות ימיך בעולם הבא. ע"כ סמיך לו כשתזכה למדריגה זו אז תזכה לבית וכרם ואשה", עכ"ל.

בספר טעמא דקרא (פרשת כי תצא) כותב הגר"ח קניבסקי שליט"א בזה"ל: "בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים ובכיבוד אב ואם (בפרשת ואתחנן) כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך, הקדים אריכות ימים וצריך טעם. וי"ל ע"פ תרגום יונתן כאן למען ייטב לך בעלמא הדין ולמען יאריכון ימיך בעלמא דאתי. ומבואר דטובה קאי על עולם הזה ואריכות ימים על עולם הבא. והנה בירושלמי ריש פאה אמרו דכיבוד אב ואם הוא מצוה חמורה שבחמורות ושילוח הקן הוא מצוה קלה שבקלות, ודרך התורה לכתוב בכל מקום לא זו אף זו, כמ"ש בזבחים (קי"ט, א), ולכן בשילוח הקן שהיא מצוה קלה שבקלות הו"א שמשלמין שכרה בעוה"ז קמ"ל קרא למען ייטב לך בעוה"ז ולא זו בלבד אלא אפי' בעוה"ב ג"כ יאריכון ימיך", עכ"ל.

•

סעיף לב

משמעות המילים "שלוח הקן"

"**כי** יקרא קן צפור לפניך בדרך בכל עץ או על הארץ אפרוחים או ביצים והאם רבצת על האפרוחים או על הביצים, לא תקח האם על הבנים. שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כ"ב, ו-ז).

הראשונים ז"ל עמדו על המדוכה, לבאר לשון הפסוק 'קן צפור'. מהו הקן, ומהו סמיכות הלשון קן צפור, ואלו דבריהם:

א. בפירוש רבינו יהונתן מלוניל עמ"ס חולין (קמ"א, ב) כתב לענין הדין שאין מקיימין מצות שילוח בקן המזומן בידו, וז"ל: "נטל את הבנים וכו', כלומר שזכה בהם בהגבהה והניחם שם כדי שתגדלם אמם פטור מלשלח, שכיון שזכה בהן מזומן מיקרי, וכתיב כי יקרא פרט למזומן. ואע"פ שאין האם מזומנת מיפטר, דכי כתיב כי יקרא קן, אבנים קאי דכתיב כי יקרא קן, **ולא מקרי קן אלא האפרוחים או הביצים**", עכ"ל. וכן כתב הנמוקי יוסף שם. וכן הוא להדיא ברש"י בבא מציעא (ק"ב, א) ד"ה קרי כאן, וז"ל, 'קן הוא הביצים', עכ"ל רש"י. וכן מצאנו דקן נקראת על מה שבתוכה דאיתא במשנה (נדרים לה, ב) שמקריב 'קיני' זבין, ופירש הר"ן (שם) דעל שם שתי התורים שבתוכה קראה קן.

ב. על פירוש הראשונים הנ"ל, מתעורר קושי לכאורה מפשוטו של מקרא דכתיב 'קן צפור'.

ישוב הדבר מצינו בחידושי רבי משה קזיס [תלמיד הרמ"ע מפאנו] בחולין (שם), וז"ל: "האפרוחים או הבצים קרויין קן. וקן צפור הוא סמוך, ופירושו קן של צפור, וצפור היא

האם. וכן שנינו בזמן שכנפיה נוגעות בקן. וכן מוכיח לשון הכתוב, 'כי יקרא קן צפור וגו' אפרוחים או ביצים', שהאפרוחים או ביצים הוא פירושו של קן. ולפיכך, עוף טהור רובץ על ביצי עוף טמא קרוי קן צפור, כי הקן הוא של צפור טהורה. ומה שכתב הר"ן בעינן שתהא האם שהיא מקננת צפור טהורה היינו שהיא רובצת על הקן", עכ"ל.

ג. תוספת הסבר למושג קן מוצאים אנו בביאורו של רבי שמשון רפאל הירש על התורה, וז"ל: "קן משורש 'קנן' [קרוב ל'גנן']. ההוראה העיקרית של קן היא, המשכן המוגן של הציפור, ובייחוד המקום המגן על האפרוחים. אולם בהשאלה לשון 'קן' נופל גם על האפרוחים השוכנים בקן. כך, 'כנשר יעיר קנו', עכ"ל. וכן איתא להדיא בפירוש "קן מפורשת" לרבי צבי בן מורנו רבי אליהו גוטמכר זצוק"ל עמ"ס קנים (פ"א מ"א ד"ה סדר קינים). ובמלבי"ם אף הוא כתב עד"ז (אות נ"ה), וז"ל: "שם קן מציין מדור העוף, בין שימצאו שם ביצים בין שיהיה ריקן, והוא רוצה להטיל ביצים ויכין קן לו", עכ"ל.

ד. לאחר כל זאת נותר לנו להבין לשון חז"ל 'שלוח הקן'. דמכיון שנתבאר שקן מכוון אל האפרוחים או הביצים, ולא אל האם, מהו הלשון שלוח הקן? וכתב בזה בפירוש הגרי"פ פערלא על הרס"ג (ל"ת קלז, ד"ה אמנם בעיקר) לבאר ע"פ דברי פירוש לח"מ על המשניות, דשילוח הקן פירוש שילוח (האם) שמתיר את הקן, יעו"ש אריכות דבריו. ובדברי עם הגר"ח קניבסקי שליט"א אמר לי, דהרוצה לברך בלא שם ומלכות, יאמר הנוסח: לשלח הקן, ולא לשלח מן הקן, כי כן הוא לשון חז"ל. יעוי' חלק הדינים (דין ג').

ה. והעיר לי הרב משה ואלמן שליט"א מלשון רש"י (קל"ח, ב ד"ה פטור) וז"ל: "וקן צפור בעינן שתהא האם המקננת צפור טהורה, ועוף טהור הרובץ על ביצי עוף טמא נמי, אע"ג דקן צפור הוא" וכו'. מוכח מלשון זה דקן צפור היינו האם המקננת ולא הבנים שבקן. וכן כתב בהפסקי רי"ד: "דקן ציפור בעינן שתהא האם המקננת ציפור טהורה", עכ"ל. ולפי זה שילוח הקן היינו כפשוטו, שילוח האם המקננת מעל גבי הקן.

והעיר לי דודי הג"ר משה הכהן ראטה שליט"א (ר"מ בישיבת בית בנימין, סטאמפארד ארה"ב) לדברי מלא הרועים (סוף חולין) וז"ל: "כתב בשל"ה (פרק תורה שבעל פה פי"ג כלל לשונות סוגיות ק"ל) דצריך לקרות הקוף בנקודת צירי, דלא שייך לקרות בפתח אלא כשהוא דבוק כמו קן צפור, אבל כשאינו דבוק בצירי כמו דרור קן לה". אמנם בתשובותיו של הגר"ח קניבסקי שליט"א (תשובה ה') כתב לי שגם אפשר לקרוא עם פתח. ושלחתי לו בכתב דברי השל"ה הנ"ל וענה לי בזה"ל: "כמדומה שלא נהגו כן", עכ"ל.

סעיף לג
סמיכות המצות

בפרשת כי תצא כתבה תורתינו הקדושה מצות רבות, שבעים וארבע במספר. כ"ז מצות עשה, ומ"ז מצות לא תעשה. מצות שלוח הקן, מופיע בפרשה זו, בין אותן מצות רבות. מפרשי התורה עמלו למצוא טעם בסדר הציווים, שהרי אין שום מקריות בתורה. גם על שלוח הקן עמדו להבין מדוע מקומה לאחר סדרת המצות שקדמו לה: השבת אבידה, לא תראה את חמור אחיך וכו', לא יהיה כלי גבר על אשה. וכמו כן, נתנו טעם לסדרת המצות שבאה לאחר פרשה זו: מעקה, כלאים, שעטנז, ציצית ועוד ועוד. נציע בזאת מדבריהם בקצרה:

א. האברבנאל נותן טעם להופעת מצוה זו אחר מה שקדם לה, וז"ל: "ור"א [אבן עזרא] כתב שנסמכה בעבור מלת בדרך, רוצה לומר, כי אחרי שזכר למעלה המצות המתיחסות לדרך: לא תראה את שור אחיך. לא תראה את חמור אחיך. זכר זאת אחריה שהיא גם כן בדרך", עכ"ל. וכן כתב גם בחזקוני. עד"ז כתב גם רבי יעקב סקילי, תלמיד הרשב"א, בספרו תורת המנחה וז"ל: "ואחר פרשת השבת אבידה וטעינה כתב פרשת שלוח הקן, שהיא דומה להן, שהן מצוות שאין האדם חייב לחזור אחריהם, ואין בהם חסרון כיס, אלא כי יקרא, כי תפגע", עכ"ל.

ב. רבינו אפרים בפירושו על התורה מפרש בענין אחר, וז"ל: "כי יקרא וכו' וסמיך ליה לא יהיה כלי גבר על אשה, אם יראו איש ואשה קן צפור, יעלה האיש, שלא יבוא לידי הרגל עבירה", עכ"ל.

ג. בספר צרור המור לרבי אברהם סבע כתב בטעם הסמיכות, וז"ל: "והנה לפי הנראה, כמו שהזהיר למעלה על ענין יצר הרע, שלא ישמע אליו ובפרט בענין הנשים, כאומרו לא יהיה כלי גבר על אשה, כן בא להזהיר בכאן על ענין חמדת הממון, שלא ישמע אל דברי יצר הרע שאומר לו קח לך אם על בנים, ובזה תרויח ממון מהאם והבנים", עכ"ל.

ד. בספר שפתי כהן עה"ת כתב: "סמך פרשת קן צפור למה שלמעלה, לומר שילמד מהצפור, ששאר עופות פעמים יושבת הנקבה על הבנים ופעמים יושב הזכר, אבל הצפור לעולם יושבת הנקבה ולא הזכר, כדי שלא ידמה לנקבה, וגם אינם מזדווגים לשאינם מינם", עכ"ל.

ה. עד כאן בנוגע למה שקדם למצוה זו. ובנוגע למצוות שבאו אחריה, כבר הדבר מבואר במדרש רבה ובמדרש תנחומא דהכל הולך על דרך מצוה גוררת מצוה, ובמדרש תנחומא איתא בזה"ל: "למדנו, שעבירה גוררת עבירה ומצוה גוררת מצוה, מנין, דכתיב, כי יקרא קן צפור לפניך, שלח תשלח וגו' למען ייטב לך והארכת ימים. אחריו מה כתיב, כי תבנה בית חדש, תזכה לבנות בית חדש ולעשות מעקה. מה כתיב אחריו, לא תזרע

כרמך כלאים, תזכה לכרם ולזרוע שדה. מה כתיב אחריו, לא תחרוש בשור ובחמור, תזכה לשוורים וחמורים. מה כתיב אחריו, לא תלבש שעטנז, תזכה לבגדים נאים מן צמר ולבגדים נאים מפשתים. מה כתיב אחריו, גדלים תעשה לך, תזכה למצות ציצית. מה כתיב אחריו, כי יקח איש אשה, תזכה לאשה ולבנים. הרי למדנו, שמצוה גוררת מצוה, ועבירה גוררת עבירה. לפיכך נסמכו פרשיות אלו זו לזו", עכ"ל. והובאו דבריהם בדעת זקנים מרבותינו בעלי התוספות, ובפירוש הרא"ש עה"ת. וז"ל רבותינו בעלי התוספות על התורה:"כי יקרא קן צפור לכך נסמכו פרשיות הללו, לומר דמצוה גוררת מצוה. שעל ידי שלוח הקן יזכה לאורך ימים ושיבנה בית חדש ויעשה מצות מעקה, ומה כתיב אחריו לא תזרע כרמך כלאים שתזכה לכרם ולזרוע, ומה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו שתזכה לשוורים וחמורים ולא תחרוש בהם יחדיו, ומה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז שתזכה לטלית נאה ותעשה בו ציצית, עכ"ל.

ובתורת המנחה לרבי יעקב סקילי תלמיד הרשב"א (פרשת כי תצא) הוסיף לענין מצות מעקה, שהיא ישוב העולם וקיום המין, כדכתיב כי תבנה בית חדש. ושלוח הקן גם יש בזה משום קיום המין, יעוין להלן מה שכתבנו בפרק טעמי המצוה. ובבנין אריאל לרבי שאול מאמשטרדם (פרשת כי תצא) מפרש הסמיכות של שלוח הקן למעקה, שלא תאמר שאחרי שקיים שלוח הקן שנאמר בו 'והארכת ימים' אינו זקוק עוד שיהיה לו מעקה בגגו. לכן הזהירה התורה שאפילו אם לבו בטוח בעצמו, מכל מקום יש לחוש כי יפול הנופל, עכתו"ד.

סעיף לד

סדר שכר המצוות בשלוח הקן וכיבוד אב ואם

כידוע שתי מצות הן, אשר הובטחנו על קיומן באריכות ימים טובים. שלוח הקן וכבוד אב ואם, ואמנם כשנדקדק בלשון הפסוקים במצוות הנ"ל, נראה כי יש שינוי ביניהם, בשלוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים. ואילו בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך. ועמדו המפרשים להבין, מדוע בשלוח הקן הוקדם הענין של ההטבה, ואילו בכבוד או"א הוקדם הענין של אריכות ימים. ונציע בס"ד מדבריהם בענין זה.

א. בבעל הטורים (דברים כ"ב, ז) כתב: "והארכת ימים וסמיך ליה כי תבנה בית חדש לומר לך אם תבנה בית חדש עשה לו מעקה כדי שיארכו בו ימים ולא יפלו ממנו וכו'. ועל כן בכיבוד אב ואם (דברים ה, טז) הקדים והארכת ימים ללמען ייטב לך, כדי להסמיך והארכת ימים לתבנה בית חדש", עכ"ל.

עד"ז איתא ברבינו אפרים בפירושו עה"ת (פרשת כי תצא), וז"ל: "כאן איחר אריכות ימים ללמען ייטב לך כדי לסמוך אריכות ימים למעקה שהוא גורם לאריכות ימים שלא יפול הנופל כיוצא בו, סמך למען תאריך ימים לאז יבדיל (דברים ד, מא) עיר מקלט גורם לאריכות ימים", עכ"ל.

ב. בספר טעמא דקרא עה"ת (פרשת כי תצא) מיישב הגר"ח קניבסקי שליט"א על פי מה דאיתא בתרגום יונתן בן עוזיאל דלמען ייטב לך הוא הטבה בעולם הזה, והארכת ימים הוא לעולם הבא. ודרך התורה לכתוב בכל מקום לא זו אף זו, כדאיתא במסכת זבחים (דף קיט, א), והרי איתא במשנה ששלוח הקן היא מצוה קלה שבקלות ולכן היה הוה אמינא שמקבל שכר רק בעולם הזה, קמ"ל ייטב לך בעולם הזה ולא זו בלבד אלא ג"כ והארכת ימים בעולם הבא. וכיבוד אב ואם שהיא מצוה חמורה שבחמורות הייתי אומר ששכרה רק בעולם הבא, לכן קמ"ל קרא דלא רק בעוה"ב אלא גם בעולם הזה ישלמו לו שכר.

ג. באופן הפוך מזה מצינו בהעמק דבר להנצי"ב (פרשת כי תצא) שמסביר שמשום ששלוח הקן הוא מצוה למעלה מדעת האנושי הייתי אומר ששכרו צפון לעולם הבא שהוא ג"כ למעלה מדעת האנושי ולא מקבל שכר בעוה"ז, קמ"ל קרא החידוש ברישא שג"כ מקבל שכר בעולם הזה. ובכיבוד אב ואם שדעת האדם נותנת כן, הייתי אומר שמקבל שכר רק בעולם הזה קמ"ל קרא החידוש ברישא שמקבל שכר בעולם הבא ג"כ. [וע"ע שם שמפרש למה בכיבוד אב ואם כתיב 'על האדמה אשר ה' אלוקיך נותן לך', משא"כ בשלוח הקן].

ד. תירוץ נוסף מצינו במהרש"א קידושין (דף מ, א) שמפרש שמשום שכיבוד אב ואם הוי טוב לשמים ולבריות כתיב אריכות ימים לפני ייטב לך יעו"ש. וע"ע בזה באמרי שפר עה"ת (פרשת כי תצא) לרבי שלמה קלוגער, וסוף פירוש חזון יחזקאל על התוספתא בחולין.

•

סעיף לה

גם ע"י לימוד הלכות שלוח הקן זוכה לסגולת המצוה

בספר ארחות רבינו (הסטייפלער זצ"ל כרך ד' עמ' כ"ט) מובא בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שהמשתדל לקיים מצות שלוח הקן ולא עלתה בידו, כגון ששלח האב במקום האם, זוכה בזה ג"כ לסגולת התוה"ק של 'ואת הבנים תקח לך'. וע' בתשובות הגר"ח

קניבסקי שליט"א להלן בספרנו (תשובה קט"ו) שכותב שאולי זוכים לסגולת המצוה גם אם לומדים הלכות שלוח הקן.

וכן איתא בספר אמרי פנחס (לרבי פנחס מקוריץ זצ"ל חלק ענינים שונים אות ק"ג), וז"ל: "כתיב גבי שילוח הקן ואת הבנים תקח לך, ודרשו רז"ל במדרש אם אין לך בנים תקח לך ע"י המצוה ותזכה לבנים. ואמר (האדמו"ר רבי פנחס זצ"ל) שלכך יש לקרות לחשוכי בנים פרשת שילוח הקן שיהיה נחשב כאילו קיים מצוה זו", עכ"ל.

ועיין בחידושי הכתב סופר שכותב (חולין קמ"ב, א) בזה"ל: "ואיתא בילקוט שמעוני (פרשת כי תצא) במצות שלוח הקן אמר הקב"ה אם אתם מקיימים מצות שלוח הקן אני שולח לכם אליהו הנביא דכתיב הנני שולח לכם את אליהו הנביא וכו' דעל ידי שאנו מקיימים מצות שילוח נעורר רחמיו ית"ש ויזכור אותנו לטובה וירחמינו ויחנינו לקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ וישלח לנו את אליהו הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. והנה מאחר דכתיב כי יקרא פרט למזומן ואין צריך לחזור כדי לקיים מצוה זו, מעט מזעיר שמקיימים מצוה זו ובמה יעוררו רחמי ה' עלינו? אבל כבר אמרו חז"ל כתיב זאת התורה וכו' כל העוסק בתורה כאילו הקריב כל הקרבנות, וכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה. וכן בכל מצוה שעוסקים בה כאילו קיים המצוה, ועשה אותה בפועל ורצוי לפני ה', ולכן אנחנו שזכינו לסיים המסכת בפרק שלוח הקן ועסקנו במצוה זו ועיינו בה, אנו לה' ואליו עינינו שזכות התורה תעמוד לנו ולבנינו וירחמינו ויקבצינו וישלח לנו במהרה משיח צדקינו וכו'", עכ"ל.

וכעין זה איתא בשפת אמת (פרשת כי תצא שנת תרנ"ט), וז"ל: "ולכן כתיב במדרש שצריכין ליזהר במצוה קלה כבחמורה שתכלית התיקון בא בשמירת כל המצות דווקא. ואפילו בזמן הזה שאינו יכול לקיים כל המצות במעשה יכולין לקיים בדיבור ומחשבה כמו שכתוב חישב אדם לעשות מצוה. וכמו כן העוסק בפרשת חטאת ועולה כאילו הקריב (מנחות ק"י, א). וזה שסמך המדרש על מצות קן ציפור שעל ידי שליחות האם יתעורר רחמים למעלה ומזמנים מן השמים קן צפור לאיש ישראל כדי שעל ידו יתעורר הרחמים למעלה, בעבור שרצונו יתברך שעל ידי בני ישראל יהיה כל התיקונים", עכ"ל.

ושוב מצאתי ב'בן יהוידע' (חולין קל"ט, ב) דכתב גם כן זאת, ואף הוכיח כן מהגמרא בפרק שלוח הקן, וז"ל: "מצא קן בראשו של אדם. קשה למה נקיט בראשו הוה ליה למימר בגבו, דזהו שכיח טפי שהאדם ישן על פניו וגבו למעלה ותרדמה נפלה עליו ובא עוף ועשה קן על גבו, אך בראשו קשה המציאות של הקן שם. ונ"ל בס"ד נקט בראשו כי החכמים דרכם לרמוז בהלכות ומאמרים שלהם רמז של סוד בענינים אחרים, וכאן נקיט

שאילה זו בלשון זה, לרמוז בזה שאילה אחרת בענין מצוה דשלוח הקן. והוא דאם האדם לא היה יכול לעשות מצוה זו בידו בפועל, אך הוא לומד הסוד שלה ומצייר עשייתה במחשבתו כאלו קן לפניו והוא מקיים מצות שלוח הקן כאשר צותה תורה, כמו שעושים המקובלים החסידים אם חל ראש השנה וראשון של סוכות בשבת, דאין תוקעין ואין נוטלין לולב בידים, רק מקיימים המצוה במחשבה שמחשבים בכוונות שלהם ומציירים במחשבתם קולות השופר וגם הנענוע בלולב ומיניו, ובזה נחשב להם כאילו קיימו אותם במעשה ממש וכו'. נמצינו למידין שאפשר לעשות תיקון ע"י המחשבה שיצייר הדברים במחשבתו וכו' וא"כ ה"ה דמהני בשלוח הקן במחשבה לבד", עכ"ל.

ועיין בספר 'סדר פרשיות' לבעל האדר"ת (פרשת תולדות עמ' רכ"ח), שכתב בזה"ל: "וזהו שכתוב בעובדא בתענית (כ"ה, א) וכו' והנה ר' אלעזר בן פדת ודאי קיים מצות שלוח הקן, וכיבוד אב ואם, ואף שיש לומר שלא קיים בפועל, מכל מקום הרי כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת (מנחות ק"י, א) והכי נמי בכל התורה", עכ"ל.

ויש להוסיף כי רצונו, מחשבתו ולימודו של אדם באלו ההלכות, מסוגלים לזכותו לבוא לקיום המצוה בפועל, וכדכתב בספר 'אזור אליהו' לרבי אליהו הורשובסקי זצ"ל (ריש פרשת לך-לך. בעל ה'אזור אליהו' היה מקורב מאד לבעל ה'שואל ומשיב', ולזקני בעל הדברי חיים זצ"ל מצאנז), וז"ל: "לך לך. ונראה, דהנה אמרו חז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ופירשו המפרשים דכיון שרואה הקב"ה שהצדיק חושב מחשבה לעבוד אותו וחושק לזה כל הימים, שוב ממלא הקב"ה רצונו שיעשה גם המעשה של מצוה. למשל אם חושק לקיים מצות שלוח הקן או למול בנו, הקב"ה היודע מחשבות ממציא לו קן או בן לקיים מצות אלו. וכן היה כאן שקודם שאמר הקב"ה לך לך היה משתוקק אברהם אבינו להיות בארץ ישראל וכמבואר במדרש", עכ"ל.

והחפץ חיים בספרו תורה אור (פרק ד') כותב בזה"ל: "כמו דאיתא במדרש (עיין מדרש משלי ל"א) שכל מצוה ומצוה אומר להאבר עשה בי מצוה שבשבילי תזכה לעולם הבא. והנה לפי זה יש לנו לשאול שאלה עצומה, התינח בזמן שבית המקדש קיים היה אפשר להשתלם כל מצוות התורה במעשה ואף כי יש הרבה מצוות עשה שתלויים בכהנים בלבד וכיוצא בהם שאין שייך לכל ישראל, יש לומר כיון דכל ישראל נפש אחד נקראו וכמו שאמר הכתוב בראשית (מו, כו) "כל הנפש הבאה לבית יעקב". וברוב פרשיות שבתורה נקראו כולם בלשון יחיד, לכן אף המצוות שציוויין רק על הכהנים מועיל להשלמת הנפש של כלל ישראל כי נפש אחד הן בכללן, וכן כתבו הספה"ק. אבל בזמן שאין בית המקדש קיים הלוא יחסר מהכל מצות מרובות שהרבה פרשיות שבתורה

בנויות עליהן ובמה תושלם צורת הנפש לעתיד לבא שהוא רק על ידי קיום כל העשין והלאוין שבתורה וכו'. ועל כרחך צריך לומר כמו שכתבו הספרים שהמצוות שאי אפשר לקיימן בפועל יושלמו על ידי הלימוד והחזרה בהן שיחשוב הקב"ה כאילו קיים אותם בפועל כיון שעמל עליהם ומצפה שיבואו לידו נחשב לו כמעשה", עכ"ל. ועיין עוד מה שכתב על זה החפץ חיים בהקדמה לספרו לקוטי הלכות.

ויש לציין שמצינו אף לענין הלכה שיש מעליותא בלימוד הלכות כשאי אפשר לקיים המצוה בפועל, והוא, בדברי האליה רבה (אורח חיים סי' ש') לענין מצות אכילת 'מלוה מלכה' במקום שאינו יכול לאכול, והובאו דבריו בשערי תשובה (שם), וז"ל: "כתב השל"ה במי שמתענה במוצאי שבת כגון שמפסיק מבעוד יום וכו', ילמד המאמרים ודינים המוזכרים בסעודה", עכ"ל.

וכעין זה מצינו לענין בניית סוכה במוצאי יוה"כ. דאיתא ברמ"א (או"ח סי' תרכ"ד), "המדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום הכפורים בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה", עכ"ל. וכן הוא ברמ"א (סי' תרכ"ה), וז"ל: "מצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום הכיפורים דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה". ועיין בכף החיים (סי' תרכ"ד, סעיף ל"ה) שכתב בזה"ל: "ואם קשה עליו להתחיל בעשיית הסוכה במוצאי יוה"כ מחמת התענית והתפילות, או מפני שאינו מורגל לעסוק בעשיית סוכה בעצמו מאיזו סיבה, אזי לפחות ידבר מענייני סוכה עם בני ביתו", עכ"ל. וכעין זה איתא בערוך השולחן (או"ח סי' תרכ"ד, סעיף ז') בזה"ל: "ומי שאין לו מה לעשות (בעשיית סוכה), ילמוד קצת ממסכת סוכה או מדיני סוכה ולמחרת מיוה"כ יתחיל לעשות הסוכה מיד", עכ"ל.

וכן איתא בספר עליות אליהו (עמוד פ"ה) על רבינו הגר"א זיע"א וז"ל: "וסיפר לי הרב המפורסם רבי ישראל גארדין נ"י רב בווילנא, אשר ראה כי במוצאי יוה"כ תיכף בלילה אמר הגאון נ"ע להגאון החריף מ' דוד שמואל פייגעש מווילנא הלא נכון לקבוע יחד בסוכה כמנהג העולם לכו אתי ונקיים יחד והביאו החדרה ויקח מסכת סוכה וילמדו כל הלילה המסכת סוכה וזהו היתד שקבעתי במקום נאמן אמר לו הגאון", עכ"ל. הרי לנו כי לימוד בהלכות מצוה מסוימת יש בזה כעין קיום המצוה.

•

סעיף לו

עוד בטעם הדבר שזוכים לבנים ובית חדש

להלן (ב'טעמי המצוה' הטעם החמישי) נתבאר כי מפרשים רבים (ה"ה, המהרי"ט, חת"ם, נצי"ב, רש"ר הירש, אבני נזר, ואזנים לתורה) נתנו טעם לחיוב לשלח את האם,

שהוא מפני שאין לנו לנצל לרעה מדת הרחמים שיש לאם על בנה, שאינה בורחת מחמת בני האדם הקרבים אליה, אלא נשארת בקן כדי להגן על אפרוחיה, יעו"ש. וראיתי בספר מגד יוסף עה"ת שמפרש לפי טעם זה הא דזוכים לבנים בקיום מצוה זו, וז"ל: "ונמצא שע"י קיום מצות שילוח הקן הוא מראה בצורה ברורה ביותר שהוא מבין רגשי האם לבנה וגם מתחשב בהם וממילא הוא עצמו ראוי להיות אב או אם, לכך השכר של בנים מתאים למצות שילוח הקן", עכ"ל.

ובספר מנחת עני (פרשת כי תצא) לבעל הערוך לנר כתב הטעם שזוכה לבית חדש אחר שזוכה לבנים בזה"ל: "איתא במדרש רבה (דברים כב, ו) יש מצות שמתן שכרה עושר ויש מצוה שמתן שכרה כבוד, ומה מתן שכרה של מצות שלוח הקן, שאם אין לך בנים אני נותן לך, שנאמר ואת הבנים תקח לך. וזה גם כן פירש מצוה גוררת מצוה, כי יקרא קן צפור ותקיים מצוה זו, ומתוך כך תזכה לבנים, ויהיה ביתך קטן מהכיל ותבנה בית חדש ועשית מעקה לגגיך", עכ"ל. וכעין זה כתב בספר "אזור אליהו" (פרשת כי תצא) לרבי אליהו הכהן (בעל השבט מוסר), וז"ל: "הקב"ה מזמין לו מצות שלוח הקן ששכרו בנים, ומתוך כך כי תבנה בית חדש, שכיון שזכה בבנים צריך הרחבת הגבול ומזמין לו הקב"ה בית חדש, ומתוך כך כיון שהרבה בנפשות ביתו נמשך אחריו המזונות, ומזמין לו הקב"ה שדה לזרוע, ולכך סמיך ולא תחרוש בשור ובחמור. וכשגדלים בניו צריך להלבישם משי, לכך סמיך לא תלבש שעטנז, גדילים תעשה לך, ומקיים מצות ציצית. הרי שמצוה אחת גוררת כמה מצות בהכרח, לפי שהקב"ה כדי לתת לו שכר המצוה שעשה ממשיך לו מצוה אחרת, שבאותו ענין שפורע לו יש לעשות מצוה כדפרישית וזהו מצוה גוררת מצוה", עכ"ל.

•

סעיף לז
שלוח הקן - תשובה

ואסיים חלק זה בדברי זקני רשכבה"ג מרן אדמו"ר הדברי חיים מצאנז זצוק"ל בפרשת שלוח הקן, וז"ל: "ועל דרך זה יש לפרש הפסוק (דברים כב, ז) שלח תשלח וגו', דהיינו התשובה נקרא אם (זוה"ק ויקרא טז) בלשון המושאל כמו אם שמנהגת ומשתדלת לנקות הוולד, כמו כן התשובה שנבראת קודם העולם (פסחים נ"ד, א) היא מנקה את ישראל מכל עון. ולכן תשלח האם, התשובה, וליקח הבנים, היינו הולדת המעשים טובים (ע' בראשית רבה ל, ו) שנולד מהתשובה, על פי אופנים שכתבנו: התשובה, להשיב

ולעשות עם אלו הכחות שעשה עבירות יעשה באותן האיברים וכחות מצוה וזה יקח מהתשובה", עכ"ל.

תשובות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

פרק א

תשובות מכבוד רבינו שר התורה מרן הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א לפני הדפסת הספר עבר מרן שליט"א על כל התשובות ונתן את הסכמתו להדפסתם. ובכ"ז כתב לי מרן שליט"א שראוי לכתוב שאין לסמוך על תשובותיו למעשה.

ברכה

א. שאלה:

האם יש לברך על מצות שלוח הקן?

תשובה:

אין מברכין.

פרק ב

ב. שאלה:

מדוע אין לברך על שלוח הקן?

תשובה:

יש מחלוקת הפוסקים וספק ברכות להקל.

פרק ג

ג. שאלה:

היש לומר משהו לפני שמקיים המצוה?

תשובה:

יכול לברך בלי שם ומלכות.

פרק ד

ד. שאלה:

מהו נוסח הברכה שמברך בלי שם ומלכות דהרי הדבר תלוי במחלוקת הראשונים כדהאריך רבינו בספר נחל איתן (סימן ה' ס"ג סק"א)?

תשובה:

מבואר בהקרבן נתנאל מסכת פסחים (פרק א סי' י' אות כ) כרבינו תם לפיכך יש לנהוג כך ולומר לשלח.

פרק ה

ה. שאלה:

בתורה נאמר קן בפתח ובחידושי הר"ן (חולין דף קל"ט, ב) כתב דמזה ילפינן קן מ"מ, אמנם לשון הרבה בני אדם הוא קן בצירי, האם זו טעות, וגם נפק"מ בנוסח הברכה?

תשובה:

זה אינו טעות כי לפעמים מוצאים כתוב עם פתח ולפעמים עם צירי.

פרק ו

ו. שאלה:

טבע הצפורים בזמנינו הוא שרובם עושים קניהם מתחילת הקיץ עד סופו. (ונראה שנשתנה טבעם ממה שכתבו הרשב"ם ב"ב דף פ, א, ורש"י ביצה דף י, א) ואם כן אולי הוי כמצוה הבאה מזמן לזמן, ואם כן כשמקיים המצוה ושמח מאד בעשייתו האם יש לברך שהחיינו?

תשובה:

אין מברכין.

דיני שילוח

פרק ז

ז. שאלה:

כתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ק') שלשיטת רש"י מהני לשלחה במקל וכדו', מה שאין כן לשיטת הרמב"ם צריך לאחוז ולשלח האם בידו ולא סגי לגרשה במקל וכדו'. וכתב החזון איש ביו"ד סי' קע"ה "ואין נפקותא בשילוח אם לוקחה ביד על מנת לשלחה או שמגרשה עד שתברח". האם כוונת החזון איש לפסוק רק כרש"י?

תשובה:

דעתו שגם להרמב"ם יוצא אם מגרשה במקלו.

פרק ח

ח. שאלה:

האם צריך להכות ממש את האם עם מקלו, או שיכול גם כן להכות ליד האם?

תשובה:

לפ"ד החזו"א סגי לגרשה בלי נגיעה.

פרק ט

ט. שאלה:

האם דווקא שלוקח מקל בידו ומכה ליד הקן מהני, או אפילו אם הולך להקן ובתנועתו יש קול ועל ידי זה האם בורחת קיים מצות שילוח?

תשובה:

אם הולך בקול רעש גדול כדי שעל ידי זה תברח מהני גם כן.

פרק י

י. שאלה:

האם יכול לזרוק אבן וכדו' בכדי לגרש האם?

תשובה:

יכול.

פרק יא

יא. שאלה:

שמעתי מרבינו שההולך לקיים מצות שלוח הקן "ודעתו לשלחה על ידי הכאה" ליד הקן ולא עלתה לו כי הצפור נבהלה בראותה אותו מתקרב עם המקל וברחה לפני שהצליח להכות אז לא קיים המצוה. ושאילתי הוא, האם כשמכוון בדעתו בשעת הליכה להקן שכל פעולה שיגרום לבריחת הצפור יחשב כמעשה המצוה, ומנפנף במקלו באויר מול הקן כדי לגרשה, האם יוצא על ידי זה המצוה?

תשובה:

יוצא.

פרק יב

יב. שאלה:

האם יש אפשרות לנסות לקיים מצות שילוח ע"י ידו ואם בורחת האם קודם שיתפסנה יקיים גם כן המצוה?

תשובה:

יכויין שרוצה לגרשה ע"י שמתקרב אלי' ומפחידה ואם יצליח לתפסה ישלחנה אחרי התפיסה.

פרק יג

יג. שאלה:

כתב לי רבינו שאם מכה ליד הצפור שפיר הוי שילוח ויש להקשות הרי מבואר במסכת בבא קמא (דף צ"א, א) המבעית את חברו פטור מדיני אדם, ואם אינו נוגע הצפור עם מקלו למה לא הוי כגרמא?

תשובה:

אין שייך לדיני תשלומין.

פרק יד

יד. שאלה:

הרואה חמשה קנים במקום אחד ומכוון במעשה אחד של שילוח לגרש כולם, האם נחשב לו שקיים חמשה מצוות נפרדות?

תשובה:

כן.

פרק טו

טו. שאלה:

אם רק רגלה של האם נוגעת בביצים, האם חייב בשילוח?

תשובה:

כן.

פרק טז

טז. שאלה:

הלוקח צפור בידו כדי לשלחה, ובא אחר ותפסה מידו ושלחו כדי לקיים המצוה, האם השני מקיים המצוה?

תשובה:

לא.

פרק יז

יז. שאלה:

אם דוחף האם רחוק מהקן והיא לא זזה מעצמה (מצוי בתרנגולת), האם מקיים בהכי מצות שילוח?

תשובה:

קיים.

פרק יח

יח. שאלה:

כתב החזון איש (יו"ד סי' קע"ה סעיף א') ששיעור שילוח הוי כשהצפור מסיח דעתה מקינה, אולם בתחילת סעיף ב' כותב ששיעור שילוח הוא שאם יחפוץ לתופשה לא יוכל, האם יש בזה סתירה, ומהו שיעור שילוח?

תשובה:

אידי ואידי חד שיעורא, ושיעור השילוח הוא כשעוזבת מלהיות ע"ג הביצים.

פרק יט

יט. שאלה:

אם שלח האם מהקן ונמצאת ליד הקן ממש (ולא על הבנים), האם יכול לקחת הבנים אף על פי שהיא נמצאת כל הזמן בתוך כדי תפישת ידו?

תשובה:

יכול מאחר ואיננה רובצת על הקן.

פרק כ

כ. שאלה:

אם שלח צפור מהקן שיעור שילוח, ואחר כך חזרה הצפור שיעור של כדי לתפשה, האם יכול עוד לקחת את הבנים?

תשובה:

יכול.

פרק כא

כא. שאלה:

מי שקיים בעבר פעם אחת מצוה שלוח הקן האם יכול לכבד חברו בקיום המצוה?

תשובה:

כן.

פרק כב

כב. שאלה:

באופן שאחרי ששלח האם, חזרה עוד לפני לקיחת הבנים, ושוב הלכה מכח עצמה ולא ע"י שילוחו, האם אפשר לגמור המצוה ע"י לקיחת הבנים, או שהמצוה בטלה ע"י חזרת האם?

תשובה:

לכאורה בטלה.

פרק כג

כג. שאלה:

אם יש קן על חלונו ברשות היחיד ורוצה לקיים מצות שלוח הקן, האם צריך לדקדק שיצא האם חוץ מרשותו לתוך רשות הרבים?

תשובה:

א"צ.

זכייה בביצים

פרק כד

כד. שאלה:

האם יש חיוב לקחת הביצים או האפרוחים אחרי שילוח האם?

תשובה:

אם לא לוקח לא קיים המצוה.

פרק כה

כה. שאלה:

לדעת רבינו דשלוח הקן אינו חיוב אלא אם כן רוצה לזכות בביצים, אם רוצה לזכות בביצים לא משום שהוא מעוניין לאכול אותם, אלא כדי לקיים המצוה וזוכה ואינו משתמש בהם, האם קיים המצוה לכתחילה?

תשובה:

כן.

פרק כו

כו. שאלה:

לשיטת הראשונים והאחרונים שלקיחת הבנים הוי חלק מהמצוה, השולח האם ולא עושה זכייה בהבנים האם מקיים בזה חצי המצוה?

תשובה:

לא עשה ולא כלום.

פרק כז

כז. שאלה:

הרואה קן במקום שאי אפשר לו לזכות בבנים (כגון במקום גבוה מאוד), האם יכול לשלח האם מבלי לזכות בבנים, ומקיים בזה עכ"פ המצוה לכתחילה אליבא דמקצת ראשונים ואחרונים (האבן עזרא, ספר החינוך, החות יאיר, והחכם צבי), או שיש לחוש לצער בעלי חיים?

תשובה:

מבואר ברוב ראשונים ובחזו"א שיש חיוב לזכות בבנים, לפיכך אם לא עושה זאת יש לחוש לצערבע"ח.

פרק כח

כח. שאלה:

האם יש חיוב לקיים "הבנים תקח לך" מיד אחרי ששלח האם, או שיכול לעשות זאת גם לאחר זמן, כל עוד שלא חזרה האם?

תשובה:

אין חיוב לעשות הזכייה מיד.

פרק כט

כט. שאלה:

אם קודם השילוח היה ביצה שלימה אבל בשעת השילוח נשברה הביצה ונשארו רק חלקים ממנה (כולל חלקים מהחלמון והחלבון), האם חשיב שקיים המצוה בכה"ג אם עושה זכייה במה שנשאר?

תשובה:

אולי.

פרק ל
ל. שאלה:
האם יש עדיפות לקיים המצוה כשיש שני ביצים בהקן, או שיכול לקיים המצוה לכתחילה אפילו בביצה אחת?

תשובה:

אין נפק"מ.

פרק לא
לא. שאלה:
אחר ששלח הצפור, האם מספיק שלוקח רק ביצה אחת או אפרוח אחת ומשאיר האחרים?

תשובה:

מספיק.

פרק לב
לב. שאלה:
שלח האם ולא לקח כל הביצים, היכול אדם אחר לקיים המצוה כשחוזרת האם על הביצים שנשארו?

תשובה:

יכול.

פרק לג
לג. שאלה:
מי שאינו יכול להגיע לקן לשלח האם, היכול לעשות שליח שיגרש האם בעבורו ויהיה נחשב כמצוותו?

תשובה:

צ"ע.

פרק לד
לד. שאלה:
היכול להחזיר הביצים והאפרוחים להקן אחרי שהחזיק בהם, או שהוא חסרון בהמצוה?

תשובה:

יכול.

פרק לה
לה. שאלה:

אם הנ"ל אינו חסרון בהמצוה האם בכ"ז יש מעלה לקחתם לאכילתו?

תשובה:

א"צ.

פרק לו

לו. שאלה:

משמע מהזוהר הק' דטעם המצוה שיהיה לצפור צער גדול, לפי זה האם קיים המצוה לכתחילה לדעת הזוהר אם אחרי שעושה זכייה בהבנים מחזירם להקן?

תשובה:

כן.

פרק לז

לז. שאלה:

האם מותר להחזיר אפרוחים להקן ולהשאירם בלא אוכל ואולי ימותו ברעב?

תשובה:

מותר.

פרק לח

לח. שאלה:

השולח האם כדי לקחת הביצים, היש איסור לאדם אחר לקחתם מטעם שמפסיד מצותו של חברו, או מטעם עני המהפך בחררה או שניהם?

תשובה:

נכון.

פרק לט

לט. שאלה:

בחידושי הר"ן (חולין דף ק"מ, ב) וכן בברכי יוסף בשם ספר דינא דחיי, שאע"פ שנוצר בביצה אפרוח ואסורין באכילה, אלא "שאם היה יכול לשום הביצים תחת עוף אחר חייב לשלח". אם נתקל בביצה שהתחילה להירקם או אפרוח שעדיין אינו ראוי לשחיטה, האם צריך להניח בפועל ממש תחת עוף אחר בכדי לקיים המצוה, או מספיק שהיה יכול להניח כפשטא לישנא דהר"ן ואע"פ שאינו בפועל מניח?

תשובה:

מספיק שהי' יכול.

פרק מ

מ. שאלה:

ביצה שאם היה מחזיר אותו אחרי השילוח לתחת האם או לתחת עוף אחר היה יכול לצאת ממנו אפרוח, היכול לקיים בו מצות שילוח אע"פ שכרגע הוא מרוקם ואסור באכילה?

תשובה:

כן.

פרק מא

מא. שאלה:

בשו"ע חו"מ (סי' קצ"ח, סעיף ב) יש שני דעות בהמחבר שהגבהה צריך או טפח או ג' טפחים, ומבואר בהנתיבות שהמחלוקת הוא רק כשהחפץ יוצא חוץ מידו. לפי זה אם יש אפרוחי יונים שהם גדולים שבולטים חוץ מידו, האם צריך לדקדק להגביהה ג' טפחים?

תשובה:

נכון צריך לעשות קנין כדין.

ביצים מוזרות

פרק מב

מב. שאלה:

הרוצה להיות בטוח שקיים המצוה האם רצוי לברר שיש גם כן זכר כדי לדעת שהביצים אינם מוזרות?

תשובה:

הולכין אחר הרוב.

פרק מג

מג. שאלה:

הלוקח אם על הביצים, האם מלקין אותו אע"פ שלא יודעים אם הם מוזרות?

תשובה:

אפשר שהולכים אחר הרוב.

פרק מד

מד. שאלה:

יש לעיין האם סגי באפשרות הנ"ל שהולכים אחר הרוב להחשיבו כהתראת וודאי?

תשובה:

יתכן.

חצר המשתמרת

פרק מה

מה. שאלה:

מה נקרא חצר המשתמרת לענין שלוח הקן?

תשובה:

שדרך בנ"א לשים שם חפציהם בלי פחד מגנבה.

פרק מו

מו. שאלה:

כתב רש"י בקידושין (דף מ"ד, ב) דסתם חצר המשתמרת על פי הבעלים שגדרה סביב ופותח ונועל. והמקנה אומר שצריך שתהיה נעולה ומפתח בידו. אולם הנתיבות אומר דכל שיש מחיצות סביב אף שאינה נעולה במנעול נקראת משתמרת. איך יש לנהוג בנוגע למצות שלוח הקן?

תשובה:

זה אינו תלוי במנעול אלא שזה תלוי אם נכנסים ויוצאים אין זה חצר המשתמרת.

פרק מז

מז. שאלה:

לפני שהאם הטילה הביצים בחצר המשתמרת האם צריך להפקיר בכדי לקיים מצות שלוח הקן או מספיק שמכוון שאינו רוצה לקנות הקן ואע"פ שאינו מפקיר?

תשובה:

אם מכוון שאינו רוצה לזכות בהם לפני שהטילה הביצים יכול לקיים המצוה.

פרק מח

מח. שאלה:

מה צריך לכוון שלא לקנות בכדי שיכול לקיים המצוה?

תשובה:

העיקר צריך לכוון שלא לקנות הביצים אבל יכוון ג"כ שלא לקנות את האם.

פרק מט

מט. שאלה:

אחר שהטילה האם את הביצים בחצר המשתמרת, היכול להפקיר האם והביצים בכדי שיוכל לקיים מצות שלוח הקן?

תשובה:

כן.

פרק נ

נ. שאלה:

הבנתי דעת רבינו דדין מזומן תלוי בקנין ובעלות של כל התורה. וכל עוד שלא קנה הביצים אינו נחשב מזומן, ולכן לפני שהטילה ביצים בחצירו סגי בזה שיגלה דעתו שאין רצונו שחצירו יקנה בשבילו (וזה לכאורה אינו כהפקר שצריך ג' לכתחילה). ולפי זה אפשר דבאופן שמוכח כוונת בני אדם כגון בזמן הזה שאין רצונם שחצרם יזכה בשבילם אין צריך כוונה מיוחדת בכלל. אמנם אם חצירו זכה בשבילו נחשב כבר מזומן ובזה צריך להפקיר (בפני ג' לכתחילה) ומועיל ההפקר להחזירו ולהחשיבו לאינו מזומן, האם זה נכון?

תשובה:

נכון.

פרק נא

נא. שאלה:

גגות שלנו שהן משותפות לכל השכנים, האם נחשבים כחצר שאינה משתמרת לגבי שלוח הקן, מכיון שיכול כל אחד לעלות שם, אע"פ שבדרך כלל לא עולים?

תשובה:

אין זה חצר המשתמרת.

פרק נב

נב. שאלה:

השוכר בית יכול להפקיר או רק בעל הבית יכול?

תשובה:

צריכים להפקיר האם והביצים ולא הרשות, ובגלל שהשוכר זוכה בהם יכול להפקירם ולקיים אחרי זה המצוה.

פרק נג

נג. שאלה:

תנן בב"מ (דף כ"ה, ב) מצא בגל ובכותל ישן הרי אלו שלו, וכתבו תוס' והרמב"ם דדבר שלא ימצאנו לעולם אין חצירו קונה לו. לפי זה אם הקן נמצא בחצר במקום שלא יגיעו אליו הבעלים דלכאורה לא קונה אותו, היכול לקיים מצות שלוח הקן?

תשובה:

לא צריכים לזה כיון שהיום לא משתמשים עם הביצים וגם הצפורים מלכלכים את רשותו ואין ברצון סתם אדם לזכות בהם ממילא אין חסרון של מזומן, כי חצרו קונה לו משום שהוא זכות לו ופה אין ברצונו לקנות אותם.

פרק נד

נד. שאלה:

לפי הנ"ל אם יש לו קן בחצרו המשתמרת בזמן הזה, האם יכול לקיים המצוה בלי שיפקיר מקודם?

תשובה:

אם הוא בן אדם שאין הוא רוצה לזכות בהביצים אינו צריך להפקיר.

פרק נה

נה. שאלה:

גן ציבורי שנמצא בו קן על אילן גבוה שצריך סולם לעלות, האם חשיב חצר המשתמרת או לא, וי"ל דהבעלים של הגן רוצים בצפורים ובביצים. היכול לקיים מצות שלוח הקן?

תשובה:

אין זה חצר המשתמרת.

פרק נו

נו. שאלה:

באופן הנהוג בחו"ל שאנשים הולכים בקיץ למחנות, ויש בכל מחנה הרבה משפחות אם נמצא קן במקום זה היכול לקיים המצוה?

תשובה:

אין זה חצר המשתמרת.

פרק נז

נז. שאלה:

אם יש קן בחצר המשתמרת של גוי והוא נותן רשות לעשות המצוה בחצרו, היכול לקיים המצוה?

תשובה:

צריך לשאול אותו אם אינו צריך הביצים והאפרוחים, וג"כ שנותן רשות לקחתם.

פרק נח

נח. שאלה:

הרואה קן צפור בחצר שאינה משתמרת של חברו (כגון בגינה פרטי שלפני הבית) האם יכול ליכנס לשם לקיים מצות שלוח הקן מבלי לשאול רשות מהבעל הבית, או שמשום שבעל הבית מסתמא רוצה לקיים המצוה בעצמו צריך לבקש ממנו רשות לפני שמקיימה?

תשובה:

מסתבר שצריך רשות מבעה"ב.

פרק נט

נט. שאלה:

המקיים המצוה בחצר המשתמרת האם צריך לעשות זכייה בהביצים בידים?

תשובה:

אם זה חצר המשתמרת והבע"ב אינו ניחא לזכות בצפורים, אינו צריך לעשות זכייה בידים בביצים אחר שגירש האם. אלא יכול לבקש מבעל החצר שיכוון לזכות בשבילו ומשום שהוא משתמר אז זכתה לו ויצא המצוה.

מזומן

פרק ס

ס. שאלה:

המפקיר אווזין ותרנגולים שקננו בביתו, ויוני הרדסיאות, היכול לקיים בהם מצות שלוח הקן?

תשובה:

יכול.

פרק סא

סא. שאלה:

המפקיר תרנגולים שבלול האם יכול לקיים בהם מצות שלוח הקן?

תשובה:

כן.

פרק סב

סב. שאלה:

האם כמה אנשים יכולים לקיים המצוה באותו קן, וכיצד יעשו?

תשובה:

יכול לשלוח האם ולזכות בביצים, ואח"כ יכול להפקיר הביצים ולהחזירם, וכשחוזרת האם יכול חברו ג"כ לקיים המצוה. וזה יכול לעשות אפילו מאה פעמים. אולם טבע הצפורים אחרי שעושים ככה פעם או פעמיים, הם אינם חוזרים.

פרק סג

סג. שאלה:

לאחר ששלח האם וזכה בבנים ורוצה להפקיר הבנים ולהחזירם להקן כדי שיוכל לקיים המצוה עוד פעם, בפני כמה אנשים צריך להפקיר?

תשובה:

בדיעבד טוב לפני אחד אבל לכתחילה צריך להפקיר בפני שלושה.

פרק סד

סד. שאלה:

אם אחרי שזוכה בביצים ומפקיר בכדי לקיים המצוה עוד הפעם, כשהוא מפקיר האם צריך לומר איפה נמצא הקן?

תשובה:

יכול לומר שנמצא בביתו ומפקירו.

פרק סה

סה. שאלה:

אם הקן היה ברשות הרבים וחושש לומר להשלשה שהוא מפקיר לפניהם מחשש שאחד מן השלשה יקיים המצוה לפני שהוא יקיים אותו בפעם השניה, האם אפשר לא לומר איפה שנמצא הקן?

תשובה:

צריך לומר להם איפה הקן נמצא.

פרק סו

סו. שאלה:

הרוצה להפקיר הבנים אחר שזכה בהם בכדי לקיים מצות שלוח הקן פעם נוספת, האם יכול להפקיר בפני אשתו ובניו דהרי איתא בדרך אמונה (כרך ד הלכות שמיטה ויובל פרק ז ציון ההלכה ל) בענין ביעור שביעית, שדעת תשובת מהרי"ט (סי' פ"ה) שיכול להפקיר בפני בני ביתו, אמנם מובא שם פוסקים הסוברים שלא מהני בפני אנשי ביתו, איך יש לנהוג כשמפקיר בשלוח הקן?

תשובה:

מי שרוצה לצאת כל הדעות לכתחילה יפקיר בפני ג' כשרים.

פרק סז

סז. שאלה:

הרוצה להפקיר בכדי לקיים המצוה עוד פעם כנ"ל, האם יכול להפקיר בשבת?

תשובה:

מובא בהגהות רע"א (או"ח סי' י"ג), ובתשובותיו (סי' קע"ד) שלא יפקיר בשבת.

פרק סח

סח. שאלה:

ראיתי בדרך אמונה (כרך א הלכות מתנות עניים פרק ז סעיף קטן צ), שמביא הפתחי תשובה בשם תשובת הבית יוסף שיכולה האשה לתת צדקה מועטת בלי רשות בעלה משום שלדבר מצוה מסתמא אין הבעל מקפיד עליה. האם אפשר לומר כעין סברא זו

לגבי שלוח הקן, ולכן אשה ששלחה האם וזכתה בהבנים הוי הקנין לעצמה, ולא אמרינן בזה מה שקנתה אשה קנה בעלה?

תשובה:

כן.

פרק סט

סט. שאלה:

אשה שזכתה בבנים כנ"ל האם יכולה לבקש מבעלה להיות שלוחה להפקיר בעבורה הבנים בכדי שיהיה אפשרות לקיים המצוה פעם נוספת?

תשובה:

במ"ב סי' תל"ד סקמ"ו כתב שא"א להפקיר ע"י שליח?

שובך

פרק ע

ע. שאלה:

האם אפשר לעשות שובך כדי לקיים מצות שלוח הקן?

תשובה:

כן.

פרק עא

עא. שאלה:

האם מותר להניח השובך בתוך ביתו שהרי כתוב בספר חסידים וגם מובא מהאריז"ל שלא לגדל תורים ובני יונה בתוך ביתו, או כיון שאין כוונתו לגדלם אלא למצוה יכול לבנותה?

תשובה:

אם עושה זאת משום מצוה אין לחוש.

פרק עב

עב. שאלה:

כתב לי רבינו שיכול לבנות שובך ולקיים אחרי זה מצות שלוח הקן. היכול להניח פירורי לחם על הרצפה בצלחת (כי זה מועיל להביא הצפורים לרשותו) אולם על פי רוב קצת מהלחם מתפזר מחוץ להצלחת ע"י הרוח, היש בזה איסור?

תשובה:

אין איסור.

פרק עג

עג. שאלה:

שמעתי מרבינו שהיום סתם אדם בחזקת שאין ברצונו לזכות בהצפורים, לפיכך אין החצר קונה אותם. אם עושה שובך רק כדי לקיים מצות שלוח הקן, ודעתו בבניתו אינו לקנות האם והביצים, האם צריך להפקיר?

תשובה:

אם כיוון רק לשם מצוה אינו צריך להפקיר.

פרק עד

עד. שאלה:

האם מותר להלכה להחזיק בביתו עופות טמאים כגון תוכים וכדו' אם נהנה מקולם או ממראיתם?

תשובה:

כמדומה שע"פ קבלה אין להחזיק.

פרק עה

עה. שאלה:

האם מותר להחזיק עופות טמאים כדי ללמוד וללמד בהם הסימנים?

תשובה:

להתלמד מסתבר שמותר.

פרק עו

עו. שאלה:

אם נתן קופסא ברשותו של אחרים ובא צפור ועשה קן בתוכה, האם זה נקרא מזומן או לא?

תשובה:

תלוי אם כליו של לוקח ברשות מוכר קונה.

פרק עז

עז. שאלה:

מי שיש לו לול של תרנגולים ולא הפקירו והוא מזומן אצלו, האם יכול לקחת אם על הבנים?

תשובה:

יכול.

שותפות ושליחות

פרק עח

עח. שאלה:

שנים ששולחים, האם שניהם מקיימים מצוה שלמה או חצי מצוה?

תשובה:

לכאו' חצי מצוה.

פרק עט

עט. שאלה:

כתב לי רבינו שהעושה מצוה בשותפות ה"ה מקבל חצי מצוה, וק"ל הרי באוכל חצי כזית מצה וכיו"ב ישנו מחלוקת אם מקבל חצי מצוה (מובא בשערי תשובה או"ח סי' תע"ה), אם כן איפה חזינן מושג כזה לכו"ע?

תשובה:

שם אין אכילה בפחות מכזית.

פרק פ

פ. שאלה:

מה החילוק בין מצוה הנעשית בשותפות שכתב לי רבינו שכל אחד מקבל רק חלק מהמצוה, לעברה הנעשית בשותפות ששניהם עוברים על עברה שלימה?

תשובה:

לפעמים ג"כ בעברה כן לפי הענין.

פרק פא

פא. שאלה:

מתי יש עברה הנעשית בשותפות שכל שותף עובר רק על חלק מעברה ולא עברה שלימה?

תשובה:

הכהו י' בנ"א בי' מקלות.

פרק פב

פב. שאלה:

הלוקח האם כדי לשלחה ונותן אותה ביד חברו כדי שהוא ישלח אותה בשליחותו, האם מקיים בהכי המצוה, או אדרבה שהוא עובר בהלאו?

תשובה:

יתכן ששולחו כמותו.

פרק פג

פג. שאלה:

לאחר ששלח הצפור האם יכול לעשות שליח לזכות בשבילו בביצים, ומה צריך השליח לכוון?

תשובה:

יכול לעשות שליח לזכות, וכשיגיע לביצים יכוון לזכות בהם בשביל חברו.

קודם המצוה

פרק פד

פד. שאלה:

האם מותר לחתוך כנפי הצפור לפני שהיא רובצת על הקן כדי שיהיה נח לתפשה אחר כך?

תשובה:

אין לעשות כן.

פרק פה

פה. שאלה:

כתב לי רבינו שאין לחתוך כנפי הצפור אפילו לפני שהיא יושבת על הקן, מה הטעם בזה, הרי הוא שלא בשעת מצוה?

תשובה:

גורם להפקיע מצוה ובעידן ריתחא ענשינן.

פרק פו

פו. שאלה:

הרואה קן של צפור ואינו יודע אם אלו הם צפורים כשרים, היכול לשלח ולזכות בהביצים מספק (ובוודאי שלא יאכל אותם מספק) או שיש חשש צער בעלי חיים?

תשובה:

אין חשש.

פרק פז

פז. שאלה:

מי שלקח צפור ושם אותה על קן בידים, האם מקיים המצוה במה ששלחה אותה משם, או שהצפור צריך להיות רובץ לבד?

תשובה:

מסתבר שמקיים אחר שיעזבנה מידו ותשאר רבוצה.

פרק פח

פח. שאלה:

כשהאם מאכיל הבנים מפיה, היכול לקיים המצוה אז, או שצריך שהכנפים גם כן יגעו בהם?

תשובה:

ג"כ נגיעה.

פרק פט
פט. שאלה:

בספר שיח השדה (קונטרס הליקוטים סי' ט) מבואר דשיטת הרבה ראשונים ואחרונים שמצות שלוח הקן אינו חיוב, אא"כ רוצה לזכות בהביצים. האם לפי שיטות אלו יש ענין לחפש לקיים מצות שלוח הקן אע"פ שהוא פטור מדינא?

תשובה:

ע"פ קבלה יש ענין.

פרק צ
צ. שאלה:

לפי הראשונים והאחרונים הנ"ל, הרואה קן צפור ואינו מקיים המצוה, האם יש חשש שיקבל עונש בעידנא דריתחא?

תשובה:

לא.

פרק צא
צא. שאלה:

איתא בספר ארחות יושר בפרק שמחה של מצוה בשם ר' חיים ויטאל, "צריך לחפש אחריהם ולעשותם" וקאי על שלוח הקן, האם החזון איש חולק על זה?

תשובה:

לא חולק.

פרק צב
צב. שאלה:

הרואה קן צפור ואין לו צורך בביצים, כבר כתב רבינו בקונטרס הליקוטים שאין חיוב לקיים המצוה. האם בכ"ז יש להדר לקיים המצוה אפילו אם כבר קיים מצוה זו פעם אחת בחייו?

תשובה:

יתכן.

פרק צג
צג. שאלה:

בקונטרס קרני חגבים (סי' א) מובא שלדעת הרמב"ם מקיים מצות עשה של "וכל צפור טהורה תאכלו" כשבודק בכדי לאכול מאותו מין. האם קיים העשה לדעת הרמב"ם כשמברר הכשרות של צפורים לצורך מצוה כגון לטהרת מצורע או שלוח הקן, או רק לצורך אכילה?

תשובה:

צ"ע.

קיום המצוה במקומות וזמנים מסוימים

פרק צד

צד. שאלה:

קן הנמצא בתוך בית הכסא, האם שרי הדבר לקיים מצות שילוח בעודו עומד בתוך הבית הכסא?

תשובה:

לכאורה אפשר לקיים.

פרק צה

צה. שאלה:

מהנימוקי יוסף ומפירוש ר"י מלוניל משמע שיש לאפרוחים דין מפריחים רק כשהם יודעים לחפש אוכל מכח עצמם. לפי זה מה הדין כשהאפרוחים יודעים איך לעוף אבל האם עדיין נותנת להם אוכל?

תשובה:

אין חייב.

פרק צו

צו. שאלה:

ראיתי מובא בשם ספרי קבלה שספירת העומר אינו זמן לקיים מצות שלוח הקן. מה הדין אם רואה קן בזמן ספירת העומר?

תשובה:

אפשר לקיים.

פרק צז

צז. שאלה:

הרואה קן צפור בתשעה באב ויודע שאם יקיים המצוה יהיה שמח מאד, האם רצוי לחכות עד אחר תשעה באב או שיכול לקיים?

תשובה:

אין איסור לקיים מצות בתשעה באב וכמו שיכול לתת צדקה לעני יכול לקיים מצות שלוה"ק בתשעה באב.

פרק צח

צח. שאלה:

בגגון הבולט מבית כנסיה של גוים ונמצא קן על אותו גגון, היש לקיים בזה מצות שלוח הקן?

תשובה:

לא.

פרק צט

צט. שאלה:

אם הגגון המחובר לכנסיה אינו חצר המשתמרת ולכאורה אין החסרון של הגמרא במסכת עבודה זרה (דף מ"ב, ב) כי הכנסיה אינו קונה הביצים, היכול לקיים המצוה?

תשובה:

לא יקיים כי הוא דבר המאוס למצוה.

פרק ק

ק. שאלה:

קן הנמצא בבית הכנסת על גבי מזגן או פלורוסנט וכדומה, והוא גבוה מאד, עד שאי אפשר להגיע אליו אלא על ידי סולם ארוך במיוחד, האם חשיב שנמצא בחצר המשתמרת וממילא יהיה תלוי במחלוקת הראשונים המובאת במשנה ברורה (סי' קנ"ד סעיף קטן נ"ט) אי יש יד להקדש?

תשובה:

אין זה חצר המשתמרת.

פרק קא

קא. שאלה:

הרואה קן תוך ד' אמות של קבר בבית הקברות, היש איסור לקיים שלוח הקן משום לועג לרש?

תשובה:

לא.

קיום המצוה בשבת

פרק קב

קב. שאלה:

אם רואה קן בשבת, לקחת האם בידים פשיטא שאסור משום מוקצה. אבל לשיטת החזון איש שיכול לגרש האם עם מקל או על ידי זריקת דבר (שאינו מוקצה) האם יש אפשרות לקיים המצוה בשבת?

תשובה:

אין לעשות בשבת.

פרק קג

קג. שאלה:

לפי שיטת החזון איש למה אין לקיים שלוח הקן בשבת?

תשובה:

משום שבערב שבת היתה האם רובצת על הביצים ואז היה אסור לזכות בהם ממילא יש להם שם מוקצה.

פרק קד

קד. שאלה:

האם יכול לשלח האם בשבת על ידי הכאה במקל (ובלי לתופסה) ויעשה זכייה בהבנים במוצאי שבת?

תשובה:

מסתבר שאין יכול לעשות זה בשבת וצ"ע.

פרק קה

קה. שאלה:

כשהולך בהרחוב בשבת האם יש איסור של הכנה משבת לחול להסתכל אם נמצא קנים בכדי לקיים המצוה במוצאי שבת?

תשובה:

להסתכל אין איסור.

מדרש

פרק קו

קו. שאלה:

כתב בספר החינוך אמרו ז"ל שהאדם זוכה לבנים בשכר מצוה זו וכו'. ודקדקו הדבר לפי הדומה מאמרו "שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך" כלומר בנים תקח לנפשיך. וקשה דבגמרא חולין (דף ק"מ, א) ילפינן מהאי קרא תקח לך ולא לכלביך?

תשובה:

דרשה זו במדרש.

פרק קז

קז. שאלה:

אם האשה רוצה לזכות בברכה של 'ואת הבנים תקח לך', האם צריכה היא בעצמה לקיים המצוה, או שבעלה יכול לקיים ויזכו בברכה?

תשובה:

הבעל יכול.

פרק קח
קח. שאלה:
מי שאין לו בנים, האם יש ענין לקיים שלוח הקן כמה פעמים עד שיזכה לבנים, או שיספיק בפעם אחת?
תשובה:
אולי מספיק פ"א.

פרק קט
קט. שאלה:
האם הסגולה של שלוח הקן הוא אפילו למי שיש לו בנים ורוצה לזכות ליותר?
תשובה:
כן.

פרק קי
קי. שאלה:
קטן החולה רח"ל שמקיים שלוח הקן האם יקבל הסגולה של אריכות ימים?
תשובה:
קטן אינו בר חיובא אבל מצוה איכא, ממילא מקבל הסגולה של אריכות ימים.

פרק קיא
קיא. שאלה:
גדול שכבר קיים שלוח הקן האם יכול לתת לקטן לקיים המצוה?
תשובה:
יכול כי גם לקטן יש מצוה.

פרק קיב
קיב. שאלה:
איתא במדרשים בפרשת כי תצא, שהמקיים שלוח הקן זוכה "לבנים". האם הכוונה לבנים זכרים', או הכוונה הוא לילדים ונכלל ג"כ נקבות?'
תשובה:
מסתמא ה"ה לנקבות.

פרק קיג
קיג. שאלה:
האם יש סגולה לסבא לקיים שלוח הקן בכדי שבנו או בתו יזכו לזש"ק?
תשובה:
לא נזכר.

פרק קיד
קיד. שאלה:
בדרך אמונה (הלכות מתנות עניים פרק ז') איתא שמותר לנסות הקב"ה רק בענין מעשר. ושם בציון ההלכה (אות ס"ח) איתא: ואם רואה שאינו מתעשר ידע שמן השמים יודעים שזה טובתו כ"כ מטה משה עמוד גמ"ח ח"ב פ"ח, עכ"ל. ויש לחקור עפ"ז בהא דאיתא בילקוט שמעוני דברים (רמז תתק"ל): אמר הקב"ה אם קיימתם מצות שלוח הקן אפילו היית עקר ולא מוליד חייך שאני פוקדך בבנים וכו' (ואיתא זאת גם במדרש רבה, ותנחומא). ומעתה אם אין לאדם בנים ומקיים מצות שלוח הקן האם בוודאי יזכה לבנים? או אפשר לומר ששלוח הקן הוא סגולה גדולה מאד לזכות בבנים, אולם אפשר לדמות זאת למה שכתב המטה משה הנ"ל שאם אינו זוכה לבנים זאת לטובתו?

תשובה:

אם הוא טובתו לא יתנו לו.

פרק קטו
קטו. שאלה:
איתא בספר אורחות רבנו (כרך ד' עמוד כ"ט) בשם כת"ר שליט"א, שהמשתדל לקיים שלוח הקן ולא עלתה בידו כגון ששלח האב ולא האם, מ"מ מקבל הסגולה של "ואת הבנים תקח לך" האם ה"ה אם לומדים הלכות שלוח הקן מקבל גם כן הסגולה?

תשובה:

אולי מהני מטעם כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה.

פרק קטז
קטז. שאלה:
האם יש איסור לאשה משום גדרי צניעות לעלות על סולם ברשות הרבים כמו שמצינו שכתב רבינו אפרים בפירושו על התורה (פרשת כי תצא) בזה"ל: כי יקרא וכו' וסמיך ליה לא יהיה כלי גבר על אשה, אם יראו איש ואשה קן צפור יעלה האיש שלא יבוא לידי הרגל עבירה?

תשובה:

לא מצינו בפוסקים.

פרק קיז
קיז. שאלה:
איתא באבות דרבי נתן (פרק כ"ה) בזה"ל: בן עזאי אומר וכו' אם עשית מצוה אחת ואין אתה דואג ממנה, מאותה מצוה סוף שהיא גוררת מצות הרבה וכו'. ויש לחקור בנוגע

לשלוח הקן שמבואר במדרש שמשום מצוה גוררת מצוה יזכה לבית חדש, כרם, בגדים נאים, אשה ובנים. מי שקיים המצוה ומצטער שעשה, האם יש לחוש שלא יזכה למה שהבטיחו חז"ל?

תשובה:

אם מצטער בעשייתו לא יזכה.

פרק קיח

קיח. שאלה:

מי שבא לידו מצות שלוח הקן בפעם הראשונה, היכול לכבד בה את חברו הזקוק לברכה כמו שכתב בילקוט שמעוני 'אם קיימתם מצות שלוח הקן אפילו היית עקר ולא מוליד חייך שאני פוקדך בבנים', או צריך קודם לקיים בעצמו?

תשובה:

צריך לקיים מקודם כי אם יכבד חברו יש מה כעין ביזוי מצוה אלא יקיים בעצמו ואח"ז יכול לכבד חברו.

פרק קיט

קיט. שאלה:

כתב לי רבינו שאחרי ששלח האם יכול למנות שליח לזכות בעבורו בביצים. האם יכוון השליח שעושה זכייה לחבירו? או עדיף שיכוון השליח שאין ברצונו לזכות בהביצים כלל, ואחרי זה יתן הביצים ביד המשלח, והמשלח יעשה זכייה בהם?

תשובה:

היינו הך.

שילוח האם וזכייה בבנים

פרק קכ

קכ. שאלה:

שלח האם וראה שני ביצים בקן, האם יכול להרים רק ביצה אחת, [בכדי שחבירו יוכל לקיים המצוה בביצה השניה], או שצריך לזכות בשני הביצים כדי לקיים המצוה באופן דלכתחילה?

תשובה:

אין נפק"מ בזה.

פרק קכא

קכא. שאלה:

הגביה רק ביצה אחת מתוך הקן, ולא זכה בשאר הביצים שהיו בקן, האפשר לכתחילה לקיים המצוה בשאר הביצים שבקן?

תשובה:

כן.

פרק קכב

קכב. שאלה:

מי שהרים ביצי קן צפור לפמי ששלח האם [בזמן שהאם לא היתה רובצת על הקן], ולא כיוון בדעתו לקנות אותם, האם אמרימן שזכה בהם משום שהגביה אותם בידו, וצריך להפקירם בכדי לקיים המצוה?

תשובה:

זכה בהם רק אם כיוון לקנות.

פרק קכג

קכג. שאלה:

האם לכתחילה יש לגעת בצפור או בקן על ידי המקל כדי להבריח האם?

תשובה:

לא מסתבר.

פרק קכד

קכד. שאלה:

אם היה קן על גבי אילן, ונענע האילן ומחמת כן נפלו הביצים שבקן בעוד האם רובצת עליהן, האם עובר על הלאו של 'לא תקח האם על הבנים'? [כדאיתא בשיטה מקובצת (ב"מ דף ק"ב ע"א) בשם הראב"ד שאם לוקח הביצים קודם ששולח האם עובר על לאו]?

תשובה:

אין עובר כי לא כיוון ליטול.

פרק קכה

קכה. שאלה:

קן הנמצא במקום גבוה [וחושש להגיע אליו מחמת סכנה], לאחר שקיים הישראל המצוה ושלח האם על ידי מקל וכדומה, היכול הישראל למנות גוי לזכות בבנים עבורו?

תשובה:

גוי אין נעשה שליח.

פרק קכו

קכו, שאלה:

באופן הנ"ל, לאחר שקיים הישראל המצוה ושלח האם על ידי מקל וכדומה, היכול הישראל לבקש מגוי להוריד הבנים עבורו ויזכה בהם הישראל?

תשובה:

כן.

פרק קכז

קכז. שאלה:

מי ששלח את האם ועשה קנין בבנים, האם יש מעליותא להחזיקם בביתו ולהראותם לאנשים?

תשובה:

צריך שיזכה בהם ולא יותר.

פרק קכח

קכח. שאלה:

מי שיש לפניו שני קנים, באחד יש אפרוחים ובשני יש ביצים, האם יש להעדיף אחד מהקנים?

תשובה:

אין נפק"מ.

פרק קכט

קכט. שאלה:

מי ששלח את האם בחצר שלו שאינה משתמרת אבל הוא עומד ליד חצירו, היכול לכוון שחצירו תזכה בבנים ויקיים בזה 'הבנים תקח לך'?

תשובה:

כן.

פרק קל

קל. שאלה:

אדם שקיים שלוח הקן בחצר של חבירו שאינה משתמרת, ובעל החצר עומד בצדה, האם יכול בעל הבית לכוון שתזכה חצירו בבנים עבור חבירו?

תשובה:

יכול.

פרק קלא

קלא. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א כי מי ששלח את האם בחצר שלו שאינה משתמרת אבל הוא עומד ליד חצירו, אזי יכול הוא לכוון שחצירו תזכה בבנים ויקיים בזה 'הבנים תקח לך'. ושאלתי עתה, לענין מי שגר בבנין משותף לכמה שכנים, ומקיים שלוח הקן במקום שאינו משתמר, האם אחר ששלח האם מספיק שעומד הוא לבדו בצידו ומכוון שיזכה חצירו, או צריך שכל השכנים בבנין יהיו עומדים בצידו איתו?

תשובה:

יתכן שסגי במה שהוא עומד.

פרק קלב

קלב. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א שבחצר שלו שאינה משתמרת והוא עומד ליד חצירו, שיכול לכוון שחצירו תזכה בבנים ויקיים בזה 'הבנים תקח לך'. ושאלתי עתה, האם צריך בעל החצר בעצמו לעמוד בצד החצר לשמרו, או דלמא יכול לעשות שליח לעמוד בצד החצר אחר ששלח האם, וגם בזה חשיב משתמרת?

תשובה:

יכול לעשות שליח.

פרק קלג

קלג. שאלה:

באופן הנ"ל, האם יכול בעל החצר למנות חבירו להיות שלוחו לעמוד בצד חצירו שאינה משתמרת, לפני מעשה השילוח?

תשובה:

כן.

פרק קלד

קלד. שאלה:

אם היו ששה ביצים בקן, ושלח האם ורוצה לזכות בביצה אחת בלי להגביה אותה, ע"י קנין חצר (ואפילו בחצר שאינה משתמרת כגון שעומד בצידה). האם צריך לפרט איזו ביצה רוצה לקנות דהיינו שיאמר 'ביצה שבצד צפון' וכדומה, או דלמא מספיק לומר 'ביצה אחת מן הששה'?

תשובה:

יש לפרט.

פרק קלה

קלה. שאלה:

מי ששלח את האם וקשה בשבילו לעלות על סולם לזכות בהבנים האם אפשר לכתחילה למנות שליח לזכות בביצים בעבורו?

תשובה:

שלוחו של אדם כמותו.

פרק קלו

קלו. שאלה:

האם יש ענין של 'מצוה בו יותר מבשלוחו' גם בלקיחת הבנים?

תשובה:

לא.

פרק קלז

קלז. שאלה:

למה לא אומרים גם בלקיחת הבנים 'מצוה בו יותר מבשלוחו', הרי הוי חלק מהמצוה?

תשובה:

אינה מצוה רק מחייב.

פרק קלח

קלח. שאלה:

אם שלח את האם וזכה בבנים והחזירם להקן ברשות הרבים, האם משום שהחזיר הבנים להקן ברשות הרבים אמרינן שיש בזה אומדנא שהפקיר אותם, ויכול חבירו לקיים המצוה אחריו (כגון שלא הספיק המשלח הראשון להפקיר)?

תשובה:

לכאורה אפשר.

פרק קלט

קלט. שאלה:

באופן ששלח את האם וזכה בבנים והחזירם להקן בחצר שאינה משתמרת, מצאנו שכתב רבי יעקב עמדין זצ"ל בספרו לחם שמים על המשניות (חולין פרק י"ב משנה א'), בזה"ל: "שקננו בפרדס, נראה לי כהאי גוונא דהוי"ל חצר שאינה משתמרת, אפילו הוגבהה האם מעליהם ואפילו שלחה, אם חזרה חייב לשלח אף מאה פעמים. דבחצר שאינה משתמרת בעינן תרתי, עומד בצד שדהו, ואומר זכתה לי שדי. משום הכי כל כמה דלא לקח הבנים ולא אמר מידי אכתי לא קנינהו ולא מזומן נינהו (ועיין בשו"ע חו"מ סי' רס"ח). ושמא אפילו באמירה בעלמא, אף על גב דקני קנין גמור, לא הוי מזומן, **דמדשבק להו התם הוו להו הפקר**", עכ"ל. האם נקטינן כן להלכה שאם החזיר הבנים להקן בחצר שאינה משתמרת נחשבים הבנים כהפקר מאליהם ויכול חבירו לקיים המצוה אחריו?

תשובה:

לכאורה מהני.

פרק קמ

קמ. שאלה:

את"ל שיש אומדנא שאם השאיר הבנים בחצר שאינה המשתמרת שהרי הם הפקר מאליהם, האם יש אומדנא שהם הפקר גם אם החזיר הבנים להקן בחצר המשתמרת

(וכגון שאחד רוצה לקיים המצוה אחר שקיים חבירו המצוה ואינו יודע אם הפקירם חבירו, והבעל הבית נותן לו רשות ליכנס לחצרו המשתמרת)?

תשובה:

במשתמרת אינו הפקר.

פרק קמא

קמא. שאלה:

שלח את האם מן הקן שיעור שילוח, היכול לתפום האם לפני שלוקח הבנים?

תשובה:

מותר.

פרק קמב

קמב. שאלה:

שלח את האם מן הקן שיעור שילוח, היש ענין לאוכלה בסעודת מצוה?

תשובה:

אין ענין.

פרק קמג

קמג. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א (תשובה כ"ח) שאינו חיוב לעשות הזכייה בבנים מיד אחרי ששולח האם ויכול לעשות הזכייה גם לאחר זמן, ויש להקשות היכול לעסוק בדברים אחרים בין השילוח ללקיחת הבנים?

תשובה:

אין ראוי.

פרק קמד

קמד. שאלה:

צפור שהיא חולה ואינה יכולה לפרוח, האם אפשר לקיים המצוה במה שמגביהים אותה ומניח אותה חוץ מהקן?

תשובה:

כן.

פרק קמה

קמה. שאלה:

אם מתקרב אל הקן ומכוון שכל תנועותיו הן בכדי לשלח את האם, וברחה האם מחמת עצם התקרבותו, המקיים בזה מצות שילוח?

תשובה:

אם מכוין לזה קיים המצוה.

פרק קמו
קמו. שאלה:
אם כיוון לשלח את האם על ידי כח כחו המקיים בזה מצות שילוח?
תשובה:
מהני.

פרק קמז
קמז. שאלה:
כתב לי רבינו שליט"א (תשובה מ"ה) דהגדר של חצר המשתמרת לענין שלוח הקן הוא, 'שדרך בני אדם לשים שם חפציהם בלי פחד מגנבה'. האם הכוונה היא שהדרך להניח אפילו חפץ בעל ערך, מבלי שמפחד שיגנבו ממנו כשהולך לישון בלילה?
תשובה:
יתכן.

פרק קמח
קמח. שאלה:
לפני שהאם הטילה הביצים בחצר המשתמרת, הצריך להפקירה בכדי לקיים מצות שלוח הקן, או מספיק שמכוון פעם אחת בחייו שאינו רוצה לזכות בקנים העתידים להיות ברשותו?
תשובה:
אם מכוון שאינו רוצה לזכות בהם לפני שהטילה הביצים יכול לקיים המצוה.

פרק קמט
קמט. שאלה:
אם כיוון פעם אחת שאינו רוצה לזכות בקנים העתידים להיות בחצרו המשתמרת, ואפילו אם יעבור לגור במקום אחר, ואחרי כמה שנים עבר לדירה אחרת, היכול לקיים המצוה אפילו בחצרו המשתמרת?
תשובה.
כן.

פרק קנ
קנ. שאלה:
כתב המחבר (יו"ד סימן רצ"ב סעיף י"ג): "היתה יושבת על שני ענפי האילן והקן תחתיה, רואים כל שאילו תשמט ונופלת עליהם חייב, ואם לאו פטור", מה הדין כשיושבת רק על ענף אחד וחלק מגופה מכסה מקצת מהביצים?

תשובה:

לכאו' חייב.

פרק קנא

קנא. שאלה:

מי שקנה ביצי קן צפור ורוצה להפקירם ואינו מוצא אנשים במקומו להפקיר בפניהם, האם אפשר להתקשר לחביריו בטלפון, ולהגיד להם דרך הטלפון שהוא מפקירם?

תשובה:

כן.

פרק קנב

קנב. שאלה:

קטן ששלח האם ועשה קנין בבנים, היכול להפקירם אחר זכייתו?

תשובה:

ספק אם קטן יכול להפקיר.

פרק קנג

קנג. שאלה:

קטן ששלח האם, היכול למנות שליח לזכות בבנים עבורו, או שלא מהני שליחות לקטן בכה"ג?

תשובה:

לא מהני.

פרק קנד

קנד. שאלה:

קטן ששלח האם ואינו יכול להגיע אל הבנים כדי לזכות בהם, היכול למנות שליח להוריד הבנים עבורו ויכוון השליח לא לזכות בהם, וימסרם לקטן ויזכה בהם?

תשובה:

כן.

פרק קנה

קנה. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א (תשובה ע"ח) בענין שנים ששולחים את האם, שכל אחד מקבל חצי מצוה. ויש להקשות, היכן מצינו מושג של "חצי מצוה"?

תשובה:

אנא עבדי פלגא דמצוה (שבת קל"ג, ב).

פרק קנו
קנו. שאלה:
אם היה קן במקום הפקר וראה ראובן הקן וגמר בלבו לקיים המצוה, האם אמרינן שמחמת רצון זה זכה בקיום המצוה בקן זה משום 'עני המהפך בחררה', ויכול למנוע משמעון שראה הקן אחרי ראובן מלקיים המצוה [כגון שאינם יכולים לקיים המצוה בזה אחר זה על ידי הפקר]?
תשובה:
רק אם התחיל להתעסק בזה.

פרק קנז
קנז. שאלה:
בנידון הנ"ל, אם ראובן אומר לשמעון שכבר התחיל להתעסק במצוה, הצריך שמעון להאמינו ולהמנע מלקיים המצוה?
תשובה:
אם אמר יתכן שאין ראוי לקיים.

פרק קנח
קנח. שאלה:
מי שגר בקומה גבוהה, ומצא קן על חלונו, והחצר בקומת הקרקע שתחת החלון היא בגדר 'חצר שאינה משתמרת', האם דנין את הקן כנמצא במקום משתמר, או כנמצא במקום שאינו משתמר?
תשובה:
מסתבר שהיות שבקרקע המקום פרוץ לגנבים, אין זה משתמרת גם בקומה גבוה.

פרק קנט
קנט. שאלה:
שאלתי רבינו שליט"א בזה"ל: מי שאינו יכול להגיע לקן לשלח האם, האם יכול לעשות שליח שיגרש האם בעבורו, ויהיה נחשב כמצותו? והשיב לי רבינו שליט"א בזה"ל: צ"ע, ויש להקשות דאיתא בערוך השלחן (חו"מ סי' קפ"ב סעיף א) וז"ל: "וכן פדיון פטר חמור, ושלוח הקן ועשיית מעקה יכול לעשות שליח מטעם זה משום דברצונו הביא עצמו לידי חיוב", עכ"ל. וכן משמע מדברי רבינו שליט"א בספר נחל איתן (סי' ה סעיף י"ז) דאיתא בזה"ל: "ונראה דכל מצוה שהוא ע"י מקרה כמו שלוח הקן וכיסוי הדם ומעקה, או שאינו חיוב על איש זה, כגון במדידה שהרי לא קבעה תורה איזה דיין יצא למדוד רק ג' או ה' מב"ד הגדול וכיון שאינו חיוב דוקא על דיין זה א"א לומר שרצון התורה

שגופו יעשה מעשה המדידה רק הכוונה שהמדידה תיעשה ע"י דיינים מב"ד הגדול ועיקר המכוון הוא שיתברר ע"י המדידה", עכ"ל. ולפ"ז קשה למה לא מהני שליחות?

תשובה:

מסתברא דמהני.

פרק קס

קס. שאלה:

להשיטות דמהני שליחות במעשה השילוח של שלוח הקן, היכול למנות שליח סתם לקיים מצות שלוח הקן בשבילו, ובלי לפרט מאיזה קן לשלח?

תשובה:

יכול.

פרק קסא

קסא. שאלה:

להשיטות דלא מהני שליחות במעשה השילוח, האם אדם הנמצא חוץ לעיר יכול לקיים המצוה על ידי הדרך דלהלן: יבקש להניח הטלפון קרוב לקן, ולכשתשב האם על הקן, יצלצל הוא מחוץ לעיר כדי לגרום לשילוחה, שע"י הצלצול תבהל האם ותפרח. האם באופן זה חשיב שהשילוח נעשה מכחו ומקיים המצוה?

תשובה:

מהני.

פרק קסב

קסב. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א (תשובה ו') שאין מברכין שהחיינו כשמקיימים מצות שלוח הקן. האם יש ענין ללבוש בגד חדש כשמקיימים המצוה, וכדכתב הביאור הלכה (או"ח סי' כ"ב ד"ה קנה) דבמקום שיש מחלוקת הפוסקים אם יש לברך שהחיינו או לא, העצה להכניס עצמו לחיוב מצד אחר כגון שילבש בגד חדש וכדו'?

תשובה:

לא נהגו.

פרק קסג

קסג. שאלה:

כשהאם יושבת למעלה מן הקן על קרש קבוע בכותל, האם זה נכלל בתיקו בגמרא (ק"מ, ב) יעו"ש, או שם מדובר רק בדברים ארעאים כמו מטלית?

תשובה:

אין נפק"מ.

פרק קסד

קסד. שאלה:

ביצים שכרגע הם מרוקמים ואסורים באכילה אבל אם היו נשארים תחת האֵם היו יכולים לצאת מהם אפרוח, היכול לקיים בהם המצוה לכתחילה עכשיו משום שיכול להחזירם תחת אמם או להניחם תחת עוף אחר?

תשובה:

כן.

פרק קסה

קסה. שאלה:

אשה שרוצה לזכות באפרוחים או ביצים לאחר קיום מצות שלוח הקן, אבל הבעל מקפיד שיהיו שלו מטעם מה שקנתה אשה קנה בעלה, האם היא מקיימת מצות שלוח הקן כשתזכה בביצים?

תשובה:

קיימה.

פרק קסו

קסו. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א (תשובה ק"ב) שאין לשלח האם במקל מהקן בשבת אפילו אם יעשה הזכייה בהבנים במוצאי שבת, מה הטעם שאין לקיים המצוה באופן זה?

תשובה:

אין לעסוק במוקצה.

מסורת כשרות, ושבת שירה

פרק קסז

קסז. שאלה:

שמעתי משני שוחטים זקנים שבאו מפולין שיש מסורת כשרות ברורה על עוף המכונה בפי העם "שליו", והעידו כי הם היו שוחטים ה"שליו" להרבה יראים ושלמים, האם אפשר לסמוך על דבריהם ולאכול ה"שליו"?

תשובה:

יש לברר היטב.

פרק קסח

קסח. שאלה:

האם יש חיוב להכיר כל הבהמות, ועופות וכו', מהא דכתיב 'והבדלתם'?

תשובה:

יתכן שסגי שיודע השמות.

פרק קסט
קפט. שאלה:
למה יש אומרים בחיה שאין לה מסורת שהיא אסורה באכילה, הלא בעוף צריך מסורת מפני שלא בקיאים איזה מהם דורסים וחגבים מפני שלא בקיאים בשמות חגב, משא"כ בחיה אין מה להסתפק בה?
תשובה:
אין בקיאין במעלה גרה ומפריס פרסה.

פרק קע
קע. שאלה:
איתא בטור הלכות יום הכיפורים, והובא להלכה ברמ"א (או"ח סי' תר"ה), וז"ל: "וזורקין בני מעיהם על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולין לקחת משם". והטעם לזה כתב הט"ז (סק"ב), "כי ראוי לרחם על הבריות שירחמו עליו מן השמים", וצ"ע שלא ראינו מי שמקפיד בזה?
תשובה:
לא נהגו.

פרק קעא
קעא. שאלה:
בקרב אחב"י נתפשט ההיתר לאכול התרנגול הודו (וכן הוא נמכר בלי פקפוק גם תחת השגחות מהודרות), וקשה איך אוכלים מהם, הרי מקורם הוא מארה"ב, ולכאורה אין עליהם 'מסורת כשרות'?
תשובה:
האחרונים כבר האריכו בזה והתירו.

פרק קעב
קעב. שאלה:
האם מרן החזו"א זצ"ל ומרן הקהלות יעקב זצ"ל נהגו לאכול תרנגול הודו?
תשובה:
כן.

פרק קעג
קעג. שאלה:
האם מותר להאכיל עופות של הפקר בשבת פרשת בשלח (שבת שירה)?
תשובה:

אין להאכיל בשבת.

פרק קעד

קעד. שאלה:

מובא בפוסקים (מגן אברהם, ערוך השולחן, או"ח סי' שכ"ד) שיש מנהג להאכיל הצפורים חטין בשבת שירה, מתי הוא הזמן הנכון להאכילם?

תשובה:

ביום א' לפרשת יתרו.

פרק קעה

קעה. שאלה:

בשבת שירה מתי האכילו מרן החזו"א זצ"ל ומרן הקהלות יעקב זצ"ל את הצפורים, האם מיד אחרי שבת שירה, או ביום א' לפרשת יתרו בבוקר?

תשובה:

במוצאי שבת.

פרק קעו

קעו. שאלה:

האם יש ענין להאכילם בעש"ק בשלח כדי שישאר קצת מהאוכל לשבת?

תשובה:

לא ראיתי.

פרק קעז

קעז. שאלה:

ראיתי מביאים עצה להאכיל הצפורים ביום שבת שירה, לנער המפה מן הפירורים שעליה במקום שיש עירוב ואז יבאו הצפורים ויאכלו הפירורים, האם מותר לעשות?

תשובה:

החזו"א לא התיר?

חיזור אחר קיום מצות שלוח הקן

פרק קעח

קעח. שאלה:

בספר 'ארחות יושר' (עמ' פ"ו) כתב רבינו שליט"א: "בחזו"א (יו"ד סי' קע"ה סק"ב) כתב שכל מצוה חייב כל אדם לקיים עכ"פ פעם אחת בחייו, חוץ משילוח הקן", עכ"ל. ובחזו"א שם מבואר עוד שאין חיוב לקיים שלוח הקן בכל פעם שרואים קן צפור. האם עכ"פ יש ענין על פי קבלה לקיים שלוח הקן בכל פעם שפוגשים בקן ציפור?

תשובה:

בוודאי יש ענין.

פרק קעט

קעט. שאלה:

מה הטעם שכתב רבינו שליט"א 'בודאי יש ענין' לקיים מצות שלוח הקן בכל פעם שרואים קן, ולמה במצות עריפת פטר חמור או שריפת פירות ערלה, לא מצאנו ענין זה?

תשובה:

כי כאן יש דעות שחייב ואע"פ שמרן חולק מ"מ כשעובר ורואה מסתבר שיש בזה ענין.

פרק קפ

קפ. שאלה:

מה שכתב החזו"א הנ"ל שכל מצוה חייב כל אדם לקיים עכ"פ פעם אחת בחייו, האם הוא בגדר חיוב או רק ענין גדול?

תשובה:

ענין.

פרק קפא

קפא. שאלה:

כתב לי רבינו שליט"א שההשתדלות לקיים כל המצות היא בגדר 'ענין', ולא 'חיוב'. ויש להבין דהלא המשנה ברורה (סי' כ"ה ס"ק מ"ב) מביא מהכנסת הגדולה שאם בעלי הקבלה מחמירים, יש להחמיר גם כן, ואם כן גם בנדון דידן הרי זה בגדר חיוב על פי קבלה?

תשובה:

כל מה שבקבלה אינו חיוב גמור.

פרק קפב

קפב. שאלה:

האם ההשתדלות הנ"ל ראויה היא רק ליחידי סגולה או לכל אחד?

תשובה:

לכל אחד.

פרק קפג

קפג. שאלה:

מי שיש לו האפשרות להתחייב במצות נדירות יותר מפעם אחת בחייו, האם יש לו להשתדל לעשותם?

תשובה:

הרוצה עושה.

פרק קפד
קפד. שאלה:
כתב לי רבינו שליט"א על מי שיש האפשרות להתחייב במצות יותר מפעם אחת בחייו 'הרוצה עושה'. וצ"ע דהב"י (ריש סי' כ"ד) הביא מהמרדכי ועוד ראשונים שכללו מצות ציצית עם שאר המצות כולן, וכתבו שיש ללבוש בגד של ד' כנפות כדי לקיים מצות ציצית, ולמדו זאת ממשה רבינו יעו"ש, ולענין ציצית מבואר שם דיש ללובשן בכל יום ובכל שעה כדי להתחייב בהם ככל שאפשר?

תשובה:

זה רק בציצית שבלא"ה לובש בגד.

פרק קפה
קפה. שאלה:
מי שרוצה ביצים ועובר על יד קן ציפור, האם ענשינן ליה בעידנא דריתחא אם לא יקיים המצוה אם לוקח ביצים ממקום אחר?

תשובה:

לא יקבל עונש משום שאין חיוב.

פרק קפו
קפו. שאלה:
הגמרא אומרת (חולין קל"ט, ב) שכתוב בתורה 'צפור', ללמדנו שאפשר לקיים המצוה רק על צפור טהורה, אם כן למה בקרבנות כתוב עוף ולא 'צפור'?

תשובה:

שם פשיטא שצריך טהורה.

פרק קפז
קפז. שאלה:
האם מומלץ להשתדל לקיים מצוה שלא קיים עדיין בעצמו אע"פ שיתבטל עי"ז מלימוד תורה, או שיותר טוב שימנה שליח?

תשובה:

מצוה בו יותר מבשלוחו.

פרק קפח
קפח. שאלה:
האם יש טעם שיסתיר האדם קיום המצוה דשלוח הקן, או עדיף לעשות בפרסום, כדי שילמדו ממנו אחרים?

תשובה:

כרצונך.

פרק קפט
קפט. שאלה:
קטן שקיים שלוח הקן, האם יש לו הסגולה כשיגדל?
תשובה:
כן.

פרק קצ
קצ. שאלה:
האם יש להשתדל לא לקיים מצות שלוח הקן בימי ספירת העומר?
תשובה:
לא שמענו.

פרק קצא
קצא. שאלה:
מי שקיים מצות שלוח הקן בחוץ לארץ, ועדיין לא זכה לזרע של קיימא, היש ענין לקיים המצוה בארץ ישראל?
תשובה:
אין נפק"מ בין ארץ ישראל לחוץ לארץ.

פרק קצב
קצב. שאלה:
זוג שהתבררו שאין להם בנים בסיבתה, האם עדיף שהאשה תקיים המצוה?
תשובה:
או הוא או היא.

פרק קצג
קצג. שאלה:
האם גם לגבי אשה יש מעלה שתחפש ותחזר להתחייב בכל המצות השייכות לה, כגון שלוח הקן וכו'?
תשובה:
אין חילוק בין איש לאשה.

פרק קצד
קצד. שאלה:
כתב לי רבינו שליט"א (תשובה קי"ח) לענין לכבד אחר בקיום המצוה, ש"צריך לקיים בעצמו מקודם, כי אם יכבד חבירו יש בזה כעין ביזוי מצוה, אלא יקיים בעצמו ואח"ז

יכול לכבד חבירו", ושאלתי עתה היא כיצד ראוי לנהוג לענין אשתו, דהיינו, באופן שמצא אדם קן וכבר קיים בעצמו המצוה האם צריך לכבד תחלה את אשתו [כשאף פעם לא קיימה המצוה], קודם שיכבד חבירו?

תשובה:

יתכן.

פרק קצה

קצה. שאלה:

איתא במדרש תנחומא (פרשת כי תצא) ובילקוט שמעוני (רמז תתקכ"ה) וז"ל: "למדנו מצוה גוררת מצוה, שנאמר כי יקרא קן צפור שלח תשלח, מה כתיב אחריו וכו' ותזכה **לאשה** ולבנים", עכ"ל. מבואר להדיא שקיום שלוח הקן מסוגל למצוא זיווג. האם לגבי אשה שמקיימת שלוח הקן, ג"כ נאמר סגולה זו שתמצא זיווג?

תשובה:

יתכן.

שו"ת

פרק א

שו"ת חות יאיר סי' ס"ז

שאלה: נשאלתי אם כי יקרא קן ציפור לפני איש בשדה אם מחויב על כל פנים לזקוק לה לשלח את האם או רשאי לילך לדרכו. דלא אמרה רחמנא שלח תשלח רק באם ירצה ליקח הבנים.

ונפשטיניה מן הדא דאבעיא ליה בגמ' סוף חולין (ק"מ:) כמה אבעיות רצופות וכתבם הרמב"ם והביאם בטור וש"ע סי' רצ"ב ס"ט, וכתב ה"ז משלח ואם לא שלח אינו לוקה. ובתוך האבעיות שני סדרי ביצים זה ע"ג זה ופירש רש"י ונתכווין ליטול התחתונים. נראה לי דרש"י סבירא ליה דקאי האבעיא גם בזה אם נוטל האם מעל הביצים כמו אינך האבעי' שלפניו ואחריו רק דאבעיא הוא דאע"פ דפשוט ברובצת על סדר ביצים אחת עובר בלקחו האם אע"פ שמניח הביצים שאין כאן חציציה משא"כ כאן כיון שנתכווין רק לתחתונים ולא רצה בעליונים מאיזה טעם שיהי' הוה להו העליונים כעצים ואבנים וחייצו.

גם הרשב"א (שם ד"ה שני) הבין דברי רש"י כן, רק דהשיג על רש"י דכיון דנוטל האם אפילו לא יטול לא עליונים ולא תחתונים הא תנן (שם קמא.) אמר הריני נוטל את האם וכו'. ולפי מה שכתבתי לא קשיא, דרש"י סבירא ליה דודאי אם לא רצה ליקח לא עליונים ולא תחתונים עובר בנטלו האם, כמו בסדר ביצים אחת, משא"כ במכווין ליטול תחתונים

לבד הוה להו עליונים כדבר אחר וחוצץ. מכל מקום דברי הרשב"א נכונים ומתיישבים על הלב.

גם התוספות (שם קמ: ד"ה שני) הרגישו בדוחק של פירוש רש"י, לכן פרשו דאבעיא הוא אם מותר ליטול את התחתונים קודם שילוח. ואם כן לא אבעיא ליה אבעיא זו לענין מלקות, דפשיטא דאין חיוב מלקות בנטילת האפרוחים או הביצים בשום מקום, ואינו רק מימרא דרב יהודא דאסור לזכות בביצים שהאם רובצת עליהם סוף חולין [קמ"א:], ונפקא ליה משלח תשלח את האם והדר את הבנים תקח לך. ועל כל פנים אינו ענין שעובר בזה על לא תקח, והאבעיא לפי התוספת רק אם יכול ליקח התחתונים, לא לענין מלקות, והרי הש"ס חיבר כל האבעיות יחד וכן הרמב"ם, וכתב על כולם דאסור אבל אינו לוקה.

ומפני כך נדחק רש"י לפרש דגם אבעיא זו קאי אנטילת האם, רק מפני שאין דעתו על הביצים העליונים אף שדעתו ליטול התחתונים נעשו העליונים כדבר אחר, או כביצים מזומנים, או של עוף טמא כמו שפירש לה באמת הרשב"א. רק דרש"י סבירא ליה דזה גם כן דוחק לפרש סתימת הש"ס כך.

אבל הש"כ (שם ס"ק יד) סבור היה שגם דעת רש"י הוא כדעת התוספות שאינו רוצה ליטול האם, דהאבעיא רק אם רשאי ליטול ביצים תחתונים. ואם כן היה להש"כ לכתוב שרשב"א לא ירד לכוונת רש"י, שהרי בדברי רשב"א מוכח שהבין בדעת רש"י דמיירי שנוטל האם כמובן למעיין, והוא האמת שזהו פירוש פירש"י, ומדוקדק במה שכתב "אם נתכווין ליטול את התחתונים", לשון 'אם' משמע שר"ל שבכהאי גוונא מיירי האבעיא, לא שזו היא האבעיא. גם לשון 'נתכווין' מה זו כוונה, דהוה ליה לרש"י למימר אם 'יכול' או 'רשאי' ליקח התחתונים, שהוא לשון התוספות שהם ודאי פרשו כן. ומהא גופיה מוכח דלא סבירא להו להתוספות דרש"י נתכווין לפירושם.

והנה לדעת התוספות שפירשו דבריהם דהאבעיא הוא אם רשאי ליקח התחתונים, מוכח שאינו מחויב להיטפל אם ימצא קן ציפור. דאי סלקא דעתך דמחויב, מה אהני ליה שיקח התחתונים, הלא אחר שיסלק התחתונים תשאר האם רובצת על העליונים ומחויב לשלח את האם. אלא ודאי רשאי אחר שנטל התחתונים לילך לו, כי לא יבקש דבר כי אם הביצים התחתונים. ובש"כ [שם] הראה מקום על ספר תורת חיים, ואינו ברשותי.

אלא שצל"ע ממה שאמרו שם בגמרא דף קל"ט ע"ב כי יקרא מה תלמוד לומר לפי שנאמר שלח תשלח יכול יחזור בהרים וכו' תלמוד לומר כי יקרא במאורע. ואם כן נהי דממעט שלא יחזור בהרים, מכל מקום במאורע משמע דרמי עליה ליזקק לה, דאי סלקא דעתך

דליכא עליה חיובא מהיכא תיתי לן למימר שיחזור בהרים, שהרי אפילו במאורע יכול להניחה ולילך לו.

גם על כל מה שכתבנו דאם נטל הבנים מתחת האם אינו עובר רק דאינו רשאי, כמו שדייק רבי יהודה (שם קמא:) ממשמעות שלח את האם מעיקרא והדר ואת הבנים תקח לך, מעתה אם עבר ולקח הבנים תחילה ונשאר האם לבדה תו אם אחר כך אינו משלח את האם רק לוקחה אינו עובר, שהרי אינה עוד על בנים. ואם כן קשה אם נצרך לאם לדבר מצוה ליולדת או טהרת המצורע יכול לעשות בכהאי גוונא, ולמה תנן (שם קמב.) לא יטול אם על בנים אפילו לטהר בהם את המצורע. ואין לומר דלא יטול 'אם על בנים' תנן, ואין הכי נמי רשאי לעשות בגוונא דכתיבנא, דפשיטא הוא, למה יעבור אם אפשר לו לקיים מצוה אחרת ולא יעבור על זו. ושם דף קמ"א ע"א איצטרך קרא שלח תשלח לזה, יע"ש בסוגיא דהוצרך לאוקמא ריבוי דקרא בעבר ושקלה אי נמי דנטלה על מנת לשלחה, משמע חולת זה לא מצינו נטילת האם רק בהעברת עשה ולא תעשה. ולפי מה שכתבנו קשה בהיפך, למה תתיר התורה לבטל מצוה טהרת המצורע בשביל מצות דשלוח האם, שאפשר לקיים המצוה ההיא ושלא לעבור על זו. האמנם בלאו הכי נמי קשה שיכול להרוג ולחנוק את הבנים תחת אמן או לעשות אותן טריפה וליקח אחר כך את האם.

ונחזור לענין השאלה אם מחויב להיטפל. נראה דדקדוק נכון הוא מה שיש לדקדק מגמרא יכול לחזור בהרים וכו', דמוכח דכי יקרא מיהת מחויב ליטפל. והכי מסתבר לטעם שכתב בזוהר שהוא כדי שהעוף, אם העופות תצטער ותפרח ממקום למקום לבקש את בניה ועל ידי כך יתגלגל רחמי המקום ברוך הוא על בניו שבגלות. ומה שהוכחנו מדברי התוספות היפך זה, הלא אין דברי התוספות מוכרחין דאפשר לפרש כמו שכתב הרשב"א אי נמי כמו שכתבנו בדעת רש"י. ואפשר שגם כן מפני גמרא דיכול יחזור בהרים נאדי רש"י מפירוש התוספות, ודו"ק.

לכן נראה לי דחייב להיטפל ולקיים מצות ה', ולא יהא אלא ספק שראוי לחוש ולהחמיר בכל דבר, כמו שכתב החסיד רבינו יונה גבי זמן קריאת שמע [ברכות ב: ד"ה והא דאמרינן]. והנראה לפענ"ד כתבתי.

הטרוד יאיר חיים בכרך

פרק ב

שו"ת חכם צבי סי' פ"ג

ששאלת המשלח האם והבנים גם שניהם אם קיים מצות שלוח הקן, מי נימא קרא דוקא כתיב (דברים כ"ב, ז') שלח תשלח ואת הבנים תקח לך או לא, ואמרת שחכמי לובלין נסתפקו בדבר.

תשובה לענ"ד משנתינו היא זו (חולין קמ"א ע"א) אמר הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים חייב לשלח שנאמר שלח תשלח את האם. דקדקה לומר חייב לשלח ולא אמרה לא קיים מצות שלוח הקן, וגם לא אמרה אסור ליטול האם ולשלח הבנים, לאגמורין דאף שמשלח את הבנים חייב לשלח האם. וכיון שהוא חייב על כרחין כשמשלח האם אף ששילח הבנים קיים מצות שילוח, שהרי חיובא הוא לשלח אף לאחר ששילח הבנים וחיובא היינו מצוה, **ומה שאמרה תורה הבנים תקח לך הוא רשות**, כענין ששת ימים תעבוד וששת ימים תעשה מעשיך שאינן אלא רשות.

אלא שיש לדקדק מהא דבעי רבי ירמיה בחולין דף ק"מ ע"ב שני סדרי בציים זה על גבי זה מהו, ופי' רש"י (ד"ה מהו שיחוצו) אם נתכוין ליטול התחתונים מי הוו אמצעיים חציצה ופטור מלשלח או לא, ואי ס"ד דאפילו אינו נוטל הבנים אלא מניחם או משלחם קיים מצות שילוח, מאי תיבעי ליה לרבי ירמיה, דל מהכא ביצים התחתונים הא חייב בשילוח משום ביצים העליונים שהאם יושבת עליהם אף שאינו נוטלם.

ואילולי פירש"י היה אפשר לפרש בעייתו לענין הלאו דלא תקח, דלא עבר עליה אלא א"כ נוטל האם והבנים כפשטיה דקרא לא תקח האם על הבנים, אבל עשה מיהא איכא אפילו במניח הבנים ונוטל האם כלשון משנתינו חייב לשלח, אבל דברי רש"י אי אפשר לפרשם בזה האופן. איברא דדברי רש"י צריכין ביאור, דהיכי תיסק אדעתין שיהא מותר לו ליקח הביצים התחתונים והאם מעל הביצים העליונים, הגע עצמך שאין כאן אלא ביצים העליונים לבד ורצונו ליקח האם ולהניח הביצים מי לא חייב בשילוח, הלא משנתנו בכל אופן שתפרשנה היא סותרת לזה.

ונראה לי ברור דהיינו דקשיא להו להתוס' שכתבו בד"ה ב' סדרי ביצים פי' אי הוה חציצה ויכול ליקח התחתונים קודם שילוח וכו', משמע דפשיטא להו דאסור ליקח האם מעל הביצים העליונים אף שאין דעתו ליטלם וכלשון משנתנו, ונראה דאף דעת רש"י כך היא פטור מלשלח פירוש קודם שיטול הביצים התחתונים, אבל אסור ליטול האם אלא הרשות בידו להניחה רובצת על הביצים העליונים, וכיון שאפשר לפרש דברי רש"י כך לכן לא הביאו התוספות דבריו וחלקו עליהם אלא כתבו סתם.

הנלע"ד כתכתי, צבי אשכנזי ס"ט

פרק ג

שו"ת תורת נתנאל סי' ט'

מהקרבן נתנאל

שאלה עוד שאלוני אחד יש לו בחצירו קן של עופות וביו"ד סי' רצ"ב, אם הגבהה האם פעם אחת מעל הביצים קנה חצירו הביצים והוי מזומן אם נחוש לזה שהגביה חדא זימנא וא"כ א"א לקיים מצות שלוח הקן שבחצירו:

תשובה: נראה דהך דינא דהגבהת האם אינו אלא בגוונא שידעינן בוודאי שהי' כך. אבל כל זמן שלא נתוודע לנו שהיתה כזאת לית דחש בה. ותדע דהא קי"ל בבצים מוזרות או עופות מפריחין אינו חייב בשילוח. א"כ כל פעם ניחוש לזה ונפל מצות שלוח הקן בבירא, אלא ש"מ כל שלא ידעינן בוודאי קיים מצות שילוח ומזה אנו נותנין טעם מה שלא הזכיר בטור והבאים אחריו ראשונים ואחרונים שצריך לברך ברכה על מצות שילוח ולא די בזה בכמה דברים שנשאר בתיקו ופסקו לחומרא הל"ל מ"מ לא יעשה ברכה מספק אלא ש"מ דלא מברכין על מצוה וצריך טעם מה נשתנה מצות עשה זו מעשיית מזוזה ולפי דברינו היינו טעמא איך יברך שמא יהי' ביצים מוזרות ודומיהן.

פרק ד

שו"ת בנין ציון החדשות סי' י"ד

מבעל הערוך לנר

ב"ה אלטנא יום ב' כ"ז אלול תרכ"ח לפ"ק.

לגיסי הרבני מו"ה קונרייטער נ"י

בק"ק מינכען יע"א.

מה ששאל גיסי נ"י שתמוה לו שלא הוזכר בפוסקים שמברכים על מצות שלוח הקן.

תשובה הנה בשערי תשובה (סי' רצ"ב) הזכיר מחברים שדברו מזה ולא העתיק דבריהם והספרים איננו בידי אבל ראיתי בשו"ת הרשב"א (סי' י"ח) שכתב וז"ל וכן אין מברכין על כל מצוה שהיא באה מתור עבירה כגון השבח גזילה וחזרת הריבית שלא צונו לגזול כדי להשיב וליקח את האם כדי שנחזור ונשלח אותה וכל כיוצא באלו עכ"ל.

וזכורני שפעם א' שאלתי לאדמ"ו הגאון מו"ה אברהם בינג זצ"ל איך יקיים מצות שלוח הקן והיה דעתי שיגביה האם מעל הבנים ויפריח אותה. והשיב לי שאסור לעשות כן דמיד כשלוקח אותה עובר בלאו דלא תקח האם על הבנים אלא שצריך לגרש אותה מעל הקן עד שתפרח. והנה לכאורה נסתר זה מדברי הרשב"א הנ"ל שכתב דלכך אין מברכים על שלוח הקן מפני שבא על ידי עבירה שלקח אותה ומשמע מזה שמצות שילוח הוא כאשר חשבתי שיקח אותה וישלחנה. אבל באמת קשה מאד איך נאמר שהתורה צותה לעשות עבירה בתחלה למען ננתק אותה אח"כ ע"י מצוה. וביותר יקשה לר' יהודה דס"ל (סוף חולין) הנוטל אם על הבנים לוקה ואינו משלח הרי דלא מהני השלוח אחר שלקחה

וע"כ צ"ל כדעת אדמ"ו ז"ל שלא יקחה כלל וא"כ דברי הרשב"א תמוהים. ואולי יש לומר דמצות שילוח הקן יש לקיימה בשני אופנים או שיגרשה מבלי שלקח אותה בתחלה וזו עיקר המצוה שצותה התורה או אם עבר ולקחה יקיים העשה דשלוח מיד לנתק הלאו דקיי"ל כרבנן דמשלח ואינו לוקה והרשב"א דבר מאופן השני דלכך לא מברך על שילוח זה כיון שהמצוה בא ע"י העבירה.

ומה שלא מברך על שלוח זה באופן הראשון מיושב ג"כ ע"פ מה שכתב הרשב"א שם לפני זה דאין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה מפני שאפשר שלא יתרצה בה חבירו ונמצא מעשה מתבטל כגון מתנות עניים וכו' ע"ש. ובזה יש ליתן טעם ג"כ שלא מברך על שלוח הקן באופן ראשון דבשעה שמברך עובר לעשייתה יש ספק שמא תפרח האם מאליה מעל הקן מבלי שישלחה והוי ברכה לבטלה ולכן לא הזכיר הרשב"א רק מאופן השני שלוקחה תחלה דבזה אין חשש שמא תפרח אבל בזה הרי מצוה שבאה ע"י עבירה ולכן בכל אופן אין מברכין על שלוח הקן.

הקטן יעקב

פרק ה

שו"ת התעוררות תשובה מרבי שמעון סופר

יו"ד חלק ד' סימן קנ"ד

בענין מצוות שילוח הקן ביונים ותרנגולים שמגדל בביתו

נלענ"ד החפץ במצות ה' לקיים מצות שלוח הקן יהדר לעשות שובך, או יכין מקום בעלייתו לגדל שם איזה זוגות תורים ובני יונה, (ויותר טוב אם יפקיר מיד התורים ובני יונה). ויזהר להשגיח לעמוד שם בעת שיטילו הביצים, וקודם שתגביה העוף עצמה מן הביצים ישלח אותה, וקיים בזה מצוה מה"ת, כמבואר בשו"ע יו"ד (סי' רצ"ב ס"ב) ובש"ך (שם סק"ד־סק"ו). וזה נקל מאוד, ובפרט במצוה כזו, דאם ימתין עד שיקרא קן צפור, יעבור זמנים טובא, בפרט ליושבי בתים, ובפרט בזה"ז שהולכי דרך במקומות מופקרין, מועטים מועטים המה, כי הכל נוסעים במסילת הברזל, ולא מתרמי מצוה זו אפילו לאחד מני אלף. הגם ששמעתי שיש בצוואת ר"י החסיד ז"ל שלא יגדל אדם יונים בתוך ביתו, אולי כוונתו יונים שהם שלו, אבל לא יוני שובך שהמה מופקרים ואינם שלו. ועוד כיון שעושה זה כדי לקיים מצוה רבה, פשיטא שמצוה מגינה ומצלת, ויקויים בו למען ייטב לך והארכת ימים.

וכעת נ"ל שיוכל להפקיר התרנגולים שבביתו, והוי כמו יוני שובך, דהגם שהשובך בתוך ביתו ושכיחים לו, אעפ"כ כיון דהיונים הפקר מה"ת חייב בשלוח. הגם שיש בו גזל מדרבנן [עיין חולין קמ"א ע"ב וברשב"א שם בשם הרמב"ן] כמו מי שיש לו יער רחוק

מביתו כמה פרסאות, ובתוכה חצר המשתמרת, אע"פ שאינם מזומנים לו, מ"מ כיון שהם שלו פטור. מ"מ מוכח דאינו מזומן, כיון שהוא הפקר. ויפקיר את התרנגולת בפני אחד שמהני מה"ת כדא' בשו"ע חו"מ (סי' רע"ג ס"ז) ובדברי הג"ה שם. ובנידון דידן אפילו בינו לבין עצמו הוה הפקר מה"ת, כמבואר בסמ"ע (שם סקי"א) לענין שביתת בהמתו דאנן סהדי דניחא לי' לבעלים בהפקירא כדי שלא לעבור על עשה דשביתת בהמתו. וה"ה הכא שיש גם בזה לומר אנן סהדי, כיון שמפקיר כדי לקיים המצוה, אע"פ שאינו מחוייב להפקירו, אנן סהדי שבלב גמור מפקירו, כיון שמרצונו הטוב הוא עושה זאת בלי הכרח דבר אחר שמכריחו לזה. וימתין שם עד שתטיל את ביצתה וקודם שתגביה את עצמה ישלחנה. [דכל זמן שיושבת על הביצים אין חצירו קונה לו כדמבואר בחולין (שם)]. או יאמר שאינו רוצה שחצירו תקנה לו הביצה, הגם שחצר המשתמרת קונה אף שלא מדעתו כדאי' בחו"מ (סי' ר') מ"מ באומר לא ניחא לי דליקני לי חצירי פשיטא שלא זכתה לו, ואז אין צריך להמתין עד שתטיל הביצה וכאשר יראה ואתה רובצת על הביצים ישלחנה. (וצריך ליזהר שיקדים לשלחנה קודם שתהי' הביצה מוזרת, דאם הביצה מוזרת אז פטור מלשלח כדאי' בשו"ע שם סי' רצ"ב ס"ז).

ותמי' בעיני שלא ראיתי את המדקדקים במצוות לנהוג בזה. ואולי באמת נהגו כן אלא שעשו מעשיהם בהצנע לכת. והא דאי' בחולין (קמ"ב ע"א) דאמר לי' ללוי זיל טריף אקן "דליתגבהו". י"ל דכוונתו הי' שיטרוף אקן דליגבהינהו כדי שיוכל לזכות בביצים, דכל זמן שהאם יושבת עליהם לא יוכל לזכות בביצים עדיין, שעדיין הוא בבחינת חיוב שלח תשלח ולא זכתה לו שובכו את הביצים, וכיון דלא יכול ליטול הביצים עדיין, א"כ צריך דלגבהינהו כ"כ שיהא בבחינת שלוח, וקיים בזה מצות שלוח כדי שיהיו לו הביצים.

והנה אם מפקיר תרנגולו בפני שלשה ומניח פתחו פתוח כדי שכל אחד יוכל לזכות בו, פשיטא שהוא הפקר גמור בלי פקפוק. ואין לומר כיון שגם הוא יכול לזכות תמיד כיון ששרוי' בביתו אצלו מיקרי מזומן, דסתמא דמלתא לפי מושכל הראשון ופשטות הגמ' [שם קמ"א ע"ב] ורש"י שם [קל"ט ע"א, ד"ה אלא] ופוסקים כיון שאינו שלו לא מיקרי מזומן. וראי' לדבר, הרי ביוני שובך שהוא [לא] קנה היונה, והטילה בשובכו או בעליית ביתו ביצים, ויכול לקחתם בכל פעם בלי שום מניעה, ומזומנים בכל עת לפניו ליקחם, ואעפ"כ חייב בשלוח, כיון שלא יכול ליטלם אם האם רובצת עליהם בשעת הטלתה, משום דלא קנתה לו חצירו ולא הוה שלו וחייב בשלוח, משום שלא מיקרי מזומן עי"ז כיון שלא זכה בביצה (ויוני שובך הוה הפקר מן התורה), נראה להדיא אפילו מזומן בכל עת ליקח, כיון שאינו שלו מן התורה מקרי אינו מזומן, דאי הי' מיקרי מזומן

הי' פטור משלוח והי' יכול ליקח ולזכות בביצים ושובכו קונה לו. וכן מוכח מלשון הרמב"ם הל' שחיטה (פי"ג הי"ח), וז"ל: אסור לזכות בביצים כל זמן שהאם רובצת עליהן, לפיכך אפילו היתה רובצת על הביצים או על אפרוחים בעלייתו ושובכו אינו מזומנים ולא קנתה לו חצירו וכו' ולפיכך חייב לשלח עכ"ל. הרי שכתב להדיא מפני שאסור לזכות בביצים אפילו רובצת בעלייתו ושובכו הוי אינם מזומנים. נראה בעליל שהביצים המונחים בשובכו ובעלייתו הגם שמזומנים לו ליקח בכל רגע שירצה, כיון שאינם שלו ולא קנה לו חצירו, מיקרי אינם מזומנים.

ומדברי הריטב"א חולין (קל"ט ע"א) ד"ה ואלא, שכתב וז"ל: ומיהו הכא אלו הי' ביצים שלו אע"פ שאינה בחצר שלו פטור מלשלוח דחשיב מזומן אע"פ דהוה בחצר משתמרת שלא לדעתו עכ"ל, חזינן דעיקר הקפידא הוי כיון שהוא שלו מיקרי מזומן, ותליא דוקא אם שלו הוא או לא. [ואם אינו שלו, אף דהוי מזומן, לא מקרי מזומן]. אך אולי י"ל דסבר הריטב"א דתרתי בעי לחייבינהו בשלוח הקן, שלא יהי' שלו, וגם לא יהי' מזומן ומצוי אצלו, ונלמוד מקרא דכתיב כי יקרא קן צפור, דהיינו באקראי, דדבר שהוא שלו מסתמא יודע ממנו היכן מקומו, וכיון דכ' כי יקרא משמע שאינו מזומן, ומתיבת כי יקרא נלמד תרוויהו דפירושו כך וכך, אבל מה שכתבתי לענ"ד מוכרח הוא.

והנה יש לתמוה הרבה מה שאי' בחולין (קמ"א ע"ב) השתא דאמר ר' יהודה אמר רב אסור לזכות בביצים שהאם רובצת עליהן שנאמר שלח תשלח את האם והדר הבנים תקח לך, אפילו תימא אע"ג דנפל (הביצה) לחצירו כל היכא דאיהו מצי זכי חצרו נמי זכיא וכל היכא דאיהו לא מצי זכי חצירו נמי לא זכיא לי' עכ"ל. והגמ' מתרץ זה על הא דתני יוני שובך ויוני עליי' חייבות בשלוח, שמקשה עלה ואם איתא להא דא"ר יוסי בן חנינא דחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, קרי כאן כי יקרא פרט למזומן, וכוונת תירוץ הגמ' על זה, כיון שאסור לזכות בביצים עד שישלח האם, ממילא לא יכול לקנות לו חצירו, ולא מיקרי הביצה מזומן. וקשה לי מאי מתרץ הגמ', נימא זיל לאידך גיסא, כיון שחצירו קונה לו מה"ת, א"כ הוה הביצים שלו והוא מזומן ופטור משלוח ויכול ליקח הביצים והוא שלו, בשלמא הא דא"ר יודא אמר רב אסור לזכות הביצים מתחת האם משום דכ' שלח תשלח את האם, ואח"כ ואת הבנים תקח לך, היינו אם מצא בדרך או בשדה, אם שרובצת על הבנים, אסור לזכות בביצים עד שישלח האם, אבל כאן הוא אינו עושה מעשה אלא חצירו ממילא קונה לו.

ונלענ"ד ליישב דבאמת מה"ת קנתה לו חצירו, ומותר ליקח האם עם הביצים, רק חכמים גזרו על זה, דהיות שאסור לזכות בביצים בשדה קודם שישלח האם, והוא מה"ת, דכתיב

שלח תשלח האם ואח"כ ואת הבנים תקח לך, וגזרו חכמים משום זה שלא יקח הביצים מן השובך קודם שילוח, גזירה שמא יקח הביצים מן השדה קודם שילוח האם או שיקח האם ולא ישלחנה, אבל מה"ת רשאי ליקח האם מעל הביצים משובכו. וראי' מפורשת מן הרמב"ם הל' מכירה (פכ"ג הל"י) וז"ל: הביצים והאפרוחין עצמן שיש בשובך לא קנה אותם בעל השובך כל הזמן שלא פרחו, ודבר זה "גזירת חכמים" היא ומשום לא תקח האם על הבנים נגעו בה עכ"ל, הרי מפורש להדיא שכל זה רק מדרבנן ותקנת חכמים, משום לתא דלא תקח האם.

וניחא לי בזה האיך קאמר [בגמ' שם קמ"ב ע"א] ללוי לטרפינהו בקן כי היכי דליגבה האם, הלא לפי פשטות כיון שחייב בשלוח וצריך לשלח או בכנפיו או ברגליו לכל מר כדאית לי' כדא' בגמ' (שם קמ"א ע"ב) [יעויי"ש ברש"י, וברמב"ם הל' שחיטה פי"ג ה"ה], א"כ האיך יבטל מצות עשה דשלוח במה דטרף בקן, פי' היכי דלגבהה. אבל לפ"מ שכתבנו ניחא כיון דהוא רק תקנת משום שלוח הקן נגעו בה, א"כ כיון דעשה היכר דהוגבהה האם מעל הביצים די בזה דלא שייך עוד למיחש שיקח האם על הבנים או יזכה בבנים תחילה כל זמן שהאם רובצת עליה. וצ"ל הא דתנו רבנן דיוני שובך ועליי' חייבין בשלוח, היינו אס מטילה ביצים חוץ לעליי', חוץ לחצר, ברשות הרבים, או בחצר שאינו משתמר הוא, ודלא כר"ן דכתב דהברייתא מיירי באופן שלא הוגבהה מעל ביצתה (בשובכו).

ויש לומר סברא, כיון שגזרו חכמים שאסור ליטול הביצה, ממילא לא מיקרי מזומן וחייב בשלוח מה"ת כמו שהבאנו לקמן [בסימן שלאחר זה] סברא כזו. ובזה מיושב הרמב"ם (שם) שכתב סתם ביוני שובך כל זמן שלא הוגבהה מעל הביצה חייב בשלוח, דמשמע מסידור הלכות אלו ומסתימות הלשון שהוא מה"ת כדרכו בקודש, דמה שהוא מדרבנן מביא ומדברי סופרים דבר זה וכו', אלא כיון שכבר תקנו חכמים כך חייב באמת מה"ת בשלוח, לכן מביא סתם. אבל בהל' מכירה שמביא שם בכל הפרק תקנת חכמים, וחילוקים מה שקונה מה"ת, ומה שהוא רק מדרבנן, מביא דבר זה כיון שמעיקרו רק מדברי סופרים הוא, ומצד קנין יכול לקנות הביצים אם הוגבהה האם, (ויוכל לשלחה אח"כ).

ואולי בשובך שמוקף מכל צדדין ולו רק חלון קטן, ואם הוא עומד בפני החלון ואוחזה בכנפיה כדי להפריחה לא תוכל לצאת החוצה כיון שהוא עומד בפניה, באופן זה צריך לקשקש מן הצד על הקן כדי להגביהה שתוכל לעוף ויקיים המצוה. ומיושב מה

שהקשינו למעלה [בד"ה וניחא לי] היכא אומר ליטרפינהו בקן כי היכי דליגבהינהו הלא צריך דוקא לשלוח ברגלה או בכנפיה למר כדאית לי' ולמר כדאית ליה.
וכעת נתחדש לי סברא דיש לומר דהגם שהתרנגולת היא הפקר, הואיל ואי בעי לזכות בה בלי שצריך מעשה וממון לזה, רק שבדעתו שתקנה לו חצירו, מיקרי מזומן. כי לא כתיב בקרא "שלו" "ואינו שלו", אלא כי יקרא ודרשינן פרט למזומן, וזה מיקרי מזומן. וראיה לדבר ממש"כ הפ"י בפסחים בסוגיא דהואיל (מ"ו ע"ב) להסביר סברא דאמרינן "הואיל ואי בעי מיתשל עלה", דהיינו דכיון דאי מתשיל עלה ויהי' שלו, והוא רשאי ויוכל למיתשל עלה, מיקרי עי"ז מצוי, ועבר על בל ימצא. מכש"כ בזה שבמחשבה בעלמא יכול לקנות אותו מיקרי מצוי ומזומן.

פרק ו

שו"ת אמרי יושר לרבי מאיר אריק

סימן קנ"ח

לכבוד ידידי הרב הגאון הצדיק

מו"ה **שמעון סופר** נ"י אבד"ק ערלוי

יקרתו הגיענו וע"ד אשר נסתפק כת"ה בענין מצות שילוח הקן שאינו נוהג אלא בשאינו מזומן וכפי הנראה בחולין קל"ט ברש"י ד"ה אלא דחזי דכל שזכה בבצים הוי מזומן וכן מבואר בגמרא חולין קמ"א ואי איתא להא דריב"ח דאמר חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו קרי כאן כי יקרא פרט למזומן ומוכח דבלא זכה אף שהביצים הם בחצר המשתמרת לא הוי מזומן וכיון שכן הרי באפשר לקיים שלוח הקן בנקל שיפקיר תרנגולתו שבתוך ביתו בפני שלשה וכשתטיל ביצה ותשב עליה יקיים מצות שילוח דאין הבית קונה לו התרנגולת כיון שאין רצונו לזכות בתרנגולת כלל דאפילו למ"ד חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו אבל באין רצונו לזכות לא זכה כתוס' ב"ב נ"ד בשלא מדעתו דאינו רוצה שיזכה לו חצירו ובביצים בלא"ה לא זכה כ"ז שתרנגולת הפקר יושבת עליהן כמסקנת הגמ' בחולין קמ"א שם ויו"ד סי' רצ"ב. ושאלה גדולה היא.
ולענ"ד הדבר מוכרח דאי אפשר לקיים מצות שילוח הקן באופן קל כזה דאל"כ למה ס"ד דש"ס חולין קל"ט שיחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן לקיים המצוה הלא באפשרי בנקל יותר להפקיר תרנגולתו. גם אם הדבר תלוי רק אם התרנגולת והביצים הפקר זה הוי אינו מזומן ואם אינם הפקר הוי מזומן למה נקיט במשנה לשון שאינו מזומן ליתני אינו נוהג אלא בהפקר וכן יש לדקדק בלשון הגמרא חולין קל"ט אלא לפניך למה לי לאתויי שהיו לפניך ומרדו הרי משכחת לה לחייב גם כשהם עתה לפניו בביתו רק

שהפקיר האם וילדה אח"כ לזאת נלע"ד דהדבר כפשוטו דכל שמזומן לפניו אף שהפקירו פטור משילוח כיון שהתרנגולת בביתו ומזומן לפניו ודוקא באווזות ותרנגולין שמרדו בבעליהן וקננו בפרדס חייב בשילוח כיון דמרדו לאו מזומן הוא אבל הפקיר תרנגולתו בתוך ביתו ולא נעשה מורדת מזומן מיקרי אף שאינו שלו והא דגבי ביצים פריך בש"ס ואי איתא לדריב"ח קרי כאן כי יקרא פרט למזומן ומוכח דאי ליתא לדריב"ח ולא זה חצירו אף שהם בשובך שלו המשתמר לגבי אפרוחים קטנים וביצים שלא יכלו לברוח אפ"ה כיון דאינו שלו חייב בשילוח התם שאני כיון דאין חצירו קונה לו שלא מדעתו ולא ידע בהם כלל לאו מזומן מיקרי לגבו ובזכה בהם דהיינו לריב"ח כיון דחצירו כידו וכבר זכה בהם ע"י חצירו הוי שפיר מזומן דהא הדבר משתמר שם. אבל באם שיכולה לברוח אפשר דמיקירי אינו מזומן כשמרדו אף שהם שלו ולא נעשה הפקר דהרי התוס' בחולין קל"ט כיון דמרדו פקעה קדושתן הוכיחו מזה דאווזין ותרנגולים שמרדו נעשה הפקר וכן הוכיח הר"ן שם ובמהרש"א שם דקדק למה לא הוכיחו מגוף הדבר דהרי חייבין בשילוח מוכח דהוי הפקר דאל"כ הרי הוי מזומן ולמה להו להוכיח מהקדש ובלב ארי' שם כתב דדעת התוס' דיתכן דאע"ג דהם שלו אפ"ה כיון דמרדו לאו מזומן מיקרי וחייב בשילוח ע"כ הוכיחו כן מהא דהקדש יעו"ש ומוכרח לפי"ז לחלק בין ביצה שזכה בה לא הוי מזומן כדמוכח בדף קמ"א כיון דהדבר משתמר משא"כ לענין האם שמרדה.

ולהיפוך באם התרנגולת בביתו ולא מרדה אף שהפקירה והיא יוצאת וחוזרת לביתו כבתחילה אף שנעשה הפקר מכ"מ אכתי מוזמן היא כיון דהיא בביתו והיא מזומנת לפניו ול"ד לביצה דאם לא זכה בה לא הוי כמזומן דשם לא ידע בה מעולם משא"כ בתרנגולת שכבר היו שלו וידע בה הוי מזומן אף שהפקירו. והעיקר תלוי במזומן לפניו. ומצאתי סעד לדברי בדברי מרן החת"ס זצ"ל בחדושיו לחולין דף קמ"א בד"ה אאמם שכתב שם וז"ל והנלע"ד אותן האפרוחים שכבר זכה בהם ויש בהם גזל גמור שוב כשיגדלו ויהיו אפרוחים נהי דשוב לית בהו גזל גמור כאווזין ותרנגולין שמרדו מכ"מ כיון שבאין לכלובן לערב וגם בילדותן היו שלו ממש כו' ול"ד נמי לאווזין ותרנגולים שמרדו דהוי הפקר גמור כיון שאין באין לכלובן לערב אבל הני מתחילה הי' שלו וגם עתה באין לכלובן לערב בהני הוי גזל מפני דרכי שלום ואפשר מזומנים נמי הוי ובהא איירי בסנהדרין עיי"ש ואם כהמובן הפשוט דכל דאינם שלו לאו מזומן מיקרי וחייב בשילוח א"כ האיך כתב הח"ס דאפשר מזומנים מיקרי הרי כיון דמה"ת הוי הפקר האי לאו מזומן הוא וע"כ דאין דבר זה תלוי בזה דאף דהוי הפקר כיון דעכ"פ היו שלו מתחילה וגם עתה באין לכלובן לערב הוי מזומן ופטור משילוח:

עכ"פ מבואר מדבריו דאפשר להיות מזומן אף שהוא הפקר א"כ הכא בהפקיר תרנגולתו והיא בתוך ביתו נראה פשוט דהוי מזומן ושוב מצאתי המשניות שנדפסו מחדש בפירוש מלאכת שלמה בחולין ר"פ שלוח הקן במשנה שם דקננו בבית פטור משילוח כתב שם דאפילו הפקיר אח"כ הבית פטור משילוח ול"ד לאווזין ותרנגולים שמרדו דשם היינו שמרדו ואח"כ קננו באיזה מקום אבל הכא שקננו בבית והיו פטורין משילוח אף הפקירן לא נתחייבו דאלת"ה כל אדם יכול להפקיר תרנגולתו שבביתו ויקיים מצות שילוח הקן עכ"ד. והנה מריש דבריו נראה דעיקר החילוק בין מרדו להפקירו היינו דשם מיירי שמרדו ואח"כ קננו היינו שהולידו בצים אחרי מרידתן אבל הפקיר תרנגולתו שכבר קננה והיתה פטורה תו לא הדרא ומיחייבא וא"כ הי' יראה דה"ה הפקיר תרנגולתו ואח"כ קננה בביתו דהיינו שילדה ביצים וישבה עליהם שפיר חייב בשילוח אבל מראייתו דאלת"ה כל אדם יוכל לקיים שילוח הקן שיפקיר תרנגולתו מוכח דאף בכה"ג שיפקיר ואח"כ ילדה ביצים בביתו וישבה עליהם ג"כ פטור משילוח דאל"כ אכתי קשה כל אדם יכול לקיים בכה"ג וע"כ דכיון דפשיטא לי' דאי אפשר לקיים בנקל באופן שיפקיר תרנגולתו מוכרח לומר דדוקא מרדו מהני דלאו מזומן הוא אבל הפקיר תרנגולתו אף שקננה אח"כ הוי מזומן לפניו ופטור אף דהוי הפקר גמור וכן מסתבר עכ"ז אין בידי להחליט בבירור לאשר מריש דברי המלאכת שלמה נראה דסובר דהפקיר תרנגולתו וילדה אח"כ וקננה על הביצים חייב בשילוח וצ"ע:

פרק ז

חזון איש

הלכות שלוח הקן - יו"ד סימן קע"ה

א) חולין ק"מ ב' תוד"ה שני סדרי ביצים, כדאמרינן לקמן, כונתם להא דאמר קמ"א ב' אסור לזכות בביצים שהאם רובצת עליהם מיהו הכא א"צ לזה דאי הוי חציצה פטור משילוח כיון שאין דעתו ליקח הביצים העליונים אלא שנקטו נפקותא בתחתונים גופיהו שאסור לזכות בהן בלא שילוח קדם, וע' מש"כ לקמן סק"ב.

קמ"א ב' גמ' כדי שתצא מתחת ידו, משום שהיא חופפת על הבנים אינה בורחת ונוח לתפשה, וצריך לשלחה עד שתסיח דעתה מקנה ותברח.

שם לוקה ואין משלח, ואע"ג דהכא לקחה ע"מ לשלח מ"מ כשתפשה אח"כ קדם מצות שלוח בטל מצותה לר' יהודה, ועוד מעיקרא היה בדעתו למיגז אגפיה והו"ל לקח שלא ע"מ לשלח.

שם אסור לזכות בביצים וכו', נראה דזה פשיטא שאסור לזכות כדי שיהא מזומן ויפטר משלוח דא"כ בטלת מצות שלוח לעולם, ולמה לי קרא שלא יקח לטהרת מצורע הלא יכול לזכות בבנים ואח"כ יקח את האם, אלא נראה דאין זכי' פוטרתו כיון דזכה בשעה שהיא רובצת איחייב לי' בשלוח ומ"מ אסור לזכות קדם שקיים המצוה, ויש לעי' מאי פריך מדרב דאסור לזכות בביצים כו' בלא מלתא דרב תקשה לי' איך יקנה ויעשה מזומן ויפטר משלוח הלא הוא עצמו שקנה לא מפטר משלוח, וי"ל דזה ל"ק דדוקא בנטל הוא עצמו לא מפטר דבלקיחה מתחייב בשלוח אבל חצרו שפיר קונה לו, אבל דינו דרב אסור לזכות משמע לו דבזה מיגרע גם כח חצרו כיון דאילו היה כאן אין לו יד זכות.

ויש לעי' בהא דפריך א"ה אמאי אסורות מפני דרכי שלום כו' נימא דאי לאו מפני ד"ש יקח הביצים ע"מ שלא לקנות עד אחר שילוח, וכבר הקשו כן תו' ב"מ ק"ב א' והניחו בקשיא, ואין לומר דקשיא לי' מאמן מאי איריא מפני ד"ש תיפוק לי' דבעיא שלוח דזה קשיא גם לרבא דמיקי לה ביצאה רובה וע"כ דאמן מפני ד"ש באינה רובצת וכמש"כ תו' ב"מ שם, אלא דהכא מפרש ד"ש גם אביצים ואהא קשי' לי' הא בעי שלוח וכן מבואר בהדיא בהא דאמר אי דשלחה גזל מעליא הוא, ולמאי דאמר רבא ניחא דביצאה רובה איירי ולוקח הביצה ומשלח האם, ואף אם ידע רבא להא דרב דאסור לזכות כו' ניחא דנוטל ע"מ שלא לזכות.

ב) קמ"ב א' וניקנינהו לוי ב"ס כו', נראה דמצות שלוח דאמר לעיל כדי שתצא מתחת ידו, היינו מרשותו שאם יחפוץ לתופשה לא יוכל, וכל זמן שיכול לתפשה לא חשיב שילוח, ואין נפקותא בשילוח אם לוקחה ביד ע"מ לשלחה, או שמגרשה עד שתברח, ונראה דכל שמצא קן והאם רובצת לא מהני טירוף אקן שתהא מעופפת ואין כנפיה נוגעות בקן ויפטר משילוח, עד שתצא מתחת ידו כדין שילוח, דאל"כ לא יתכן מצות שילוח עד שתצא מתחת ידו, דכיון דגרשה או הסירה מעל קנה מיפטר משילוח, "מיהו הכא רב יהודה לא איחייב בשילוח כיון דלא זכה איהו בבנים אלא בעלים", ולפיכך סגי בטירוף אקן שתהא האם מעופפת דודאי לא אמר לו שמואל לקיים מצות שילוח דא"כ היה אומר לו בהדיא זיל שלח, אלא ודאי שתהא מעופפת סגי.

ומכאן יש להוכיח דאם פגע בקן ואינו רוצה לזכות בבנים אינו חייב בשילוח דאל"כ חייב רב יהודה בשילוח גמור ולא שייך למפטרי' מפני ד"ש כיון דחייב מה"ת, והבעלים גופיהו חייבים כשימצאו רובצת, וגם אינו חייב ליקח הבנים כדי שיתחייב דא"כ היה רב יהודה מתחייב ליקח הבנים ע"מ שלא לזכות [וכעין שכ' תו' ב"מ ק"ב א'] ולשלח ואח"כ יזכה בבנים, וכ"מ פשטא דמלתא דיוני שובך אסורים מפני ד"ש ומניחין רובצין

ואינו משלח, וזה דלא כחו"י סי' ס"ז, וח"צ סי' פ"ג, והא דאמר לעיל קל"ט ב' יכול יחזור בהרים כו' לאו למימרא דכי יקרא חייב אלא אי הוי אמרינן יחזור בהרים היה כל אדם חייב פעם אחת בחייו לקיים מצות שילוח אבל השתא כי יקרא לא קרינן **רק אם רוצה ליקח הבנים**, והא דהביא הח"צ ראי' מל' המשנה לעיל קמ"א א' חייב לשלח, היינו דהוא בחיוב שילוח ואינו רשאי ליקח האם, דבין לקיחת האם ובין לקיחת הבנים אסורין בלא קיום מצות שילוח, ואדרבה מדלא קתני אמר אינו נוטל לא את האם ולא את הבנים חייב לשלח משמע ח"א, והרשב"א וריטב"א ק"מ ב' דפליגי על רש"י הוא משום דמשמע להו דמבעיא לי' אי חוצץ ומותר ליקח האם וביצים התחתונים וע"ז הקשו דעכ"פ אסור ליקח האם אבל להניח האם לכו"ע מותר.

ג) יו"ד סי' רצ"ב ש"ך סק"ה א"נ דהכא מיירי שהוגבהה מעצמה כו', כונת הש"ך בפירוש הראשון דאדם הגביה או טרף בקן, ודעתו ליקח הבנים אח"כ ואז מתחייב בשילוח גמור, ולא יועיל במה שעושה אותה מעופפת, מיהו מוכח בגמ' קמ"א ב' דאם איש אחר שאין דעתו ליקח הבנים טורף אקן כדי לעשותה מעופפת ויזכה בעל החצר שפיר דמי וכמש"כ לעיל סק"א.

פרק ח

ספר שיח השדה חלק קונטרס הליקוטים סי' ט'

ממרן רבינו חיים קניבסקי שליט"א

בענין שילוח הקן

דעת החות יאיר בתשו' סי' ס"ז וכ"ד הח"צ בתשו' פי' פ"ג (מובא בחי' רע"א ובפ"ת ביו"ד ר"ס רצ"ב) שהרואה קן אף שאין דעתו ליטול לא את האם ולא את הבנים יש עליו מצוה ליזקק לו ולשלח את האם ודעת החתם סופר בתשו' או"ח סי' ק' וכ"ד החזו"א ביו"ד סי' קע"ה דדוקא אם רוצה ליטול הבנים יש עליו מצוה ליזקק לו ולשלח את האם ולא אם אין רוצה כלל ליטול וכן מצאתי בהדיא בחידושי הר"ן חולין קל"ט א' שכתב שילוח מי הוה מצוה המוטלת עליו הרי אם לא רצה ליקח הבנים פטור מלשלח עכ"ל וכן מצאתי במאירי קל"ט ב' שכתב מצות שילוח הקן אינה מצוה שיהא צריך לחזר אחר' ר"ל אם ימצא לו קן שיטול את הבנים כדי שיקיים מצות שילוח באם או שיחזר כו' עכ"ל מבואר בהדיא דאפי' מצא קן אין עליו מצוה לשלח רק אם רצה ליטול הבנים וכן מבואר ברמב"ן קל"ח ב' שהקשה ל"ל קרא דמוקדשין פטורין תיפוק לי' שאינו יכול לשלחם שהרי של הקדש ותירץ דס"ד דלא יטול הבנים כדי שלא יתחייב בשילוח וכ"כ הרשב"א וריטב"א וחידושי הר"ן משמע שאם אין נוטל הבנים אין עליו חיוב שילוח.

והנה החו"י והח"צ הביאו ראיה מדברי הראשונים ז"ל גבי הא דבעי ק"מ א' ב' סדרי ביצים זה ע"ג זה מהו ופי' רש"י ז"ל [דעכשיו מיירי ששני הסדרים הם בני קיימא] ומיבעי לי' מהו אם נתכוין לזכות התחתונים מי הוי האמצעיים חציצה ופטור מלשלח או לא עכ"ל והקשו קמאי הרמב"ן ז"ל ורשב"א ז"ל וריטב"א ז"ל והר"ן ז"ל בחידושיו דכיון דגם סדר העליון הם ביצים בני קיימא הא יש כאן אם רובצת על הביצים מכח סדר העליון וא"כ אפי' לא יקח לא העליונים ולא התחתונים הו"ל כאומר הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים שחייב בשילוח ולכן תירצו דמיירי שמצד הסדר ליכא דין שילוח כגון שהם של עוף טמא א"נ שהם מזומנים, והשתא אי ס"ד שבלא נוטל לא אם ולא בנים אין עליו מצות שילוח מאי הקשו על פירש"י ז"ל מהא דהריני נוטל את האם חייב בשילוח דודאי נטילת האם אסור וכן נטילת בנים לפני שילוח האם אסור אבל זה הנוטל תחתונות שאינו נוטל לא אם ולא בנים [את"ל דעליונות חוצצות ולא קרינן בתחתונות האם רובצת כו'] שפיר דמי, אע"כ משמע דסברי שאפי' אינו נוטל לא אם ולא בנים חייב בשילוח ולכן הקשו דא"כ אין נ"מ במה שלגבי תחתונות לא קרינן בהו אם על הבנים את"ד ובאמת שגם לפ"ז צ"ע שהרי ייסדו קושייתם מכח הא דתנן אמר הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים חייב לשלח ומה זה שייך לדברי רש"י ז"ל דמיירי בשאינו נוטל לא אם ולא אותן בנים שרובצת עליהן [אלא סדר תחתון שאינו בכלל לא תקח] וי"ל לדרך החו"י והח"צ שהראשונים ז"ל למדו ממשנה זו דהריני נוטל את האם ומשלח הבנים חייב לשלח והול"ל לא יטול אבל למ"ל לשלח יניחנה במקומה כיון שהבנים אינו נוטל וגם האם אסרינן לי' ליטול יניחנה רובצת שם אע"פ דכשרואה אם רובצת חייב בשילוח ושפיר הקשו דממ"נ חייב בשילוח מצד סדר עליון.

ובדעת רש"י ז"ל משמע דסובר דקושטא דמילתא היא שכשאינו נוטל לא אם ולא בנים ליכא מצות שילוח [וי"ל דרש"י ז"ל לא ניחא לי' לפרש דמיירי שמצד סדר עליון ליכא דין שילוח לפי שהן מעוף טמא א"נ מזומנות דהא זהו בעיא ראשונה מהו שיחוצו ביצים מוזרות ולדעת הראשונים ז"ל הנ"ל י"ל דסברי דמוזרות שאני דהו"ל כמין אחר אבל ביצים שלמות אע"פ שאינן בדין שילוח אולי לא יחוצו דהו"ל יותר כמין במינו] ואולם כבר כתבו דמרש"י ז"ל ותוס' אין ראיה לדין רואה קן ואינו רוצה ליקח כלום אי יש בו מצות שילוח דאפי' את"ל שיש מצוה לשלח מ"מ בעי אי מותר ליקח תחתונות קודם שישלח דאילו אותן ביצים שהאם יושבת עליהן הא קי"ל דאסור לזכות בביצים כ"ז שהאם רובצת עליהן.

והחזו"א ז"ל כתב שגם מדברי הראשונים ז"ל אין ראיה להיפך [דסברי שחייב בשילוח אפי' אינו רוצה ליטול כלום] די"ל דמשמע להם דמיירי בשרוצה ליטול גם האם ולכן נדחקו לפרש דהוא בגוונא שאין שם דין מצות שילוח כלל מצד העליונות ע"ש ובאמת זה מוכרח לדעת הר"ן ז"ל שכבר הבאנו לעיל דקסבר שבאם אינו רוצה ליטול כלל אינו זקוק לשלח.

ועיין בהרמב"ם ז"ל פי"ג משחיטה הי"ד שכתב היו שני סדרי ביצים או שהיתה אם ע"ג אם כו' ה"ז לא יקח ואם לקח משלח ואם לא שלח אינו לוקה ע"כ, ובדבריו א"א לפרש כדפירש"י ז"ל בשלא לקח את האם שהרי סיים אינו לוקה [מפני שהוא ספק] ומלקות לא שייך אלא בנטילת האם אבל בנטילת הביצים והאפרוחים אפי' קודם שילוח איסורא איכא מלקות ליכא כמ"ש שם בהלכה י"ח, וגם כדפי' הראשונים ז"ל דמיירי שמחמת הסדר עליון אינו בדין שילוח כגון שהוא מזומן או מעוף טמא ליכא לפרש כן בדברי הרמב"ם ז"ל שאינו משמע כלל מסתימת הדברים שמיירי בשהסדר עליון אינו מסתם ביצים שיש מחמתן דין שילוח. והפשוט שהרמב"ם ז"ל מפרש הבעיא לענין מלקות וסובר דליכא מלקות אא"כ נטל שניהם היינו גם האם וגם הבנים כדמשמע פשטא דקרא וכמש"כ הח"צ ומספק"ל הכא בשנטל האם והסדר התחתון דאי מכח לתא דסדר תחתון ליכא דין שילוח אינו לוקה שהרי לא לקח הבנים היינו סדר עליון ולכן כתב הרמב"ם ז"ל דאינו לוקה ואיסורא ודאי איכא אפילו אי לא נטל כלל מהבנים כדתנן אמר הריני נוטל את האם ומשלח הבנים חייב לשלח.

עוד הביאו ראיה מהא דאמר קל"ט ב' יכול יחזור בהרים וכו' ת"ל כי יקרא ומשמע דעכ"פ כשפגע באם על הבנים חייב לשלח אפי' אינו רוצה ליקח ועמש"כ בזה החזו"א ולעיל כתבתי בשם המאירי ז"ל שמפרש דגם זה בכלל המיעוט דכי יקרא ומש"כ הח"צ עוד סמוכים לזה מלשון חייב לשלח עיין מה שהשיב בזה החזו"א.

והחו"י כתב עוד סמוכין מהא דתנן קמ"ב א' לא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע וילפינן לה מקרא ולמ"ל קרא הא יכול לחנק את האפרוחים או לעשותן טרפות [או לשבור את הביצים] וליטול האם אח"כ בהיתר שהרי כבר אינה על האפרוחים והביצים אע"כ דמיד כשראה הקן נתחייב בשילוח ויש לדחות דמיירי כשצריך גם את האפרוח לטהרת מצורע ומרן החזו"א זצלה"ה אמר לי די"ל דזה גופא שהורג האפרוחים וכו' הוי כלקיחה כיון שבזה עושה לו היתר לקחת אותם ושפיר יתחייב אז בשילוח [אפי' את"ל דבאינו רוצה ליטול כלום אין שם מצות שילוח] וצל"ע מהא דדף ק"מ ע"ב הושיט ידו לקן ושחט מיעוט סימנים מהו ואי נימא דמה שעושה לאפרוחים טרפה מקרי לקיחה

א"כ מאי בעי הא מיד נתחייב בשילוח, ונראה דכונת מרן ז"ל היתה דהיכי דעשה את האפרוחים טרפה בשביל להכשיר הלקיחה נידון כבא ליקח, אבל הא דהושיט ידו ושחט מיעוט סימנים יתבאר שלא עשאן ע"מ להתיר את הלקיחה רק לכונה אחרת כמתעסק או להתלמד, ואח"כ נמלך ליטול ובכה"ג לא חל חיוב שילוח מצד שחיטת המיעוט סימנים.

ואאמו"ר שליט"א [זללה"ה] העיר דלכאו' מבעיא זו דהושיט ידו לקן ושחט מיעוט סימנים כו' מוכח שכל זמן שאינו נוטל כלום אין עליו מצות שילוח דאל"כ הרי כבר נתחייב בשילוח משעה שראה אותן ולומר דמ"מ כשמתבטל תורת ביצים ואפרוחים מהן כגון שנטרפו הו"ל כאילו ירדה האם מעל הבנים והלכה לה למקום אחר שאפשר לכאו' דפקע דין שילוח אבל כל זה אינו נראה מהא דדף קל"ט דבאגבה לאם והדר אקדשה לא מפטר משילוח אע"פ שעכשיו כבר היא מקודשין ואין בהקדש דין שילוח וכדמייתי מר"י ב"י דשחטה ואח"כ הקדישה חייב לכסות והדברים צריכים בירור עכ"ד אאמו"ר שליט"א.

והנה בדף קמ"ב גבי רב יהודא דקני פירות שובכו של לוי ב"ס, וא"ל שמואל לר"י זיל טרוף אקן וכו' ומפרשינן דלוי ב"ס עצמו עדיין לא זכה בהן שהיו פירי חדתי ואסור לזכות בבנים כל זמן שהאם רובצת עליהן, ורק אחר טריפת הקן דמגבהת עצמה וליכא אם רובצת על הבנים אז יכול לוי ב"ס לזכות ולהקנות לר"י, זהו תוכן הסוגיא וכתב מרן ז"ל בחזו"א שם דמשמע שטריפת הקן אינו קיום מצות שילוח מדלא קאמר לי' שמואל זיל שלח וגם מצוות שילוח הלא היא עד שלא יהא יכול לפשוט את ידו ולחזור וליטלה ובטריפות הקן לא משמע שנשתלחה כ"כ אלא רק הוגבהה קצת, נמצא שרב יהודא לא קיים שם מצוות שלוח, ומכאן ראיה דהיכא שאינו רוצה לזכות בהבנים לית עליו מצות שילוח ודלא כהחו"י והח"צ דלדידהו הי' חייב ר"י לשלח אע"פ שלא נתכוין לזכות בבנים עכשיו ולא הי' סגי לי' בטריפת הקן את"ד מרן ז"ל בחזו"א.

והנה י"ל דגם הסוברים שאפי' כשאינו חפץ לזכות את הבנים חייב בשילוח היינו דחייב לשלח האם ולקחת את הבנים, אבל שילוח האם בלא לקיחת הבנים אינו מצוה כלל דהמצוה הוא דוקא בדעביד תרתי משלח האם ונוטל את הבנים כדכתיב שלח תשלח וכו' ואת הבנים תקח לך, ולפ"ז י"ל דהכא שפיר לא הי' ר"י חייב בשילוח שהרי א"א לו לזכות בהבנים דהא קודם שילוח אסור לזכות בהו כל זמן שהאם רובצת וברגע ראשונה של שלוח כבר יזכה בהם לוי ב"ס מדין חצירו וכן כה"ג דליכא אפשרות לזכות בהבנים ליכא מצוות שלוח על האם וכנ"ל ולכן שפיר הי' סגי לר"י טריפת הקן בלא שילוח.

ואולם מרן החזו"א ז"ל כתב שם דאת"ל שיש מצוה לשלח וליטול הבנים לעצמו אפי' כשאינו חפץ בזכיית הבנים א"כ ה"נ הכא גבי פירי שובך היה ראוי לחייב את ר"י שיטול את הבנים שלא ע"מ לזכות בהן מעכשיו [דהא אסור לזכות בבצים כ"ז שהאם רובצת עליהן] רק נטילתו מהקן תועיל שאחר השילוח לא יזכה בו בעל החצר ושוב יהא אפשר לו לקיים מצות שלוח ולזכות אח"כ בהבנים כדינם, אע"כ דבאינו רוצה לזכות את הבנים ליכא מצות שילוח כנ"ל כ"ז כתב מרן החזו"א שם בלשון קצרה מאוד ע"ש.

ולהסוברים גם באינו חפץ לזכות בבנים איכא מצוה לשלח [וליקח את הבנים כנ"ל] שלא יקשה לדידהו למה לא קיים רב יהודא מצות שילוח [ע"ד שכ' החזו"א שיטול מתחילה ע"מ שלא לזכות כו'] אמר אאמו"ר שליט"א די"ל דכל כה"ג פטור משום דהו"ל כמחזר בהרים ולא נתחייב במצות שלוח אלא בשיכול לקיים בו מצותו לשלח האם ולזכות בבנים כמו שהוא עכשיו בלי עשיית טצדקי והכנות, אבל בשמונח בחצר אחרים שכמות שהוא א"א לו לזכות בין קודם שילוח בין אחר שילוח, רק יכול להוציא הבנים מחצירו של זה ואז יהא אפשר לקיים המצוה זה כבר הוי כמחזר בהרים דפטור וכיון שפטור ממילא שוב אסור לו להשתדל בזכייתן מדין גזל דמפני דרכי שלום עי' בסוגיא ויש לפלפל בכ"ז.

ולכאורה יש להביא ראיה מדפריך קל"ט א' הני מוקדשין ה"ד כו' אלא דחזא וכו' ועיין במנ"ח בקומץ מנחה וכן בהגהות מצפה איתן שהקשו לפמש"כ הרא"ש בנדרים ל"ד ב' בשם הר"א ממיץ שיכול להקדיש דבר לפני שזכה בו משום שבידו לזכות בו א"כ משכחת לה בכה"ג וכן יש להקשות לד' הר"ן שם שיכול לזכות מיד עבור הקדש שם כן משכחת לה בכה"ג ובשלמא אם נאמר דבכה"ג ג"כ נתחייב מיד שראה בשילוח ותו לא מצי פקע כמו בההיא דר' יוחנן בן יוסף דמייתי א"ש (והא דפריך ומי קדוש איש כי יקדיש כו' האמת פריך דלא קדוש כלל) אבל אם אין חיוב קשה.

ועוד יש להביא ראיה ממדרש רבה פ' ויצא שלח תשלח רבנן אמרי למה ב"פ שאם אירעה לך המצוה הזאת פעם שני' לא תאמר כבר יצאתי ידי חובתי אלא כל זמן שתארע לידך אתה צריך לקיים אותה ע"כ ואם המצוה דוקא ברוצה ליטול הבנים היכי ס"ד שפעם שני' יעבור הלאו, וכן יש להביא ראיה מתנחומא תצא מעשה בא' שעלה לראש האילן לקיים מצות שילוח הקן ונפל ומת לפי שנא' כי יקרא קן צפור לפניך בדרך לא שתראה אותן מראש האילנות ותעלה אחריה ע"כ והא דכתיב על העץ היינו בעץ נמוך וצ"ל דאסמכתא היא דבעץ של סכנה פשיטא דפטור וגם קרא דכי יקרא אתי לדרשא אחרינא בגמ' קל"ט ב' עכ"פ משמע מכאן דאם הי' מוצא בדרך חייב ליזקק לו, ובאמת

לשון התוס' גבי ב' סדרי ביצים שכ' דמותר ליטול הבנים לפני שילוח משמע דעכ"פ חייב לשלח ועיין בחזו"א שכ' ליישב בדוחק, אך לעיל הבאנו דבהרבה ראשונים מבואר להדיא דאין חיוב אא"כ רוצה ליטול הבנים וכדעת מרן זצ"ל.

פרק ט

שו"ת אבן ישראל

ממרן הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל

חלק ז' סימן מג

בענין שילוח הקן

מה ששאל מע"כ לברר האי הלכתא דשלוח הקן, אי הוה חיוב מצות עשה כשפוגע בקן לשלח את האם, או הוה רק תיקון ללאו דלא תקח, אם עבר ולקח את האם, אבל אין כאן מצוה כלל.

הנה ביו"ד סי' רצ"ב בפתחי תשובה הביא דברי החוות יאיר בסי' ס"ז, דס"ל דהפוגע בקן חייב להזקק לה ולקיים בה מצות שלוח, וכן דעת החב"צ בתשובות סי' פ"ג, וכן הוא דעת הלבוש ביו"ד סי' רצ"ב, וכן הוא במגילת ספר לאוין ק"נ, וכן הוא בשל"ה פ' כי תצא, וכן הוא בחידושי רעק"א שם ביו"ד, וכן דעת הבית אפרים חלק יו"ד סי' ס"ו, וכן כתב הפמ"ג בשושנת העמקים כלל ב' להדיא עיי"ש, וכן כתב ביד שאול ביו"ד שם. אולם בחזו"א יו"ד סי' קע"ה חולק במקצת על שיטה זו, וס"ל דליכא חיובא דמצות שילוח הקן, אלא א"כ רוצה ליטול הבנים, וכבר ביארתי בספרי ברמב"ם ה' שחיטה, דדעת הרמב"ן והרשב"א והריטב"א אינו כן, וס"ל כדעת החוות יאיר, דאפילו אינו רוצה כלל בבנים איכא מצות שלוח הקן, אולם מע"כ הביא לי ספר מחכם אחד, אשר בשם שלוח הקן יקרא, והוא מהפך בכלל את כל מה שנשרש לנו, ומברר דליכא כלל מצוה דשילוח הקן ואינו אלא ניתק ללאו דלא תקח, ע"כ אמרתי לבאר הלכה זו.

והנה בגמרא חולין דף קמ"א, פליגי חכמים ור' יהודה בנוטל אם על בנים, דר' יהודה אומר דלוקה ואינו משלח, וחכ"א משלח ואינו לוקה ואיבעיא להו בגמרא בטעמא דר' יהודה דס"ל לוקה ואינו משלח, אי משום דר"י ס"ל לאו הניתק לעשה לוקין עליו, ולפי"ז מה דסבר ר"י דלוקה ואינו משלח, הביאור דאינו נפטר בשלוח, או דסברת ר"י הוא משום דשלח מעיקרא משמע, והיינו דשלח אינו עשה לתיקון הלאו, אלא מתחייב בעשה ולאו, ובסברת חכמים לא נזכר שום דבר בגמרא, ואח"כ מסקינן דטעמא דר"י משום דס"ל שלח מעיקרא משמע, ולפי"ז יש להסתפק מהו סברת חכמים דפליגי אר"י, אי חלוקין רק על סברת ר"י דס"ל דאין כאן עשה המנתקת הלאו וס"ל דכן מנתקת, אבל בהא אי

שלח הוה נמי עשה קודם שעובר על לאו, בהא מודו חכמים לר"י, דכן הוה עשה גם דמעיקרא, או דס"ל דהעשה אינה נוהגת כלל אלא לאחר הלאו, והדבר מבואר להדיא בגמרא שם, באותו עמוד בסוגיא דשלוח הקן נוהגת גם במצורע, דפרכינן שם דלמאי איצטריך ילפותא תיפוק ליה דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, ומשני ל"צ דעבר ושקלה לאם, דלאו עבריה, עשה הוא דאיכא ופרכינן הניחא למ"ד קיימו וכו', ותו, לר"י דאמר שלח מעיקרא משמע אפילו עשה נמי ליכא, אלא אמר מר בר רב אשי כגון שנטלה ע"מ לשלחה, דלאו ליכא, עשה הוא דאיכא, והרי האי תירוצא דמר בר רב אשי הוא גם אליבא דרבנן דפליגי אר"י, מדפרכינן ותו לר"י מבואר דהפירכא הראשונה היה אליבא דרבנן אר"י, מדפריכנן ותו לר"י מבואר דהפירכא הראשונה היה אליבא דחכמים, וע"ז קאי תירוצא דמר בר אשי, וכן פרש"י להדיא, וא"כ הרי מבואר להדיא בגמרא דנטלה ע"מ לשלחה דלא עבריה ללאו, ואפי"ה עשה איכא, ואי נימא דלחכמים אינו אלא עשה המנתקת את הלאו, א"כ כאן שנטלה ע"מ לשלחה ולא עבריה ללאו כמבואר בגמרא איך איכא כאן עשה בלי עבירה על הלאו, וע"כ מבואר להדיא בגמרא דגם לחכמים אף דס"ל דהוה עשה המנתקת ללאו, מ"מ הוה נמי עשה דמעיקרא, ולא פליגי על ר' יהודה אלא במה דס"ל דלא הוה אלא עשה דמעיקרא, ואינו בא לתקן הלאו, וע"ז פליגי וס"ל דגם מנתק הלאו, דשלח לאחר לקיחה נמי משמע, ומה דפרש"י שם בד"ה זה, וז"ל אלא משלח אחר לקיחה תוכ"ד ואינו לוקה ואם לא שלח לוקה וצריך לשלח אחר לקיחה משמע, כונתו דעשה המנתק הלאו צריך לקיימו ולשלח תיכף אחר לקיחה, אבל בודאי גם לפני הלקיחה איכא מצות עשה לחכמים, וכן מה שפרש"י במכות דף ט"ז ע"א ד"ה וחכ"א, קסברי שלח אחר לא תקח משמע דהו"ל ניתק לעשה ואם לקחת שלח, כונתו דגם אחר לקיחה משמע, ולאפוקי מדר"י, וכן מבואר להדיא ברש"י חולין דף קל"ט ע"א ד"ה איחייב ליה בשלוח כשמצאן עכ"ל, ומבואר דתיכף כשמצאן חייב במצות שלוח, וכן מבואר בפרש"י חולין דף קט"ו, שכתב שם דפרכת הגמרא משלוח הקן שיאסר מצד כל שתעבתי לך, הוא משום דשלוח הקן נאסרה באכילה ולכן תיאסר גם אח"כ מדין לא תאכל כל תועבה עיי"ש, ואי נימא דליכא עשה דמעיקרא, הלא לא נאסרה מעולם באכילה, דהרי יכול לטפח על הקן שיוגבהו האמהות ושניהם מותרים, בין האמהות בין הביצים והאפרוחים, וע"כ מבואר דדעת רש"י דבשלוח הקן איכא עשה דמעיקרא לדעת החכמים, אלא דס"ל דמנתק גם הלאו, וכן מבואר להדיא ברש"י בב"מ דף ק"ב ע"א בד"ה ואי דלא שלחה הא בעי שלוחה ואיכא איסור שלח תשלח והדר את הבנים תקח לך, עכ"ל.

וכן הביאור במש"כ הרמב"ן במכות דף ט"ז ע"א, ה"ק לא תקח את האם ואם לקחת שלח, דהיינו לאפוקי מדר"י דס"ל דשלח לא נאמר כלל אחר לא תקח לכך קאמר דלחכמים גם אחרי ולא תקח איכא ואם לקחת שלח, דהוה נמי ניתק לעשה, וכן מבואר להדיא בדעת הרמב"ן בקדושין דף ל"ד הובא גם בריטב"א שם, דשלוח הקן עקרו המ"ע דשלח תשלח, ולא אתי ל"ת אלא לקיומי לעשה, והכונה דלא תקח האם לעצמך אלא שלח תשלח, וסיים על זה הריטב"א ונכון הוא וכן מבואר בדברי הרמב"ן בחולין דף קל"ט גבי מוקדשין הובא בריטב"א שם אהא דאמרו אלא דאגבהה לאם ואקדשה, וז"ל וכי אפשר דאגבהה לאם והתנן הריני נוטל האם ומשלח הבנים חייב, ואין לומר בשנטלן לא ע"מ ליטלן לעצמו, ולא יטול גם את הבנים אלא ע"מ להקדישן, וכיון שכן איחייב ליה בשלוח מעיקרא, רבינו הגדול ז"ל, עכ"ל, ודברי הרמב"ן צ"ב איך אקדשיה, אי זכה ביה ואקדשיה הרי עבריה ללאו, ואי לא זכה ביה איך הקדישו, והא כי קדיש איש את ביתו אמר רחמנא, וע"כ כוונת הרמב"ן דהגביה תיכף לזכות בהגבהתו להקדש, ולהכי לא עברי ללאו, והוא משום דס"ל דנוטל לזכות להקדש אינו עובר בלא תקח, אבל צ"ע מה דאמר איחייב ליה בשלוח מעיקרא הלא לא נתחייב כלל, וע"כ מוכח דס"ל להרמב"ן דהוא נמי עשה שנוהג בו מעיקרא, ושפיר איחייב ליה מעיקרא תיכף כשפגע בקן, ושפיר אחייב ליה בשלוח קודם שהגביהה, וכן מבואר בדעת הרמב"ן בחולין דף ק"מ ע"ב בהא דאיבעי להו שני סדרי ביצים זו על גב זו מהו, דפרש"י אם נתכוון ליטול התחתונים, מי הוו אמצעים חציצה ופטור מלשלח או לא, ובחידושי הר"ן שם הביא דברי הרמב"ן שתמה על פי' זה דהא מ"מ האם רובצת על הביצים העליונים ואפילו לא יטול לא עליונים ולא תחתונים, הו"ל הריני נוטל את האם ומשלח את הבנים דהיינו העליונים שהוא חייב כדתנן במתניתין, ותי' הרמב"ן דביצים העליונים של עוף טמא לכך בעי אי הוו חציצה, והרשב"א ז"ל תי' דביצים העליונים מיירי בביצים מזומנים עיי"ש, וכ"כ הרשב"א שם, ומבואר בדבריהם דאפילו אינו רוצה ליטול לא את האם ולא את הבנים מתחייב תיכף במצות שלוח, דאל"ה מאי קשיא להו לפרש"י, דהרי הכא אינו רוצה ליקח לא את האם ולא את העליונים, וא"כ אין כאן לא תקח ולא מצוה דשלח תשלח, אי יש בו דין חציצה, וגם מאי דחקי לאוקמא דמיירי בגוונא דבצים העליונים הם טמאים או מזומנים, לוקמא בפשיטות בגוונא שאינו רוצה ליקח לא את האם ולא הביצים העליונים, וע"כ משום דס"ל דבין כך חייב במצות שלוח, וכמש"נ.

וכן מבואר דעת הריטב"א שם בחולין גבי שני סדרי בצים שכתב נמי כדעת הרמב"ן, וכן מבואר דעת הריטב"א בקדושין דף ל"ד, שהביא שם תי' הרמב"ן דלא אתי ל"ת אלא

לקיומי העשה, וכתב על זה דנכון הוא, וכן הביא תי' התו' בקדושין שם, דמשכחת לעשה בלבד כגון שלקחה ע"מ לשלחה ונמלך דליכא אלא עשה, וכתב הריטב"א ע"ז דנכון הוא, הרי מבואר להדיא דעת הריטב"א דאיכא עשה אף היכא דלא עבר אלא תעשה, וכן דעת התוס' שם בקידושין, דגבי שלוח הקן איכא נמי עשה דמעקרא מדכתבו שם להאי תירוצא, דמשכחת לה עשה בלחוד כגון שנטלה ע"מ לשלחה ונמלך עיי"ש, וכן מוכח בשיטתם מהא דפרשו שם בחולין גבי ב' סדרי בצים זו ע"ג זו, דפירשו דהאיבעיא היא אי מותר ליקח התחתונים, ולא פירשו דהאיבעיא היא לגבי מצות שלוח אי הוה חציצה כשלוקח התחתונים ולא האם ולא העליונים, וע"כ משום דס"ל דבין כך חייב בשלוח, וכל הנדון הוא אי מותר ליקח התחתונים לפני השלוח, וכן הוא דעת תו' הרא"ש בקדושין שם, שכתב כדברי התו' שם דמשכחת לעשה דשלוח לחוד בנטלה ע"מ לשלחה עיי"ש, וכן מבואר בחינוך מצוה תקמ"ה וז"ל לשלח האם מן הקן קודם שיקח הבנים, שנאמר שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך עכ"ל, ומבואר להדיא דגם לדידן דקיי"ל כרבנן הוה גם עשה דמעיקרא, ומה שתמה בספר שלוח הקן אמאי לא כתב החינוך שישלח האם קודם שיקחנה, תמוה, דאם משלחה איך יקחנה, ואף דאיכא מציאות שיקחנה אחרי השלוח, מ"מ בפשטות כשמשלחה המציאות שקשה ליקחנה, לכן כתב החינוך קודם שיקח הבנים.

וכן מבואר דעת היראים לר"א ממיץ בסי' שפ"ז, שכתב וז"ל וכל היכא דמחויב לשלח קאי בלא תקח, הרי מבואר דס"ל דעיקר המצוה היא לשלח, דאל"ה הו"ל למימר וכל היכא דאיכא לא תקח מחויב לשלח, וכן מבואר ברבינו ירוחם נתיב ט"ו חלק חמישי אות כ"ג, שכתב בזה"ל אם מצא האם רובצת על האפרוחים או הבצים חייב לשלח האם, ואח"כ כתב ואינו חייב לחזר אחר מצוה זו אלא א"כ מצאו דרך מקרה חייב, ובסוף האות אחר שביאר כמה הלכות, כתב וז"ל נטל האם על הבנים משלח ואינו לוקה, וכן כל מצות ל"ת שניתק לעשה כגון זה שאמר לא תקח ואם תקח שלח והיה פטור עכ"ל, הרי מבואר להדיא בדבריו דהוה גם מצוה דמעיקרא וגם ניתק לעשה, וכן מבואר להדיא במאירי חולין דף קל"ט, שכתב וז"ל מצות שלוח הקן אינה מצוה שיהיה צריך לחזר אחריה, ר"ל שאם ימצא לו קן שיטול את הבנים כדי שיקיים מצות שלוח דאם, או שיחזור אחר מצוה זו בהרים וגבעות, אלא כשיזדמן לידו יקיים עכ"ל, הרי מבואר להדיא דגם דעת המאירי דשלוח הקן הוא מצוה מצד עצמה, אלא דס"ל שאינו חייב אלא ברוצה ליטל הבנים, אבל בודאי איכא מצוה שלח אף באינו עובר על לא תקח, וכן הוא דעת הראב"ד הובא בספר אבודרהם ה' ברכות, בהא דהביא שם תשובות הר"י בן פלט מה שהשיב להראב"ד

טעמא דעל כמה מצות לא מברכינן, כתב שם בזה הלשון ושלוח הקן נמי מצוה הבאה בעבירה היא דכתי' לא תקח האם על הבנים ואם לקחת שלח תשלח, והראב"ד השיב על זה שיכול ליקח ע"מ לשלח עיי"ש, ומבואר בדעת הראב"ד דס"ל דאיכא עשה אפילו בלוקח ע"מ לשלח ולא עבר כלל על לא תקח, ואפילו בדעת הר"י בן פלט י"ל כן, אלא דס"ל דכיון דלפעמים איכא קיום העשה בעבירה להכי לא מברכינן עלה, כדכתב באותה תשובה דלהכי לא מברכינן על גירושין, דלפעמים איכא מצוה הבאה בעבירה כגון בלא מצא בה ערות דבר, וכן ביאר דבריו הברכי יוסף ביו"ד סי' רצ"ב עיי"ש.

אולם בתשובות הרשב"א בסי' י"ח אין הנוסח כן, וכן בתשובת הרשב"א סי' רנ"ג, כתב בזה"ל היה נראה יותר שיברך על הלאו מפני שהוא עיקר המצוה, דשלח תשלח אינו אלא ניתק הלאו שאם עבר ולקח נתקו הכתוב לעשה שלח תשלח עכ"ל, מבואר דס"ל דאינו רק ניתק ללאו, ודברי הרשב"א סתרי אהדדי, וצ"ע, ובדעת הר"ן כבר נתבאר דס"ל בחולין דף ק"מ ע"ב כדעת הרמב"ן והרשב"א והריטב"א שם, דאיכא מצות שלוח אפילו אינו נוטל לא האם ולא הבנים, וכן מבואר בדעת הר"ן בקדושין דף ל"ד דלאחר שהביא קו' התוס' ותי' דמשכחת בשלוח הקן עשה לחוד כגון שלקח ע"מ לשלח ואח"כ נמלך, ולא השיג על זה, ואח"כ כתב ולדידי הא קמ"ל דחייבות אפילו בעשה שבהן, ולא דמי לשבת ויו"ט דהתם לאו ועשה כולהו בשב ואל תעשה, ולא אפשר למיפלגינהו, אבל הני לאו ועשה אינן באין כאחד, דבשלוח הקן אם נטלה ע"מ שלא לשלחה עובר משום לא תקח האם, ואח"כ חייב בעשה שבה, דשלח לרבנן לאו מעיקרא משמע כדמוכח בפרק שלוח הקן, ובאבידה ג"כ אם ראה את האבידה ולא נטלה עובר משום לא תוכל להתעלם, ולא משום השב תשיבם, ואם נטלה ע"מ שלא להחזירה עובר משום ולא תוכל להתעלם, ולא משום השב תשיבם, ובמעקה ג"כ כל שבנה ע"מ שלא לעשות מעקה עובר משום ולא תשים דמים בביתך, ואעפ"כ מיחייב אח"כ לעשות מעקה, ונמצא דאין הלאו והעשה באלו באין כאחת, משא"כ בשבת ויו"ט עכ"ל הרי מבואר דכתב לחלק דשאני שלוח הקן דאיכא נמי עשה אחר עבירת הלאו, ולא דמי לשבת ויו"ט, והיינו דלרבנן אף דהוה עשה דמעיקרא מ"מ הוה נמי עשה לנתק הלאו, וע"כ כן הביאור בדבריו, דאל"ה אלא דס"ל דלרבנן לא הוה אלא לאו המנתק את הל"ת, איך הוה אמינא דהנשים חייבות רק בלאו ואין להם העשה לנתק, וחמירי מאנשים דאצלם הוה לאו הניתק לעשה, דנצטרך לאשמעינן דכן חייבות בעשה, וכן מבואר דעת הרמב"ם במה שכתב בספר המצוות מצוה קמ"ח, הוא שצונו לשלח הקן והוא אמרו יתברך שלח תשלח עיי"ש.

עכ"פ נתבאר דדעת רוב הראשונים, רש"י, והרמב"ם, והראב"ד, והתו', ותו' הרא"ש, והרמב"ן, והריטב"א, והר"ן, ורבינו ירוחם, והמאירי, והיראים, והחינוך, שהם שתים עשרה ראשונים כולם ס"ל דגם לרבנן שלח מעיקרא משמע, אף דהוה לאו הניתק לעשה, ואין לנו מהראשונים שחולקים אלא הרשב"א בתשובה, ואפשר גם הר"י בן פלט, והאבודרהם, והרשב"א סותר עצמו כמו שנתבאר, ורבינו בחיי בפ' כי תצא, ובודאי הלכתא ככל הני ראשונים ואין להרהר בזה, בשגם דמבואר להדיא בגמרא כן כמו שנתבאר, במה שאמרו דבנוטל ע"מ לשלחה דלאו ליכא ואיכא עשה, ודברי החולקים צ"ע.

ובישוב דבריהם נראה, ע"פ מה שכתב הריטב"א במכות דף ט"ז, דהביאו שם מתניתין דחולין דתני בה פלוגתת ר"י וחכמים בנוטל אם על בנים, דס"ל לר"י לוקה ואינו משלח, וחכמים סברי משלח ואינו לוקה, דתקשי מהא מתניתין לר"ל דפליג על ר' יוחנן, וס"ל דלאו שקדמו עשה אין לוקין מר"י דס"ל שלח מעיקרא משמע, וחזינן דס"ל לאו שקדמו עשה לוקין עליו, ובספר שלוח הקן תמה קושיא זו, ולא ראה שכבר תמה בזה הריטב"א, וכתב שם הריטב"א וז"ל ולאו משום טעמא דלאו שקדמו עשה, דא"כ תקשי לר"ל דאמר לאו שקדמו עשה אין לוקין עליו וכו', אלא אמר לך ר"ל דשאני הכא דלא כתב רחמנא ואם לקחת שלח, כדכתיב גבי נותר ושרפת את הנותר באש, או והשיב את הגזילה, הלכך אע"ג דכתבינהו לבסוף לא בא הכתוב לנתקו לעשה, אלא לומר לא תקח אלא שלח, ורבי יוחנן סובר דטעמא דר' יהודה דלוקין עליו משום דאפשר לקיימו קודם הלאו, (אבל ודאי לאו שניתק לעשה הוא אפילו לר' יהודה) אבל רבנן פליגי עליה ואמרי דלא משמע שלח אלא לבסוף ולהכי כתביה רחמנא לבסוף עכ"ל, והנה דברי הריטב"א כאן שכתב דאליבא דרבנן לא משמע שלח אלא לבסוף סתרי למה דס"ל בחולין דף ק"מ ובקדושין דף ל"ד, דלרבנן הוה נמי עשה דמעיקרא, אכן הדבר פשוט דכל זה תלוי בפלוגתא דר"י ור"ל, אי לאו שקדמו עשה אי לוקין עליו אי לא, דאליבא דר"ל דס"ל לאו שקדמו עשה אין לוקין עליו, וטעמא דר"י משום דשלח מעיקרא משמע היינו רק מעיקרא, ובודאי מה דפליגי רבנן על ר"י, הוא רק בהא דס"ל דהוא נמי ניתק לעשה אף דגם מעיקרא משמע, ומשום דס"ל לאו שקדמו עשה אין לוקין עליו, משא"כ אליבא דר"י דס"ל לאו שקדמו עשה לוקין עליו, וזהו טעמא דר"י דס"ל לוקין, ע"כ טעמא דרבנן משום דס"ל דלא הוה כלל עשה דמעיקרא אלא לאו הניתק לעשה, ולפי"ז עיקר האי דינא דאנו דנין עליה, אי לרבנן הוה נמי עשה דמעיקרא או רק עשה המנתקת ללאו, תלוי בפלוגתא דר"י ור"ל.

ולפי"ז יש ליישב מה שתמהנו על הר"י בן פלט והרשב"א בתשובה, ורבינו בחיי בפ' כי תצא, דס"ל דלרבנן לא הוה שלח דמעקרא כלל, אלא עשה המנתק ללאו, מסוגיא דחולין דאמר מר בר רב אשי דמיירי בנטלה ע"מ לשלחה דלאו ליכא אלא עשה הוא דאיכא, דמבואר דאיכא עשה אע"ג דלא עבריה ללאו, דהוא משום דסוגיא זו ס"ל כר"ל דלאו שקדמו עשה אין לוקין עליה, ושפיר יש לומר דס"ל לחכמים דהוא נמי עשה דמעיקרא, משא"כ הם פסקו כר"י ולהכי פסקו דלא כגמרא חולין הנ"ל וס"ל דשלח תשלח לא הוה אלא ניתק ללאו, ולאו עשה דמעיקרא הוא כלל, ולפי"ז מיושב נמי דברי הריטב"א ואין כאן סתירה כלל, דכאן כתב כן הריטב"א אליבא דר"י, משא"כ בסוגיא דחולין ובקדושין כתב אליבא דר"ל דס"ל דלאו שקדמו עשה אין לוקין עליו, ולפי"ז נראה דהרמב"ם דפסק בה' נערה כר"ל דלאו שקדמו עשה אין לוקין עליו ומשום דס"ל דר' יוחנן הדר ביה, וכמש"כ בכ"מ שם, בודאי ס"ל דעשה דשלוח הקן הוה נמי עשה דמעיקרא, וי"ל עוד דהרמב"ם פסק כר"ל דס"ל דלאו שקדמו עשה אין לוקין עליו משום דמר בר רב אשי בחולין שם, מבואר דס"ל כר"ל מדאוקים דמיירי בנטל את האם ע"מ לשלחה דלאו ליכא אלא עשה דמבואר דס"ל דאליבא דרבנן עשה דשלח הוה נמי עשה דמעיקרא וזה אי אפשר אלא אי ס"ל כר"ל וכמש"נ.

והנה בספר הנזכר היה קשה לו סוגיא הנז' בחולין דאמרו דבנוטל ע"מ לשלח איכא עשה אפי' דלא עבר על לאו, ע"כ מחדש חידוש מוזר, דכל לאו הניתק לעשה כשעושה התחלה ומחזיק ביד את האם, עוד קודם שעובר על הלאו, כגון הכא דלאו דלא תקח אינו עובר אלא בהגבהת טפח, דבעינן לקיחה של קנין כמבואר ברמב"ן חולין דף קל"ט הנז', וכתו' ב"מ דף ק"ב, וכש"כ בנוטל ע"מ לשלחה דאינו עובר על לא תקח, מ"מ בהתחלת מעשה זה דהיינו בלקיחה בידו, הוה התחלת עבירה על הלאו ומתחייב בעשה דשלח, והדברים תמוהים, וכי גנב וגזלן שגנבו וגזלו ברשות הבעלים מתחייבים בקיניני גניבה ומחוייבים בהשבה, והרי אמרו בב"ק דף ע"ט מושכו ויוצא ומת ברשות הבעלים פטור, וכן אמרו שם בע"ב והא לא משך, ואמרו בכתובות דף ל"א ע"ב אי ברה"ר איסור שבת איכא איסור גניבה ליכא, וכן כתבו בקצה"ח ובנתיבות בסי' שנ"א דבדליכא קניני גניבה ליכא חיובה דוהשיב עיי"ש, ומש"כ שם בביאורים שמצינו דוגמא כזו בלאו הניתק לעשה שמתחיל העשה מיד עם התחלתו לעבור על הלאו, מהא דבתשובות הרדב"ז ח"ב סי' תר"י, במה דאמר רבא בב"מ דף כ"ו בנטלה לפני יאוש ע"מ להחזירה ולאחר יאוש נתכוון לגוזלה עובר משום השב תשיבם, וביאר שם הרידב"ז דכונת הגמרא בעשה, היינו עשה דוהשיב את הגזילה, כי כל העשה דהשב תשיבם לא באה אלא קודם שלקחה להזקיקו שיקחנה,

אבל משלקחה הוא עומד במצות והשיב את הגזילה, ומזה הוכיח המחבר דחזינן דאף שאינו עובר על לא תגזול, מ"מ חלה העשה דוהשיב.

וכל אלו דברים תמוהים דהגמרא אומרת דעובר משום השב תשיבם, ואיך נפרש דכונת הגמר' לוהשיב את הגזילה, וגם כל הראשונים פירשו דכונת הגמרא כפשוטה להשב תשיבם ודברי הרידב"ז תמוהים, ואיך נביא ראיה מזה, ומה שהביא עוד המחבר הנז' מפריעת בע"ח מצוה דפי' הרידב"ז דהוא מצד והשיב את הגזילה, הדברים האלו נמי צ"ע, דעי' רש"י כתובות דף פ"ו דהוא מדין הן שלך צדק, וגם עי' בחידושי הרמב"ן בב"מ מ"ח דליכא והשיב את הגזילה אלא בדבר בעין, כגון שייחד לו כלי או חזר והפקידו אצלו עיי"ש.

ועוד יש גמרא מפורשת דאיכא עשה דשלח תשלח תיכף כשפוגע בקן, וראיה זו כבר כתבה החוות יאיר, מהא דאמרו בגמרא חולין דף קל"ט ע"ב, דתני בברייתא לפי שנאמר שלח תשלח יכול יחזור בהרים וכו' ת"ל כי יקרא, ופירש"י וז"ל לפי שנאמר שלח תשלח ב' פעמים שומע אני לחזור אחר מצוה הזאת עד שתבא לידו, ת"ל כי יקרא, במאורע הכתוב מדבר ולכשיקרא עכ"ל וכ"כ בחידושי הר"ן, במאורע לאפוקי שלא יסור אחר מצות שלוח, עכ"ל, ומדלא נתמעט אלא שאין צריך לחזור בהרים מבואר דאם כן פגע בה מחוייב להזדקק, דאיכא חיוב עליה לקיים מצות שלח תשלח, ומסוגיא זו נמי צ"ע שיטת הר"י בן פלט, והרשב"א בתשובה, ורבינו בחיי, דס"ל דליכא שום חיוב מ"ע רק בעובר על הלאו, דאז הוה עשה המנתק להלאו, וצ"ע, וצ"ל דהם יתרצו דברייתא זו אתיא כר"י דס"ל שלח מעיקרא משמע, אבל לרבנן אה"נ אין כאן מצות עשה מעיקרא ולא צריך כלל למעוט שלא יחזור בהרים, וכמש"נ.

ובספר הנז' בביאורים סעיף ב' מלביש כוונות חדשות בדברי החוות יאיר, ומוציא דברים מפשטן, וכותב שכונת החוות יאיר שיש לו גילוי ממקום אחר המחייב להשתדל בפעולה שתחול עליו העשה, והגילוי הזה הוא מהברייתא דיכול שיחזור בהרים, וכל זה תמוה, והיאך אפשר שהתורה תחייב את האדם לעבור על לאו, שתחול עליו העשה, דאפילו לפי שיטת הספר הנז' דבתפיסת היד הוה התחלת הלאו, אע"פ שעדיין לא עבר הלאו, מ"מ הרי חלות העשה לשיטתו הוא רק אחר עברת הלאו, ואיך נימא שהתורה רוצה שישתדל לעבור על לאו לקיים עשה, ומש"כ דלא בעינן עצם העבירה, אלא מעשה העבירה, גם זה תמוה, ולא שמענו מעולם דבכה"ג מקרי מעשה עבירה, ומה שתמה בספר הנז' מהא דאיתא בגמרא בחולין דף קמ"א ע"ב בעובדא דלוי דאמר ליה לר"י זיל טרוף אקן, דצ"ע למה לא עשה כן לוי בעצמו לטרוף אקן, כיון דאיכא מצות שלוח, אי

הוה נמי מ"ע דמעיקרא, לא קשה כלל, כמו שביארתי בספרי דביוני שובך ויוני עליה לא חל חיובא דשלוח, בשאינם יודעים אי כבר פרחה האם מהקן, ושם כתבתי לבאר דברי הרמב"ם דאזיל לטעמיה, דס"ל ספיקא דאורייתא מדרבנן לחומרא, אבל באמת נראה דלכל הדיעות אינו מחויב מספק במצוה זו, כיון דהוא תלוי בממון היינו בשלוח האם, והוה כספק פדיון הבן, שהוא אינו מחויב בה, והיינו מצד מ"ע דשלח תשלח, אבל בודאי איכא איסורא ליקח האם, מצד ספיקא לעבור על לאו דלא תקח, וזהו מה דאמרו ומשום לא תקח האם על הבנים נגעו בה, ולהכי תקנו חז"ל לטרוף אקן, דבכה"ג ליכא איסורא דלא תקח, וממילא נעשו אח"כ מוזמנים הבנים, וליכא כבר איסורא דלא תקח, ומשום דכל מה דלא מהני אם לקח לעשותו למזומן, הוא משום דמצות עשה דשלח תשלח מפקיע ממנו שלא יוכל לקנותו, כמש"כ בשיט"מ בתמורה דף ו' ע"א גבי גניבה, דהא דלא מהני קנין הגניבה הוא משום דעשה דוהשיב, מעכבו שלא יוכל לקנותו, עיי"ש, ובמש"כ בספרי שם, אבל הכא כיון דליכא מצות שלח, משום דמספק שמא פרחה האם מן האפרוחים או הביצים, בודאי על ידי טירוף שהוגבהה האם נעשים הבנים מזומנים, ואין כאן כבר לא תקח, ונפקע מצוה דשלוח, ואף אי יהיה פירכא על התירוץ מ"מ משום קושיא שיש, אי אפשר להפוך דעת כל הראשונים ולהוציא דבריהם מפשטן.

עכ"פ נתבאר דלרובא דרובא מן הראשונים מצות שלוח הקן הוה מצוה דמעיקרא, אלא דהוה נמי עשה המנתק את הלאו, חוץ מג' ראשונים הר"י בן פלט, והרשב"א בתשובה, ויש סתירה בדבריו, ורבינו בחיי פ' כי תצא, והריטב"א אליבא דר' יוחנן, דסברי דלא הוה מצות עשה דמעיקרא, אלא עשה המנתק ללאו, ובדעת הר"י בן פלט יש לפקפק כמש"כ הברכי יוסף, **ובודאי הלכה כרוב הראשונים דהוה נמי מצוה דמעיקרא, וכמבואר להדיא בגמרא וכמו שנתבאר**.

אלא דבעיקר מצות עשה דשלח תשלח אי הוה מצות עשה תיכף כשיקרא לו קן אפילו באינו רוצה ליקח הבנים איכא בזה פלוגתת ראשונים, דדעת המאירי דאינו חייב בשלוח אלא אם רוצה ליטול הבנים, וכן דעת הר"ן בחידושיו בחולין דף קל"ט שתמה וז"ל יש מי שהקשו וניתי עשה ולא תעשה דשלוח ולידחי עשה דבערת, ותרצו דעשה דבערת עדיף טפי מפני שזה ע"כ מצוה עליו לבערו, אבל שלוח מי הוה מצוה המוטלת עליו, הרי אם לא רצה ליקח הבנים פטור מלשלח עיי"ש, ומבואר דס"ל דליכא חיוב מצות שלוח אלא ברוצה ליקח הבנים, וזה סתירה למש"כ הר"ן גבי ב' סדרי בצים, דמוכח דס"ל דאפילו באינו רוצה ליקח הבנים נמי איכא חיוב מצות עשה לשלח האם, כמו שנתבאר לעיל, ואפשר דזו היא דעת המי שהקשו אבל ליה לא ס"ל, **עכ"פ נתבאר שפ בספרי בה**'

שחיטה דדעת הרמב"ן והרשב"א והר"ן דאיכא חיוב מצות עשה דשלח אפילו באינו רוצה ליטול הבנים, ולדעת המאירי והיש מי שהקשו שהובא בר"ן אינו חייב אלא באם רוצה ליטול הבנים, ובודאי הלכה כרוב הראשונים דא"צ דוקא שירצה ליקח הבנים, אולם יש להדר גם ליקח הבנים לצאת דעת המאירי והיש מי שהקשו המובא בר"ן, ובאמת יש להוכיח כדעת הראשונים דא"צ רצון ליקח הבנים, מהא דפרכינן בחולין דף קמ"א, דאמאי אצטריך לרבות דלא יטול האם אפילו לטהרת המצורע, תיפוק ליה דאין עשה דוחה ל"ת ועשה, ואי נימא דליכא מצות שלוח אלא ברוצה ליקח הבנים, א"כ הרי יכול לעשות שלא יהיה עשה, כגון שלא ירצה ליקח הבנים, ובכה"ג אין עשה דוחה אפילו ל"ת לחודיה, כדאמרינן בכתובות גבי אונס ומפתה דלא דחי עשה של ולו תהיה לאשה ל"ת משום דאילו אמרה לא בעינה מי איכא עשה כלל, והיינו דעשה שיכולים לבטלו לא דחי לא תעשה עי' רמב"ן ב"מ דף ל"ב, ויש לדחות.

תבנא לדינא, דבודאי איכא מצות עשה לשלח האם תיכף כשפוגע בקן, דהוה נמי מצות עשה דמעיקרא ואין להאריך בזה יותר.

נאם ישראל יעקב פישר

פרק י

שו"ת אבן ישראל

ממרן הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל

חלק ח' סימן סז

בענין מזומן לדין שילוח הקן

מה ששאל מע"כ שהוריתי לו מזמן קודם שיכולים לקיים מצות שלוח הקן אשר קננו במרפסת שלו ע"י שיאמר לפני הטלת הבצים שאינו רוצה שתקנה לו חצרו ואז אינו קונה את הבצים ואין כאן מזומן, היכן המקור שחצרו של אדם אינו קונה לו בע"כ, כי ראה עתה בספר קנין תורה שנדפס מחדש שמפקפק על זה ומסיק דלא מהני.

הנה זה פשוט מסברא ומגמרא דאין אדם קונה בע"כ, מכיון דקנין צריך דעת וכוונה וכיון שכן פשוט מסברא דאם אינו רוצה לקנות בודאי לא קנה, וכן מבואר להדיא בגמרא ב"מ דף קי"ח במשנה מי שהיה כותלו סמוך לגינת חברו ונפל ואמר פנה אבניך, ואמר לו הגיעוך אין שומעין לו, ופרש"י הן שלך וזכה אותן לעצמך אין שומעין לו, אם אין זה רוצה אינו קונה לו דבר הפקר או מתנה עכ"ל, הרי מבואר להדיא דאין חצרו קונה לו בע"כ, וכן מבואר בראשונים עי' תו' ב"ב דף נ"ד ע"א ד"ה אדעתא, שכתבו להדיא דהא דחצרו קונה לו שלא מדעתו זהו דוקא כשלא ידע מהחפץ ואילו ידע היה מתכוון לקנות, אבל אם ידע מהחפץ ולא כוון לקנותו אינו קונה עיי"ש, וא"כ כש"כ כשמכוון מפורש

שלא לקנות בודאי אינו קונה, וכן מבואר ברא"ש ב"מ פ"א סי' ל"א שכתב דמה דחצר שאינה משתמרת אינו קונה אלא בעומד בצידו, זהו משום דאנן סהדי שאין אדם רוצה שיהיו חפציו ביד שליח שאינו משתמר שם עיי"ש, הרי מבואר ברא"ש דכל מה שחצר שאינה משתמרת אינו קונה לבעליו של החצר, הוא משום שאין הבעלים רוצים לקנות בחצר כזה, וכן עי' בקצה"ח סי' ר' שכתב דכל טעמא דמהני בגט בע"כ אף שאין אדם קונה בע"כ, משום דאשה לא בעי לקנות את הגט עיי"ש, הרי זה פשוט דאין אדם קונה בע"כ, וא"כ בודאי דזה מועיל לשילוח הקן, שיתנה שלא רוצה לקנות בחצרו, וממילא לא הוי מזומן.

ומה שכתב מעלתו שבספר קנין תורה חולק ע"ז, השגתי את הספר, וראיתי שכל ראיותיו אינו מובנות, ואפרטם אחת לאחת, הביא הוכחה מגמרא חולין דף קמ"א ע"ב, שפרכינן על מה שתניא יוני שובך ויוני עליה חייבות בשלוח ואסורות משום גזל מפני ד"ש, ואם איתא להא דריב"ח דחצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, א"כ הו"ל מזומן, וע"ז משני דביצה עם יציאת רובה הוא דאיחייב בשלוח, מקנא לא קנה עד דתפול לחצרו, ופרכינן א"כ אמאי אסורות משום גזל, עיי"ש, ואם איתא דמועיל כשאומר לא ניחא לי דתקנה לי חצרי, אמאי צריך הש"ס לדחוק בכל אלה, הרי יכולים לתרץ בפשיטות דמיירי באומר לא תקנה לי חצרי, והדברים תמוהים במאי עדיפי לשנויי באומר לא תקני לי חצרי, דנמי תקשי א"כ אמאי אסורות משום גזל. ונצטרך נמי לאוקמא דקאי אאמן.

ומש"כ שם דנפרש דמה דקתני אסורות משום גזל, קאי אבצים אחר שקיים מצות שלוח, ואז אומר שיקנה לו חצרו הבצים, תמוה, דא"כ אמאי קתני דאסורות משום גזל מפני דרכי שלום, הא בכה"ג הוה שלו מדאורייתא והוה גזל גמור, וגם אדרבה הגמרא השמיענו האמת דלפני הטלתה לביצה כבר איחייבה בשלוח, וגם מדקתני סתמא יוני שובך חייבין בשלוח, משמע דבכל גווני איחייב בשלוח, ולאו דוקא בהתנה תנאים שלא תקנה לו חצרו.

עוד כתב שם לדמות דין זה למש"כ הר"ן בכתובות דף פ"ג גבי הסתלקות מירושה שכתב הר"ן בשם איכא מ"ד דדוקא בקניות דרבנן, הוה כאומר אי אפשי בתקנת חכמים, דשומעין לו, אבל בקניות דאורייתא אע"ג דגלי דעתיה קנה, ולכן כתב דההה"ד בנדון דידן דעליה הוה חצר המשתמרת לו והו"ל קנין דאורייתא לא מהני מה שאומר דלא ניחא ליה דתקני ליה חצרו ע"כ, ואינו מן הדומה, דהר"ן לא מיירי כלל על קנינים כאלו דבעינן ביה כוונת קנין אלא על ירושות דאורייתא, דממילא נקנות לו, ולא שייך לענייננו.

עוד מביא שם דברי ביאור הגר"א באו"ח סי' תמ"ח סעיף ב' באם עכו"ם הביא לו חמץ בפסח, דטוב שיאמר שאינו רוצה שיקנה לו רשותו, דכתבו שם הט"ז והגר"א דלרווחא דמילתא כתב כן דמצד הדין אמרינן דלא ניחא ליה למקנא איסורא, וכתב שם הגר"א דבע"כ אינו קונה לו רשותו, והביא מגמרא דב"מ הנז', דגמרא לא פריך אהא דתנן שם ברישא אין שומעין לו, ואפילו בלא אמירה מסתמא לא קנה רשותו כמו שאמרו ב"מ דף צו: דהתירא וכו' עיי"ש, וכתב ע"ז וז"ל לא זכיתי להבין כל כך דרש"י פי' במשנה אין שומעין לו אם אין זה רוצה, אין קונה לו דבר הפקר ומתנה, ובפשטות היינו שאמר שאינו רוצה וכו' ועכ"פ דאין ראיה מהתם דלא כהר"ן [דהיינו מה שהוא למד בדעת הר"ן] דבקניות דאורייתא קונה אפילו בלא ניחא ליה, רק דאח"כ יוכל להפקיר, ובשלוח הקן לא מהני כיון דכבר קנה אותם והוה מזומן עי"ש.

וכל זה תמוה, הרי הגר"א לא הוכיח משם דמהני גם בלא אמריה, והיינו משום דיש לפרש דמיירי באמירה שאמר מפורש שאינו רוצה לקנות, ולכך הוסיף להוכיח דאפי' בלא אמירה מההיא דב"מ דף צו: ומש"כ דמה שאמרו אין שומעין לו דהכונה דאח"כ ימאן ויפקיר, תמוה לפרש כן דאיך נפרש מה דאמר אין שומעין לו היינו דאח"כ יפקיר, דאיך יהני התם להפקיר, הא כיון דכבר קנהו הרי הוא שלו, ואם יפקיר לא יצטרך בעל הכותל לפנות עבורו, והרי קתני בהדיא בסיפא משקיבל עליו, אומר לו הגיעוך, ואדרבה בשלוח הקן יש לומר דמהני להפקיר, דאחרי ההפקר לאו מזומן הוא כמבואר בחולין דף קל"ט גבי תרנגולת שמרדה ובתו' שם, אלא דיש לחלק דבצים שאני, כיון דאינם יכולים לפרוח ומונחים אצלו נמי מקרי מזומן אף דהפקירן.

אלא דדברי הגר"א צ"ב במש"כ ואפי' בלא אמירה כמו שאמרו ב"מ צו: דמה ראי' מהתם דאנו דנים דזכה ממילא מצד תקנת חז"ל דזוכה בנכסי מלוג שלה, ואפשר דכונת הגר"א, משום דהתם מיירי אפי' בגוונא דהנכסי מלוג מונחים בחצרו, וע"כ משום דאמרי' אפי' בכה"ג לא קנה כיון דמסתמא לא ניחא לי' לקנות.

עכ"פ נתבאר דלכו"ע אין אדם קונה בחצרו בע"כ, וכן יש להוכיח עוד מהא דקי"ל בשו"ע או"ח סי' שס"ז סו"ס א' באחד מבני החצר שהי' רגיל לערב עמהם ועכשיו אינו רוצה בני החצר נכנסים לתוך ביתו ונוטלים ממנו בע"כ, ואם אינו רגיל אינם יכולים ליטול ממנו בע"כ, אבל היו כופין אותו בב"ד לערב עמהם, או היו ב"ד יורדין לנכסיו ע"כ, ומבואר דדוקא ב"ד יורדין לנכסיו ונוטלין ממנו ועי"ז משתתף כיון שיש לו חלק בהעירוב, ולא מהני לזכותו חלק בהעירוב ע"י שיניחו חלק מהעירוב בחצרו ויקנה בע"כ, ואח"כ יקחו את החלק הזה עבור ההשתתפות שלו, דאי אפשר להקנותו בע"כ ע"י חצרו.

עוד כתב שם טענה אחרת, דלא יהני מה שאומר לא ניחא לי דקני לי חצרי, ע"פ מה דאמרו בב"מ דף י' גבי ד' אמות דכיון דנפל עליה, גלי דעתיה דלא ניחא ליה דלקני בד' אמות, ורב ששת תי' שם תי' אחר, וכתב במחנה אפרים דרב ששת חולק ע"ז, וס"ל דאפילו שלא כוון לקנות בד' אמות, מ"מ קני בד' אמות כיון דמתעסק בזכיה, וכן פסקו כל הפוסקים שכל שמתעסק בזכיה, אף אי לא כוון בקנין זה, קנה, וא"כ בשלוח הקן דמצות שלוח הקן הוא דוקא ברוצה ליקח הבנים, כמבואר בחידושי הר"ן ק"מ [הוא ט"ס וצ"ל דף קל"ט, בשם יש אומרים, אבל דעת רוב הראשונים מבואר בדברי הר"ן דף ק"מ דחייב בשלוח אפילו אינו רוצה ליטול הבנים, כמש"כ להוכיח בספרי ברמב"ם ה' שחיטה עיי"ש] וא"כ הרי קיום מצות שלוח הקן הוא לשלח האם וליקח הבנים, הרי זה שאומר שאינו רוצה שחצרו תקנה לו הבנים, בכונה כדי שיקיים מצות שלוח הקן, שאינו מקיים רק בלקיחת הבצים, א"כ גם אמירתו שאינו רוצה שחצרו תקנה לו הבצים, הוא רק כדי שיקיים שלוח האם ואח"כ יקנה הבצים, נמצא אין לך מתעסק יותר מזה שרוצה בקניית הבצים, דלא משגחינן במה שאומר דאינו רוצה בקניית החצר עכשיו, ודומה ממש כדהתם דאע"ג דלא ניחא ליה בד' אמות רק בנפילה דאח"כ, אפי"ה אמרו דקנה לו הד' אמות, ע"כ, ואין לזה שייכות לגמרא הנ"ל, דהתם מתכוון לקנות תיכף אלא עוד לא עשה מעשה קנין אמרינן דקנה ליה בקנין אחר, אף שלא נתכוון לקנות בקנין זה, משא"כ הכא שאינו עוסק בשום קנין, וגם רוצה מפורש שלא לקנות רק אח"כ אחר שילוח האם.

שוב הביא שם דברי בעל הקונטרס שהשיג עליו בזה, ודחה דבריו בדבר שאין בו ממש, דמש"כ על מה שכתב המשיג דלא דמי להיא דב"מ משום דשם עוסק כבר בזכיית החפץ משא"כ בשלוח הקן שכעת אינו עוסק בשום קנין, כתב שם בקנין תורה דזה דמי למש"כ הט"ז ביור"ד סי' פ"ט סק"ג על מש"כ הרמ"א די"א דאין לברך ברכת המזון ע"מ לאכול גבינה, דטעמא, דלא מהני ברכת המזון אא"כ כבר סילק עצמו מן הסעודה של בשר, וכאן שמברך ברכת המזון כדי שיוכל לאכול גבינה, א"כ לא סילק עצמו מן האכילה, אדרבה מכין עצמו לאכילה אחרת, וה"נ כאן מסלק עצמו מקניית הבצים עכשיו כדי שיהיה לו קנין בהם אחר שלוח האם, א"כ הרי סוף סוף עוסק בקנייתם הוא ע"כ, ודבריו אינם מובנים, וכי עד עתה עוסק בקנין, דנימא דלאו סילוק הוא אלא המשך קנינו דמעיקרא, ועוד דא"צ לקנות תיכף הבצים, דעד השלוח יעבור עוד זמן, וגם אחר השלוח יעבור עוד זמן, סוף דבר כל מש"כ אינו נכון, גם מש"כ שם דלא יהני אם מתנה שלא יקנה לו חצרו

משום דהוה מתנה על מש"כ בתורה תמוה הרי בממון יכול להתנות על מש"כ בתורה, וכש"כ כאן דהתורה לא אמרה שהוא מוכרח לקנות.

עוד ראיתי שכתב שם ששמע עוד עצה שמפקיר את העליה והשובך ולא יהיה חצרו וממילא לא הוה מזומן, וכתב דגם יקשה כנ"ל דלמה לא משני הגמרא עצה קלה זו אלא ודאי דליתא לעצה זו, וכבר דחיתי למעלה ראיה זו.

ומש"כ עוד דליתא לעצה זו, משום דהפקר אינו מועיל אלא אם מי שירצה יוכל לזכות בה, וכאן שמפקיר רק בכדי לקיים מצות שילוח הקן, א"כ ברגע שמפקיר, אם יזכה בה אחר שוב קנתה חצרו להאחר הזוכה והוה מוזמן להשני ע"כ, ואינו מובן מה יש אם יזכה בה השני ויהי' מזומן להשני, אבל עכ"פ כל זמן שלא זכה בה השני הוה הפקר ויכול הראשון לקיים בו מצות שלוח הקן.

ומש"כ שם עוד טענה דאדעתא דהכי לא הפקיר תמוה הא ידע שיכול לזכות בו אחר, ומה שייך אדעתא דהכי לא הפקיר ועי' גמ' ב"מ דף ל: גבי ר' ישמעאל ברבי יוסי דקנה ממנו שלא יצטרך לעזור לו מצד מצות טעינה, ואח"כ הפקירו וחזר האיש ההוא וזכה בו וחזר וקנה ממנו, ולא טען דאדעתא דהכי לא אפקרי', ועי' ירושלמי שביעית דמפקירו לזמן הביעור בפני ג' אוהבין שלא ילכו ויזכו בה ולא אמרי' דאם יזכו בה אדעתי' דהכי לא אפקרי' ולא יועיל ההפקר מטעם זה, ועי' בשבת דף קלא. דגם ר"א מודה בצייץ טליתו ועשה מזוזה לפתחו בשבת שהוא חייב משום שבידו להפקירו, ואיך יפקירו הא אם יפקירו יזכה בהן האחר ויהי' האחר חייב ואדעתא דהכי לא אפקרא כין שכל ההפקר שיפוטר מהמצוות עשים וע"כ דזו אינה טענה כלל.

תבנא לדינא דמה שכתבתי דהעצה לקיים מצות שילוח הקן הוא שיתנה שאינו רוצה שיקנה לו חצרו, הוא פשוט דמהני בלי שום פקפוק.

נאם ישראל יעקב פישר

פרק יא

שו"ת אבן ישראל

ממרן הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל

חלק ט' סימן קא

בענין שלוח הקן

מה ששאל מע"כ עמש"נ בספרי ח"ח סי' ס"ז בענין שלוח הקן שבעה"ב יכול להתנות שאינו רוצה לקנות בחצירו בבצים שתטיל הציפור או היונה, שבספר מנחת שלמה ח"ב סי' צ"ב, הביא בשם חכם אחד, דלא מהני בכה"ג משום דבידו לחזור בו ממה שאמר, והוה ממש כקן בידו, דאי חוזר בו קונה אפי' שלא מדעת, עיי"ש.

וכל זה אינו מובן, מה נפק"מ בין אומר תזכה לי חצרי בחצר שאינה משתמרת, לבין אדם החוזר בו בחצר המשתמרת שאמר שאינו רוצה לקנות וחוזר בו, אם זה מקרי בידו, כיון שבידו לקנות, כשחוזר בו ממה שהתנה, וע"כ גם בחצר שאינה משתמרת כשהוא עומד לפני שלוח הקן, הרי הוא יכול לומר תזכה לי חצרי, וזוכה, וגם אפילו אינו אומר, הרי עתה הוא עומד בצד שדהו דלא בעינן משתמרת, וא"כ הרי בידו לזכות, ולא אמרינן דעי"ז שהוא יכול לזכות הוה כמו שהוא בידו ממש, ואף בשכבר נתחייב בשלוח לכמה פוסקים אפי' אינו רוצה לקח הבנים, וקעביד איסורא באומר שרוצה לקנות כמבואר ב"מ דף ק"ב ע"א, מ"מ הרי יכול לקנות אף דעביד איסורא, אלא דנימא דלא מיקרי בידו משום דאינו רוצה לעבור איסורים, ה"נ אינו רוצה לחזור בו מלקנות, כיון שהוא רוצה לקיים מצות שלוח הקן, ומה שייך לומר שהוא בידו כשאינו רוצה ולתכלית זה התנה, וגם הרי כל מה שהיה בידו לחזור זהו לפני שהאם רובצת על הבצים, דכשהיא רובצת כבר אסור לקנות כדאיתא בב"מ שם, וא"כ מה שייך בידו, וגם עיקר הסברא דנימא כיון דיכול ובידו לזכות הוה כשלו, זהו סברת ר"א ממיץ בנדרים דף ל"א, וזוהי סברא דיחידאה, ועיין קצוה"ח שתירץ קו' השמ"ק בב"מ דף מט ע"א, גבי מכירי כהונה בסברת ר"א ממיץ, עיי"ש.

וברעק"א שם תמה דר"א ממיץ כתב רק שיכול להקדישו אחר שיבוא לידו עיי"ש, הבאתי דבריהם בספרי שם על ב"מ דף מט ע"א עיי"ש, והיינו משום דלאקדושי בעינן שיהיה קנוי לו דילפינן מביתו שיהיה ברשותו, ובמחשבה לבד לא הוה ברשותו, וה"נ לא הוה קנוי בידו, והרי נתבאר דאין ממש בטענה זו, ושפיר הוה עצה נכונה כדי לקיים מצות שלוח הקן להתנות שאינו רוצה לקנות בחצירו, וכמש"נ.

נאם ישראל יעקב פישר

פרק יב

תשובות מראש ישיבת תורה אור מרן הגאון רבי חיים פינחס שיינברג שליט"א

ברכה

א. נהגו לא לברך כשמקיים מצות שלוה"ק.

אופן שילוח האם

ב. יכול לגרש האם ע"י שמכה במקל, ויזהר לקיים המצווה רק בלילה כי אז האם רובצת, משא"כ ביום טבע האב לרבוץ גם כן.

דם בביצים, ואפרוחים צעירים

ג. גם אם הביצים מרוקמים (מלאים דם) וגם אם האפרוחים אינם ראויים עדיין לשחיטה יכול לקיים מצות שלוה"ק לכתחילה (ואינו דומה לביצים ואפרוחים של טריפה) משום

שאם היה מניח אותם תחת האם או תחת עוף אחר היו נעשים ראויים לאכילה, ואין ענין לבדוק אם הביצים הם ראויים לאכילה (עכשיו), שהרי מקיים בזה מצווה לכתחילה.

חצר המשתמרת

ד. לפני שהטילה האֵם ביציה בחצר המשתמרת יכול לכוון במחשבתו שאין ברצונו לזכות בהאם והביצים ולקיים המצוה, ואינו צריך להפקיר בפני ג' או בפני א' וסגי במחשבה לחוד.

לפני הוצאת התשובות עבר מרן שליט"א על תשובותיו הדק היטב ונתן ברכתו הקדושה להדפסתם.

חצר המשתמרת בזמן הזה

ה. בזמן הזה שרוב אנשים אינם משתמשים עם הביצים של היונים יכול לקיים מצות שילוח גם אם לא כיוון כהנ"ל (באות ד') משום שיש אומדנא שאינו רוצה לזכות בהם.

הפקרת הביצים אחר הזכייה

ו. אחר שזכה בבנים יכול להחזירם להקן ולהפקירם וכשחוזרת האֵם אפשר לקיים עוד פעם המצווה על הבנים אלו. ואחרי שהשני שולח ומפקיר אפשר להמשיך לעשות זאת אפילו מאה פעמים.

הפקר בפני כמה

ז. כשמפקיר הביצים או האפרוחים אחר שקיים המצוה (בהנ"ל אות ו'), לכתחילה יפקיר בפני ג' ובדיעבד מהני גם אם מפקיר בפני אחד.

הפקרת תרנגולתו

ח. אע"פ שיכול להפקיר הבנים אחר שזכה בהם ולקיים אחרי זה המצווה (כהנ"ל באות ו'), מ"מ לא מהני להפקיר תרנגולת בביתו ולקיים המצווה דכיון שהתרנגולת היתה מוזמנת בפועל תחת ידו אי אפשר להפקיעו מתורת מזומן.

זהר

פרק א

תיקוני זהר - תיקון ו

וְעוֹד שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח תָּא חֲזִי מַלְאָכָא אִית דְּמְמַנָּא עַל עוֹפִין, דְּאִינּוּן נַפְשִׁין דְּאִתְקְרִיאוּ צִפֳּרִין, וְסַנְדַּלְפוֹ''ן שְׁמֵיהּ, וּבְזִמְנָא דְּיִשְׂרָאֵל מְקַיְּימֵי הַאי פִּקּוּדָא, וְאָזְלַת אִימָּא מִתְּתַּרְכָא, וּבְנִין צָוְוחִין, אִיהוּ אוֹלִיף זְכוּ עַל עוֹפִין דִּילֵיהּ, וְיֵימָא לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וְהָא כְּתִיב בָּךְ (תהלים קמה ט) וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, אַמַּאי גְּזֵירְתְּ עַל הַאי עוֹפָא דְּאִתְּתַּרְכַת מִקַּיְנָהּ, וְכֵן מטטרו''ן אוֹלִיף זְכוּ עַל עוֹפִין דִּילֵיהּ, דְּאִינּוּן רוּחִין דְּפָרְחִין בִּבְנֵי נָשָׁא, דְּמִכָּרְסַיָּא אִינּוּן נִשְׁמָתִין, וּמֵהַאי חַיָּה רוּחִין, וּמֵאוֹפַן נַפְשִׁין, וְאִינּוּן בִּבְרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה.

בְּשַׁבָּת וְיוֹמִין טָבִין נָחֲתִין עֲלֵיהוּ נִשְׁמָתִין וְרוּחִין וְנַפְשִׁין בְּאַרַח אֲצִילוּת, דְּאִינּוּן רוּחָא דְקוּדְשָׁא מֵעֲשַׂר סְפִירָן, וְכָל מְמַנָּא אוֹלִיף זְכוּ עַל עוֹפִין דִּילֵיהּ, דְּאִינּוּן נִשְׁמָתִין דְּפָרְחִין בִּבְנֵי נָשָׁא, וּבְזִמְנָא דְיִשְׂרָאֵל מְקַיְמִין הַאי פִּקּוּדָא, כָּל מְמַנָּא אוֹלִיף זְכוּ עַל עוֹפִין דִּילֵיהּ, וְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא מָה עָבִיד, כָּנִישׁ לְכָל חֵילִין דִּילֵיהּ, וְיֵימָא, וְכִי (נ"א הא) כָּל מְמַנָּא דְעוֹפֵי דִּלְתַתָּא אוֹלִיף זְכוּ עַל עוֹפִין דִּילֵיהּ דִּמְמַנָּא עֲלַיְיהוּ, וְלֵית בְּכוּ מָאן דְּאוֹלִיף זְכוּ עַל בְּנֵי דְּאִינּוּן יִשְׂרָאֵל, בְּנֵי בְּכֹרִי יִשְׂרָאֵל, וְעַל שְׁכִינְתָּא דְּאִיהִי בְּגָלוּתָא, דְּקָנָא דִילָהּ דְּאִיהִי יְרוּשְׁלַיִם חֲרֵבָה, וּבְנוֹי בְּגָלוּתָא תְּחוֹת יַד אֲדוֹנִים קָשִׁין אוּמִין דְּעָלְמָא, וְלֵית מָאן דְּבָעֵי עֲלַיְיהוּ רַחֲמֵי, וְיוֹלִיף זְכוּ עֲלַיְיהוּ, בְּהַהוּא זִמְנָא צַוַּוח קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְאָמַר (ישעיה מח יא) לְמַעֲנִי לְמַעֲנִי אֶעֱשֶׂה, וְאֶעֱשֶׂה לְמַעַן שְׁמִי (יחזקאל כ יד), וּבְדָא יִתְעַר רַחֲמֵי עַל שְׁכִינְתֵּיהּ וְעַל בְּנוֹי דִּבְגָלוּתָא.

קָם רַבִּי אֶלְעָזָר וְאָמַר, וְהָא קָדָם דְּגָלוּ יִשְׂרָאֵל וּשְׁכִינְתָּא, בְּמַאי הֲווֹ מְקַיְימִין שִׁלּוּחַ הַקֵּן, אָמַר לֵיהּ רַבִּי שִׁמְעוֹן, בְּרִי, בְּגִין לְאַתְעָרָא רַחֲמִין עַל אִינּוּן נַפְשִׁין וְרוּחִין וְנִשְׁמָתִין, דַּהֲווֹ אָזְלִין בְּגָלוּתָא בְּגִלְגּוּלָא מִתְתַּרְכִין מִגּוּפֵיהוֹן דְּאִתְחָרְבוּ, דַּעֲלַיְיהוּ אִתְּמַר דְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא הֲוָה בּוֹנֶה עָלְמִין וּמַחֲרִיבָן, דְּאִשְׁתְּאֲרוּ חֲרֵבִין גּוּפֵיהוֹן מִנַּיְיהוּ, וּמְנִיעוּ דְּבַרְכָאן לְעֵילָּא נָרִים וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ, וְהָכִי אוּקְמוּהוּ אִתְחָרַב בַּיִת רִאשׁוֹן וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ.

פרק ב

זהר חדש - מדרש רות

וַיְהִי בִּימֵי. רַבִּי בּוֹן, כָּל יוֹמוֹי הֲוָה בְּקֶסָרִין, יוֹמָא חַד חָמָא עַמָּא דְסָרְחֵי, דַּהֲווֹ מִסְכְּנֵי אָזְלוֹ, וְלָא מַשְׁגִּיחִין עֲלַיְיהוּ. אֲמַר, וַדַּאי דִּינָא אִתְחֲזֵי הָכָא, קָם וַאֲזֵיל לֵיהּ.

יוֹמָא חַד חָלִישׁ דַּעְתֵּיהּ, פָּגַע בְּכָפַר סִיכְנִין בְּרַמּוֹן, וְאַדְמוּךְ. שְׁמַע חַד קָלָא, לְחַד תַּנָּא דְּלָעֵי בְּרַנָּנָא דְאוֹרַיְיתָא דַּאֲמַר, (דברים כב) כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ וכו'. קַן, זֶה תְּשׁוּבָה. בַּדָּרֶךְ, זֶה רָחֵל. שֶׁנֶּאֱמַר, (משלי ד) וְאֹרַח צַדִּיקִים כְּאוֹר נֹגַהּ הוֹלֵךְ וְאוֹר עַד נָכוֹן הַיּוֹם. וְצַדִּיקִים, תְּרֵין בְּנִין, יוֹסֵף וּבִנְיָמִין. וְהִיא נִקְרֵאת לְבָנָה, הוֹלֶכֶת כָּל הַלַּיְלָה, וּמֵאִיר לָהֶם, עַד נָכוֹן הַיּוֹם, שֶׁהוּא יַעֲקֹב.

בְּכָל עֵץ, כָּל, דָּא צַדִּיק חַי הָעוֹלָמִים. עֵץ, דָּא שְׁכִינָה. שֶׁנֶּאֱמַר, עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ. עַל הָאָרֶץ, דָּא אֶרֶץ הַמַּחְתּוֹנָה. אֶפְרוֹחִים, דָּא שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים דִּלְעֵילָּא. אוֹ בֵּצִים, דָּא יִשְׂרָאֵל דִּלְתַתָּא, דְּאִינּוּן כְּמַלְבּוּשָׁא דְגוּפָא. וְהָאֵם רוֹבֶצֶת עַל הָאֶפְרוֹחִים וכו', שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, שֶׁנֶּאֱמַר, (ישעיה נ) וּבְפִשְׁעֵכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם.

וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ. אֲרָכִין רַבִּי בּוֹן אוּדְנוֹי, וּשְׁמַע הַהוּא קָלָא דַּאֲמַר, חָס עַל דָּא, לָא אֲמַר וְלָא כְּלוּם. מַאן דְּחָס, שְׁבַק אִימָּא וּבְנָהָא וְאָזֵיל לֵיהּ. וּמַה דְּאִימָּא מִתְרָכָא מִן הַקֵּן, מַה הִיא

אוֹמֶרֶת. אוֹי שֶׁהֶחֱרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי, וְשָׂרַפְתִּי אֶת הֵיכָלִי, וְהִגְלֵיתִי בָּנַי לְבֵין הָאוּמּוֹת. וְעַל דָּא יְרַחֵם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דְּהָא רַחֲמָנָא לָא אִשְׁתַּכַּח אֶלָּא הָכֵי.

וְעַל דָּא שְׁכִינָה צוֹעֶקֶת עַל בָּנֶיהָ. הָא כְתִיב, שַׁלַּח תְּשַׁלַּח, תֵּרִין שִׁלּוּחִין, דְּאִינּוּן בַּיִת רִאשׁוֹן וּבַיִת שֵׁנִי. שַׁלַּח תְּשַׁלַּח אֲפִילּוּ ק' זִימְנִין דְּאִי אַהֲדַר עַל גּוֹזָלֶיהָ גּוֹ רְחִימוּ דִּבְנָהָא, שַׁלַּח אֲפִילּוּ כַּמָּה זִמְנִין, עַד דַּאֲזַל לֵיהּ וְסָתַר קַן שֶׁלָּהּ, וְיִטּוֹל בְּנִין טְמִירִין דְּקוּנְטְרָא, לְמֵיטַל אִנְּרָא, הָא רַחֲמָנָא לָא אִשְׁתְּכַח אֶלָּא הָכֵי. וְהַאֲרִכְתָּ יָמִים, שֶׁיְּאֲרִיךְ רוֹגֶז מִן שֵׁשֶׁת יָמִים, שֶׁנִּקְרְאוּ אֲרֶךְ אַפַּיִם. ה' ה' אֵל רַחוּם וְחַנּוּן אֶרֶךְ אַפַּיִם וְגוֹ'.

אָמַר רִבִּי חִזְקִיָּה אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן קִיסְמָא אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל, כַּד בָּרָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עָלְמָא, בָּרָא לֵיהּ בִּתְלַת קִיטְרִין, וְאִינּוּן חָכְמָה וּתְבוּנָה וְדַעַת. דִּכְתִיב, (משלי ג:י"ט-כ') ה' בְּחָכְמָה יָסַד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ.

וְכָלְהוֹ קִיטְרִין בְּבַר נָשׁ. וְקִיטְרָא דִּתְבוּנָה דְּפָקַע מִינַּיְיהוּ, אִתְפַּשַּׁט בִּשְׁאָר בְּרְיִין וּבְכוּלְהוֹ אִית סוּכְלָתָנוּ לְפוּם אוֹרְחַיְיהוּ.

הַאי עוֹפָא כַּד פָּרַח מִגּוֹזָלֶיהָ, וְאִשְׁתַּלַּח מֵעַל בָּנָהָא, מְצַפְצְפָא וְאָזְלָא, וְלָא יָדְעָה לְאָן אֲתַר אָזְלָא, מְנַדְּרָא לְמֵיבַד גַּרְמָהּ. הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא דְּכְתִיב בֵּיהּ (תהילים קמ"ה:ט') וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, אֲפִילּוּ עַל יְתוּשָׁא זְעִירָא בְּעָלְמָא, רַחֲמִין דִּילֵיהּ עַל כֹּלָּא. הַהוּא דְּמָנָּא עַל עוֹפָא, אִיתְעַר לְגַבֵּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא.

וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אִתְעַר עַל בְּנוֹי, כְּדֵין קָלָא נָפְקָא קַמֵּיהּ, וְאָמְרָה, (משלי כ"ז:ח') כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ. כְּדֵין אִיהוּ אִתְעַר רַחֲמֵי, עַל כָּל אִינּוּן דְּאָזְלֵי מְנַדְּדֵי מֵאֲתַר לַאֲתַר, וּמִדּוּךְ לְדוּךְ אָחֳרָא. תְּבִירֵי לִבָּא, תְּבִירֵי חֵילֵי. וְאִיתְעַר רַחֲמֵי עַל כָּל עָלְמִין, וְחָס עֲלַיְיהוּ, וְשָׁבִיק חוֹבֵי דְּמָנַדְּדָן מֵאַתְרַיְיהוּ, וְחָס עֲלַיְיהוּ וְעַל כָּל עָלְמָא.

וְעַל דָּא אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אַשְׁרֵי צִפּוֹרָא לְבַר, וְהִיא אִיתְעָרַת רַחֲמִין עַל כָּל עָלְמָא, מַאן גָּרִים לְמֵיחַס עַל עָלְמָא וּלְאִיתְעַר רַחֲמִין עֲלַיְיהוּ. הַהוּא בַּר נָשׁ דְּשָׁלַח הַהוּא צִיפּוֹר לְצַעֲרָהּ בִּתְרֵין גְּוונִין, הָכֵי אִתְעַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְאִתְמְלֵי רַחֲמִין עַל כָּל אִינּוּן מָארֵי דְּצַעֲרָא, וְעַל כָּל אִינּוּן דְּמְנַדְּדֵי מִדּוּכְתַּיְיהוּ. וּבְגִין כָּךְ, אַגְּרֵיהּ דְּהַאי בַּר נָשׁ, מַה כְּתִיב בֵּיהּ. (דברים כ"ב:ז') לְמַעַן יִיטַב לָךְ וְהַאֲרַכְתָּ יָמִים.

קָם ר' בּוֹן עַל רַגְלוֹהִי, וְחָדֵי, וַאֲמַר, בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דְּשַׁמַּעְנָא לְהַאי קָלָא, וְאִלְמָלֵא לָא אֲתֵינָא לְעָלְמָא אֶלָּא לְמִשְׁמַע דָּא, דַּיִּי.

חלק האגדה

טעמי המצוה

פרק א
טעמי מצות שלוח הקן

הקדמה

דברי קדמונינו בענין התבוננות בטעמי המצוות

כתב ב"נפש החיים" (שער א' פכ"ב) בנוגע לכלל המצות וז"ל: טעמי המצוות עד תכליתם לא נתגלו עדיין לשום אדם בעולם, אף למשה רבינו עליו השלום, רק לאדם הראשון קודם החטא, והוא היין המשומר בענביו ששת ימי בראשית (ברכות דף ל"ד ב) והאור ששימש ביום ראשון שהיה אדם הראשון צופה ומביט בו בסוף העולם וכו' (חגיגה דף י"ב א) כי התורה הקדושה אצולה מלמעלה ראש מעל כל ההשגות, עכ"ל.

והרשב"א (שו"ת ח"א סי' צ"ד) כתב בנוגע למצות שלוח הקן בפרט, וז"ל: ועל ענין הפרט שבא בכתבך הרמז על מצות שלוח הקן ורמזת אתה עליו, שני פנים לתורה, ואמנם דע כי אי אפשר לגלות טעמה שיש בה לבעלי הקבלה כי אם יחיד שבדור לשתי סבות, אחת מצד המוסר והשנית מצד המקבל כי היודעים חן ערך המצות מעטו, ותמה אני אם יש בדור מי שראוי לדבר ליקר תפארת הענינים ולמיעוט הידיעה בהם, גם המבינים כי יאמרו אליהם מועטים מן המועטים לעמק הענינים ודקותם, אך דרך כלל אני אומר מדעתי שהמצוה ההיא רומזת באמתות בידיעת החכמה והאמונה מה אשר לא ימד ולא יספר ונשאל מאתו יתברך לגלות עינינו לראות בנפלאות תורתו כדכתיב (תהלים קי"ט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, עכ"ל.

אכן, אין זה שולל החיוב להתבונן עד כמה שיד אדם מגעת בטעמי המצוות, בפרט כדי להוציא מהן מדות והנהגות טובות. וכמו שכתב ספר החינוך במצוה זו של שלוח הקן לאחר שהביא דברי הרמב"ם והרמב"ן בענין טעמי המצות וז"ל: והנה הארכתי לכתב לך בני על זה, להעיר על כל שרשי ספרי עדים נאמנים, שני עמודי עולם, חכמים גדולים ונבונים, בעלי שכל מזקק, ובסתרי התורה מקובלים, כי הנך רואה בעיניך דעת שניהם, כי יש במצות התורה טעם להועיל בני אדם בדעותיהם, להכשירם ולהרגילם להכשיר בהן כל פעולותיהם, ושאין התועלת בעשייתן חלילה לבורא ברוך הוא, ואם אמנם כי יש מן המצות שלא השגנו בטעמן במעוט שכלנו מרוב עמקן ותכלית גדלן - לא נמנע ממנו מהגיד בהם כל אשר נשיג למצא מן התועלת שיש לו לאדם בעשייתן, וזה דרכי

בכל שיחתי בספרי זה, שיש במצות תועלת מצויה לנו אך לא אל המצוה בהן, ואם תתן לבך בדברים תמצא זאת הכונה בכולן, עכ"ל.

וז"ל ספר האשכול (יעוין ספר שם הגדולים, ערך - הראב"ד השני) על פרק שלוח הקן: וכן כל המצות שלא גלה הכתוב טעמן אין לנו לקיימן מטעם העולה על רוחנו אלא מצד גזרות השם, ואין תכלית האדם בחקירת טעם לרצון מחוקקנו אלא לשמור ולעשות רצונו כמ"ש אב החכמים והחוקרים (קהלת י"ב, י"ג) סוף דבר הכל נשמע את האלוקים ירא ואת מצוותיו שמור כי זהו כל האדם, עכ"ל.

המהרש"א ברכות (לג, ב) ד"ה ומ"ד מפני שעושה, כותב בזה"ל:... ר"ל במצות שאין מפורט טעמם כמו בשילוח הקן כיון דאינו מפורש בה טעם המצוה, אין בידינו שהיא מצד הרחמים אלא שיש לנו לקיים אותם מצד גזירותיו שקבול השכר על גזירותיו הם ודאי ביותר דבר שהשטן מונה בו כדאיתא במדרשות וכו', עכ"ל.

וז"ל הערוך השלחן הלכות שילוח הקן (יו"ד סי' רצ"ב סעי' ד'): דאטו טעמי התורה גלויים לנו, והרי גזירת מלך היא והגם שמפרשי התורה נתנו איזה טעמים זהו לאסבורי בעלמא אבל באמת נעו מעגלותיה לא תדע, עכ"ל.

ונסיים בדברי הרמב"ם (סוף הלכות מעילה) וז"ל: ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו וכו'.

וכן כתב (סוף הלכות תמורה): אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם.

הטעם הראשון - קיום המין ההוא

כתב רבינו בחיי: שבזה יצוה הכתוב בקיום המין ושלא לעקרו, שאע"פ שהתירה תורה שחיטת בעלי חיים לתועלות האדם, לא תתיר ההשחתה והעקירה בהם. ואלו לקח האם עם הבנים כאחד הוא כאלו הכרית המין ההוא, עכ"ל.

הרחב דבר

הטעם הראשון

טעם זה הובא גם בראשית דברי הרמב"ן, וז"ל: או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אע"פ שהתיר השחיטה במין ההוא, והנה ההורג האם והבנים ביום אחד, או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף, כאילו יכרית המין ההוא.

ובספר החינוך (מצות תקמ"ה) כתב עד"ז וז"ל: משרשי המצוה לתת אל לבנו, שהשגחת האל ברוך הוא על בריותיו במין האדם בפרט, כמש"כ (איוב ל"ד) "כי עיניו על כל דרכי איש וגו'" ובשאר מיני בעלי חיים במינין דרך כלל, כלומר שחפצו ברוך הוא בקיום המין, ועל כן לא יכלה לעולם מין מכל

מיני הנבראים, כי בהשגחת החי וקיים לעד ברוך הוא על הדבר, ימצא בו הקיום, ובהניח האדם דעתו על זה, יבין דרכי ה' ויראה, כי המשכת קיום המינין בעולם שלא כלה ואבד אחד מכולם מביצי כנים ועד קרני ראם מיום שנבראו, הכל במאמרו וחפצו על זה. וכן כן ידע האדם, כי אשר ישמור מצוות בוראו ויישר כל דרכיו והוא נקי כפים ובר לבב, תהיה השגחת האל עליו ויתקיים גופו זמן רב בעולם הזה, ונפשו לעד לעולם הבא, עכ"ל.

וכן הרלב"ג הלך בדרך זו וז"ל: והנה התועלת בזאת המצוה היא להרחיק לקיחת הקן בזה האופן. כי הרבה יהיה שלא יקח אדם תועלת באפרוחים או בביצים. ויהיה זה סיבה אל שיניח הקן ההוא ותשלם ההויה בו. ולא יבלבל הטוב שמשפיע השם יתעלה בהמצאת אלו המינים, אם לא לתועלת אשר כוון בהם. ואם אמר אומר שבלקיחת הקן בכללו עם האם תשלם זאת ההויה. אמרנו לו כי דרך אלו העופות המדבריים הוא שיברחו מיד אדם. ואם ישימום במאסר יצטערו ותמנע האם מלרבוץ על בניה ויאבד הקן. עם שאין ראוי שיקח מהם האדם כי אם על דרך הצידה. לא שישתמש לצודם ולהשחיתם בכלי בעינו אשר שם ה' יתעלה בהם להתמיד הויתם, עכ"ל. והביאו בילקוט מעם לועז. והוסיף שם לטעם זה: שכן מצינו במשנה ב"ב (פ, א) שהמוכר פירות שובך לחבירו משאיר לעצמו האם וזוג בניה, כדי שלא יחרב הקן. וזוג בניה הם לצוותא לה, עכ"ל.

פרק ב

הטעם השני - צער האם

הרמב"ם ז"ל (מורה נבוכים ג' מ"ח) כתב (והו"ד בהרמב"ן, וברבינו בחיי) שהטעם של שלוח הקן ושל אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד־טעם אחד הוא. ובאותו ואת בנו הטעם הוא כדי להשמר ולהרחיק שלא ישחוט הבן לעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה כי צער בעלי חיים בזה גדול מאד, ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם ורחמיה על הולד איננו נמשך אחרי השכל והדבור, אבל הוא מפעולת כח המחשבה [המדמה] המצויה בבהמות כאשר מצויה באדם. וכן שלוח הקן הוא גם מאותו טעם כדי שלא תצטער האם בראית לקיחת הבנים, שאילו לקח הבנים בפני האם היתה האם מצטערת, וצער גדול יש לה בראותה לקיחת בנים ממנה, ואמרה תורה "לא תקח האם על הבנים" שלא להתאכזר על האם וליקח ממנה בניה בעודה רבוצה עליהם.

הרחב דבר

הטעם השני

והנה הרמב"ם עצמו כבר נתקשה על הטעם שכתב, וז"ל: ואל תקשה עלי ממאמר החכמים בברכות (ל"ג, ב) האומר [בתפלתו־רש"י] על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו, מפני שעושה מדותיו [מצותיו־רש"י] של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזירות, ע"כ. ופירש"י שם והוא לא לרחמים עשה, אלא להטיל על ישראל חקי גזירותיו להודיע שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרות וחקותיו אף בדברים שיש

לשטן ולעכו"ם להשיב עליהם ולומר מה צורך במצוה זו, עכ"ל. וא"כ קשה דנראה מזה שאין זה על דרך הרחמנות והשמירה מצערי בעלי חיים - פי' קרשקש על המורה נבוכים.

ומיישב הרמב"ם: כי זו אחת משני הדעות, דעת מי שחושב שאין טעם למצוות אלא חפץ הבורא [ר"ל דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא רצון ה' לבד - פי' שם טוב על המורה], ואנחנו נמשכנו אחר הדעת השני, [דהיינו שיהיה בכל המצוות טעם־רמב"ן]. ביאור הדבר, דמה שאמרו בברכות שמשתקין אותו "לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות" הדעת הזאת איתא לפי מ"ד שאין טעם למצוות אלא חפץ הבורא, והרמב"ם אזיל כמ"ד שיש בכל המצוות טעם.

סתירת הרמב"ם מספר המורה לספרו יד החזקה ופיה"מ

וכבר תמהו האחרונים על תירוץ הרמב"ם דהרי בספרו יד החזקה בפ"ט מה' תפלה ה"ז פסק הרמב"ם וז"ל: מי שאמר בתחנונים מי שריחם על הקן ציפור שלא ליקח האם על הבנים או שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד ירחם עלינו וכיוצא בענין זה משתקין אותו, מפני שמצות אלו גזרת הכתוב הן ואינן רחמים, שאילו היו מפני רחמים לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר, עכ"ל.

וכן בפיה"מ להרמב"ם כ' להדיא וז"ל: ענין מה שאמרו על קן צפור יגיעו רחמיך, שיאמר כמו שחמלת על קן הצפור ואמרת לא תקח האם על הבנים כן רחם עלינו, וכל מי שיאמר כן בתפלתו משתקים אותו, מפני שהוא תולה טעם זאת המצוה בחמלת הקדוש ברוך הוא על העוף, ואין הדבר כן שאלו היה מדרך רחמנות, לא צוה לשחוט חיה או עוף כלל, אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם. עכ"ל.

והרי הרמב"ם בעצמו כותב בזה שהיא מצוה מקובלת אין לה טעם. וקשיא טובא דברי הרמב"ם במורה נבוכים מדבריו ביד החזקה ובפיה"מ. כן הקשו בספר צפנת פענח עה"ת למהרי"ט, ובפירוש שם טוב על המורה נבוכים. וכן בספר פני האדמה עה"ת (להרב המופלא רבינו מיוחס בכ"ר שמואל אב"ד ור"מ מעיה"ק ירושלים - שם הגדולים).

יישוב סתירת הרמב"ם בזה

ובספר פני האדמה (כ"כ גם בספרו פרי האדמה על הרמב"ם בהלכות תפלה) כתב לישב קושיא זו, וז"ל: הנלע"ד הוא יתורץ עם מ"ש הרב תוספות יו"ט, על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' כמו שהגיעו רחמיך על צפור וכו' ודוקא בתפלה שכשאומר התפלה מחליט הדבר ולהכי משתקין אותו לא כן דרך דרש או טעם וכן בגמרא ההוא דירד לפני התיבה וכו' דוקא בתפלה ע"כ. והנה זהו כוונת ספר המורה ז"ל דלעולם טעם המצוה לכדבעינן למדרש טעמא דמצוה משום רחמנות היא אך לדעת שאין טעם למצוה רק עושה זה דרך תפלה וכו' התם משתקין אותו כן נ"ל להציע בעד המורה ז"ל ודוק, עכ"ל.

וכן מבואר בקיצור בשיטה להר"א אלשבילי אביו של הריטב"א, ברכות (לג, ב). וכ"כ בספר מעשה רקח על הרמב"ם הלכות תפילה. ועד"ז כתב גם בספר יד המלך על הרמב"ם לרבי אלעזר סג"ל לנדא, נכד הנוב"י.

ובספר הבתים לאחד מן הקדמונים רבי דוד ב"ר שמואל הכוכבי (ספר שני ספר מצוה מצות עשה קמ"א) כתב ליישב טעמו של הרמב"ם עם דין המשנה באופן אחר, וז"ל: כונת מצוה זו בארה הר"מ

פמ"ח משלישי לצער בעלי חיים והתורה חסה על זה בבהמות ועופות כל שכן בבני אדם. ואמר שם ז"ל ולא תקשה עלי מאמרם האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו, כפי אחד משתי הדעות אשר זכרונם, ר"ל דעת מי שחושב שאין טעם לתורה אלא הרצון בלבד ואנו נמשכנו אחר הדעת השני. ומאשר מצאנו מאמר זה לחכמי המשנה אשר חכמתם מפורסמת נכניס עצמנו במשעול צר לבאר דבריהם לפי הדעת השני, ונאמר כי עם כונתנו שמצות שלוח הקן ואותו ואת בנו באו לתקן מדותינו במדת הרחמים והרחקת האכזריות, על כל זה האומר בתפלתו על קן צפור יגיעו רחמיך, או אתה חסת על אותו ואת בנו משתקין אותו, **מפני שמייחס השגחת ה' באישי בעלי חיים בהשגחתו באישי האדם**, שהוא מצד שכלו, וזה מבואר למשכיל במעט עיון, עכ"ל.

[ועיין בחידושי הרא"ה עמ"ס ברכות (לג,ב) שהביא בשם רבינו אחא ז"ל הטעם שמשתקין אותו משום שמשוה השגחת הבורא עם שאר הברואים כהשגחתו על האדם. ובאמת על האדם בלבד ישנה השגחה פרטית. וזהו ע"ד שכתב בספר הבתים הנ"ל].

והנה הרמב"ן עה"ת בפרשתנו האריך הרבה בדברי הרמב"ם, ונראה שחולק עליו האם מצוה זו שורשה ברחמנות הבורא, או לצורך שנתרגל אנו ברחמנות כדלהלן (בטעם השלישי). ויעוין בהאברבנל ובספר כל בו (סי' קי"א) ובספר ארחות חיים מרבי אהרן הכהן מלוניל (סי' ל"ג) דיש משמעות שהכל עולה בקנה אחד. וע"ע בשו"ת הרשב"א (חלק ד סי' רנ"ג) מה שתמה על טעם הרמב"ם.

פרק ג

הטעם השלישי - להרגילנו ברחמנות

ז"ל הרמב"ן: אבל טעם המניעה [ליקח הבנים עם האם], ללמד אותנו מדת הרחמנות, ושלא נתאכזר, כי האכזריות תתפשט בנפש האדם כידוע כטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים, זובחי אדם אכזריים מאד, וכו'.

והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזרות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות, עכ"ל.

הרחב דבר

הטעם השלישי

כעין דברי הרמב"ן מבואר בדברי הרשב"ם (עה"ת) שכתב בטעם שילוח הקן: שדומה לאכזריות ורעבתנות לקחת ולשחוט ולבשל ולאכול אם ובנים יחד, עכ"ל. והרי רעבתנות בודאי זו היא מדה רעה בנפש האדם ולכן אסרה תורה מדה זו, ולא מפני שעי"ז הוא מזיק דבר שצריך לחוס עליו. ונראה שגם האבן עזרא שכתב בטעם שילוח הקן: כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רוטשה, עכ"ל, דעתו כדעת הרמב"ן ולכן הזכיר כי אכזריות הוא בלב דהיינו שזו היא השחתה בלב האדם וכדברי הרמב"ן, ולא מפני שצריך לחוס על דאגת האם.

ועיין עוד בפירוש החזקוני שכתב וז"ל: לפי שהוא דרך אכזריות ורעבתנות, וכן גדי בחלב אמו וכן אותו ואת בנו וכן נטע רבעי, עכ"ל. וכן מבואר להדיא במאירי עמ"ס ברכות (לג, ב ד"ה האומר), יעו"ש. והכל הולך על זו הדרך דמצוות התורה נועדו לעדן את האדם, ולהרחיקו ממידות מגונות ורעות.
ועיין מה שהאריך המהר"ל (תפארת ישראל פרק ו) ע"ד הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל, ומש"כ עוד בענין טעמי המצוות.

פרק ד

הטעם הרביעי - לעורר רחמי השכינה על בניה

ז"ל רבינו בחיי: ויש עוד דעה אחרת, שיש בקיום מצוה זו התעוררות רחמים על כל העולם, והוא כי מתוך שהוא משלח את האם הנה היא מצטערת ודואגת על חורבן קינה ורחוק בניה ומצטערת והולכת ורוצה לאבד את עצמה, ומתוך צערה הגדול השר הממונה על העופות מבקש רחמים מהקב"ה, ואז הקב"ה שכתוב בו ורחמיו על כל מעשיו ממשיך שפע הרחמים על כל המצטערים והצריכים רחמים ומרחם עליהם, עכ"ל.
ובתשובות חות יאיר (סי' ס"ז) העלה דלטעם זה אם רואה קן צפור יש עליו חיוב לטפל בהקן, כדי לעורר רחמים על ישראל, אע"ג דמעיקר הדין אינו מחויב לחזר אחריה, כדאיתא בגמרא.

הרחב דבר

הטעם הרביעי

הנה טעם זה שורשו ומקורו בזוה"ק - דאיתא בזוהר (תיקוני זוהר ו', וזוהר חדש מדרש רות, והו"ד בצרור המור, ובש"ך על התורה, וביסוד ושורש העבודה שער הכולל פ"כ) שיש בקיום מצוה זו, התעוררות רחמים על כל העולם, והוא, כי מתוך שהוא משלח את האם והיא פורחת מגוזליה ומשתלחת מעל בניה ע"י קיום המצוה שילוח הקן, הנה היא מצטערת ודואגת על חורבן קינה ועל ריחוק בניה ומצטערת והולכת ואינה יודעת לאן הולכת נודדת ורוצה [ונודרת] לאבד את עצמה, ומתוך צערה גדולה השר הממונה על העופות מבקש רחמים מהקב"ה, ואומר: והלא כתיב בך (תהילים קמ"ה ט') "ורחמיו על כל מעשיו" ואפילו על יתוש קטן שבעולם, שרחמיך על הכל, וא"כ למה גזרת על זאת העוף שתהיה מגורשת מקינה. ובזמן דישראל מקיימין זאת המצוה כל הממונה מלמד זכות על העוף שלו.
וקודשא בריך הוא מה עביד? אוסף כל חיילותיו ואומר, כל הממונה מלמד זכות ומבקש רחמים על העוף שהם ממונים עליהם, ובכם אין מי שילמד זכות על בני ועל השכינה שהיא בגלות, דקן שלה שזה ירושלים נחרב, ובניה בגלות תחת יד אדונים קשים של אומות העולם, [והם הולכים ונעים ונדים ומפוזרים בארצות ומגורשים מבתיהם ומקניהם] ואין מי שיבקש עליהם רחמים וילמד זכות עליהם, [ועל העוף הזה יש פרקליטים גדולים].

באותו זמן צווח קודשא בריך הוא ואומר, (ישעיה מ"ח י"א) למעני למעני אעשה, ואעשה למען שמי (יחזקאל כ' י"ד) ובזה מתעורר רחמים על השכינה ועל בניו שהם בגלות [לרחם עליהם ולהחזירם לקיניהם ולבתיהם].

ועוד כתוב בזוהר שאז הקב"ה מתעורר על בניו, ויוצא קול לפניו ואומר "כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו" ואז הוא מתעורר וממשיך בשפע הרחמים על כל אלו ההולכים נע ונד, ממקום למקום, ממצב למצב אחר, שבורי הלב, שבורי הכח, ומתעוררים הרחמים על כל העולמות, וחס עלייהו, וסולח עונותיהם של הנודדים ממקומם, ומרחם עליהם ועל כל העולם.

ועל זה אמר הקב"ה: אשרי מי שמשלח את הצפור מחוץ לקינה, וע"י כך היא תעורר רחמים על כל העולם, ומי גרם לרחם על העולם ולעורר רחמים עליהם, הוא אותו האדם ששלח את הצפור וגרם לה לצערה בב' אופני צער, שאבדה בניה, ואין לה מקום לנוח בו. כך נתעורר הקב"ה ונתמלא רחמים על כל בעלי צער, ועל כל הנודדים ממקומם, ומשום זה שכרו של האדם הזה, מה שכתוב בו, למען ייטב לך והארכת ימים. [כלומר, אותו השילוח יהיה לטוב לך והארכת ימים עליו, כי אריכות ימים בסיבת הרחמים־רבינו בחיי].

קם רב בון על רגלוהי ושמח ואמר: "בריך רחמנא דשמענא קלא ואלמלא לא אתינא לעלמא אלא למשמע דה, דיי". [ברוך הרחמן ששמעתי את הקול הזה, ואם לא באתי לעולם אלא לשמוע זה די לי- הסולם].

דברי הגר"א במשלי

וע"פ דברים אלו בזוה"ק כתב הגר"א בביאורו למשלי לבאר ירושלמי מופלא. דבמשלי (ל, יז) כתוב: עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם, יקרוה ערבי נחל ויאכלוה בני נשר. ובירושלמי (פאה א, א) דרשו: "עין תלעג לאב" זה כיבוד אב ואם. "ותבז ליקהת אם" הוא "לא תקח האם על הבנים". "יקרוה עורבי נחל", שהם אכזרים. "ויאכלוה בני נשר", שהם רחמנים. ולכאורה אינו מובן. והענין כי הקב"ה נתן לנו שתי מצות כיבוד אב ואם ושלוח הקן ובשניהם כתיב: למען ייטב לך והארכת ימים. ומצות כיבוד אב ואם הוא רחמים גדולים וחסד גדול שירחם על אביו ואמו בעת זקנותם ויאכילם וישקם וינהיגם בכבוד כמו שאמרו בגמרא. ומצות שילוח הקן היא אכזריות גדולה כמו שאמרו בזוהר, שהצפור צועקת בקול מר ומפילה עצמה (לים). ומה שאמרו בגמרא: 'שעושה מדות הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות', אין פירושו שמדותיו של הקב"ה גזירות, ח"ו, שהוא מלא רחמים, אלא שמצוה זו שצונו לא משום רחמנות, כי הוא אינו אלא גזירה מפני שהוא אכזריות. ולכן מי שמלעיג על כיבוד אב, שהוא רחמנות, ועל שלוח הקן, שהוא אכזריות, "יקרוה עורבי נחל", שהם אכזרים, והוא עונש על שלועג על שלוח הקן. "ויאכלוה בני נשר", שהם רחמנים, והוא עונש על שלועג על כיבוד אם, עכ"ל רבינו הגר"א.

דברי הגר"א באמרי נועם

בספר אמרי נועם עמ"ס ברכות הכולל חידושי הגר"א (ל"ג, ב) איתא, וז"ל: מה שכתב (משלי ל, יז) עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם יקרוה עורבי נחל ויאכלוה בני נשר ופי' הירושלמי עין תלעג לאב זו מצות כיבוד אב ותבוז ליקהת אם זו שילוח הקן לשלח האם, יקרוה עורבי נחל שהם אכזרים שאין

להם הנאה אלא שמנקרים. ויאכלוה בני נשר שהם רחמנים, וה"פ שבכל התורה לא נאמר אריכות ימים כי אם בשני דברים הללו כיבוד אב ושילוח הקן לפי שאין השלימות ניכר באדם אלא כשיש לו שני מדות הפוכות דהיינו מדת הרחמניות ומדת אכזריות לפי שכשהאדם נוהג במדה אחת אינו מוכרח לומר שהוא צדיק אלא י"ל שכך הוא טבעו אבל כשיש לו שני מדות הפוכות כגון רחמניות ואכזריות אז מוכח שהוא צדיק, לכך נתן הקב"ה לישראל מצות של רחמניות שהוא כיבוד אב ואם שהוא רחמניות גדולה לפי שכשבאים לידי זקנה ואין להם מקום לנוח דין הוא שירחם עליהם. ושוב נתן להם מצות אכזריות דהיינו שילוח הקן שהוא אכזריות גדולה שנוטל הבנים ומשלח האם ואיתא בירושלמי (וכענין זה איתא במדרש רות החדש דף ז') שכשמשלח האם **לפעמים** הולכת מחמת צער וטובעת בים אם כן הוא בודאי אכזריות גדולה לכך כתיב בשני מצות אלו אריכות ימים לפי שבשני מדות הללו נשלם האדם בתכלית הטוב [ובזה א"ש מ"ש בברכות שם מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות ור"ל שבאמת אין זה רחמים אלא אכזריות רק שכך גזר השי"ת ובזה יתישב קושית התוס' מגילה כ"ה ד"ה מפני] וז"ש בעקידה עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה וקשה מאי לשון עתה ידעתי והלא הוא היה צדיק גם מקודם לכן. אבל לפי מ"ש א"ש לפי שקודם לכן לא היה אלא רחמן מאוד שהיה מכניס אורחים וגומל חסדים אבל המדה של אכזריות עדיין לא היה ניכר בו והיה אומרים שאברהם איננו צדיק גמור. אבל בעקידה שעשה מדות אכזריות ג"כ עתה נשלם וניכר שהוא צדיק גמור. וז"ש עין תלעג לאב זו כיבוד אב דהיינו שרואה בתורה שכתיב בה אריכות ימים והוא לועג על זה ואינו מקיים ונוהג עצמו במדת אכזריות ותבוז ליקהת אם שמבזה המצוה של שילוח הקן שצריך להיות בו אכזרי והוא מבזה לזה ונוהג במדות רחמניות ואין משלח האם יקרוה עורבי נחל כנגד מה שאינו מקיים כיבוד אם ואם ונעשה אכזר לפיכך יקרוה העורבים שהם אכזרים שאין רוצים לאכול ואעפ"כ מנקרים, וכנגד מה שהוא מבזה בשילוח הקן שנעשה רחמן יאכלוה בני נשר שהם ג"כ רחמנים. וז"ש לעשות נקמה בגוים וגו' הדר הוא לכל חסידיו ר"ל שאף ע"פ שהם חסידים שנוהגים במדת הרחמים אעפ"כ יעשו נקמה בגוים שהוא מדה הפוכה וזהו הדר להם, עכ"ל.

דברי היערות דבש

ביערות דבש לרבי יונתן אייבשיץ (דרוש ו') נקט כן וביאר בזה הדין דבגוזלות מפריחים אין עוד חיוב בשלוה"ק. וז"ל: ידוע מ"ש בגמרא [ברכות ל"ג ב] האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו, שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזירות, ופירוש הדברים כמ"ש בזוהר, כל האם הנשלחה מבניה, אין לה נייחא בשביל צער פרידתה מבניה האפרוחים, וכי היא נודדת מגג לגג אולי תמצא בנים לרבוץ עליהם ולגון בכנפיה, ולוקח המלאך ומביא אותה לפני הקב"ה ואומר, כך הוא הצער מעוף, ומה הוא הצער מכנסת ישראל אשר היא גלתה מעל בניה ולא מצאה מנוח, והקב"ה נתמלא רחמים על ישראל, וזו היא מצות שלוח הקן וזהו מאמרם שאין לומר על קן צפור יגיעו רחמיך, שאין זה מחמת רחמנות להאם, אדרבה היא גזירה כהנ"ל, רק לעורר רחמים על ישראל. והנה אמרו בגמרא ומשנה

דחולין [דף ק"מ ב] היו גוזלות מפריחים שהם גדולים, אין משלח האם, והוא הטעם דכשהם גדולים שוב אין מכירים להאם, ומורדים בה, ולכך אין צערה כל כך גדול, להיותם בלתי בני חפץ, עכ"ל.

פרק ה

הטעם החמישי - תשלום גמול הרחמים

כתבו הרבה מהאחרונים טעם נוסף, דהלא האם היתה יכולה לעוף ולברוח מיד כשהתקרבו אליה, וכדרך העופות, אלא שמצד רחמנותה על בניה היא מוסרת נפשה עליהם ולא עוזבת אותם. ואין זה מדרך הישר שיארע לעוף מכשול ע"י פעולה טובה של רחמנות.

הרחב דבר

הטעם החמישי

טעם זה מבואר בצפנת פענח עה"ת למהרי"ט, הביאו בילקוט מעם לועז. וכן כתבו בחת"ס בחידושיו לחולין (דף קלט, ב ד"ה יכול), ובפירוש העמק דבר להנצי"ב, ובפירוש רש"ר הירש, ובספר אזנים לתורה להג"ר זלמן סורוצקין זצ"ל. כל אחד בדרכו ובלשונו מכוונים לרעיון אחד. ונעתיק בזה לשון האזנים לתורה, וז"ל: והאם רבצת. מלבד עצם הדין, שזה דוקא ברובצת, אבל "מעופפת" ואין כנפיה נוגעת בקן פטור (חולין ק"מ) יש למצוא בזה טעם על מצות שילוח הקן, שהרי מדרך העוף, כשהאדם מתקרב אליו, הוא ממהר לברוח מפניו, ולמה נשארה ה"אם רבצת" ולא הצילה את עצמה מיד האדם המבקש את נפשה? מפני שהיא "רבצת על האפרוחים או על הביצים", מפני אהבתה הנפרזה לתולדותיה עד כדי מסירות נפש (ואהבה זו הטביע ה' בה, כדי שלא יכלה המין ושתשב ימים רבים גם על הביצים, שאין בהם רוח חיים וכבמאמר הקודם) וגזרה התורה, שלא ישתמש האדם במדה טובה זו, שיש באם, כדי לתפשה: "שלח תשלח את האם", שהיתה יכולה לברוח מפניך ולא ברחה מפני אהבתה לבניה; יש לך רשות לצוד עופות בכל מיני אמצעים, במצודות וברשתות, אבל לא ע"י מסירת נפשה בעד זרעה, עכ"ל.

והוסיפו החת"ס (שם) והאזנים לתורה שכן מדויק מלשון הרמב"ם (פי"ג משחיטה ה"ז): לא אסרה תורה אלא לצוד והיא אינה יכולה לפרוח בשביל הבנים שהיא מרחפת עליהם שלא ילקחו וכו'.

תוספת נופך יש בספר "שם משמואל" (פרשת בשלח תרע"ג) בשם אביו בעל האבני נזר וז"ל: וכ"ק אבי אדמו"ר זצללה"ה הגיד כי טעם שילוח הקן משום דמה שכל בע"ח משועבדים לאדם הוא מפני שהם חומריים וחומר משועבד לשכל, והאם שישבה על האפרוחים ואינה יכולה לזוז מהם מצד מדת הרחמנות שבה כמ"ש הרמב"ם ג"כ בטעם מצוה זו לפי דרכו, מדה זו היא ג"כ כח שכלי בצד מה, כי כל חומרי הוא רק לגרמי', ואינו בדין שבזו הרגע שמקשקש בקרבה כח שכלי תמסר לרשות האדם, עכ"ל. ומן הענין להוסיף מעשה מופלא מהגרי"ח זונענפעלד זצ"ל, המבוסס על טעם זה, מובא באוצרות צדיקי וגאוני הדורות (פרשת כי תצא).

בעיה"ק ירושלים חי יהודי חסיד וגדול בתורה שבנו יצא לתרבות רעה, היו חסידים שהתחילו לרדוף את היהודי הזה על שמתייחס באהבה לבנו החילוני. על זה הגיב הגה"צ ר' יוסף חיים זונענפעלד זצ"ל: לכאורה קשה להבין את מצוות שילוח הקן, וכי יכול אדם לתפוס צפור שהיא זריזה ממנו לעוף ולהמלט? אלא, שבשעה שהאם יושבת בקן שלה והיא מגינה על האפרוחים שלה, אפילו אם היא מבחינה בבואו של הצייד, היא לא עוזבת את האפרוחים, וכך היא נופלת לידיו של הצייד. נמצא שאדם עומד לנצל את המסירות נפש האמהית של הצפור לאפרוחים שלה. לפיכך אמרה תורתינו הקדושה: "שלח תשלח את האם", כלומר, אין לך רשות לנצל את הרחמנות שלה, כדי ללכוד אותה.

פרק ו

הטעם השישי - הרחקת ההפסד והמשכת ההטבה

כתב האברבנאל: כוונה התורה בזה, להרחיק ההפסד האפשרי להיות קודם זמנו, ושתתמיד הווית ההווה כל מה שאפשר. מאשר הקן הוויתו לעשות פרי הבנים, כמו העץ העושה פרי, וצוה הקדוש ברוך הוא שלא נשחית הדבר המוליד ועושה פרי. אבל כמו שהותרה כריתת הפרי ונאסרה כריתת העץ, כמו שנאמר (לעיל כ, יט): "כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות"; ככה צוה, שנקח הבנים שהוא הפרי שהאם נותנת בהיותה רובצת עליה, ולא נשחית עץ בלחמו. אבל נשלח את האם, כדי שאנחנו נזון מן הבנים או האפרוחים, והאם תעשה פרי אחר. ותתמיד ההויה וההטבה, עכ"ל.

הרחב דבר

הטעם השישי

ע"פ טעם זה הוסיף שם לבאר כמה דיני שלוח הקן, וז"ל: ואמנם חכמינו זכרונם לברכה הקדושים בקבלתם (חולין קל"ח, ב) ביארו. ששלוח הקן נוהג בדבר שאינו מזומן, אבל אווזים ותרנגולים שקונה האדם להביא לביתו לאכילה, אינו חייב בהם לשלוח את האם. התבאר זה באמרו: "כי יקרא קן צפור לפניך בדרך", שהוא הדבר הבא דרך מקרה ובדרך לא בבית. והסבה בזה מבוארת, כי המזומן לאכילה בבית, איננו מוכן אל הויה אחרת, ולא להתמיד ההויה, כי אם לאכילה והפסד.

עוד קבלו (חולין קל"ט, ב) שאין חיוב המצוה כי אם בעוף טהור ובצים ואפרוחים טהורים, לא בטמאים. והתבאר זה מאמרו "כי יקרא קן צפור", שהוא עוף טהור, ודבר הכתוב בהווה שהוא הנמצא בדרך. וכן אמרו (שם קמ"א, א) "ואת הבנים תקח לך", רוצה לומר, הדבר הראוי לאכילה לך. והטעם בזה הוא, כמו שזכרתי, מאשר אין החיוב בהתמדה ההויה כי אם בעופות הטהורים. ואמנם הטמאים הם כעץ, אשר לא עץ מאכל הוא, שמותר לכרתו. לפי שאין הרחמים על הבעלי חיים ועל העצים, כי אם על האדם שנברא הכל לתועלתו.

עוד אמרו (שם ק"מ, ב) מה אפרוחים בני קיימא אף כל ביצים בני קיימא, יצאו ביצים מוזרות שאין הצפור רובץ עליהן, שהוא פטור מלשלח. והתבאר זה מאמרו: "אפרוחים או ביצים". והטעם בזה הוא,

לפי שאינה אז בעלת פרי, והם אינם צריכים לה, והיא אין ביצתה להועיל, אבל תדמה לעץ שאיננו עץ מאכל, כמו שזכרתי.
וכבר באו דינים אחרים במצוה הזאת, יעויינו במקומם. כי הנה הבאתי אלה, להוכיח מהם, שטעם המצוה וענינה הוא כמו שזכרתי, עכ"ל האברבנאל.

פרק ז

הטעם השביעי - סוד ופנימיות

הרמב"ן לאחר אריכות דבריו סיים וכתב: אבל במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה בשלוח הקן במדרש שיש במצוה סוד, וכו', והנה המצוה רומזת לענין גדול ולכן שכרה מרובה למען ייטב לך והארכת ימים, עכ"ל.
הרשב"א (בשו"ת סי' צ"ד) כתב: דרך כלל אני אומר מדעתי, שהמצוה ההיא רומזת באמתות בידיעת החכמה והאמונה, מה אשר לא ימד ולא יספר, עכ"ל.
ובעקדה (שער צ"ז) ובאברבנל כתבו שהמצוה רומזת לענין גדול דהצפור מורה על הנפש, יעו"ש באריכות.

פרק ח

הוספה לטעמי המצוה

ביאור בדברי הזוהר הק', ורבינו הגר"א

הנה בטעם הרביעי הבאנו דברי הזוה"ק דבשלוח הקן יש ענין של **אכזריות** כלפי האם, ובהרחב דבר הוספנו מדברי רבותינו הקדמונים שביארו ע"פ הנחה זו כמה וכמה ענינים, יעו"ש, ובאמת יש מקום לתמוה, מהא דבטעם השלישי הבאנו דברי הראשונים דטעם המצוה הוא להרגילנו **ברחמנות**. וכיצד יתכן שני הפכים בענין אחד, גם אכזירית וגם רחמנות, ובאמת מצאנו כבר בחז"ל בכמה מקומות, דמוכח מדבריהם דבשלוח הקן יש ענין של רחמנות, ונציינם בקצרה:
א) במדרש רבה פרשת וישלח (פרשה ע"ו) איתא בזה"ל: פן יבא והכני אם על בנים, ואתה אמרת (דברים כב, ו) לא תקח אם על הבנים.
ב) במדרש רבה ריש פרשת בשלח איתא: ויהי בשלח פרעה אמר לו הקדוש ברוך הוא אני כתבתי בתורה (דברים כב, ז) שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך ואתה שלחת את האבות ובנים השלכת ליאור אף אני משלח אותך לים ומאבד אותך שנאמר (תהלים קלו) ונער פרעה וחילו בים סוף.
ג) בויקרא רבה (כז, יא) איתא: יודע צדיק נפש בהמתו (משלי יב, י) ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר זה הקב"ה שכתב בתורתו לא תקח האם על הבנים. ורחמי רשעים אכזרי (משלי

שם) זה סנחריב שכתוב בו אם על בנים רוטשה, עכ"ל. וכן הוא במדרש תנחומא (אמור סי' י"ח) ובפסיקתא דרב כהנא (פרשה ט ד"ה יא) ובילקוט שמעוני (אמור רמז תרמ"ג). ד) דברים רבה (פרשה ו): כשם שרחמיו של הקב"ה על האדם כן רחמיו על הבהמה וכו' וכך נתמלא רחמיו על העופות שנאמר כי יקרא קן צפור וכו'.

ולכאורה מבואר להדיא בכל המדרשים ששלוה"ק היא רחמנות גדולה, ודלא כהזוהר, הגר"א, והיערות דבש שכותבים שמצות שלוה"ק היא אכזריות גדולה?

והראה לי הגאון ר' משה ברזם שליט"א שכבר עמד על כך אביו הגאון הצדיק ר' שאול ברזם זצ"ל חתן מרן בעל הקהלות יעקב זצ"ל בחידושיו הנדפסים בספר זכרון שאול (חלק ב' עמ' קס"א) וכתב שם ליישב, דבאמת אין סתירה בין הדברים, כי אכן יש בזה גם צד של רחמנות וגם צד של אכזריות. דהלא זהו פשוט שלקחת הבנים בעוד האם נמצאת שם, זהו אכזריות גדולה מאד, ולכן, כדי להרגילנו ברחמנות צוותה התורה שננהג באופן שנשלח האם קודם, ורק אז נקח הבנים. אכן, עצם מעשה שילוח האם כשלעצמו, יש בו גם מעשה אכזריות, שהרי האם מרגשת צער רב כאשר מפרידים אותה מבניה ומסלקים אותה מהקן.

וממילא פשוט שהכל מתיישב דברי הזוה"ק כמובן שרורים וקיימים, שבשלוח הקן נגרם צער לאם, וע"י כך מתעוררים רחמים גדולים למעלה, ודברי הרמב"ן וכל המדרשים הנ"ל, מתייחסים לעצם מעשה השילוח שהורתה לנו התורה לנהוג עד כמה שאפשר ברחמנות וגם כלפי בעלי חיים, ולכן חייבים לשלוח האם קודם לקיחת הבנים. דהתורה לא אסר לנו להשתמש באם כמבואר ברמב"ן (פרשת כי תצא) אלא צריך להתנהג בלקיחתו באופן הכי עדין ולכן ציותה התורה לשלח האם לפני לקיחת הביצים, ולא לקחת אם על הבנים שהוא הרבה יותר אכזרי.

שכר המצוה וסגולותיה

הקדמה

שכר המצוה וסגולתיה

כהקדמה לפרק זה, העוסק בשכר המובטח למקיים מצות שלוח הקן, ראינו לנכון להקדים מדברי חז"ל והקדמונים, על שכר המצוות כולן, ועל הבטחת אריכות ימים שכתבה תורתנו הקדושה במצוה זו ובמצות כיבוד אב ואם. והדברים חשובים ונוגעים לכלל מערכת המצוות ושלימות עבודת הבורא.

טעם העלמת שכר המצוות

א. המדרש רבה תחילת פרשת כי תצא מבאר הטעם שלא גילה הקב"ה שכרן של כל המצוות, וז"ל: [כדי ש]לא תהא אומר, הואיל וזו מצוה גדולה אני עושה אותה ששכרה מרובה, וזו מצוה קלה איני עושה אותה, מה עשה הקב"ה, לא גלה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה, כדי שיעשו כל המצות בתום, עכ"ל, כלומר כל מצוה ומצוה שתבוא לידו יעשנה, שאינו יודע מאיזו יהיה לו שכר הרבה (פני משה, ירושלמי פאה א, א), וזהו ע"ד שאיתא באבות (ב, א): והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות.

הרחב דבר

א. בזה ביאר המדרש הפסוק (משלי ה, ו): ארח חיים פן תפלס, נעו מעגלותיה לא תדע. כלומר, לא תהא יושב ושוקל ומודד בפלס מצוותיה של תורה, מכיון שמעגלותיה לא תדע, נטולים ממך דרכיה, ולא תדעם.

ומתאר המדרש טעם הענין במשל. וז"ל: למה הדבר דומה למלך ששכר לו פועלים והכניס אותן לתוך פרדסו סתם ולא גילה להן מהו שכרו של פרדס, שלא יניחו דבר ששכרו מועט וילכו ויעשו דבר ששכרו מרובה.

בערב קרא לכל אחד ואחד, אמר לו תחת איזה אילן עשית, אמר לו תחת זה, אמר לו פלפל הוא שכרו זהוב אחד. קרא לאחר, אמר לו תחת איזה אילן עשית, אמר לו תחת זה. אמר לו שכרו חצי זהב, פרח לבן הוא. קרא לאחר, אמר לו תחת איזה אילן עשית, אמר לו תחת זה, אמר לו זית הוא שכרו מאתים זוז.

אמרו לו, לא היית צריך להודיע אותנו איזה אילן שכרו מרובה, כדי שנעשה תחתיו? אמר להם המלך, אלו הודעתי היאך היה כל פרדסי נעשה. כך לא גלה הקב"ה מתן שכרן של מצוות, עכ"ל המדרש.

ועיין להלן (אות ה) שבתנחומא מובא משל זה באופן שונה לגמרי. ולהלן בהרחב דבר (אות ז) דברי המפרשים ע"פ מדרש זה. ובמדרש תנחומא (פרשת עקב אות ב) הביא גם משל זה כמובא במדרש רבה הנ"ל. וכן איתא בפסיקתא רבתי (י' הדברות פ' רבעייתא) ובמדרש שוחר טוב (תהלים, ט).

ב. ובמדרש תנחומא בפרשת כי תצא (אות ב) איתא טעם נוסף: לפיכך לא פרש הקב"ה שכר עושי מצות בתורה, שיהיו ישראל עושין אותן מעצמן, להרבות שכר. שכך שנינו, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס. כלומר שהעלמת השכר גורמת להרבות שכר לישראל.

ג. טעם הדבר, שהעלם השכר גורם להרבותו, מתפרש בשני אופנים. האחד, כדמשמע במדרש הנ"ל, שמחמת שאין יודעין גודל השכר, מקיימים המצוות לשם שמים ולא על מנת לקבל פרס.

וביתר ביאור, שאם היה הקב"ה מודיענו גודל השכר על כל מצוה ומצוה, לא היה אפשר לשום אדם לעשות שום מצוה בלא פניה מחמת תקות השכר. דאחרי שהיה נודע לו גודל שכרו על מעשה המצוה, לא היה אפשר לו להסיח דעתו מהשכר. לכן בחסדו הגדול העלים שכר המצוות, שעי"כ יש בכח האדם לעשות המצוות בתום.

הרחב דבר

ב. ג. יעוין בפירוש תפארת ציון על המדרש רבה, לרבי יצחק זאב ידלר זצוק"ל, שפירש כן לשון המדר"ר "כדי שיעשו כל המצוות בתום". ומדבריו לקחנו את אשר כתבנו באות ג' ביתר ביאור.

ד. והאופן השני, מבואר במדרש שוחר טוב (תהלים, ט): רבי אחא בשם רבי אומר, טילטל [העלים] הקב"ה מתן שכרן של מצות בעוה"ז, שיהו ישראל עושין אותן משלם, וכשיבוא הקב"ה ליתן שכרן, יתן שכר אמנה ושכר עשייה. פירוש, שע"י העלמת השכר, מקיימים ישראל המצוות באמונה, שמאמינים בהקב"ה שיבטח עושרן ובוטחין בו, ולכן כשיבוא הקב"ה ליתן שכרן יתן גם שכר אמנה מלבד שכר העשיה.

הרחב דבר

ד. כעין לשון זה איתא נמי בפסיקתא הנ"ל ובתנחומא (פרשת עקב). ושם בעץ יוסף פירש ע"ד שכתבנו בפנים. וציין שם לירושלמי (פ"ק דפאה) דאיתא בהדיא הלשון, שלא גילה הקב"ה מתן שכרן של מצוות כדי שיעשו אותן באמונה. כלומר, שיש להם תשלום שכר גם על האמונה שהיתה להן.

טעם גילוי השכר בשלוח הקן וכיבוד אב ואם

ה. במצות שלוח הקן כתבה התורה שכר המצוה - למען ייטב לך והארכת ימים, במדרש תנחומא איתא טעם הדבר: משל למה הדבר דומה. למלך שהכניס פועלים לשדהו לנטוע, ולא גלה להם שכר נטיעתן. לערב, כל מי שנטע אילן אחד, נתן לו זהוב אחד.

התחילו הכל תמהין ואומרין: ומה זה שלא נטע אלא אילן אחד קל ופחות, נתן לו זהוב אחד. אנו שנטענו הרבה, על אחת כמה וכמה. ומה שכר שלוח הקן, שכרה אריכות ימים. שכר מצות שיש בהם חסרון וטרוח והחית נפשות, על אחת כמה וכמה, עכ"ל.

כלומר, שאע"ג שנמנעה התורה מלפרט שכר כל המצוות, בכ"ז גילתה לנו שכר מצוה קלה, לאלפנו בינה עד כמה גדול שכר המצוות החמורות וקשות יותר.

הרחב דבר

ה. מבואר מדברי המדרש דמצות שלוח הקן היא מצוה קלה וכדאיתא להדיא בחולין (קמב, א). ומבואר שם דמשום שאין במצוה זו חסרון כיס מרובה ע"כ נקראת מצוה קלה. וכן מדויק גם מדברי המדרש שלפנינו.

אכן בספר ליקוטי יהודה עה"ת מביא בשם האמרי האמת זצ"ל דתמה שהרי יש עוד מצוות שאין בהם חסרון כיס ובכל זאת הם חמורות. וביאר הענין עפ"י הגמרא (קלט, א) דמצות שלוח הקן מתקיימת

רק בקן שאין מזומן בידו. וא"כ זו מצוה שאין בה שום הכנה כלל, ומצוה ללא הכנה מצוה קלה היא. וכן הביא בקובץ הפרדס חודש אלול תרצ"ז (שנה י"א חוברת ו') שאמר כן האדמו"ר זצ"ל בשבת קודש פרשת כי תצא במרינבד. וע"ע בדעת זקנים (ריש פרשת עקב) שביאר ע"פ הלכה זו הא דכתב רש"י שיש מצות שאדם דש בהן בעקביו, עי"ש.

ו. במדרש רבה איתא בענין זה: לא גלה הקב"ה מתן שכרן של מצות, חוץ משתי מצוות, החמורה שבחמורות והקלה שבקלות. כבוד אב ואם חמורה שבחמורות ומתן שכרה אריכות ימים וכו', והקלה שלוח הקן ומתן שכרה אריכות ימים.

ז. והנה המדרש סתם ולא פירש טעם הדברים, והשוואת המצוה הקלה שבקלות עם החמורה שבחמורות, לענין השכר. - וביארו זאת המפרשים בשני אופנים:

האחד, שכמו במשל שהביא שם המדרש [עיין הרחב דבר אות א] להשלמת הפרדס צריך כל מיני האילנות, כך להשלמת הבריאה והאדם צריך לקיים את כל התרי"ג מצוות, וכל המצוות בכללם הם האורח שמוביל לחיים, ולכן יתכן ששכרן יהיה שווה, שכל אחת דבוקה לאחרת וכל אחת צריכה לאחרת, ולכן גם מתן שכרם שווה.

והאופן השני, דיש לנו ללמוד מזה ששכר המצוות אינו תלוי רק ביגיעה וההוצאה הכרוכות בקיום המצוה, אלא הוא תלוי גם בגודל התיקון הנעשה ע"י המצוה שעשה. ולכן אפשר שיהיה שכרה של המצוה שנעשתה בלא עמל ויגיעה כמו שכר המצוה שנעשתה בעמל ויגיעה רבה, מכיון שעיקר התשלום הוא כפי גודל התיקון הנעשה על ידה.

הרחב דבר

ו. ז. האופן הראשון שכתבנו, מקורו בספר "מנחת עני" עה"ת (פרשת כי תצא) לבעל הערוך לנר, ונעתיק מקצת מדבריו: יש לדקדק בדברי המדרש אלו, למה באמת הקב"ה עושה כן ולא הודיע לפועלים איזה אילן שכרו מרובה, כדי שיעשו תחתיו, הלא עכ"פ יש מהפועלים מוטעים, ומה זה שמסיים קלה כבחמורה, האיך אפשר באמת שמצוה קלה דשלוח הקן יש לו שכר ככבוד אב ואם וכו'.

אכן כמו להשלמת הפרדס צריך החשוב עם האינו חשוב והכל יחד יחשב פרדס, כמו כן כל המצות בכללם הם האורח שמוביל לחיים וכו', ולכן לא אמר במשל שהמלך שילם לאחד הרבה ולאחד מעט, רק שאמר שעבודתו זאת לא שוה רק זהוב או חצי זהוב, אבל מכ"מ כיון שהכל צריך לפרדס משלם לו הכל בשוה כפי רב עבודתו וכפי השתדלותו וכו', עכ"ל.

האופן השני שכתבנו מקורו בפירוש תפארת ציון על המדרש רבה. ובהמשך למה שכתבנו למעלה בשמו כתב עוד וז"ל: וזה נודע ממה שפרט הכתוב השכר על מצות כבוד אב ואם שהיא מצוה חמורה שתבא לאדם בעמל ויגיעה רבה, שע"כ אמרו חז"ל אשרי מי שלא חמאן, ועל מצות שלוה"ק שהיא מצוה קלה שבקלות, שתבוא לאדם דרך מקרה וגם אין לו לאדם שום טירחה בזמן עשייתה ולא חסרון

כיס, ובשניהם פרט הכתוב שכר שווה, דמזה נודע לנו שאין הקב"ה משלם השכר [רק] כפי גודל היגיעה אלא [גם] כפי גודל התיקון הנעשה ע"י המצוה, עכ"ל.

כל זה כתבנו לפי הנראה בפשטות דאכן שכר שתי מצוות אלו שווה לגמרי. אמנם יש שנקטו לא כן, ודייקו לשון המדרש "הרי הן שוין במתן שכרן בעולם הזה". ומשמע דרק בשכר העוה"ז הם שווים. ובפירוש מהרז"ו על המדר"ר (אות ב) נקט כן בפשיטות דבאמת השכר בעוה"ב שונה הוא, יעו"ש דבריו. ויעו"ע בשם משמואל פרשת כי תצא (שנת תרע"א ד"ה במד"ר) שנקט גם כן עד"ז, עיי"ש.

גילוי שכר המצוות קודם חטא העגל

ח. בשפת אמת כתב לחדש דלפני חטא העגל אפשר היה לגלות שכר המצוות, ורק לאחר החטא נתחדש הצורך להסתיר זאת.

הרחב דבר

ח. זה לשונו (פסח, תרל"ה): נשאלתי על מה שכתוב במדרש על פסוק ישקני (שיר השירים רבה א, ב), כי הדיבור אמר לכל אחד מישראל, כך וכך מתן שכר יש בי. והלא שכרן של מצוות לא נתגלה. והשבתי כי קודם החטא אפשר היה ראוי להיות נגלה השכר, ובאמת ישקני נאמר על טעמים הפנימיים מהתורה כמו שכתב רש"י ז"ל. ועתה נסתרים הם כמו שמבקשין יגלה לן טעמי, ואז היה נודע וממילא נודע מתן שכרן, עכ"ל.

שכר מצוות בעוה"ז

ט. להלן נביא בס"ד מדברי חז"ל הק' בשכר המקיים מצות שלוה"ק. ונתקשו המפרשים ממאמרם ז"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא. והנה בענין זה ישנה אריכות גדולה בקדמונים בנוגע לכלל המצוות, ואכמ"ל, ונביא בכאן רק שתי דרכים שמצאנו ביחס למצוה זו של שלוה"ק.

הראשונה, דבודאי שאדם שעושה מצוה מטיבים לו בעוה"ז כדכתיב כמה קראי המורים על זה. וביאור המאמר "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא" כך הוא - שאין מנכין לאדם שהולך לקיים מצוה ונכנס לסכנה, משכרו בעולם הבא, כדי להצילו בעולם הזה. כלומר, שיתכן שהאדם ימות בסכנה שנכנס בה לצורך קיום המצוה, ולא מצילין אותו וגורעין משכרו עוה"ב.

השניה, בכל מצוה נדרש מהאדם מעשה ומחשבה. מעשה הגוף ומחשבת הכונה. והנה השכר על המחשבה דהיינו הנשמה יקבל בעוה"ב, אבל שכר המעשה שיקבל הגוף, עיקר שכרו בעולם הזה, ועל שכר כזה מצינו בכל התורה כמו ונתתי גשמיכם ואכלתם לשובע.

הרחב דבר

ט. התירוץ הראשון מקורו בספר צפנת פענח עה"ת (פרשת כי תצא) למהרי"ט.

והשני מקורו בספר דברי מהרי"א (פרשת כי תצא) לרבי יהודה אסאד זצ"ל.

פרק א

ועתה נמנה ונבאר בס"ד ההבטחות שהבטיחה תורתנו הק' בשכר המקיים מצות שלוח הקן.

א. זוכה לאריכות ימים

אמרה תורתנו הקדושה: שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, למען ייטב לך והארכת ימים.

ואיתא במפרשים דנכללו בזה שתי ברכות. הראשונה, אריכות ימים. והשניה, שיהיו הימים מלאי טובה, כי אריכות ימים בלא טובה אינה ברכה.

הרחב דבר

א. בהקדמתנו נתבאר מעט על הבטחה זו, טעמה וענינה.

והנה האבן עזרא, החזקוני, וכן רבנו בחיי ביארו כולם הטעם שזוכה לאריכות ימים בגין מצוה זו, שכשם שהוא לא הכרית כל הקן ועזב העיקר, זוכה אף הוא מדה כנגד מדה לאריכות ימים וקיום מתמיד, יעו"ש.

ויעוין עוד בילקוט ראובני שמביא מדרש פליאה שהאריך עד"ז. ובספר אמרי שפר לרבי שלמה קלוגר פירש, וז"ל: שהמצוה עצמה תעשה אותך טוב ויהיה בך מדת רחמנות ואז ע"י הרחמנות שיהיה בך אז ממילא והארכת ימים כי כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים, עכ"ל.

ובכלי יקר ביאר באופן אחר, וז"ל: ומטעם זה סמך המצוה למצות כי תבנה בית חדש, ואמרו רז"ל (תנחומא תצא א) קיימת מצות שלוח הקן תזכה לבנות בית חדש. מה ענין זה לזה אלא לפי שמצות שילוח הקן מביאך לידי אמונת חידוש העולם שהקב"ה בנאו וחדשו, על כן מדה כנגד מדה תזכה גם אתה לבנות בית חדש וזהו יסוד האמונה וכתיב (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה, כי על ידי האמונה הוא דבק במקור חיים על כן שכרו אריכות ימים, ולכן דרשו (דב"ר פרשה ו פרק ב) על שילוח הקן פסוק אורח חיים פן תפלס (משלי ה ו), עכ"ל.

ובעל השבט מוסר (מהר"ר אליהו הכהן מרבני איזמיר, ורבים השיב מעון בדרשותיו, ותוכחותיו, ומתק לשונו - שם הגדולים) בספרו סמוכים לעד פירש וז"ל: עוד נראה לי לפרש, חתם פרשה דלעיל והארכת ימים וסמיך כי תבנה בית חדש. לרמוז שדירה נאה מארכת ימיו של אדם. כאמרו רבותינו ז"ל (ברכות נז, ב) שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם, ואחד מהם דירה נאה.

ב. כתב בחתם סופר (פרשת כי תצא) בזה"ל: למען ייטב לך והארכת ימים הכוונה היא שנים, וי"ל הא דנקיט בלשון ימים, שגם הימים היינו כל יום ויום מימי חייו יתארכו לו לטובה כמו שנים הרבה לטובה אמן, עכ"ל.

על דרך זה מאריך המגיד מדובנא בספרו אוהל יעקב (פרשת כי תצא), לבאר לשון הכתובים וז"ל: כי יקרא קן צפור לפניך וכו', למען ייטב לך והארכת ימים. גמרא (חולין קמ"ב) בעולם שכולו טוב בעולם שכולו ארוך. ביאור הדרש הזה כך הוא ונקדים מאמר דוד המלך עליו השלום (תהלים ל"ט) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא, אשר המפרשים ז"ל בארו מאמר ומדת ימי שהוא נרדף, למאמר קצי והוא כפל דברים במלות שונות, אבל לדעתי אין בזה כפל דברים. כי הנה האדם שהוא הולך צדקות ונוהג בחכמה הימים שהוא חי על פני האדמה טובים וערבים לו עד מאד כמאמר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, וכאשר התמכר אל הרע הלא נבחר לו מות מחיים. ממש על דרך הנוסע על יריד אם יצליח שמה בעסקיו גם אם יעמוד היריד כמה ימים, עם כל זה יהיו בעיניו כימים אחדים וכזמן מועט כי הוא חפץ ברבויים לא כן כאשר יהיה יגיעו לריק ויפסיד גם הוצאות הדרך אז הדבר בהיפך גם אם יעמוד היריד ימים לא כבירים עם כל זה יהיו רבים וארוכים בעיניו כמאמר חז"ל (ויקרא רבה י"ט) ימים הרבים ימים של צער רבים הם וכו'.

וזהו ענין השני ברכות למען ייטב לך והארכת ימים לאמר כאשר ייטב לך מספר ימי חייך אז והארכת ימים גם כן למען תשיג טובה הרבה על ידי אריכות ימים, לא כן אם אריכות ימים לא ייטב לך והקוצר בהם משובח אז יהיה בעולם שכולו טוב וכולו ארוך, עכ"ל.

ובספר מעדני מלך עה"ת יישב בהנחה זו קושיא חזקה, וז"ל: חז"ל עוררו אותנו (ע' במדרשים), אשר רק אצל מצווה זו, וכן אצל כבוד אב ואם, גלתה תורה המתן שכר, ובאמת קשה, הלא גם אצל מינוי מלך נאמר למען יאריך ימים, וכן בפרשת ק"ש כתיב למען ירבו ימיכם, אבל מזה נראה, אשר חז"ל חשבו, רק אותה אריכות ימים, אשר נוספה עליה ברכת "למען ייטב לך", והוספה זו, נאמרה רק אצל שתי מצות אלו, ובאמת אריכות ימים סתם, בלי טובה, אינה ברכה, עכ"ל.

פרק ב

ב. זוכה לבנים

איתא בילקוט שמעוני (דברים רמז תתק"ל): אמר הקב"ה אם קיימתם מצות שלוח הקן, אפילו היית עקר ולא מוליד חייך שאני פוקדך בבנים, שנאמר שלח תשלח, אם עשית כן - ואת הבנים תקח לך, ושם ברמז תתקכ"ה איתא: למדנו מצוה גוררת מצוה שנאמר כי יקרא קן צפור שלח תשלח מה כתיב אחריו וכו' ותזכה לאשה ולבנים.

וז"ל המדרש רבה פרשת כי תצא פרשה ו פרק ו:

יש מצות שמתן שכרן עושר ויש מצות שמתן שכרן כבוד ומה מתן שכרה של מצוה זו, שאם אין לך בנים אני נותן לך בנים מנין שנאמר "שלח תשלח את האם" ומה שכר אתה נוטל? "ואת הבנים תקח לך".

וז"ל המדרש תנחומא פרשת כי תצא:

למדנו שעברה גוררת עברה ומצוה גוררת מצוה מנין דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך שלח תשלח וכו' למען ייטב לך והארכת ימים אחריו מה כתיב, כי תבנה בית חדש תזכה

לבנות בית חדש ולעשות מעקה וכו' מה כתיב אחריו כי יקח איש אשה תזכה לאשה ולבנים הרי למדנו שמצוה גוררת מצוה וכו'.

ועוד איתא שם, "ואת הבנים תקח לך" אם אין לך בנים, בשכר מצוה זו אני נותן לך בנים. ועיין בהרחב דבר ה' אופנים כיצד למדו זאת חז"ל מהפסוק.

הרחב דבר

ב. מצינו במפרשים ה' אופנים כיצד למדו זאת חז"ל:

א. בספר החינוך כתב שהיה יכול לומר תשלח את האם ולא לכתוב כלל ואת הבנים תקח לך. ומיתורא דקרא ילפינן שזוכה לבנים. ויעוין לעיל (בחלק ההלכה דין ט) מה שיש ללמוד לכאורה לענין אופן קיום המצוה מדברי החינוך.

הרחב דבר

ב. רבי יהונתן אייבשיץ בספרו מדרש יהונתן (בהשמטות) ביאר דהמלה "לך" מיותרת והיה די לכתוב ואת הבנים תקח, ומתיבה זו משמע שאתה תתברך בבנים והם יהיו לך.

הרחב דבר

ג. בחידושי הרד"ל על המד"ר (סי' כ"א) ביאר דילפינן מדלא כתיב ואת בניה תקח.

הרחב דבר

ד. בפירוש מהרז"ו על המד"ר (אות ו) פירש דהוקשה לחז"ל אמאי כתיב ואת הבנים ולא ואת האפרוחים או הביצים תקח לך, ולכן דרשינן הבנים על הבנים של האדם המשלח.

הרחב דבר

ה. בפירוש העץ יוסף על המד"ר ביאר דהמילה "ואת" מיותרת ומזה ילפינן שזוכה לבנים.

פרק ג

ג. הטעם שזוכה לבנים

א. דזהו חלק מהשכר שאמרה תורה שיאריך ימים. שכן איתא בחז"ל שהמניח בנים אחריו כאילו לא מת. ולכן ע"י הבנים זכרו עומד לעד, ולא נופל עליו שם מיתה.

ב. דידוע שמי שאין לו בנים הוא אכזרי, והרמב"ן כתב דמצות שלוה"ק מטרתה להרגילנו ברחמנות. ולכן, מכיון שנהג ברחמנות, זוכה מדה כנגד מדה לבנים, שיהפך טבעו להיות רחמן.

ג. מכיון דמצוה זו גורמת לביאת המשיח (עיין להלן אות ז), ואין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף, בדין הוא שיטול אף הוא חלק באותם נשמות, ולכן זוכה לבנים.

ד. מכיון שמצוה זו מטרתה לקיום המין, כדכתבו הקדמונים, [עיין עמ' קעו], על כן זוכה אף הוא מדה כנגד מדה בבנים.

הרחב דבר

ג. א. טעם זה איתא בספר דברי מהרי"א, לרבי יהודה אסאד זצ"ל, וכן בספר חשב סופר לרבי אברהם

שמואל בנימין סופר זצ"ל, והביאו שם הגמרא בנדרים (סד, ב) דהמניח בנים אחריו כאילו לא מת, וביארו, דזכרו עומד לעד על ידי בנים ובני בנים לדורי דורות, וזה שאמר אם אין לך בנים הוא נותן לך בנים, כי מה שנאמר והארכת ימים, זה ע"י הבנים.

ב. טעם זה איתא בכתב סופר, וז"ל: כי מי שאין לו בנים הוא אכזר בטבע, כי אינו מורגל להרגיש בחסרון זולתו ולהשגיח בטובתו משא"כ מי שיש לו בנים. ולפמ"ש הרמב"ן שמצות שלוח הקן להרגיל אותנו במדת הרחמים, ולכן מכל מקום מי שמקיים מצות שילוח ואין לו בנים, ומ"מ מרחם השכר שיהיו לו בנים. ובספר דברי מהרי"א הנ"ל כתב גם טעם זה והוסיף הגמרא בסנהדרין (לו, ב) דאין מושיבין סנהדרין מי שאין לו בנים, כדי שיהא רחמן. וע' בהרמב"ם הלכות סנהדרין (פרק ב הלכה ג).

ג. טעם זה מובא בספר סמוכים לעד עה"ת, בשם בעל המגלה עמוקות שמצא ממנו בכתיבת יד. ולחיבת הדברים נצטט כל לשונו:

דכיון דבמצוה זו גורם להביא המשיח, ובביאת המשיח שיבוא במהרה בימינו אמן, יתרפאו העקרות וכו', לכן מדה כנגד מדה יפקד הוא בבנים. ומה גם שאין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף כדברי רבותינו ז"ל, וזה בקיום מצוה זו - שממהר להביא המשיח כמדובר - גורם בהוצאת הנשמות שבגוף ולהרבות בנים בעולם, בדין הוא שמכל אותם הנשמות היוצאים מן הגוף, שיהיה לו חלק בהם, ולכך זוכה לבנים, עכ"ל.

וטעם זה מובא גם בספר "זרע שמשון" מהרב המקובל מהר"ר שמשון נחמני זצוק"ל (ע' מה שנכתב עליו בשם הגדולים).

ד. טעם זה הובא בספר לקוטי בתר לקוטי בשם החת"ס, ולע"ע לא מצאתי מקורו.

ונסיים אות זו בהערת האחרונים בדברי המדר"ר שפתח הפרשה דשלוה"ק בשאלה הנוגעת לתינוק שנולד מהול יעו"ש. ונתקשו המפרשים להבין, הקשר בין תינוק שנולד מהול לשלוה"ק. אכן בספר מעדני מלך (עה"ת) לרבי אשר הורוביץ בן מח"ס אמרי נועם לאדמו"ר מדזיקוב זצ"ל, ענה בפשיטות, דמכיון ששכרו של המשלח שיהיו לו בנים, ע"כ צריך לברר דיני מילה, ופתח המדרש בשאלה זו.

וכאן המקום לכתוב מה ששמעתי מהגרי"ש אלישיב שליט"א שהמשתדל לקיים מצוה זו משום שרוצה ליפקד בזש"ק די לו שיקיים המצוה פעם אחת.

ויעוין להלן (אות ט) ידיעה חשובה הנוגעת לכלל ענין ההבטחות שיש בתורה וחז"ל.

פרק ד

ד. זוכה לאשה

עוד למדנו מדברי חז"ל דהמקיים מצות שלוח הקן זוכה לאשה, וז"ל: למדנו מצוה גוררת מצוה, שנאמר כי יקרא קן צפור שלח תשלח, מה כתיב אחריו וכו' ותזכה לאשה ולבנים.

הרחב דבר

ד. כן הוא לשון הילקוט שמעוני (רמז תתקכ"ה) וכן איתא במדרש תנחומא. ויעוין בחת"ס עה"ת ובחידושי הרד"ל על המדרש רבה (סי' יג) מה שכתבו בסדר המדרש ובשיטת הרמב"ם.

פרק ה

ה. זוכה לבית חדש

עוד איתא במדרש, מצוה גוררת מצוה מנין, דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך וגו' שלח תשלח וגו' למען ייטב לך והארכת ימים. אחריו מה כתיב, כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך, תזכה לבנות בית חדש ולעשות מעקה.

הרחב דבר

ה. כך הוא לשון חז"ל במדרש תנחומא (אות א). ובמדרש רבה הלשון כך: ומצוה גוררת מצוה מנין, תחלה כי יקרא קן צפור ומתוך כך כי תבנה בית חדש. ועי' בחידושי הרד"ל (סי' יב) שפירש: תזכה לקנות נכסים לבנות בית חדש.

ומפורש יוצא מדברי חז"ל הק' שיש כאן הבטחה הנלמדת מסמיכות הפסוקים, שבזכות מצות שלוה"ק יזכה להקים בית חדש. ועיין בט"ז עה"ת שמפרש דברי רש"י שהביא המדרש הנ"ל, וז"ל: תיקן, דלא יקשה ל"ל חדש, דהא כל בונה בית חייב במעקה, אלא דהכתוב קמ"ל השכר דיזכה לבית חדש שלא היה לו כבר, עכ"ל.

ועד"ז איתא נמי בהמדרשים שזוכה ע"י שלוה"ק לשלח עבד עברי. וביאר בחידושי הרד"ל (סי' כג) שיזכה להעשיר לקנות עבד.

וכן פירש בתפארת ציון דכלול בזה ברכה גשמית שיהיה עשיר ויהיו לו עבדים, וגם שיזכה למצוה של שלוח עבדים.

פרק ו

ו. הטעם שזוכה לבית חדש

א. לפי שחס על קן צפור אשר מצאה קן לה לבית מושב, לכן יזכה לבנות בית חדש. ועיין בהרחב דבר.

ב. מתוך שזוכה לבנים ואריכות ימים, נזקק לבית חדש.

ג. לפי שמצות שלוה"ק מביאה לידי אמונת חידוש העולם שהקב"ה בנאו וחדשו, על כן מדה כנגד מדה תזכה גם אתה לבנות בית חדש.

ד. כי מי שמשלח האם הוא מקיים ישוב העולם, לפיכך זוכה לבית שהוא ישוב המין,

הרחב דבר

ו. א. כך כתב בחידושי הרד"ל על המד"ר (סי' יב). ויש לציין כי בספר שפתי כהן על התורה כתב באופן הפוך, וז"ל: סמך פרשה זו לשילוח הקן, לומר שלא ידאג, באומרו שבאכזריות עשה שהחריב בית של אותו צפור אחר שטרח וקיבץ ובנה, אומר לו הקב"ה, אתה הרסת ביתה של ציפור, אתה תבנה בית חדש, לפי שחידשת וגרמת הרחמים לעולם שנתחדש ברחמים, וכו'.

ב. טעם זה נראה מתוך פירוש ידי משה על המדר"ר, ומתוך הספר סמוכים לעד, יעו"ש.

ג. כן כתב בפירוש הכלי יקר על התורה יעו"ש. ובספר סמוכים לעד הוסיף עוד כמה ביאורים על דרך הדרוש יעו"ש.

ד. ז"ל המהר"ל מפראג בפירושו עה"ת גור אריה (דברים כב, ז):

כי מי שמשלח האם הוא מקיים ישוב העולם להשאיר הקן שלא יחרב מכל וכל, ולפיכך זוכה גם כן לישוב העולם להיות לו בית, עכ"ל.

ועוד כתב שם: שהרי ידוע כי שלוח הקן הוא דבר שהוא קיום המין לגמרי וזוכה לבית שהוא ישוב המין, עכ"ל.

פרק ז

ז. מקרב את הגאולה

כך לימדנו חז"ל הק', וז"ל: מהו שלח תשלח את האם, אם קיימת מצוה זו את ממהר לבוא מלך המשיח שכתוב בו שילוח, מניין, שנאמר (ישעיה ל"ב) משלחי רגל השור והחמור. ד"א אמר רב תנחומא אם קיימת המצוה הזאת, אתה ממהר את אליהו הנביא ז"ל שיבוא, שכתוב בו שילוח שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא, והוא יבוא וינחם אתכם מנין, שנאמר והשיב לב אבות על בנים, עכ"ל המדרש.

הרחב דבר

ז. כך איתא במדר"ר (ו, ז), ומובא ג"כ בילקוט שמעוני (סוף רמז תתק"ל). והסכימו המפרשים דביאור ענין זה קשור לדברי הזוה"ק (הבאנו תרגום הזוה"ק לעיל עמ' קעב) האומר שמעשה שלוח הקן מעורר רחמים גדולים על בני ישראל הנעים ונדים בגלותם. יעוין בספר שפתי כהן עה"ת. ובפירוש זית רענן, לבעל המג"א, על הילקוט שמעוני. ובספר זרע שמשון.

וז"ל בעל היסוד ושורש העבודה (שער הכולל פרק כ): ונכון הדבר להזכיר סיבה מעוררת את האהבה לקרב ביאתו במהרה בימינו. והוא ענין נפלא של קיום מצות שילוח הקן, כי מצא בקן ידו לעורר רחמים מרובים בעולמות העליונים.

ובילקוט ראובני (פרשת כי תצא) מביא מדרש פליאה בגודל ההתעוררות הנגרמת ע"י שלוח הקן, ובתו"ד איתא וז"ל:

וגם בזמן הגאולה ע"י זה הקול מוליך התעוררות ונצא מן הגלות.

וא"ל בגלות מצרים לא היה מצות שליחות האם, התעוררות מהיכא? א"ל כתיב ויאנחו בני ישראל ויצעקו, דא התעוררות. א"ל גם בזה הגלות יתלו עיניהם בצעקתם, א"ל במצרים זימן הקדוש ברוך הוא נחשים מכלים הבנים והאם צועקת והנה זעקת ישראל מעוררת זעקת העוף והעוף זעקת מטטרו"ן וכו'. וכתב בתפארת ציון: ומפני שאי אפשר למשיח לבא עד שמקודם יבא אליהו לבשר, שע"כ אין תועלת במצות שלוח הקן למהר ביאת משיח רק אחרי שיבא אליהו לכן א"ר תנחומא שנרמז בשלח תשלח דבמצות שלוח הקן ימהר גם ביאת אליהו זכור לטוב, עכ"ל.

ויעו"ע בילקוט מעם לועז (עמ' תתל"ד). ויש להוסיף דברי בעל הטורים וצרור המור דהבית חדש שהובטח למקיים מצוה זו, היינו בנין בית המקדש. ודו"ק.

פרק ח

ח. ניצול ממזיקים

א"ר ברכיה, יש מזיק שהוא פורח באויר וקטל כחץ, ומי יצילך ממנו שילוח הקן, כתיב למעלה כי הוא יצילך מפח יקוש, אין פח אלא צפור שנאמר התפול צפור על פח, וכתיב כי יקרא קן צפור לפניך וגו' שלח תשלח.

הרחב דבר

ח. לשון המדרש פרשת נשא (פ' י"ב) וכן הוא במדר"ר בפרשתן (ו, ו). ובחידושי הרד"ל (סי' טז) איתא שבזכות המצוה ניצל מפגעי דרך.

פרק ט

ט. פעמים שאין ההבטחות מתקיימות, לטובת האדם

אף שיש לקיים המצוה מתוך אמונה פשוטה ואיתנה שיתקיימו בו כל ההבטחות שהבטיחתנו התוה"ק וחז"ל הק', מ"מ יש לדעת שאם גלוי וידוע לפניו יתברך שאין הדבר לטובתו, לא יתנו לו, אף שמגיע לו מצד קיום המצוה.

הרחב דבר

ט. נבאר המקור לדברינו. הנה בגמ' תענית (ט, א) מבואר דשרי לנסות את הקב"ה אך ורק לענין מעשר, כדכתיב עשר תעשר, ודרשינן עשר בשביל שתתעשר. והיינו דשרי לתת מעשר כספים, מתוך רצון לנסות את הקב"ה שיקיים ההבטחה. ונפסק כן בטור יו"ד (סי' רמ"ז).

וכתב בזה בספר מטה משה (ח"ב במעלת הצדקה פרק ח) לרבי משה מפרעמסלא תלמיד המהרש"ל, וז"ל: ואם לחשך אדם לומר, הרי אמר הש"י עשר תעשר והבטיח שיתעשר בשביל המעשר, ואנו רואים כמה בנ"א הנזהרים במעשר ולא יגיע להם מזה שום עושר ורבוי טובה וכו'. ודע כי גם זה לטובתך, כי את אשר יאהב ה' יוכיח, להטיב באחריתך להיות תמורת שכר העוה"ז וכו', עכ"ל. והביא דבריו הגר"ח קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה על הל' מתנות עניים (פ"ז, ציון ההלכה ס"ק ס"ח).

[וע"ע מש"כ עד"ז בדרך אמונה כרך ד' הלכות שמיטה ויובל, דף קצ"ג ס"ק ס"ד].

וע"פ דברים אלו שאלתי להגרח"ק שליט"א לענין הבטחת הבנים, שאיתא במדרש הנ"ל בלשון הבטחה: חייך שאני פוקדך בבנים, האם גם בזה מתאימים דברי המטה משה הנ"ל. והשיב לי בתשובה (קי"ד) בזה"ל: אם הוא טובתו, לא יתנו לו, עכ"ל. ושו"מ בספר אמרי שפר לרבי שלמה קלוגר שכתב מפורש כעי"ז, (דברים כב, סוף פסוק ו'), וז"ל: ואם באמת רואה הקב"ה שאין עתיד לצאת ממנו זרע כשר או שאין עתיד לעשות תשובה אז אף שלוח הקן לא מהני ובודאי ימות, עכ"ל.

ובמ"ב סי' קנ"ח ס"ק לח איתא בזה"ל: מ"מ לכתחילה טוב יותר שלא יעשה בשביל זה (נטילת ידים עבור קבלת עשירות) דהוא על מנת לקבל פרס אלא יעשה הכל לכבוד השם יתברך והשכר ממילא יבוא. ומי שזהיר בזה ואינו מתעשר הוא מפני שמעשיו מעכבין, עכ"ל.

חלק המעשי

כשרות העופות

בס"ד, יט בשבט, יום ב' לסדר 'צפורה... לאחר שלוחיה', התשס"א

לכבוד ידידי הנעים

מזכה הרבים במצות חיי ובני

הרב נפתלי וינברגר שליט"א

אחדשה"ט,

אודות מה שבקשתני לכתוב לך בדבר כשרות העופות לענין שילוח הקן, ומה ידוע לי על מיני העופות המותרים לנו באכילה כהיום הזה. תחלה אקדים ביסודות הענין:

א

סימני טהרה וטומאה בעופות

סימני עופות טהורים לא נכתבו בתורה, אלא מנתה בפרשת שמיני (ויקרא יא, יג-ים) ובפרשת ראה (דברים יד, יא-יח) עשרים וארבעה מיני עופות טמאים, וכל עוף שלא הובא שם - הוא טהור. והטעם למה פירט הכתוב רק הטמאים, איתא בחולין (סג ע"ב): "תניא; רבי אומר, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעופות טהורין מרובין על הטמאין - לפיכך מנה הכתוב בטמאין", ומסיימת הגמ' שם משום 'לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה'.

ואיתא במשנה חולין (דף נט ע"א): "וסימני העוף לא נאמרו, אבל אמרו חכמים; כל עוף הדורס - טמא. כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף - טהור. ר' אליעזר בר' צדוק אומר; כל עוף החולק את רגליו - טמא". ובגמרא (סא ע"א - סה ע"א) התבארו דברי המשנה בארוכה, שנלמדו סימנים אלו בבנין אב, מהשוואת סימני הנשר, שהוא העוף הראשון שהוזכר בתורה ברשימת העופות הטמאים, לבין סימני תורים ובני יונה שהותרו למזבח בפירוש בתורה: "מה נשר מיוחד שאין לו אצבע יתירה וזפק ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל - אף כל כיוצא בו טמא. תורין שיש להן אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף ואין דורסין ואוכלין טהורין - אף כל כיו"ב טהורין.

בביאור הסימנים, רבו פירושי רבותינו הראשונים.

אצבע יתירה - פירש רש"י: "זו אצבע הגבוה שאחורי האצבעות". בפשטות הבנת דבריו ביאר הר"ן, שמתכוין לאצבע הרביעית העומדת מאחורי הרגל, בעוד השלש האחרות עומדות מהצד שלפני הרגל, ועליהן דורך העוף בהליכתו, ואותה הרביעית האחורית גבוהה מעט מעל הקרקע, וע"כ קורא לה רש"י 'הגבוה'. צורה זו מצויה ברוב העופות, שמסודרות אצבעותיהם לשלש מלפנים ואחת מאחור, וביאר הר"ן שאעפ"כ נקראת 'יתירה' מחמת שאינה עומדת בסדר שאר האצבעות. והרמב"ן בחידושיו, הביא פירוש נוסף (שאולי יש מי שרצה להכניסו בדברי רש"י, ראה בספר האשכול בשם סה"מ), שזו מעין צורת אצבע סחוסית בלי בשר ועצם, העומדת באמצע עצם הארכובה התחתונה. אך הרמב"ן דחה דעה זו, כי אצבע זו מצויה רק בתרנגולים ובני מיניהם, ולא בתורים ובני יונה, ובגמ' אמרו בפירוש שהיא אחד הסימנים הנמצאים בתורים ובני יונה. פירוש שלישי פירש הרא"ה (בבדק הבית, הובא בר"ן), שאצבע יתירה היא האצבע האמצעית מתוך השלש הקדמיות, שהיא ארוכה משתי האצבעות הסמוכות לה מימינה ומשמאלה, ונקראת 'יתירה' על שם ארכה היתר.

זפק - ביאר בספר החינוך (מצוה קנז) שהוא מקום רחב (מעין כיס), התלוי ויוצא בסוף הוושט, ובו נכנס המזון (בעיקר גרעינים) ומושרה בטרם ימשיך בדרכו בהמשך הוושט לקורקבן.

קורקבן נקלף - ביארו ספר החינוך והנמוקי יוסף, שבתוך הקורקבן יש קרום קשה ומחוספס, שבתוכו מתרכז המזון ונטחן, ואחרי שפותחים הקורקבן - אפשר לקלפו ככיס ולהפרידו מבשר הקורקבן (ובגמ' התבאר שדוקא ביד ולא בעזרת סכין).

אלה שלשת הסימנים הם בגופו של עוף, שיכול כל אחד לבודקם בגופו בחייו ואפילו לאחר מותו. אך הסימן הרביעי הוא בטבעו ובהתנהגותו של העוף, והוא:

דורס ואוכל - רש"י הביא שני פירושים, במשנה פירש שהעוף אוחז בצפרניו את מאכלו ומגביהו מן הקרקע ואוכל ממנו. ובדף סב ע"א (ד"ה והני מילי) פירש שהעוף נותן רגלו על המאכל ומחזיקו כדי שלא יזוז בשעה שתולש ממנו נתחים בפיו (ועל פירוש זה כתב רש"י 'נראה לי', וכ"כ בנדה ג ע"ב ד"ה חזיוה). פירוש שלישי, כתב ר"ת (סא ע"א, תוד"ה הדורס), שהעוף אוכל את טרפו בעודו חי ואינו ממתין לו עד שימות. פירוש רביעי, כתבו הרמב"ן בחידושיו והרא"ה בבד"ה, וספר החינוך (מצוה קנז), שטורף בע"ח ע"י הכאה בצפרניו המטילה בהם ארס (וא"כ הוא כמו דרוסה בטריפות).

עוף שיש בו מקצת סימני טהרה

ובהמשך הסוגיא נאמרו כמה הלכות (דף סא ע"א): "תני רבי חייא; עוף הבא בסימן אחד טהור". וכן (דף סב ע"א): "א"ר נחמן; היה בקי בהן ובשמותיהן - עוף הבא בסימן אחד טהור. לא היה בקי בהן ובשמותיהן - בסימן אחד טמא, בשני סימנין טהור, והוא שיכיר עורב וכל מין עורב". ועוד שם: "אמר אמימר; הלכתא עוף הבא בסימן אחד טהור, והוא דלא דריס". ובדף סה ע"א: "תניא ר"ג אומר; דורס ואוכל - בידוע שהוא טמא. יש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבנו נקלף - בידוע שהוא טהור".

ויש בפירוש סוגיא זו שלש שיטות ראשונים עיקריות, הבנויות על ביאור גירסת הגמ' (סא ע"ב) שאמרה שמתוך עשרים וארבעת העופות הטמאים המנויים בפרשת שמיני ובפרשת ראה, עשרים יש בהם שלשה סימני טהרה, לעורב ישנם שני סימני טהרה, ולפרס ולעזניה סימן טהרה אחד. ואביאן בקצרה:

שיטת רש"י (סב ע"א ד"ה 'והני', סב ע"ב ד"ה 'חזיוה'): כל העופות הטמאים הם דורסים, ולכן אפילו בא לפנינו עוף שיש לו כל שלשת סימני הטהרה האחרים, מ"מ טמא הוא שמא הוא מעשרים העופות בעלי שלשה סימנים (כי סימן 'אינו דורס' - אינו אחד מהמצויים בהם). ומה שאמרו שהעוף הבא בסימן אחד טהור, היינו כשגם אינו דורס. ובאין ידוע אם דורס אם לאו, טהור בשני סימנים נוספים.

שיטת ר"ת (בתוספות, ובספר הישר [תנ]): עשרים העופות אינם דורסים, אבל העורב הפרס והעזניה יש ביניהם שדורסים. ולדינא, עוף הבא בפנינו בסימן אחד טהור אם היה אותו סימן שאינו דורס, וכן עוף שיש בו שלשת הסימנים - בודאי אינו דורס.

שיטת רבנו משה ב"ר יוסף

(הביאוהו בעל המאור, הרמב"ן, הר"ן ושא"ר): הוא מהפך הגירסא בגמ', שלעשרים העופות יש רק סימן טהרה אחד (מתוך שלשה מהם, ומשתנה בכל עוף מהם). בעורב יש שני סימנים. ובפרס ועזניה, לאחד מהם יש סימן אחד מתוך השלשה, ולחבירו סימן טהרה רביעי שאין באף עוף מהטמאים. ולכן אם בא לפנינו עוף בשני סימנים שאינם סימני העורב - ה"ה טהור. הרמב"י ואחריו הרמב"ן בדקו בגופם של כמה עופות טמאים (כגון העורב, הנץ, הדיה, בת היענה, העטלף, הינשוף, הסנונית, הזרזיר ועוד) ומצאו שלכולם (חוץ מהעורב) יש רק סימן טהרה אחד - כשיטת רמב"י.

נ"מ לדינא שתצא בין שלש שיטות אלו הוא, שלר"ת ולרמב"י - עוף שיש לו שלשת הסימנים שבגופו, אך אין יודעים אם הוא דורס - ה"ה טהור. אך לרש"י - טמא הוא כל עוד אין יודעים בו שאינו דורס. למרות שהראשונים הצדיקו שיטת הרמב"י, מ"מ פסקו הטוש"ע (פב, ב [וביאור הגר"א אות ז]) כשיטת רש"י (וראה פרי תואר [סק"ג] שמיישב

קושיות הראשונים על רש"י [שרש"י היה חייב לפרש לפי גירסת הגמ' שהיתה לפניו, ובדיקת העופות שבדקו הראשונים - לא טרחו לבדוק היטב אחר זפק קטן או קורקבן נקלף בקושי, או אצבע יתרה כאחת השיטות]).

עוד אמרו שם (דף סד ע"א). "אלו הן סימני ביצים, כל שכודרת ועגולגולת (פירש"י: עגולה בעובי), ראשה אחד כד (פירש"י: ככדור), וראשה אחד חד (פירש"י: משוכה לארכה וראשה חד) - טהורה. שני ראשיה כדין, או שני ראשיה חדין - טמאין. חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים - טהורה. חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים - טמאה". ולמסקנת הגמ' שם, סימני ביצי עוף לאו דאורייתא, והכי קאמר: "שני ראשיה כדין, או שני ראשיה חדין, או חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים - ודאי טמאה. רישיה חד חד, רישיה חד בד, וחלבון מבחוץ וחלמון מבפנים, ואמר לך של עוף פלוני וטהור הוא - סמוך עליהם. בסתמא - לא תסמוך עליהם". ולפי"ז אי אפשר להתיר עוף לפי סימני טהרה שבביציו, אלא רק לאוסרו אם סימני ביציו טמאים. וכתב השו"ע (פו, ב, ע"פ הרשב"א והרא"ש): "עכשו נוהגים ליקח ביצים בסתם מכל אדם, לפי שאין עוף טמא מצוי ביננו". והגביל הרמ"א את ההיתר: "ודוקא בביצים השכיחים דהיינו ביצת תרנגולים וכיו"ב, אבל אין לוקחים ביצים מעופות שאינם שכיחים יותר מעופות טמאים עד שיראה בסימנים".

והנה, אמרו עוד שם (סב ע"ב): "א"ר פפא; תרנגולא דאגמא - אסירא, תרנגולתא דאגמא - שריא. וסימניך - עמוני ולא עמונית. דרש מרימר; תרנגולתא דאגמא - אסירא, חזיוה דדרסה ואכלה". ופירש רש"י: "ראוה חכמים שדורסת ואוכלת. ומתוך שאין אנו בקיאין בהם, נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס, דהא הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין בטהורה, ולאחר זמן ראוה שדורסת. ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו לנו אבותינו - בטהור, ושלא מסרו לנו?כ יש לחוש. ובמסורת יש לנו לסמוך כדאמר לקמן (דף סג ע"ב) שעוף טהור נאכל במסורת". רש"י כאן לשיטתו בסוגיא, שגם אם יש לעוף שלשת הסימנים דגופו, אעפ"כ אסור לאוכלו מחשש שמא יש בו הסימן שבטבע - הדריסה. ודברי רש"י אלו נפסקו להלכה, בשו"ע פב סוף סעיף ב.

(ומה שמשמע בסעיף ג' שם שמרן השו"ע מתיר עופות המים רחבי החרטום וכף הרגל, כשיש להם שלשת הסימנים שבגופם, כקבלת הרז"ה שאינם דורסים, והרמ"א אוסר [מטעם שאין לאכול שום עוף אלא במסורת]. דוקא שם מתיר השו"ע, כי ישנם באותו עוף סימני הרגל והכף הרחבים שבאו לרז"ה בקבלה שאינו יכול לדרוס בהם, אבל בעלמא כשיש רק שלשת הסימנים שבגופו - גם מרן השו"ע מסכים עם דעת רש"י דחיישינן שמא

הוא דורס, ואסור בלא מסורת, כמפורש בדבריו בסוף סעיף ב' [ולא כמו רבים שהבינו וכתבו שמרן השו"ע פליג ארמ"א גם בשאר עופות שא"צ מסורת כשיש שלשה סימנים].

סמיכה על מסורת להתיר עוף באכילה ולענין קיום מצות שלוח"ק

ובענין על איזו מסורת אפשר לסמוך להלכה, איתא בגמ' (סג ע"ב): "א"ר יצחק; עוף טהור נאכל במסורת. נאמן הצייד לומר עוף זה טהור מסר לי רבי. א"ר יוחנן; והוא שבקי בהן ובשמותיהן... בעי ר"ז; רבו חכם או רבו צייד. וכו'. אלא ש"מ רבו צייד ש"מ". ופירש רש"י: "במסורת. אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו, או צייד חכם שהוא טהור". ובדף סב ע"ב (ד"ה חזיוה) פירש: "עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור". א"כ יכולה המסורת לעבור מכל אדם כשר, בין אם הוא מאבותינו, רבותינו או אפילו צייד.

וכתב הרא"ש (חולין פ"ג סי' ס): "ויראה, שאם אדם הולך ממדינה למדינה, ובמדינה שיצא משם אין מסורת, ובמקום שהלך שם יש מסורת על עוף אחד שהוא טהור, יכול הוא לאוכלו באותה מדינה כשהוא שם אפילו דעתו לחזור, ואין כאן משום חומרי מקום שיצא משם, שהרי מה שאין אוכלין אותו במדינתו, אינו בשביל שהן אומרים שאסור, אלא בשביל חסרון קבלה שלא קיבלו בו היתר מאבותיהם, וגם איסור לא הורו להם בו". והביאו בנו בטור (סי' פב) וכן את המשך דבריו שם: "ולא עוד אלא אפילו בכל המקומות יכולים לסמוך על אותו המקום שקבלו בו שהוא מותר, כל זמן שאין יכולין להכיר שהוא טמא".

אבל בתשובה (כלל כ, אות כ) לבנו רבנו יחיאל, הגביל את היתר הסמיכה על מסורת מקומות אחרים, כדלקמן: "ששאלת על החסידה וכו', דע כי בארצנו ובספרד אין אוכלין עוף המקנן על הבתים ואומרים שהוא מעשׂר ל[אפרוחים ומאכלו צפרדעים ולועזין אותו סיגוניא ואנו קורין לו חסידה, כך אנו מקובלין בארצנו, ומה נעשה למקומות שאוכלין אותן, הם יאמרו לך עוף טהור נאכל במסורת ואנו מקובלין שהוא טהור. אבל טוב לחקור אחרי קבלתן, שמא אדם אחד סמך על חכמתו ובדק בסימניו והכשירו ואין לסמוך על זה שמא דורס הוא, וכו'. ודע, כי אני לא הייתי אוכל ע"פ המסורת שלהם, כי אני מחזיק את המסורת שלנו וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם וכו'. והא דאמרינן עוף טהור נאכל במסורת, היינו בעוף שאין אדם מכיר אותו, ואם יבא למקום שאוכלין אותו ויאמרו לו מקובלין אנו שהוא טהור - יסמוך עליהם ויאכל עמהם, אבל בעוף המקובל מחכמי ישראל שהוא טמא - לא יאכלנו ע"פ מסורת אחרים הפחותים ממנו".

והרשב"א בתורת הבית כתב: "היו נאכלין במקצת מקומות, ובמקצת מקומות אין נאכלין, יראה לי שסומכין על אותן מקומות שפשט בהן היתרן, שאלמלא קבלו כן מאבות ראשונים הבקיאים בהם, לא היו נוהגין בהן היתר, וכו', ואפשר דלאותן שנהגו בהם איסור - אוסרין, שאני אומר מותרין הם אלא שנהגו בהם איסור מפני עופות טמאים הדומים לאלו הנמצאים באותן המקומות". הב"י בשו"ע (סעיף ה) הביא את דעת הרשב"א כחולקת על דברי הרא"ש, ואוסר למקום אחד לסמוך על מסורת מקום אחר (ופסק השו"ע להחמיר). אבל הש"ך (ס"ק יא) ביאר את דברי הרשב"א שמסכים עם הרא"ש, שהרא"ש מדבר במקומות שאין להם שום ידיעה על אותו עוף, והרשב"א מדבר במקומות שנהגו בהם איסור באותו עוף.

ונראה, שכל זה הוא לענין היתר אכילת העוף, אבל ודאי שלענין מצות שילוח הקן - די לנו במסורת כל שהיא, כל עוד היא מוסמכת באיזשהו מקום, מפי רבותיהם ואבותיהם, אף שלא נסמוך עליה לאכול מפריה, מ"מ לצאת ידי חובת מצות שילוח - ודאי יכול לסמוך על מסורת זו, ולשלח בלי ברכה (כן הביא בספר 'קן צפור' בשם תשובת מנחת אלעזר [יו"ד מג], שלעוף שיש לאחרים מסורת עליו - יכולים גם אותם שאין להם מסורת, לקיים בו מצות שילוח, ולא קרינן ביה 'לך - ולא לכלביך'. וגם אתה היטבת להוכיח מדברי הברכ"י [רצב סק"י] שכתב שאם חתך באפרוחים שבקן - בדבר העושה פסול שחיטה שאנו אוסרים רק מספק וחומרא - מ"מ עדיין חייב בשילוח. ה"ה כאן, בעוף שאיננו אוכלים מחמת ספק מסורת - מ"מ ממצות שילוח לא נפטרנו), ולא יעבור משום צעב"ח חינם אם ישלח עוף ממין של מסורת שהוא עצמו אינו סומך עליה (וכבר כתב הפמ"ג שפ"ד כד סק"ח [בשם מעדי"ט], שאע"פ דקיי"ל צעב"ח דאורייתא - מ"מ בכל מקום שהוא לצורך האדם, התירה התורה).

ב

רשימת העופות המוחזקים לכשרים

ועתה אכתוב ממה ששמעתי וקבלתי מסורות טהרה בעופות (ואמנם צעיר אנכי לימים ולא זכיתי עדיין לשמש את זקני הדורות הקודמים שהיו בידם מסורות עתיקות לעוף למינהו, אך מהמעט ששמעתי - אחלק עם כת"ר). ותחילה אביא את העופות הידועים שפשט היתרם בכל ישראל.

תרנגול (Chicken)

לעוף התרנגול יש את כל סימני הטהרה לפי כל הפירושים, כמו שכתב רש"י (חולין סא ע"ב ד"ה לקרבן) "תרנגולין וכו' הואיל ויש בהן ארבעה סימנין". (וכבר הארכתי

במאמר בקוב. 'צוהר' שנת תשנ"ט כרך ו', ובקצרה בספרי 'שיחת חולין' עמוד תכג ציור ס22, בישוב סימן 'אינו דורס' שבתרנגול לפירוש רש"י, לאור קושית ר"ת בתוס', ע"פ מה שיישבו הדמשק אליעזר, ערוה"ש ושו"ת שערי ציון. וכן ישוב דריסה דר"ת בתרנגול, לפי מש"כ בספר הישר [ומש"כ הר"ן והרש"ש], עיי"ש. ומ"מ, כתב הזב"צ [פב, ז] שמש"כ הפמ"ג [מש"ז סק"א] שאפילו כשיש מסורת, אם רואים שדרס אפילו רק לפי אחד מארבעת פירושי הראשונים לדריסה, היינו דוקא באחד מסתם העופות שיש להם מסורת, אבל בתרנגולת - יש לנו מסורת חזקה, ולכן בה אם רואים דריסה כאחד הפירושים - אנו סומכים על הפירושים האחרים לתרץ מה שרואים בה ולהתירה).

ובכל אופן, מסורת הטהרה של התרנגול ידועה ורצופה לפחות מימות הנביאים. על שולחן המלך שלמה בשעתו, עלו 'ברבורים אבוסים' (מלכים א, ה,ג), שפירש רש"י שם (ע"פ דברי רבי יוחנן בב"מ פו ע"ב). "תרנגולים פטומין". ואמרו שם בב"מ. "מובחר שבעופות - תרנגול". בכוליה תלמודא סתם עוף הנאכל הוא תרנגול (ראה ביצה ב ע"א), וסתם ביצה הנאכלת היא ביצת תרנגולת (ראה שבת דף פ ע"ב). ומדברי התלמוד והמדרשים, המפרשים והפוסקים, ראשונים ואחרונים, המזכירים כל הזמן את התרנגול, ומכל תיאוריהם המתאימים ממש לתרנגול שלנו. והמסורת היא רצופה בלי הפסק, כך שאי אפשר לטעון שהיו שנים בלי מסורת, בהן התחלפו המינים בלי משים. (וראה בפירוש הראב"ע עה"ת (ויקרא יא, יט) שדחה בשתי ידים את טענת הקראים שהתרנגולת היא הדוכיפת הטמא שאסרה תורה). אמנם, במשך הדורות האחרונים הגיעו לקהילות ישראל, מיני תרנגולים משונים (בעיקר מארצות המזרח הרחוק), והפוסקים דנו בכל מין, האם יכולים לאכלו מחמת מסורת התרנגול הרגיל, או שהוא שונה ממנו באופן שכבר אין מסורת התרנגול מועילה לו.

(גדר השינוי שמבטל מסורת עוף למשנהו, הובא בפוסקים [דרכי תשובה פב ס"ק כד, בשם שו"ת ערוגות הבשם סי' טז], שאמנם עופות חדשים הבאים לפנינו - צריכים מסורת בפני עצמם, אבל במין עוף הידוע לנו כגון תרנגולת, שמכירים שהוא מין זה ממש, רק שהוא גדול קצת או קטן בקומה ובאיברים ובגודל, אין זו ריעותא לדון אותו כמין חדש שנצטרך עליו מסורת, כי כן טבע הבריאה שבכל מין ומין נמצאים גדולים וקטנים מינים משונים זמ"ז. [עיין ב"ק דף נה ע"א שם שנינו גבי גמל פרסי וגמל ערבי שאינם כלאים זב"ז, אע"פ שהאחד צוארו עבה וחבירו צוארו דק, וכן אווז ואווז הבר כלאים זב"ז רק מחמת מקום ביציהם, אבל מחמת שהאחד צוארו ארוך וחבירו צוארו קצר - אמר שם רבא ב"ר חנן שאינו טעם להחשיבם כלאים. ועוד ראיות עיי"ש]. וכ"כ

המהרש"ם בשו"ת דרכי שלום, ובשו"ת מהרי"א הלוי מלבוב [ח"א קכו], וביד יהודה [בסוף ההשמטות להלכות תערובות שבסוף ה"ש], ששינוי גדלות לא הוי שינוי המצריך מסורת. אך לפי דברי הדעת קדושים חילק בין אם כל גופו גדול כאחד - שמותר, לבין אם אבר אחד גדול או ארוך וקצר, שאז נקרא שינוי וצריך מסורת בפנ"ע. ועוד דנו הפוסקים בתרנגולים משונים בעניינים אחרים, כגון שצוארם ערום [שו"ת מהרש"ם ח"ח קלז. דר"ת פב ס"ק לג], או שנוצותיהם עומדות זקופות [דר"ת שם], או שיש להם אצבע חמישית [שו"ת מנחת אלעזר ח"ה א-ב]. וכן היה פולמוס גדול בענין התרנגוליים הסיניים [שהיו שונים במראיהם ובהתנהגותם מהתרנגול המצוי], הללו אוסרים [הגר"ש קלוגר, דברי חיים ומהר"ם שיק] והללו מתירים [השואל ומשיב ונחל אשכול], ונראה שנשתקע להיתר ונתערבו בין התרנגולים שלנו [דרך אמונה הלכות כלאים פ"ט ה"ה ס"ק לו]. ועוד יש לדעת ולהזהר בימינו, שהחוקרים מכליאים מיני תרנגולים זב"ז, בכדי ליצור מינים משובחים (הן בהכלאה ממש, והן ב'הנדסה גנטית'), ויש להשגיח שכל המינים המעורבים, יהיו ממיני התרנגולים המוכרים בעלי המסורת.

אמנם באופן מעשי, בתרנגולת שהיא מין עוף ביתי, אפשר לקיים בה המצוה, אם תקרא לפניו תרנגולת בית שמרדה והפכה לתרנגולת בר, כמו שאמרה המשנה ונפסק בשו"ע 'תרנגולים שקננו בפרדס', ופירש רש"י 'שמרדו ויצאו מן הבית ואין חוזרות לבית ונעשו מדבריות, ופרדס לאו מזומן הוא - שיכולים הם לברוח, אבל אם בבית קננו - פטור'. (וגם אז, עליו לשים לב שהתרנגולת היא ממין התרנגולות בעלות המסורת, ואינה ממין תרנגול בר טבעי, שצריך מסורת בפני עצמו [אך כמדומני שבארץ ישראל לא שכיחי מיני תרנגולי בר טבעיים]. (ולענין אם אפשר לקיים בתרנגולת ביתית ע"י שיפקירה - מפורש בברכי יוסף [רצב סק"ג בשם מהר"ס בן אוחנא, והובא במל"ש עהמ"ש], שבטבע ה'מזומן' של העוף הביתי - תליא מילתא, ובתרנגולת בעינן שתמרוד ממש ותשנה טבעה למדבריי [וכל מה שאמרו להפקיר, הוא רק לגבי אפרוחים וביצים של מין 'שאינו מזומן' - שנקראים 'מזומנים', שאינם בורחים, וחצירו קונה לו שלא מדעתו], וסיים שם וז"ל: 'דאי לא תימא הכי, כל אדם יפקיר תרנגולתו בביתו ויקיים מצות שלוח הקן, אלא ודאי כדאמרן'. ואמנם בספר 'הבנים תקח לך' כתב בשם עמודי ארזים, שמ"מ המפקיר תרנגולת בייתית - הוא ספק 'מזומן', ויכול לקיים המצוה מספק, [כמו במינים שיש עליהם ספק מסורת]).

תרנגול הודו (Turkey)

הוא מין התרננול שהיה גדל בר באמריקה, ולא נודע ולא הוכר בארצות אירופה עד שהובא מאמריקה לאחר 'גילויה' בשנת ה'רנ"ב. ואע"פ שהוא שונה מהתרנגול המצוי בגודלו (הגדול) ובמראהו (צורת הפרצוף, כרבולת מתדלדלת על פניו, צואר ארוך ערום מנוצות ועוד), הרבה יותר ממינים אחרים שנאסרו ע"י הפוסקים, ולא היתה לו מסורת לעצמו - מ"מ התפשט היתרו ברוב ישראל כבר מזמן הב"ח והט"ז (ראה במאמר הנ"ל ב'צוהר' ובשי"ח, שהארכתי בסקירת תולדות היתרו, והבאתי שם בעיקר שלשה ישובים שנאמרו: בעל הנחא"ש [על האשכול, סי' כב ס"ק י] והדר"ת [ס"ק כג] מיישבים ע"פ מש"כ השואל ומשיב [חמישאי תשובה סט], שהיות ורוב הראשונים קבלו להלכה את שיטת הרמב"י [ראה בתחילת מאמרנו, שלשיטתו אם יש שלשה סימני טהרה, תו לא חיישינן ל'דורס'], לכן כל מה שאנו פוסקים בשו"ע להחמיר כשיטת רש"י [שכשר רק במסורת], הוא רק במין חדש ולא מוכר שבא לפנינו, אז חיישינן דלמא דורס אע"פ שיש לו שלשה סימנים, אבל כאן שהתרנגול הודו דומה בסימניו ותוארו לתרנגול שלנו, ופרה ורבה ממנו - א"צ מסורת בפנ"ע [ואולי יש משמעות בדבריו, שבזמן שהגיע התרנגול ההודי לאירופה, נהגו כולם כרמב"י, ורק אח"כ קבלו על עצמם חומרת רש"י והשו"ע].
הישוב השני, כתב הדר"ת [ס"ק כו] ע"פ מש"כ הנצי"ב במשיב דבר [יו"ד כב, בענין האווזים החדשים] ועוד"ב [קונטרס התשובות טז], שאמנם כן אילו היום היה בא התרנגול הודו לפנינו והיינו נשאלים על כשרותו - היה לנו לאוסרו כי אין לו מסורת. אבל היות וכבר נהגו לאוכלו, וכבר זמן רב הוא גדל ביננו לאלפים ולרבבות, ואנו רואים שאין בו סימני דריסה, ויש לו שלשה סימנים והוא שכן ונדמה לטהור - אין להחזיק אבותינו באכילת עוף טמא. הישוב השלישי, יישבתי לפי הב"ח [או"ח סי' עט], כהסבר המג"א [שם ס"ק יד, והפמ"ג א"א] הסובר שתרנגול הודו הוא התרנגול האדום, שהובא בברייתא בתלמוד ירושלמי ברכות [פ"ג ה"ה, הובא בתוספות בבבלי דף כה ע"א ד"ה לית, וכפירוש הרשב"א בחידושיו שם] שיש להרחיק מצואתו ארבע אמות כצואת האדם שהיא מסרחת. א"כ מפרש שהיה אותו תרנגול קיים בארץ ישראל בזמן התנאים ששנו את הברייתא. [וכ"מ מדברי הכנה"ג הגב"י לא, שתרנגול הודו הוא ה'טווס' המותר, שהביאו ראשו בחלב ללוי בגמ' חולין דף קטז ע"א]. לפי"ז י"ל שהיה התרנגול הודו מצוי בא"י לפני החורבן והיתה לו מסורת טהרה, וכשגלו ישראל גלה אף הוא והתגלגל עד ארץ אמריקה, ואנו אוכלים אותו מחמת אותה מסורת [שאולי נמסרה ע"י יהודים מעשרת השבטים שמסרוה ליהודים הראשונים שהגיעו לאמריקה [ראה בספר שארית

ישראל, המכונה יוסיפון השני, פרק לה, בענין עשרת השבטים, ובספר מקוה ישראל לרבי מנשה בן ישראל]).
גם כאן, אופן קיום המצוה - יוכל להיות רק בתרנגולת הודו שמרדה וקננה בפרדס (או מספק בהפקיר תרנגולת בייתית, למ"ד דשרי).

יונה (Pigeon)

היונה מובאת בגמ' חולין (דף סא ע"א), כעוף הברור ביותר להיתר, שיש בו כל סימני הטהרה לכו"ע, ואף מותר למזבח. גם היום יש בידי שוחטים רבים (וגם לי), מסורת כשרות ברורה מרבותיהם ואבותיהם, על סוגי היונים המצויות בערים (כגון יונת הבית ויונת הסלעים, ע"פ רוב הן בצבעים שחור-אפור, חום או לבן. גדולות מעט, הולכות בהליכה מתונה כשראשן מתנענע קדימה, האף שלהן עשוי כמין בליטה קטנה מעל המקור, הן חיות בלהקות עפי"ר על הגגות ובנקרי הבתים, וקול המייתן דומה לבכי חרישי. [ראה קובץ עדויות מסורת מפי שוחטי ירושלים הוותיקים בספר 'הבנים תקח לך' עמוד קעה]).

תור (Dove)

התור הוזכר עם היונה, שם בגמ' חולין, להיתר ברור, להדיוט ולגבוה. גם עליו יש מסורת בידי שוחטים רבים (בפרט יש מסורת על 'תור העיר' המכונה בעברית החדשה בשם 'צוצלת' הנראה ע"פ ציצלא בגמ' ב"ב (ע"ה ע"א) שלרש"י הוא מין יונה (תסיל) ולערוך (ערך צצלא) הוא מן תור. הוא בצבע אפור-חום-אדמדם, גופו נראה רזה יותר משל היונה, הליכתו דומה להליכת היונה במתינותה, מקורו דק וחד, הולך בזוגות, ומקנן עפי"ר על עצים או מרפסות וחלונות, קול המייתו נשמע 'או או או - או או' [ראה ב'הבנים תקח לך' שגם עליו העידו לכשרות]. כמו כן ישנם מינים של תורי-בר, הדומים לתור-העיר, כגון המין הנקרא 'תור מצוי', שצבעו חום בהיר עם כתמים שחורים, וקולו נשמע בזמן האביב ['וקול התור נשמע בארצנו'] דומה ל'תור תור'. ומסתבר שהמסורת של 'תור העיר' - מועילה ל'תור הבר', שדומים מאד ושונים בעיקר בצבעיהם, וודאי שלענין שילוח מהני).
בתור-העיר מצויה הבעיה של קינון בחצר המשתמרת, ודרכם לבנות קינם ממעט זרדים המונחים ברישול, ומיד נגשת האם להטלה, ולכן צריך האדם לתת את הדעת לכך בעוד מועד, בטרם יטילו את הביצים (מי שמקיים המצוה באפרוחי היונים והתורים [ולא בביצים], ורוצה לשחטם, עליו להביאם לשחיטה לשוחט מומחה ליונים, ולא די שיודע שחיטת תרנגולים, כי שחיטתם צריכה מומחיות, מחמת שהקנה והוושט נמצאים בשני צידי הצואר, וצריך לדעת למתוחו הצואר נכון כדי שיבואו הסימנים לפניו וישחטם

כראוי [ב"י ושו"ע כ, ד, בשם הכלבו]. כמו כן יש לשים לב לא להביא גוזלי יונים קטנים לשחיטה מיד. לאחר שהאכילתם אמם, כי היונה מאכילה אותם מפיה 'חלב יונים', שהוא כמו גושים קשים קטנים, שאם יהיו בוושט בשעת שחיטה - גורמים לספק שהייה ועלולים לפגום הסכין [ועיצה נוספת כשבא להכין היונה לאכילה, לקלף את כל עורה, ולא רק למרוט הנוצות מעל העור, כי מצוי שיש על העור יצורים טפילים]).

ברווז (Duck)

הברווז נקרא בלשון חז"ל בשם 'בר-אווזא' (חולין כח ע"א), כעוף טהור הנאכל בכל מקום, ופירש במוסף הערוך (ערך אווז) שאווז וברווז הם שני מינים, הגדולים נקראים 'אווז', והקטנים השטים בנהרות נקראים 'בר-אווז'. על עופות אלו נאמר היתר כללי בדברי הרז"ה (בעל המאור על הרי"ף פא"ט), שכל עוף שחרטומו רחב וכף רגלו רחבה כשל אווז - בידוע שאינו דורס (דאיך ידרוס כשאין לו מקור חד ואצבעות רגלים נפרדות?), ומותר באכילה אם יש לו שלשת סימני הטהרה דעוף בגופו. והגם שהשו"ע (פב, ג) הביא דבריו להלכה, אך הרמ"א חולק ומצריך שתהיה גם מסורת, וכתב כה"ח (ס"ק כט) בשם הזבחי צדק, שאף הספרדים צריכים להחמיר בזה כחומרת הרמ"א, דאנן יתמי דיתמי - ואפילו בעופות המים הללו, אין לנו לסמוך אלא על מסורת (ורק בשעת הדחק יכולים הספרדים להקל כשו"ע, וכפסק הפר"ח והכנה"ג [וזאת רק בעופות המים שיש בהם הסימנים דקבלת הרז"ה, אבל בשאר עופות - גם השו"ע שם בסעיף ב, פוסק להחמיר בשיטת רש"י, שאין להכשיר בלי מסורת, אף בשיש שלשה סימנים. ואין להקל בזה אף לספרדים]). אלא דהברווז שלנו אין לו זפק. אך יישב בספר שער השמים (מאמר ד) וכן בעיקר הד"ט (יו"ד ב יז) ובדר"ת (לג סוס"ק ד) שיש להם התרחבות בוושט (שקורין בלעז גורגא) וכן המקור שלהם רחב כמו כיס, ולפי"ז יש לו כל שלשת הסימנים.

בידי השוחטים מצויה מסורת לגבי ברווזי הבית המצויים, אך לא על כל ברווזי הבר, שרבים מיניהם (ויש מסורת רק לאותם הנראים בדיוק כמו ברווז הבית. [וגם יש הנזהרים שלא לאכלם מחמת שרוב מזונם מן החי הטמא, דר"ת סי' ס ס"ק יג]). אך, הברווזים שראיתי מצויים היום בשוק, הם בעיקר משלשה מינים, או ממין 'ברבר' (ברווז בעל חטוטרת מכוערת על אפו. שהנציי"ב בשו"ת מש"ד [יו"ד כב] והאבנ"ז [יו"ד עה], התירו בימינו 'בדיעבד' [מאחר שכבר נהגו לאכלו, בצירוף עם סימני הרז"ה]), או ממין 'מולרד' (הכלאת ברווז בית עם ברווז הבר 'ברכיה' [שהוא ברווז בריכות, בעל ראש ירוק וגוף חום, שפס לבן מפריד ביניהם]), או ממין סיני הנקרא 'פקיני', ואף שכל מינים לא היו מצויים בינינו מקדם - אך מ"מ פשט היתרם בישראל (ואף אני קבלתי מהשוחטים

שלמדוני - היתר על ה'ברבר' וה'ברכיה'. ולמעשה ראיתי, שרוב השוחטים שוחטים כל ברווז המובא להם בלי לברר מקורו). ולענין מצות שילוח, נראה שכל עוף מים שיש לו הסימנים דרז"ה - אפשר לקיים בו מצוה, שמי שאינו אוכלו אינו רק מספק וחסרון ידיעת המסורת.

אווז (Goose)

האווז הוא עוף גדול הניכר בצווארו הארוך ובקולו הרם, ונוהגים לפטמו מאד (ראה ש"ך יו"ד לג ס"ק כג, שיש צורות פיטום שאסרו הפוסקים), גם בו שייכים סימני עופות המים של הרז"ה. ויש חילוק בין אווז-הבית הגדל גם בלי מים, לבין אווז-הבר הגדל בנהרות ובאגמים, שהרי בגמ' בבכורות (ח ע"א) שנינו שהם כלאים זה בזה, ונראה לפי"ז שכל אחד מהם צריך מסורת בפנ"ע (ובדר"ת ס"ק ו, הביא דברי הפוסקים שדנו באווזות שחרטומן שחור, שיש שאסרו אותן). ומ"מ אווז שיש בו סימני הרז"ה - אפשר לקיים מצות שילוח, אלא שאם הוא בייתי - צריך שימרוד ויקנן באגם (או שיפקירו למ"ד דמהני). [המקיים שילוח באפרוחי אווז וברווז, ולא בביצים, ואם רוצה לשוחטם, עליו להביאם לשוחט מומחה שיש לו נסיון בשחיטת מינים אלו, כי הקנה שלהם קשה וחזק, וצריך להכין סכין מתאימה ולדעת כיצד לחתוך].

דרור (Sparrow)

כיום קוראים בשם זה לצפור הקטנה החומה המצויה בכל מקום ישוב (הולכת בקפיצות בשתי רגליה כאחת, מקורה עבה, מקננת בעיקר בחורים ובסדקים שבבתים), אך אין ברור אם זו הצפור הנקראת כך בתנ"ך (אמנם הרד"ק פירש שהיא הצפור שבתהלים [פד, ד] 'ודרור קן לה', הנקראת בלעז 'פשר"א'). יש שוחטים שקבלו מסורת כשרות עליה (ואני ביניהם, מפי מורי הרב ציון חוכימה יצ"ו, בשם הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל. וכן כתב והוכיח הכה"ח פב ס"ק כז [מדברי הזב"צ שקרא שמו בערבית 'עצפו"ר'], וכן הביא בספר מזון כשר מן החי מסורת מק"ק הלברשטאט, וכן הובאה תמונתה במסורת עופות ליוורנו בספר זבחי כהן. וכן הובא בספר 'תפארת בנים' [ממטרסדורף, עמ' עב], ובקובץ עדויות השוחטים בספר 'הבנים תקח לך'). קיניה מצויים מאד, ויכול גם מי שאין בידו מסורת עליה - לקיים המצוה על סמך בעלי המסורת. וראיתי שכתבו חכה"ט שגם בצפור זו - הזכר דוגר לעתים, ויש לשים לב לכך [הזכר והנקבה נראים שונים זה מזה, צבעי הזכר בולטים יותר, יש לו כתם שחור על חזהו, וצבע חום עז על כנפיו, בעוד הנקבה כולה בצבע חום-אפרפר]. ואם רוצה לשחטם יביאם לשוחט מומחה, כי את אפרוחיו קשה מאד לשחוט, כי הסימנים דקים מאד וקרובים למפרקת).

ועתה אמנה עופות שיש להם מסורת ברורה (או פחותה) רק אצל חלק מעדות ישראל:

ברבור (Swan)

כך נקרא היום עוף המים הגדול והיפה (צבעו לבן או שחור לגמרי, צווארו ארוך מאד ומתעקל, על מקורו הכתום - יש גבשושית שחורה, ושט באגמים באצילות), ונראה שאינו ה'ברבור' המוזכר בנביא [מ"א ה, ג]. (כי בגמ' בב"מ פו ע"ב, איתא דהוא תרנגול מפוטם, ונחלקו אם אובסים אותו בעל כרחו או מרצונו. ובמדרש אמרו 'עוף גדול מעולה ומשובח' [ילק"ש], וי"א עוף הבא מארץ ברבריא [קהלת רבה ה], וי"א אווזים מפוטמים [רבי תנחום במדרש, הובא בשו"ת יהודה יעלה ח"א יו"ד צב, ובילקוט מעם לועז]. וכל אלו עופות המפוטמים ביד אדם, אבל אותו עוף הנקרא 'ברבור' היום - הוא גדל בר באגמים והוא עוף תעופה והפיטום מזיק לו). אך מ"מ כתב בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד יח), שהוא מין אווז, רק שצוארו ארוך יותר, ואין בידו כח לאוסרו, ובפרט שאחד הראשונים נראה שהתירו (תשובת מהר"י ברונא, קמה), ויש לו סימני אווז. וא"כ ודאי לענין שילוח - אפשר לקיים בו (אלא שמבחינה מעשית, נראה שהדבר קשה, כי ע"פ רוב הוא גדל בגנים ושייך לבעלים המקפידים עליו. [והמחפש את קינו, יתן דעתו לעובדה שאפרוחיו אינם דומים לו כלל, אלא נראים כברווזים שחורים]).

טווס (Peacock)

הוא עוף גדול מפורסם ביופיו (בצבע ירוק-כחול כהה מבריק, הפורש את זנבו לרווחה, על נוצותיו צורות 'עינים', וכתר נוצות על ראשו, קולו צרחני). ואמנם מצינו בגמ' עוף טהור ששמו 'טווסא' (חולין קטז ע"א ד"ה טווסא, וכן בב"ק נה ע"א ['תרנגול טווס ופסיוני כלאים זה בזה'], ושם לעז רש"י את שמו 'פואו"ן', שהוא בלעז העוף שקרוי היום בשם זה. וכן בעוד מדרשים הוזכר שמו כעוף טהור), אך כתב הכנה"ג שיש לחשוש בו שמא הוא הדוכיפת הטמאה שאמרו עליה בחולין (סג ע"א), 'דוכיפת - שהודו כפות', ופירש רש"י. "שהודו כפות. כרבלתו עבה ודומה כמי שכפולה לתוך הראש וכפותה שם, והוא עוף גדול כתרנגול וקורין לו פואו"ן שלבייי"א'. מדבריו עולה שהדוכיפת היא עוף גדול כתרנגול ובעלת כרבולת, ושמו בצרפתית 'פואו"ן שלבייי"א', שלפי ספר אוצר לעזי רש"י, פירושו 'טווס בר'. (ואם פירש על העוף הקרוי טווס היום [שאמנם הוא גדול יותר מתרנגול], יישב הנוב"י [בהגהותיו בצד הגליון אות א] ש'פואו"ן' סתם הוא הטווס הטהור, אבל 'פואו"ן שלבייי"א' עם שם לוואי, הוא טווס הבר האסור. ובכנה"ג כתב עוד ליישב דברי רש"י, ודברי רש"י בפרשת שמיני [שם פירש ש'דוכיפת' היא הצפור הקטנה הקרויה כיום בשם זה]).

וכתב ע"ז הכנה"ג (הגב"י פב, לא): "מי פתי יסור לאכול הפאוו"ן אם לא יכיר הפאוו"ן שלבי"א". (וראה עוד בספרי שי"ח עמ' תכח, שיש מדרשים וראשונים חלוקים בדבר טהרת הטווס). וכן המנהג כיום בכל תפוצות ישראל, לאסור אכילת הטווס (אע"פ שמופיעים שמו ותמונתו בציורי העופות הטהורים של מסורת הטהרה של שו"ב ליוורנו בספר זבחי כהן, וכן יש לו כל סימני הטהרה [ואפילו אצבע יתירה כפירוש הי"מ ברמב"ן]). מ"מ כתב הזב"צ (פב, יד) שאין אוכלים אותו. ונראה, שאפשר לקיים בו מצות שילוח הקן, אם ימצא טווס נקבה מטילה שאינו מזומן (כי עוף זה חי בטבע רק באיזור הודו, ובארץ ישראל מגדלים אותו בגני חיות וכדו').

חגלה (Partridge Rock)

בשם זה נקרא היום מין תרנגול בר שמנמן (גר באיזורי ההר שבארץ ישראל, רץ בין הסלעים כי קשה לו לעוף, צבעו חום-אפור, ומעין פסים כהים בצד עיניו, מקורו ורגליו בצבע אדום [וכן עיגול סביב עיניו]), ושמו הלועזי הוא הלעז שכתב רש"י (לעוף 'פסיוני' בב"ק) 'פירדי"ץ', וכן בברכות (לט ע"א 'ופרגיות'). וכ"פ עה"פ בשמואל (א כו,כ) 'כאשר ירדוף הקורא בהרים - עוף ששמו קורא ובלע"ז פרדי"ץ'. ונקרא היום 'חגלה' ע"פ שמו הערבי חג'ל (וכך מפרש 'קורא' בפיהמ"ש להרמב"ם חולין פי"ב, מהדורת הרי"ק), ושמו ותמונתו מופיעים במסורת הטהרה של שו"ב ליוורנו בזבחי כהן, וכן יש לו שלשת סימני הטהרה. למעשה, למרות כל זאת, לא נוהגים היום לאכלו (אך שמעתי משוחט מעדת תימן שיש לו מסורת עליהם). ולענין מצות שילוח, אפשר לקיים בהם (לפי תקנות שמירת הטבע בארץ, אוסרים לצודו ברוב ימות השנה, ורק בעונות מסוימות מקבלים הדרוזים רשיונות לצודו במספר מוגבל, ואז אפשר לחפש את קיניו בנקיקי הסלעים בהרים). וראיתי שחכה"ט כתבו שגם לחגלה יש טבע של הקורא, שדוגרת על ביצי עופות אחרים, ראה מה שאכתוב לקמן לגבי הקורא, שצריך לשים לב שהדוגרת על הביצים תהיה החגלה הנקבה (השונה בצבעיה מהזכר).

פניניה (Hen Pearl)

בשם זה קרוי מין תרנגול שחור עם נקודות לבנות הנראות כפנינים (ובלעז 'פרל האן'). ועליו הביא הדר"ת (ס"ק כח) בשם שו"ת חת"ס (או"ח קכז) שאע"פ שיש להם כל סימני הטהרה, מ"מ אין להם מסורת, וע"כ אינם נאכלים. אך בספר מזון כשר מן החי, הביא מקומות שיש להם מסורת עליו (כגון תימן ותוניס). וא"כ אפשר לקיים בו מצות שילוח, אלא שע"פ רוב הוא גדל בחצרות פרטיות, וצריך לדאוג לכך שלא יהיה מזומן.

פסיון (Pheasant)

כך קרוי היום תרנגול בר נאה בעל נוצות צבעוניות (בדרך כלל זנבו ארוך, וטעמו משובח וע"כ ניצוד מאד בחו"ל, ובו מינים רבים שלכמה מהם יש ציצית ראש עבה). וכך פירשו הערוך ומוסף הערוך (ערד פסיון) את 'פסיוני' דב"ק וקידושין (דף לא ע"א, 'יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם'), וא"כ לפי"ז טהור הוא.

וכנראה הוא מש"כ בסמ"ג (עשין ס) ובהגהות מיימוניות (המא"א פ"א אות ט), שבדקו חכמים מבעלי התוס' את העוף הקרוי פיישינ"א, ומצאו בו כל סימני הטהרה - והתירום, ולבני פרובינצ"א יש מסורת עליו, אע"פ שיש קוראים לו תרנגול בר.

וכן ראיתי את שמו ותמונתו במסורת הטהרה של שו"ב ליוורנו. אך בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"א א, לד) השיב שאמנם בשו"ת מלמד להועיל התיר לאכול הפאזאנע, אך היום במקומותינו אין לנו מסורת עליו, ואין אנו יכולים לסמוך על שם העוף, כי יש עופות דומים לעוף זה וצריך דקדוק גדול להבחין ולדעת על איזה מהם יש מסורת. ומ"מ, יכול לקיים בו מצות שילוח (אד בארץ ישראל אינו גדל בר, אלא רק בגני חיות).

קורא (Partridge Desert)

בשם זה נקרא היום עוף הדומה לחגלה, אך הוא חי באיזורי המדבר של א"י (צבע הנקבה חום בהיר, לזכר פסים שחורים ולבנים בצידיו). וכ"פ רש"י בשמואל שם 'כאשר ירדוף הקורא בהרים', וכן הקשו בתוס' (חולין סג ע"א ד"ה נ.) על מי שפירש שהקורא הוא הקוק"ו (העוף הטמא המטיל ביציו בקיני אחרים), ואינו - כי הקורא הוא טהור, כמו ששנינו במשנה דשילוח הקן (קלח ע"ב) 'קורא זכר, רבי אליעזר מחייב בשילוח מפני שהוא טהור, ורבנן חלקו רק בגלל שרובץ על ביצים שאינן שלו, אבל כולהו מודו דגופו טהור. (והמתרגם דדפוס וילנא שם כתב שרש"י חזר בו, שבירמיהו פירש קוק"ו, ובשאר מקומות פירש פירדי"ץ). ובאמת ראו חכה"ט בקורא הזה, שטבעו שרובץ על ביצי עופות אחרים, ולכן קרינן ביה שפיר 'דגר ולא ילד' [כי לא הטיל את הביצים שיושב עליהן, או כי מרוב ביצים שאוסף, אין כולן בוקעות. והרד"ק בספר השרשים הביא שי"מ הפסוק על מה שהזכר דוגר, והוא לא ילד - כי הנקבה היא היולדת].

כיום מסורת אכילתו דומה לחגלה. אך לענין שילוח, ברמב"ם (ה"ש פי"ג ה"י) ובשו"ע (רצב, ז) נפסק שזכר הרובץ על הקן - פטור מלשלח, וכתב הכס"מ, שהלכה כחכמים שחלקו בקורא זכר, אבל בקורא נקבה - אפילו אין הביצים שלה, חייב לשלח, הואיל ומנהגה כך. ואז, יש חילוק לשלשה דינים: אם רובצת על ביצי עוף טמא - פטור מלשלח לגמרי. אם רובצת על ביצי עוף טהור שאינו ממינה - חייב לשלח, אך אינו לוקה אם לא שילח (שו"ע שם סעיף ח). ואם רובצת על ביצי עוף אחר ממינה - חייב לשלח, ואף

לוקה אם לא שילח ('הבנים תקח לך' עמ' לז, בשם מנחת חינוך קמה). ולכן למעשה אפשר לקיים בו מצות שילוח, רק צריך לדעת האם הביצים שרובצת עליהן הן מעופות טהורים (לפי תיאור חכה"ט היא רק מוסיפה ביצי אחרים לביציה שלה, לכן אולי אפשר לתלות שתמיד יש בקן גם ביצים שלה, ובהן מקיים המצוה).

שליו (Quail)

בשם זה קרוי היום עוף קטן ושמנמן (בצבע חום עם קוים צהובים, זנבו קצר מאד), המגיע בהמוניו לחופי מדבר סיני באופן דומה לשליו שירד לאבותינו, וגם בערבית קרוי 'סלו', ובלעז 'קווליי"א', וכ"כ הרד"ק בספר השרשים (שרש שלו), ומופיע במסורת הטהרה של שו"ב ליוורנו בזב"כ, ויש עליו מסורת משו"ב מבני ספרד ותימן. אלא שלאחרונה הביאו סוג בייתי של שליו מהמזרח הרחוק (מבויית לגדול בחצר האדם, ואינו מעופף כשליו הבר), והביא בספר 'מזון כשר מן החי', שהתירו רבנים לאוכלו על סמך עדות בעלי מסורת שליו הבר, שאינם רואים הבדל בין השליו בעל המסורת לזה השליו הבייתי (וע"פ היתר זה החלו לשווק את בשרו וביציו בארץ למסעדות ומלונות. אך ההכשרים המהודרים אינם לוקחים ממנו, עקב העדר גושפנקא למסורתו מגדולי הדור). ומצות שילוח אפשר לקיים ודאי בשליו הבר, ואף בשליו המבוית (למ"ד המתיר ע"י הפקר). ועתה אמנה עופות שיש להם צד טהרה או מסורת קלושה, ונראה שאין הפסד אם יקיים בהם מצות שילוח בלי ברכה, ואין כאן צעב"ח לחינם (כדביארנו לעיל), ומספק יכול לקיים:

אדום חזה (Robin)

כך נקראת צפור שיר קטנה שחזה וקצה בטנה בצבע אדמדם בהיר ושאר גופה אפור (ויש הבדל במראה בין המין האירופאי הנמצא בא"י, למין האמריקאי שכריסו אדומה יותר), שמו ותמונתו של ה'אדום חזה האירופי' החי גם בא"י, מופיע ברשימת מסורת הטהרה של ליוורנו בספר זבחי כהן, ומחמת כן התיר בספר 'קן צפור' לקיים בו מצות שילוח [בלי לאוכלו (אך מ"מ נלע"ד לחלוק על מש"כ שם שאפשר לקיים המצוה בכל הצפורים הקרויים בלשון המדע 'משפחת הקיכליים', כי בגמ' יומא [עה ע"ב] הוזכר הקיכלי כעוף טהור. ואינו, כי שם הוזכר הקיכלי כמין שליו שמן, ומה שקוראים היום 'משפחת הקיכליים' הוא סתם המצאת 'מחדשי העברית המודרנית' שלקחו שם זה מהגמ', בלי קשר לפירושו הנכון).

נחליאלי (Wagtail)

בשם זה נקראת צפור ידועה (בעיקר לילדים, בעלת גוף דקיק ועדין, בצבע לבן עם פסים שחורים, זנב ארוך מאד, שהיא מרעידה אותו למעלה ולמטה בין ריצה לריצה, בואה מבשר את הסתיו בא"י), שמה ותמונתה מופיעים ברשימת מסורת ליוורנו בזב"כ (אך מסופקני אם אפשר למצוא בא"י קינים שלה, כי רק עוברת כאן בחורף, ועפי"ר מקננת בארצות אחרות).

סנונית (Swallow)

בשם זה נקראת היום צפור מהירת תעופה (דקה וארוכה, בעלת זנב המתפצל לשנים, מקננת לעתים רבות ברפתות בפינות הבנין, קינה עשוי מבוץ מיובש, רוב הזמן היא עפה ואינה נחה על רגליה). הגמ' בחולין (סב ע"א) מביאה מחלוקת איזו סנונית מותרת ואיזו אסורה, ולהלכה הסנונית לבנת הכרס - מותרות (ונחלקו בסנונית ירוקת הכרס, ובסנונית הבתים השחורה. ועוד אמרו שם שהסנונית הטהורה, היא צפור דרור של מצורע), וכתב רש"י (שם בחולין, וכן בגיטין נו ע"ב, ועוד) בלעז 'ארונדייל"א', שהוא שמה של הקרויה היום סנונית. וכתב הרמב"ן בחידושיו, שבדק בסנונית זו - ואין לה זפק. והרשב"א כתב (בתוה"ב הקצר) שלא ראינו מי שנהג היתר אפילו בסנונית לבנת הכרס. וכ"כ כה"ח (פב ס"ק כז, בשם שו"ג וזב"צ) שאין נוהגים לאכלן, רק אם כריסה לבנה - אפשר להתיר לצורך רפואה. א"כ לענין שילוח הקן, נראה שאפשר לשלח סנונית שכריסה לבנה.

שחרור (Blackbird)

כך נקראת צפור שיר גדולה מעט, שהיא שחורה לגמרי (ורק מקורו ורגליו של הזכר הם בצבע כתום, שירתו ניכרת בעיקר באביב, נשמעת כניגון בשריקות, והנקבה בצבע שחור בהיר-חום), הביא במחב"ר (פב סק"ו) בשם דב"ש שמנהג ליוורנו לאוכלו (וקוראים לו מירל"ו), וכן מופיעים שמו ותמונתו בספר זבחי כהן. אך כיום אין עליו שום מסורת (והעולם מדמים שהוא עורב).

ואביא כאן שמות עופות נוספים המופיעים במסורת ליוורנו בספר זב"כ, ומי שבקי בהם ומכירם, יוכל לקיים מצות שילוח בלי ברכה ומבלי לאוכלם (פענוח השמות בעזרת פרופ' פ.פרקו, וידידי הרב מרדכי גולדשטיין, מעיר טרייסט באיטליה): גבתון, זמיר, זרעית (עפרוני שדה), חופזי, חרטומן, ירקון, סבכי אפור, סלעית, פפיון צהוב, פרוש, קיוית, קיכלי.

אסיים ואחתום בברכת התורה, ויהי רצון שבזכות ההתעסקות במצוה זו, תזכה אתה וביתך לבני חכימי, וחיי אריכי, כהבטחת תוה"ק וחז"ל.

כעתירת ידידך

אמתי בן־דוד

כשרות הצפור דרור

עם תום עריכת הספר והגשתו לדפוס נתקבל אצלי מכתב ובו קונטרס חשוב בדבר כשרות העופות, מאת הגאון רבי חזקיהו יוסף הכהן שליט"א רב משחטה בב"ב, ומח"ס שו"ת אבני חן. ומצאתי דברים נפלאים וחשובים בנושא זה, אך לצערי הרב בהיותי על מכבש הדפוס נבצר ממני הדבר להדפיסם בספר, ומ"מ אדפיס קטע קטן הנוגע לכשרות הצפור דרור.

השו"ב הזקן הרב ר' חיים חזן שליט"א אמר לי "שהם היו שוחטים את אותם הצפורי דרור המוכרת לנו לרוב. אלא שלמעשה לענין אכילה לא יצא הדבר שאכלו אותם היראים אשר מעדת האשכנזים, שאכן אין להם כמעט בשר. ואלו שהביאום לשחיטה היו בעיקר חובבנים מאחינו אשר מעדת הספרדים, שהיו צדים מהם ומביאים אותם לשחיטה. אבל עוף זה (הצפורי דרור) היה ידוע מוכר ומוחזק מתמיד כעוף טהור".

והגאון ר' אליהו לנדאו (בן הגר"י לנדאו זצ"ל רבה של בני ברק) סיפר לי: שבסביבותם היה גר הרב ד"ר מיכל אשר זצ"ל שהיה 'דויטשער רב', והיה ת"ח וירא"ש גדול עד למאוד (כלשון הנ"ל) ופעם אחת בא לפני ראש השוחטים דבני ברק הרב ר' יהודה פרסטר זצ"ל עם צפור דרור בשביל שישחטנה. לשאלתו על פשר הדבר השיב לו: שבמחוזתם בגרמניה, היה המנהג לשחוט את הצפור דרור מפעם לפעם, בשביל שלא תשתכח 'המסורת' מזה העוף.

בכדי להעמיד הדברים על דיוקם, ביררתי הענין אצל נכדו הנודע הרב מאיר מונק שליט"א (מנהל ת"ת תורת אמת בב"ב) ואמר לי כדלהלן: שזקנו הנ"ל סיפר לו, מזכרון ימי נעוריו, בעודו מתגורר אצל הוריו בעריית "פרנקפורט", שפעם אחת במשך כל שבע שנים היו שוחטים את ה'צפור דרור' בהקהל, לאחר מכן היו עושים סעודה בה היו מסיבים כל טובי העיר, וכל אחד מהם היה מקבל 'לאכילה' משהו מבשר הצפור דרור, כל זאת בכדי שלא תשתכח "המסורת טהרה" שיש על הצפור דרור.

וברצוני להוסיף על כך, דאם כי הוה עדות מימי הנערים, הרי שבוודאי יש לצרף לכך גם מה שהעידו זקני השובי"ם דירושלים שהוא עוף טהור בחזקתו מתמיד.

חזקיהו יוסף כהן

פולמוסים על כשרות העופות

"והעוף ירב בארץ": פולמוסים הלכתיים הסטוריים בענין כשרות העופות

הקדמה

המאמר שלפנינו נועד בעיקרו לסקור פולמוסים הלכתיים הסטוריים סביב כשרותן של כמה עופות. לתועלת הלומדים ראינו לנכון להקדים מבוא כללי בנושא כשרות העופות, שכולל שורשי הדברים מן הגמרא ועד ההלכה, בבירור סימני הכשרות וסימן הטומאה ותיאורם, בנושא הסבוך בדבר עוף שיש בו חלק מן הסימנים, וענין העקרי של "מסורת" אשר יש לו כובד משקל מכריע בהכשרת עופות באכילה, המבוא ההלכתי יאפשר להקורא להבין הרקע בענין כשרות ארבע עופות:

א. ה"קובריצר." לפני כמאה וחמישים שנה געש ורעש עולם ההלכה סביב שאלת כשרותו. כמעט בכל ספרי השו"ת מגדולי רבנים מאז ומהשנים המאוחרות יותר, ישנן תשובות בשאלה זו. צדדי השאלה נוגעים כמובן בשיטות הראשונים שהוצגו, אך גם בצדדים מציאותים יותר כגון אם עוף זה זהה לגמרי לזה שקיים בארץ ישראל והאם המסורת שיש בארץ ישראל תועיל גם לזה שבאירופה.

ב. "אוז הברבר" (Muscovy Duck) הוא העוף השני שאנו עוסקים בו. שאלתו התעוררה בארה"ב לפני כמאה וארבעים שנה, וארכו הדברים בספרי השותי"ם והצגנו אותם במאמרנו, כולל שו"ת הגרש"ר הירש והגר"ח סולובייצ'יק זצ"ל שאינם בנמצא.

ג. ה"פסיון" (Pheasant) הוא עוף קדום המוזכר רבות בהז"ל ובכל זאת אין ברור שהפסיון שהיה מצוי לפני כמה עשרות שנים הוא הפסיון של חז"ל ונחלקו בזה דעות הפוסקים מן השנים היותר קרובות אלינו כאשר יחזה הקורא,

ד. ה"תרנגול הודו" (Turkey) זהו התרנגול שהתירו כמעט וודאי. ונוהגים בכל עדות ישראל לאוכלו. לאמיתו של דבר טעם ההיתר אין ברור כלל ועיקר. הצגנו בקצרה שיטות הפוסקים השונות שנאמרו כדי לבאר את מנהג ישראל ואף ציינו כי ישנם מעטים שבכל זאת מקפידים לא לאכול תרנגול הודו.

המאמר נותן לנו תמונה חדה כמה דיו נשפך על דבר כשרות המאכלים, וכמה טרחו גדולי ישראל סביב שאלת הכשרות לבל יכשלו בני ישראל ח"ו.

מבוא

סימני טהרה וטומאה בעופות

במשנה (חולין נט.) איתא, סימני בהמה וחיה נאמרו מן התורה וסימני העוף לא נאמרו, ע"כ. העופות הטמאים נמנו בפרשת שמיני (ויקרא יא, יג-יט) ובפרשת ראה (דברים יד, יא-יח), והם עשרים וארבעה מיני עופות טמאים, וכל עוף שלא הובא שם - הוא טהור. הטעם למה פירט הכתוב רק הטמאים, איתא בחולין (סג:): "תניא; רבי אומר,

גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעופות טהורין מרובין על הטמאין - לפיכך מנה הכתוב בטמאין[1]".

אבל חז"ל הק' גילו לנו סימני טהרה וטומאה בעופות וכך נאמר במשנה (שם נט.) "אבל אמרו חכמים ; כל עוף הדורס - טמא. כל שיש לו אצבע יתירה וזפק וקורקבנו נקלף - טהור. ר' אליעזר בר' צדוק אומר; כל עוף החולק את רגליו - טמא". ובגמרא (שם סא.-סה.) נתבארו דברי המשנה בארוכה. הגמרא שם (סא.) מבארת שסימנים אלו נלמדו מן הנשר, שהוא העוף הראשון שהוזכר בתורה ברשימת העופות הטמאים: "מה נשר מיוחד שאין לו אצבע יתירה וזפק ואין קורקבנו נקלף ודורס ואוכל - אף כל כיוצא בו טמא. תורין שיש להן אצבע יתירה וזפק וקורקבן נקלף ואין דורסין ואוכלין טהורין - אף כל כיו"ב טהורין". ומבואר דבתורים שהותרו להביא לקרבן, יש כל סימני טהרה. ואילו לנשר יש כל סימני הטומאה.

תיאור ופירוש הסימנים

אצבע יתירה

לסימן **אצבע יתירה** מצאנו בראשונים כמה פירושים:

רש"י במשנה פירש: "זו אצבע הגבוה שאחורי האצבעות". וביאר הר"ן דברי רש"י, שמתכוין לאצבע הרביעית העומדת מאחורי הרגל, בעוד השלש האחרות עומדות בצד הקדמו של הרגל, ועליהן דורך העוף בהליכתו, ואותה הרביעית האחורית גבוהה מעט מעל הקרקע, וע"כ קורא לה רש"י 'הגבוה'. צורה זו מצויה ברוב העופות, שמסודרות אצבעותיהם לשלש מלפנים ואחת מאחור, וביאר הר"ן שאעפ"כ נקראת 'יתירה' מחמת שאינה עומדת בסדר שאר האצבעות.

הרמב"ן בחידושיו, מביא פירוש נוסף[2], שזו מעין צורת אצבע סחוסית בלי בשר ועצם, העומדת באמצע עצם הארכובה התחתונה. אך הרמב"ן דחה דעה זו, כי אצבע זו מצויה רק בתרנגולים ובני מיניהם, ולא בתורים ובני יונה, ובגמ' אמרו בפירוש שזהו אחד מהסימנים הנמצאים בתורים ובני יונה.

פירוש שלישי פירשו הר"ן והרא"ה (בבדק הבית), שאצבע יתירה היא האצבע האמצעית מתוך השלש הקדמיות, שהיא ארוכה משתי האצבעות הסמוכות לה מימינה ומשמאלה, ונקראת 'יתירה' על שם ארכה היתר.

[1] הגמ' שם מוסיפה דילפינן מהכא "דלעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה".
[2] ויש מי שרצה להכניסו בדברי רש"י, ראה בספר האשכול בשם סה"מ.

בפירוש הזפק שכתבה המשנה כתב ספר החינוך[3] שהוא מעין כיס התלוי בסוף הוושט, אליו נכנס המזון כדי להתרכך לפני הגיעו אל הקורקבן. הזפק מצוי בדרך כלל אצל עופות אוכלי גרעינים. שם נאגרים הגרעינים ומתרכבים הגרעינים לפני הגיעם לקורקבן[4].
קורקבן העוף הוא המקום בו נטחן המאכל, והוא בנוי ממערכת שרירים חיצונית עבה ומשכבה פנימית קשה. לעוף אין שיניים ופעולת הטחינה נעשית רק ע"י הקרוקבן.
ומהות סימן הטהרה שלו ביארו בספר החינוך והנמוקי יוסף, שבתוך הקורקבן יש קרום קשה ומחוספס, שבתוכו מתרכז המזון ונטחן. ואם אפשר לקלפו ככיס ולהפרידו מבשר הקורקבן הרי יש לו סימן טהרה זה[5]. יש לציין כי לפעמים העוף בולע גופים קשים (כגון אבנים קטנות וכדו') ובעזרתם הוא טוחן את המזון שבתוך הקורקבן.

דורס ואוכל

לסימן הטומאה דורס ואוכל מצאנו חמשה פירושים בראשונים. במשנה (נט.) מפרש רש"י בזה"ל: "האוחז בצפרניו ומגביה מן הקרקע מה שאוכל, עכ"ל.
ואילו להלן[7] מפרש רש"י באופן אחר[6] וז"ל: "ונראה לי שכל עוף הנותן רגלו על האוכל כשהוא אוכלו ומחזיקו ברגלו שלא ינוד ולא ינטל כולו אצל פיו הוא דריסה, וכן דרך העורבים שגדלין בבתים וכו' עכ"ל[8].
תוספות[9] כותב פירוש השלישי: דורס ואוכל (את טרפו) מחיים ואינו ממתין לו עד שימות, עכ"ל. וכן מבואר ברא"ש, רשב"א, ר"ן, רמב"ן, ספר האשכול, טור.[10]
הרמב"ן בחידושיו והרא"ה בבדק הבית, ובספר החינוך [11] כתבו פירוש נוסף, שטורף בע"ח ע"י הכאה בצפרניו המטילה בהם ארס (וא"כ הוא כמו דרוסה בטריפות).
והפירוש החמישי איתא ברבינו גרשום (שם נט.) דכתב בקצרה: "הדורס טמא, שקולט מאויר".

סימן לזכור הסימנים

[3] מצוה קנ"ז.
[4] השם זפק מופיע בתורה בשם מראה (ויקרא א, טז). וע"ע ברמב"ם פרק א מהלכות מאכלות אסורות הלכה טז.
[5] בגמ' ס"ב ע"ב התבאר שדוקא ביד ולא בעזרת סכין.
[6] ועל פירוש זה כתב רש"י "נראה לי", וכ"כ בנדה נ ע"ב ד"ה חזיוה.
[7] דף סב ע"א ד"ה והני מילי.
[8] וכן מבואר בפירוש המשניות להרמב"ם.
[9] סא ע"א, ד"ה הדורס.
[10] יו"ד סי' פ"ב, וע' בפרישה שם.
[11] מצוה קנז.
[12] שער הפוסקים פרשת ראה.
[13] בספרו מגן אבות סג, ב.

כתבו התשב"ץ[13] והאריז"ל[12] שבמילת צפור רמוזים כל ארבעת הסימנים הנ"ל: אצבע (יתירה) זפק דורס קורקבן נקלף.

סימני טהרה וטומאה בביצים

בגמרא (סד.) מבואר דגם בביצים ניתן להבחין אם באו מעוף טהור או טמא, וז"ל: אלו הן סימני ביצים; כל שכודרת ועגולגולת (פירש"י: עגולה בעובי). ראשה אחד כד (פירש"י: ככדור), וראשה אחד חד (פירש"י: משוכה לארכה וראשה חד) - טהורה. שני ראשיה כדין, או שני ראשיה חדין - טמאין. חלבון מבחוץ וחלמון מבפנים - טהורה. חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים - טמאה".

אמנם אין להסתמך להתיר ביצים על סמך סימנים אלו בלבד. אלא שאם אמר גוי שאלו ביצי עוף טהור, והסימנים מוכיחים כן, אזי אפשר לאוכלים. ומאידך, אם הסימנים מוכיחים שבאו מעוף טמא, אסור לאוכלם כן עולה מהא דאמרינן התם בגמרא דסימני ביצי עוף לאו דאורייתא, וז"ל: "שני ראשיה כדין, או שני ראשיה חדין, או חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים - ודאי טמאה. רישיה חד חד, רישיה חד כד, וחלבון מבחוץ וחלמון מבפנים, ואמר לך של עוף פלוני וטהור הוא - סמוך עליהם. בסתמא - לא תסמוך עליהם". ומפרש רש"י דהסימנים הוו סייעתא לדברי העובד כוכבים. ובלא זה אי אפשר לסמוך על הסימנים. ולפי"ז אי אפשר להתיר עוף לפי סימני טהרה שבביציו, אלא רק לאוסרו אם סימני ביציו טמאים.

ונפסק בשו"ע[14] להלכה: "עכשיו נוהגים ליקח ביצים בסתם מכל אדם, לפי שאין עוף טמא מצוי ביננו". והגביל הרמ"א את ההיתר: "ודוקא בביצים השכיחים דהיינו ביצת תרנגולים וכיו"ב, אבל אין לוקחים ביצים מעופות שאינם שכיחים יותר מעופות טמאים עד שיראה בסימנים".

עוף שיש בו מקצת סימני טהרה

בגמרא מובאות כמה מימרות העוסקות בדיני עוף שיש לו מקצת סימני טהרה. ונבוכו מאוד הראשונים והפוסקים בהלכה למעשה בנדון זה, ומצינו בזה כמה שיטות כיצד ראוי לנהוג בעוף שיש לו רק חלק מסימני הטהרה, כדלהלן.

ואלו הם עיקרי הגמרות בענין זה: "תני רבי חייא; עוף הבא בסימן אחד טהור" (שם סא.). "א"ר נחמן; היה בקי בהן ובשמותיהן - עוף הבא בסימן אחד טהור. לא היה בקי בהן ובשמותיהן - בסימן אחד טמא, בשני סימנין טהור, והוא שיכיר עורב וכל מין עורב" (שם סב.). ועוד שם: "אמר אמימר; הלכתא עוף הבא בסימן אחד טהור, והוא דלא דריס".

[14] יו"ד סימן פ"ו, ס"ב, ע"פ הרשב"א והרא"ש.

ולהלן (שם סה.): "תניא ר"ג אומר; דורס ואוכל - בידוע שהוא טמא. יש לו אצבע יתירה וזפק וקרקבנו נקלף - בידוע שהוא טהור".

הקושי בבירור שיטת הראשונים

הקושי בבירור הלכה זו, מוצא ביטוי חד בלשונות הפוסקים שהביעו באופן ברור את מבוכתם בקביעת ההלכה, לשונות שקשה למצוא כדוגמתם בשאר מקומות. המאירי[15] כותב בזה"ל: "ותחילת הדברים שאתה צריך לידע שמשנה זו ופירושה ועניינים היוצאים ממנה מבולבלים ביד מפרשים", עכ"ל.

בעל ספר האשכול[16] כותב בזה"ל: "ויש בשמועה זו דעות אחרות, ובעונותינו הרבים, אנו מגששים ומחפשים באפלה ומשוטטים לדבר ה' ואין אנו מוצאין האמת לאמתרו', עכ"ל.

בספר החינוך[17] כתב: "שית דעתך בדבר כי כן הוא לפי כללנו זה. וכלל זה כתבנו אותו לפי סברת קצת המפרשים, כי הרבה פירושים נתפשרו בענינים אלו של עופות".

ובשו"ת דברי חיים לזקני האדמו"ר מצאנז[18] כותב בזה"ל:

בסוגיא זו לפי עומק העיון לא ירדתי לעומקה של שעה חדא. הגם כי כבר יותר מארבעים שנה שלמדתי הסוגיא בעיון רב עם כל זה עתה אם אבוא לפלפל צריך זמן כחצי שנה על כל פנים וכו'[19].

עיקרי שיטות הראשונים

שלש שיטות עיקרות נאמרו בזה: **א**. עוף שיש לו סימן טהרה אחד, טהור אם ראינו להדיא שאינו דורס. **ב**. עוף שיש לו שלושת סימני הטהרה, טהור,כי בודאי אינו דורס. עוף שאין לו כל שלושת סימני הטהרה, אינו טהור אלא אם כן ראינו שהוא אינו דורס. **ג**. עוף שיש לו שני סימני טהרה, טהור הוא, גם מבלי לבדוק אם הוא דורס. ובלבד שלא יהיה אלו סימני הטהרה שיש בעורב.

שורש השיטות בזה נעוץ במה שאיתא בגמרא[20] שמתוך עשרים וארבעת העופות הטמאים המנויים בפרשת שמיני ובפרשת ראה, עשרים יש בהם שלשה סימני טהרה, לעורב ישנו שני סימני טהרה, ולפרס ולעזניה סימן טהרה אחד. ועל פי גמרא זו וגרסותיה נחלקו הראשונים כדלהלן:

---

[15] חולין פ"ג מ"ו.

[16] בחלק סימני בהמה חיה ועוף.

[17] מצוה קנ"ז.

[18] יו"ד סי' מ"ה.

[19] כפי הנראה הקושי המתואר לעיל הוא שהכריע את רבי יונתן אייבשיץ לכתוב קונטרס מיוחד "פני נשר" על כשרות אוזים ועופות שנדפס בסוף ספרו כרתי ופלתי על השו"ע.

[20] סא ע"ב

השיטה הראשונה היא שיטת רש"י[21] דכל העופות הטמאים הם דורסים, ולכן אפילו בא לפנינו עוף שיש לו כל שלשת סימני הטהרה האחרים, מ"מ טמא הוא שמא מעשרים העופות בעלי שלושת סימני הטהרה הוא. ורק אם ראינו שאינו דורס הרי הוא כשר. ומה שאמרו שהעוף הבא בסימן אחד טהור, היינו כשגם אינו דורס. ובאין ידוע אם דורס אם לאו, טהור בשני סימנים נוספים. וכ"כ הרא"ש בחידושיו.

השיטה השניה היא שיטת ר"ת[22] דס"ל דעשרים העופות אינם דורסים, אבל העורב הפרס והעזניה יש ביניהם שדורסים. ולכן, עוף הבא בפנינו בסימן אחד טהור, אם היה אותו סימן שאינו דורס, וכן עוף שיש בו שלשת הסימנים - בודאי אינו דורס.

השיטה השלישית היא שיטת רבנו משה ב"ר יוסף[23]: שיטה זו בנויה על גירסא הפוכה שהיתה לו בהגמרא, שלעשרים העופות יש רק סימן טהרה אחד (מתוך שלשה, ומשתנה בכל עוף). בעורב יש שני סימנים. ובפרס ועזניה, לאחד מהם יש סימן אחד מתוך השלשה, ולחבירו סימן טהרה רביעי שאין באף עוף מהטמאים. ועל פי גירסא זו פסק שאם בא לפנינו עוף עם שני סימנים שאינם סימני העורב - ה"ה טהור.

הרמב"י ואחריו הרמב"ן בדקו בגופם של כמה עופות טמאים[24] ומצאו שלכולם (חוץ מהעורב) יש רק סימן טהרה אחד - כשיטת רמב"י.

וכן הרבה מהפוסקים נקטו כשיטה זו ה"ה: הרמב"ם[25], הרז"ה, העיטור, ר"ן, ספר היראים, רשב"א, ריטב"א, ספר החינוך, מגיד משנה, מהרש"ל, ועוד. ובעל המאור מסיים (סוף פ"ג) בזה"ל: זו דעת הרב משה בר' יוסף והוא הרב המובהק שלנו ועליו היינו סומכין מפני שהצעת המשנה והשמועות כולן נכוחות וברורות כדבריו, עכ"ל[26].

הסיבה שהרבה ראשונים פסקו כהרמב"י הוא משום שלכאורה המציאות היא, ששאר עופות טמאים אין להם ג' סימנים בגופם (כמו שכתב רש"י). וכמש"כ הרמב"ן שהוא צד עופות והוכיח מהן כרמב"י וז"ל: "אחר שכתבתי בהלכות העופות פי' מקצת הראשונים ז"ל וראיתי דרכי כולם חזרתי לבדוק בעופות, ותפשתי תחילה בעורב השחור..... ומצאתי שקורקבנו נקלף ביד בלא שמש, ויש לו אצבע יתירה, ואין לו זפק כלל. ומעתה הדבר

[21] סב ע"א ד"ה והני, סב ע"ב ד"ה חזיוה.

[22] בתוספות סא ע"א ד"ה כל, ובספר הישר [תנ].

[23] הביאוהו בעל המאור, הרמב"ן, הר"ן ושאר ראשונים.

[24] כגון העורב, הנץ, הדיה, בת היענה, העטלף, הינשוף, הסנונית, הזרזיר ועוד.

[25] ע' בשו"ת שואל ומשיב מהדורה חמישאה סי' סט.

[26] ומעניינים הם עד למאד דברי ים של שלמה (והובאו דבדיו בש"ך סי' פ"ב ס"ק ח), שאם יש לעופות שלושה סימני הטהרה, של אצבע יתירה, זפק, קורקבנו נקלף הרי העוף טהור, אפילו אנו דואים שהוא דורס. וכן משמע מספר החינוך. אמנם ע"ש בש"ך שחולק עליו.

ברור שהוא דורס והם ב' סימניו לטומאה, ונדחו דברי רבינו תם וכו'. וממשיך לכתוב על עוד עופות שתפס וראה בעיניו שההלכה כהרמב"י.[27]

אמנם, למרות שהראשונים הצדיקו שיטת רמב"י, מ"מ פסקו הטור ושו"ע[28] כשיטת רש"י. וראה בספר פרי תואר מבעל אור החיים[29] שמיישב קושיות הראשונים על רש"י, שרש"י היה חייב לפרש כדרכו לפי גירסת הגמ' שהיתה לפניו. ובדיקת העופות שבדקו הראשונים - כנראה לא טרחו לבדוק היטב אחר זפק קטן או קורקבן נקלף בקושי, או אצבע יתרה כאחת השיטות.

היתר אכילה מכח מסורת

כתב השו"ע בענין זה[30] "עוף טהור נאכל במסורת, והוא שיהיה דבר פשוט באותו מקום שזה עוף טהור. אף על פי שיש לעוף ג' סימני טהרה, אין לאכלו לפי שאנו חוששים שמא הוא דורס, אלא אם כן יש להם מוסרת שמסרו להם אבותיהם שהוא טהור" המקור לדברי השו"ע הוא בגמ' (סג:): "א"ר יצחק עוף טהור נאכל במסורת". ופירש רש"י: "במסורת. אם זכור הוא באדם כשר שאכלו, או שמסר לו רבו, או צייד חכם שהוא טהור". ולהלן[31] פירש: "עוף שמסרו לנו אבותינו בטהור". א"כ יכולה המסורת לעבור מכל אדם כשר, בין אם הוא מאבותינו, רבותינו או אפילו צייד.

ולעיל שם (סב:) אמרינן: "א"ר פפא; תרנגולא דאגמא - אסירא, תרנגולתא דאגמא - שריא. וסימניך - עמוני ולא עמונית. דרש מרימר: תרנגולתא דאגמא - אסירא, חזיוה דדרסה ואכלה". ופירש רש"י: "ראוה חכמים שדורסת ואוכלת. ומתוך שאין אנו בקיאין בהם, נראה לי דעוף הבא לפנינו יש לומר שמא ידרוס, דהא הך תרנגולתא דאגמא היו מחזיקין בטהורה, ולאחר זמן ראוה שדורסת. **ואין עוף נאכל לנו אלא במסורת, עוף שמסרו לנו אבותינו - בטהור, ושלא מסרו לנו - יש לחוש. ובמסורת יש לנו לסמוך כדאמר לקמן** (**דף ס"ג ע"ב**) **שעוף טהור נאכל במסורת**", עכ"ל.

[27] ומסיים הרמב"ן בזה"ל: ולפי שאין אנו יכולין להכחיש דברים הנראים לעינים אנו חוזרים על כרחנו לאחוז דרך הרב ר' משה בר' יוסף ז"ל שכתב בתשובותיו וגם הוא כתוב בספר המאור שהוא מפרש משנתינו כפשוטה וכמשמעה, כל עוף הדורס לעולם טמא וכל שיש לו שלשה סימנין בגופו אצבע יתירה, וזפק, וקורקבנו נקלף אין אתה צריך לחזור על דריסתו דבידוע שהוא טהור לפי שכל שאר העופות אין להם אלה סימן של טהרה אחד וכו'. ובעל שואל ומשיב (מהדורה תליתאה ח"ב סי' קכ"א) עונה למי שכתב שכל הראשונים סוברים כשיטת רש"י בזה"ל. הנה זה שקר אדרבה כמעט כל הראשונים תפסו להלכה שיטת הרמב"י וכו'. וראוי לציין שהרד"ל בפירושו על פרקי דרבי אליעזר (פרק ט) מוכיח שגם הפדקי דרבי אליעזר ותרגום יונתן בן עוזיאל נוקטים כשיטה זו.

[28] יו"ד סי' פב, ס"ב (וביאור הגר"א אות ז).

[29] סק"ג.

[30] יו"ד סי' פ"ב ס"ב.

[31] דף סב ע"ב (ד"ה חזיוה).

רש"י כאן אזיל לשיטתו הנ"ל, שגם אם יש לעוף שלשת הסימנים בגופו, אעפ"כ אסור לאוכלו מחשש שמא יש בו סימן טומאה דדריסה. ודברי רש"י אלו הם המקור לדברי השו"ע שהעתקנו למעלה[32].

מסורת חדשה בזמנינו

למעשה קשה מאוד להעיד מסורת חדשה על עוף זר שאין מכירין אותו, כי העדות צריכה להיות מפי אדם נאמן וישר וגם מכיר היטב בעופות לסוגיהן. וכתבו הפוסקים דזה אינו קיים בזמננו. ולכן כתבו דצריך מאד עיון חדש בזמנינו לחדש מסורת חדשה של עופות שלא הכירום אבותינו. הראשון שמצאנו שכותב בהקשר לזה הוא בשו"ת מהרי"ל[33] שדבריו הובאו להלכה בפרי מגדים[36], בחכמת אדם[35], ובמהרש"ם[34]. וכן מבואר בדברי כמה אחרונים[37].

מקום שנהגו איסור בעוף

מקום שנהגו איסור בעוף מסויים, אינו יכול להתיר האכילה ולהסתמך על מקום אחר אשר שם יש מסורת היתר. אבל מקום שלא נהגו בו איסור ולא היתר, נקטו הפוסקים דשרי לבני אותו מקום להתיר האכילה אם נודע להם שבמקום אחר יש מסורת איתנה של היתר. ולכו"ע שרי לאכול אם הלך בן אותו מקום למקום ששם יש מסורת היתר, ואפילו דעתו לחזור.

נציע בקצרה שורשי הלכה זו. הרא"ש[38] כותב וז"ל: "ויראה, שאם אדם הולך ממדינה למדינה, ובמדינה שיצא משם אין מסורת, ובמקום שהלך שם יש מסורת על עוף אחד

[32] ומה דמבואר שם בסעיף ג' שהשו"ע מתיר עופות המים רחבי החרטום וכף הרגל, כשיש להם שלשת הסימנים שבגופם, כקבלת הרז"ה שאינם דורסים, והרמ"א אוסר מטעם שאין לאכול שום עוף אלא במסורת, אין בזה סתירה דבאמת השו"ע סובר כי ישנם באותו עוף סימני הרגל והכף הרחבים שבאו לרז"ה בקבלה שאינו יכול לדרוס בהם, אבל בעלמא כשיש רק שלשת הסימנים שבגופו - גם השו"ע מסכים עם דעת רש"י דחיישינן שמא הוא דורס, ואסור בלא מסורת, כמפורש בדבריו בסוף סעיף ב'.

[33] סי' ק' בזה"ל: "והבא להעיד מסורת חדשה על עוף נכרי שאין מכירין אותו, יצטרך שיהיה בר סמכא ומעיד על אנשי מדינה או עיר אחרת שהוא מנהג פשוט שם לאוכלו, או שמקובל מפי אדם גדול, דכדאי לסמוך על עדותו דודאי דייק שפיר וחזי מאן דאסהיד עליה, אבל איניש דעלמא או דאסהיד שראה או שמע מאיניש דעלמא אהא לא סמכינן, דילמא לא דייק שפיר, ובשינוי מועט מתהפך הענין ועביד דטעי כדפריך תלמודא פרכי טובא אסהדות' דבית שאן דילמא כו' עד דמסיק חזי מאן גברא [רבה דמסהיד עליה] וכו', ואכה"ג קאמר תלמודא והוא שיהא בקי בהן ובשמותיהם, @44וזה אינו נמצא האידנא כלל"@55 עכ"ל.

[34] יו"ד סי' פ"ב.

[35] סי' ל"ו.

[36] יו"ד סי' פ"ב.

[37] רבי יונתן אייבשיץ כותב (יו"ד סי' פ"ב, בכרתי). "הדין אם עד אחד אומר שמקובל מפי נאמן שעוף הזה טהור הוא, נאמן, דעד אחד נאמן באיסורין. רק עכשיו לגרעון הדורות בעוונותינו הרבים אין לסמוך רק על אדם מוחזק בכשרות ובר דיעה שלימה ששמועתו מכוונת ואומר מפי ת"ח בקי בדברים ובקי בהן ובשמותיהן, ולכן מאד צריך עיון חדש בזמנינו מסורת חדשה של עופות לא שערום אבותינו" עכ"ל.

[38] חולין פ"ג סי' ס.

שהוא טהור, יכול הוא לאוכלו באותה מדינה כשהוא שם אפילו דעתו לחזור, ואין כאן משום חומרי מקום שיצא משם, שהרי מה שאין אוכלין אותו במדינתו, אינו בשביל שהן אומרים שאסור, אלא בשביל חסרון קבלה שלא קיבלו בו היתר מאבותיהם, וגם איסור לא הורו להם בו". והביאו בנו בטור[39]. הרא"ש ממשיך ומרחיב ההיתר: "ולא עוד אלא אפילו בכל המקומות יכולים לסמוך על אותו המקום שקבלו בו שהוא מותר, כל זמן שאין יכולין להכיר שהוא טמא". ואמנם בתשובה[40] לבנו רבנו יחיאל, הגביל הרא"ש את היתר הסמיכה על מסורת מקומות אחרים, כדלקמן: "ששאלת על החסידה וכו', דע כי בארצנו ובספרד אין אוכלין עוף המקנן על הבתים ואומרים שהוא מעש[ר ל]אפרוחים ומאכלו צפרדעים, ולועזין אותו סיגוניא, ואנו קורין לו חסידה, כך אנו מקובלין בארצנו. ומה נעשה למקומות שאוכלין אותן, הם יאמרו לך עוף טהור נאכל במסורת ואנו מקובלין שהוא טהור. אבל טוב לחקור אחדי קבלתן, שמא אדם אחד סמך על חכמתו ובדק בסימניו והכשירו ואין לסמוך על זה שמא דורס הוא וכו'.

ודע, כי אני לא הייתי אוכל ע"פ המסורת שלהם, כי אני מחזיק את המסורת שלנו וקבלת אבותינו ז"ל חכמי אשכנז שהיתה התורה ירושה להם מאבותיהם וכו'. והא דאמרינן עוף טהור נאכל במסורת, היינו בעוף שאין אדם מכיר אותו, ואם יבא למקום שאוכלין אותו ויאמרו לו מקובלין אנו שהוא טהור - יסמוך עליהם ויאכל עמהם. אבל בעוף המקובל מחכמי ישראל שהוא טמא - לא יאכלנו ע"פ מסורת אחרים הפחותים ממנו", עכ"ל הרא"ש.

הרשב"א בתורת הבית כתב: "היו נאכלין במקצת מקומות, ובמקצת מקומות אין נאכלין, יראה לי שסומכין על אותן מקומות שפשט בהן היתרן, שאלמלא קבלו כן מאבות ראשונים הבקיאים בהם, לא היו נוהגין בהן היתר וכו', ואפשר דלאותן שנהגו בהם איסור - אוסרין, שאני אומר מותרין הם אלא שנהגו בהם איסור מפני עופות טמאים הדומים לאלו הנמצאים באותן המקומות".

ולענין הלכה הנה הב"י בשו"ע[41] מעמיד רברי הרשב"א הנ"ל כחולקים על דברי הרא"ש, וכתב דיש מי שאוסר למקום אחד לסמוך על מסורת מקום אחר והכריע לחוש לדברי האוסר. אבל הש"ך[42] ביאר דאין מחלוקת כי הרשב"א מסכים עם הרא"ש, שהרא"ש

[39] יו"ד סי' פב.
[40] כלל כ, אות כ.
[41] יו"ד סי' פ"ב סעיף ה.
[42] שם ס"ק יא.

מדבר במקומות שלא קבלו מסורת היתר אבל גם לא נהגו איסור להדיא. ואילו הרשב"א מדבר במקומות שנהגו בהם איסור באותו עוף.

ויעוין בשו"ת אבני נזר[44] דמביא כן להדיא מספר צדה לדרך[43] שכותב בזה"ל: "וכל ארץ שהם בני תורה והורגלו בה ת"ח ונהגו לאכול עוף שהוא מסופק לנו, יש לסמוך על מנהגם וקבלתם", עכ"ל.

המשכת מסורת ע"י עדות בכתב

לסיום, יש לציין לדברי הדרכי תשובה[46] והאגרות משה[45] שכתבו שמסורת היא דוקא עדות בפה ואין נאמנות למסורת בכתב. ויש לעיין לדברי הדרכי תשובה ואגרות משה, האם יש נאמנות לציורים או תמונות הנראים לעינים, שהרי בשנת תקצ"ב נדפס בליוורנו, איטליה ע"י הרב יצחק ב"ר מאיר הכהן ספר זבחי כהן על שחיטה, בדיקה, וניקור, ובתוך הספר הדפיס ציורים ושמות של שלשים עופות. מהמפורסמים שמופיעים שם הם תור, שליו, פסיון, אדום חזה, טווס, שחרור ועוד. וכותב שיש לעופות אלו מסורת כשרות רצופה באיטליה. ויל"ע מה דעת הדרכי תשובה, ואגרות משה בכגון דא. ובאמת מצאנו שהחיד"א בספרו מחזיק ברכה, וכן הכף החיים, וזבחי צדק כתבו בספריהם[47] שמות של עופות המוחזקים ככשרים. ויתכן שכתבו כן משום שרצו להעיד על מסורת כשרות ואולי חולקים על הדרכי תשובה ואגרות משה.

לאחר הקדמת דברים אלו, נכונים אנו לבוא למטרת מאמרנו, סיקור פרשיות היסטוריות הקשורות לכשרות העופות.

פרשת ה"קובריצר הון"

בשנת תר"כ הובאו לארצות אירופה תרנגולים חדשים, אשר בקומתם, אורך גופם וקולם היו שונים מהתרנגולים המצויים. העופות החדשים הללו מכונים בפוסקים בשמות שונים: בהונגריה נקראו "ענגלישע הינער" או "אמריקאנישע הינער" או חינעזישע הינער[50]. בגליציה נקראו העופות קובריצר הינער[49] או קרעצקי הינער[48].

כפי שרואים מהשמות - מדינת המקור של העופות הללו לא היתה ברורה. שאלת כשרותם עוררה ויכוח סוער בין כל גדולי פוסקי אותו זמן ונמשך לכמה שנים. נסינו

[43] שנכתב ע"י מוה"ר מנחם תלמיד ר"י בן הרא"ש.
[44] יו"ד סי' ע"ה.
[45] יו"ד ח"א, סי' ל"ד.
[46] סי' פ"ב, ס"ק ל"ד.
[47] יו"ד סי' פ"ב.
[48] תרנגולי יון.
[49] תרנגולי קפריסין.
[50] תרנגולי סין.

לברר אצל מומחים לאיזה זן של תרנגולים משתייך הקובריצר, אך לא הצלחנו בזאת, וספק גדול הוא אם יודעים היום את זהותו.

כפי הנראה מן התשובות, השאלה המרכזית היתה אם הקובריצר שהובא לאירופה הוא זהה לגמרי לקובריצר שהיה אז בארץ ישראל. בשאלה זו היו עדויות סותרות. הרבה פוסקים שהתגוררו בארץ ישראל כתבו שקובריצר כזה ממש נאכל בארץ ישראל בכל הקהילות. אמנם פוסקים אחרים אמרו שקיימים שינויים בין הקובריצר של א"י לזה של חו"ל. על עצם ההבדל ביניהם לתרנגולים כותב הדרכי תשובה[51] שהקובריצר היו משונים מתרנגולים רגילים בגדלם, קולם, ובגידול נוצות גופם.

אכן הויכוח נמשך גם אחרי ששלחו שליחים לארץ ישראל שהביאו עמם הקובריצר הישראלי לאירופה וראו שהם דומים, וכדלהלן.

הג"ר יוסף שאול הלוי נתנזון בעל שו"ת שואל ומשיב נשאל על כשרות הקובריצר בשנת תר"כ ואחרי בירור מקיף, התירם בלי ספק. עיין בתשובות שואל ומשיב[52]. לשואל ומשיב היה כ"כ ברור שהם מותרים עד שכתב[53]: "ואני מעיד לכם שאני בעצמי אוכל אותם משופרא דשופרי", עכ"ל.

אמנם בתשובותיו מבורר שטעם היתרו הוא לא רק משום שעוף זה דומה להעוף של ארץ ישראל וכדנקטו פוסקים אחרים, אלא גם משום שהוכיח שרוב הראשונים אינם פוסקים כרש"י שמחייב מסורת, אלא רובם פוסקים כהרמב"י שמכשיר בסימני הגוף, ואע"פ שאין להם שום מסורת כשרות.

גם דעת סבי מרן בעל הדברי חיים מצאנו היתה שהם מותרים, ותמך היתרים בעדות של שני תלמידי חכמים שהתגוררו בצאנז ועלו לארץ ישראל, שהעידו לפניו בעת בואם לצאנז לצורכי מצוה, שהקובריצר זהה לגמרי לאלו שנאכלים בארץ ישראל. ועל טענת שהשו"ע פוסק כמיעוט הראשונים, כותב הדברי חיים: שבוודאי ההלכה הוא כמו רש"י וכמו שנפסק בשו"ע ורמ"א.

פוסקים אחרים שנקטו להתיר הקובריצר: בעל האשל אברהם[55], שו"ת דבר משה[54], שו"ת שאילת שלום[59], שו"ת יהודה יעלה[58], שו"ת צלותא דאברהם[57], שו"ת בית שלמה[56],

[51] יו"ד סי' פ"ב סעיף לד.

[52] מהדורא קמא ח"ב סי' קנב, מהדורא ג' ח"א סי' קמט ובמהדורא ה' ח"א סי' ס"ט, וכן בהגותיו יד שאול לשו"ע יו"ד סי' פ"ב.

[53] ח"ב סי' קנ"ב.

[54] סי' מ"ה הרב משה תאומים אב"ד הורודנקא.

[55] הרב אברהם תאומים אב"ד בוטשאטש, יו"ד סי' כ"ב.

[56] הרב שלמה דרימער אב"ד סקאלא, יו"ד ח"א סי' קמ"ד.

[57] הרב אברהם יענער, אב"ד קראקא סי' ז.

שו"ת חבצלת השרון[60]. פוסקים אלו נתמכו ג"כ על עדיות בני ארץ ישראל שהקובריצר נאכלים שם בלי פקפוק. בעל החידושי הרי"ם מגור כתב מכתב ארוך לבעל הדברי חיים[61] גם הוא מתיר הקובריצר וסומך על עדות תלמידי חכמים שגרו בארץ ישראל וגם מוסיף שמות של ת"ח אחרים הגרים בפולין שאוכלים אותם.

לעומת זאת חבל גדול של פוסקים סמכו על עדויות של ת"ח אחרים שאמרו שהמין בארץ ישראל אינו אותו סוג ולכן אין המסורת של ארץ ישראל מועילה להתיר המין שבאירופה. בין האוסרים: שו"ת טוב טעם ודעת[64], שו"ת בית יצחק[63], שו"ת יד לוי[62], ערוך לנר[66] היכל ברכה[65].

בעל ההיכל ברכה הסביר שאוסר אותם משום שבעונותינו לא היתה התישבות רצופה בארץ ישראל, וממילא אי אפשר שהיתה מסורת דור אחר דור להתירו.

בעל הערוך לנר אסר העופות וכתב: משום שהם משונים בהרבה דברים מהתרנגולים שאצלנו, עכ"ל. אמנם בשו"ת שואל ומשיב[67] כותב שהערוך לנר לא דיבר על הקובריצר (שהם מותרים) אלא דיבר על עוף אחר שהיה מצוי בגרמניה, ושמו של העוף שאסר הערוך לנר, הוא חינסקע.

בקונטרס משפחת רם[68] יש מכתב מרבה של קאסעווע מורנו הג"ר שמרי' יוסף קרליץ זצ"ל לבנו מרן החזון איש זצ"ל. שם הוא כותב להחזון איש על המחלוקת בנושא כשרות הקורביצר והוא מסיים שהוא אינו אוכל מהם, ובבית חמיו (הג"ר שאול הלוי אפשטיין זצ"ל, מקובריין) נזהרים מהם כדרך בעלי הנפש שאין אוכלין מדבר שהורה בהם חכם. בסיום המכתב הוא כותב שהקובריצר כבר נתמעטו במספרם ונתערבו עם שאר התרנגולים.

אחת הסיבות של עדיות סותרות היה משום שמורנו הג"ר שמואל העלליר מעיה"ק צפת נתן שתי עדיות בדבר. בתחלה העיד שאינו דומה הקובריצר של א"י לאלו שבחו"ל, ואח"כ חזר מעדותו והתירם אחדי שהראו לו שהם אכן דומים זל"ז.

[58]הרב יהודה אסעד, יו"ד סי' צ"ב.
[59]הרב שלום טויבש אב"ד באטושאן, יו"ד סי' כ"ב.
[60]הרב דוד מנחם באב"ד, אב"ד טארניפאל מהדורה תנינא סי' כ"ו.
[61]שו"ת חידושי הרי"ם סי' ח.
[62]הרב יצחק הלוי באמבורגר אב"ד וארצבורג יו"ד לה-לט.
[63]הרב יצחק שמעלקיס יו"ד ח"א קו-קז.
[64]הרב שלמה קלוגער אב"ד בראדי, מהדורה תליתאי יו"ד ק"נ.
[65]הרב יצחק אייזיק סאפרין אב"ד קומרנא בהיכל ברכה דברים יב ע"א.
[66]הרב יעקב יוקב עטלינגר אב"ד אלטונא בנין ציון מ"ב.
[67]מהדורא תליתאה סי' קמ"ט.
[68]נדפס מחדש בספר שערי תבונה, בני ברק תשמ"ח, מכתב ב'.

הדברי חיים כותב בתשובותיו[69] שהמחלוקת תיפסק רק אם יביאו עופות מארץ ישראל לאירופה לראות אם הם מין אחד. ואכן מצאנו ששלח הדברי חיים את חתנו הרה"ג ק' נפתלי חיים (בן האדמו"ד מדזיקוב) לארץ ישראל לוודא כשרותו של הקובריצר. קורות המסע וההשלכות המעשיות מופיעים בשואל ומשיב[70].

רבי נפתלי חיים כותב שהלך לירושלים ואכן הקובריצר בא"י זהה להקובריצר בגלציה. וכן הלך וקיבל מסורת באיזמיר טורקיה שלדבריו: "הוא עיר מלאה חכמים וסופרים", עכ"ל. הוא גם כותב ששמע משוחט זקן מופלג בעיה"ק טבריה שהיה תלמיד בעל הלבושי שרד, ששמע מרבו בעל הלבושי שרד שאמר בזה"ל: "כי מסורת הוא לו בקובצי עופות שיודע ידיעה ברורה שהיו אוכלין אותו בזמן הבית יוסף וכו' עכ"ל. רבי נפתלי חיים החזיר איתו לאירופה קובריצר חיים לצאנז לבית חמיו בעל הדברי חיים שפסק שהם מותרים.

אכן, כאמור לעיל, גם מסעו של רבי נפתלי חיים לא עזר לסיום המחלוקת, ובאותו זמן יצאו כמה קונטרסים משני הצדדים. קונטרס גדול מאת הרה"ג רבי אורי שרגא פייבל טויבש אב"ד יאס שהביא מכתבים מרבנים גדולים בעיה"ק ירושלים תובב"א המעידים כי העופות הקובריצר נמצאים בארץ ישראל ודומים בתוארם וצלמם ונאכלים שם בלי פקפוק כלל. הם גם העידו שאין הבדל בין העופות של ארץ ישראל לבין של חו"ל. הרבה מדבריו שבקונטרס נכלל בספרו שו"ת אורי וישעי[71] שיצא בלבוב בשנת תרמ"ו. וכנגדו נדפס הקונטרס כנפי נשרים שאסר את העופות בטענה שאין מסורת חזקה להתירם. בדרכי תשובה[72] כותב שהמנהג אצל רוב כלל ישראל היה לאכול את הקובריצר בלי לפקפק עליו כלל.

אוז ברבר Muscovy Ducks

פרשה מעניינת היתה שאלת כשרות אוז הברבר או אוז מוסקאווי (Muscovy Ducks). הגם שהשאלה היתה נוגעת אז בעיקר בארה"ב, בכל זאת אנו מוצאים שהרבה פוסקים ממקומות אחרים הביעו דעתם בדבר כשרותם. הברבר שונה מאוזים אחרים משום שיש לו גבשושית אדומה ובולטת על הלחיים והחרטום. מלבד שינוי זה הוא דומה לאוזים רגילים. מקום גידולם הוא בדרום אמריקה, בפרט במקסיכו ובארגינטינה.

[69] יו"ד סי' מ"ח.
[70] מהדורא קמא ח"ב סי' קנ"ב.
[71] סי' יא, יב.
[72] סוף סי' ל"ד.

לפני כמאה שנה התחיל להתפשט שיווק ואכילת הברבר בהרבה מדינות בעולם (כולל ארץ ישראל), באמרם שבשרם הוא משובח מאד וקל מאד לגדל אותם משום שהאוזים אינם אוכלים הרבה.

חשוב מאד לציין כי שאלת כשרותם הוא חיונית גם בזמן הזה אפילו למי שאינו אוכל הברבר עצמו משום שמשתמשים עם הברבר לעשות "הכלאות המינים" עם מינים אחרים, ומערבים הברבר עם מינים אחרים בכדי להוציא אוז משובח מאד. לדוגמא יש רבבות אוזי מולרד בעולם, אשר הם בעצם תוצאת הכלאה של ברווז פקין, וברבר.

הגם שהיום שאלת אוז הברבר נוגעת כאמור בכמעט כל העולם, הרי שלפני מאה וחמשים שנה שעוד לא פשט האוז לאירופה או ארץ ישראל היתה נוגעת השאלה רק לתושבי דרום אמריקה וארה"ב. המעורר הגדול שם בדבר כשרותם היה הרב יששכר דוב אילאווי זצ"ל, ונכתוב מעט לדמותו של האיש.

רבי יששכר דוב נולד בשנת תקע"ד בקולין. בבחרותו למד בישיבה הק' דפרעשבורג אצל החתם סופר והיה חביב מאד לרבו ואף קיבל ממנו כתב הוראה לרבנות. כדוגמאת רבו נלחם רבי יששכר דוב בתוקף נגד כת המחדשים הרפורמים. כשראו הרשעים את הצלחתו התלוננו כמה ראשי הרפורמים אצל השלטון והצליחו להוציא צו גירוש מוינה. הרב יששכר דוב נסע לארה"ב וקירב הרבה מאחינו בני ישראל לתורה. גם בארה"ב נלחם בתוקף נגד כת המחדשים הרפורמים ע"י שנשא הרבה נאומים ברבים נגדם בדברים חוצבים להבות אש באנגלית מצוחצחת וחותכת. עיקר מקום רבנותו היה בק"ק שערי חסד בעיר ניו ארלינס שבדרום ארה"ב.

הרב יששכר דוב כותב ששאלת הברבר התעוררה בעת שפגע אחד מבני קהילתו שגידל הברבר לצורך אכילה. כששאלו מהיכן יודע שהם כשרים ענהו שיש לו מסורת מהרב הקודם (שהרב יששכר דוב כותב עליו שהיה מחלל שבת בפרהסיא). אחרי תקופה קצרה הכריז הרב יששכר דוב שפשוט אצלו שלא יכול להיות מסורת על הברבר דהרי מקום מוצאו הוא באמריקה ולא יכול להיות במציאות מסורת כשרות שהתחיל באמריקה. הרב יששכר דוב הוסיף עוד נימוק לאסור משום שנראה לו שביציהם הם עגולות[73]. אמנם כשהפצירו עליו בני הקהילה בטענה שהוא מחדש עליהם חומרות מיותרות, הבטיח להם שישלח השאלה לפוסקים באירופה להכרעה.

ביום ד' לפרשת בחוקותי תרכ"ב שלח הרב אילאווי השאלה להגאון ר' שמשון רפאל

[73] עיין לעיל סעיף ח' שהוא סימן פסול.

הירש בפרנקפורט, ולהג"ר נתן אדלר בלונדון[74]. בתחילת מכתבו כותב הרב אילאווי על המצב הרופף של שמירת המצות אצל יהדות ארה"ב, בפרט הוא כותב על מחסור רבנים, ואי שמירת שבת[75]. בסוף מכתבו הארוך הוא כותב השאילה על הברבר.

להלן תשובתם מתוך ספר הזכרון "מלחמות אלוקים" או שמו באנגלית The Controversial Letters And The Casuistic Decisions Of Rabbi Illoway שיצא על חייו ופעלותיו של הרב אילאווי ע"י בנו. משום שהספר כמעט אינו בנמצא נעתיק משם כל לשון תשובתם.

תשובה

ב"ה פראנקפורט ע"מ עש"ק פ' ראה תרכ"ב לפ"ק.

Sr. Ehrw. Herrn Dr. Illowy, Rabbiner, New Orleans.

דברי מכתבו הגיעוני לנכון אשר בקש מעלתו נ"י לדעת דעתי הקלושה אודות הני בר-אוזות מוסקאווי דאקס שהם משונים בצורתם, בבנינם ובכל תבנית גופם מכל שאר שאנו אוכלין בשאר ארצות וביציהם עגולות ירקרקות לבנות ואנשי קהלתו אוכלים אותן על סמך אמרם שיש להם מסורה עליהם להיתר ועל שהכירו בם סמני טהרה ומעלתו

[74] מח"ס נתינה לגר על תרגום אונקלוס, ראש רבני אנגליה.

[75] להלן קטע ממכתב ששלח להג"ר שמשון רפאל הירש אודות כשרות הברבר, שבו מתואר מצב שמירת הדת באמריקה באותה תקופה וז"ל:

"אל נא יחר בעיני אדני כת"ר הרמה כי מלאתי עוז לבוא עמו במגלת ספר ולהעמיס עליו בדברי, ולבוא לפני המלך מלכא רבנן בבקשתי לתת את שאלתי, ההכרח לא יגונה, כי בעו"ה יד העת גרשתני מנחלת אבותי אל ארץ טמאה, ארץ אוכלת יושביה ואנשים כמתים נחשבו כי עורים הם כלמו, כי טח עיניהם מראות נוגה התבונה והמדע, ושמש החכמה עליהם לא יזרח, ורבים הם עמי הארץ ובכן כולם חכמים כולם נבונים בעיניהם אף כי אינם יודעים את התורה, וכעם ככהן, כי מאשרי העם הזה הם אנשים אשר מעולם לא למדו ולא שמשו ואינם יודעים בין דין לדין בין טמא לטהור, חזנים הם ומכבדים את ה' בגרונם ולא בלבבם, חוזים הם ועינים אין להם לראות נגע הצרעת הממארת בקורי בית ישראל, חכמים הם מצויינים בבגדיהם כחכמי בבל, הם הסוררים הם המורים ומסדרים גיטין וקדושין ופוטרים יבמות מייבום מתירים עגונות ומערבין זרע קדש עם זרע העמים רק כי יתן הנכר את ערלתו אשר חרפה היא לנו בעד אהבתו לבתולת בת יהודה אף כי אינם יודעים להורות ביעא בכותחא כי כל כוחם רק בפה, לנגן היטיב ולהלל ולשבח את עצמם וכל המרבה לספר בשבחו הרי זה משובח, כי יודעים כל נגון ונגון כמשפטו וכהלכתו ורובם ככולם אינם יודעים לקרוא בלשון הקודש בלי נקודות, בכל זאת ירהבו בנפשם עוז להורות ולהתיר אסורים, כי איך ישפילו את עצמם להשיב להשואל (שמחזיק כל חזן לצורבא מרבנן) שאינם יודעים תשובה, וחזקה עצומה היא כחא דהתירא עדיף, המתיר אין צריך ראייה ונאמן הוא כמאה עדים, אבל נגד האוסר ימצאו תמיד עוררים רבים ועליו להביא ראיה.

הנה זה כמעט שמונה ירחים מאז נקראתי הנה עיר נוארלעאנס ק"ק שערי חסד לישב פה על כסא ההוראה ולהגיד לבית יעקב מה ה' שואל מהם, וה' אלקי אבי היה עמדי והצליח את דרכי והיה זרעי לברכה, עשה פרי, פרי קודש ודברי היו נשמעים ונעשים, כי אחר שדרשתי בפעם הראשון יותר מארבעים מגדולי הסוחרים סגרו דלתות חנותם ביום השבת, ולא יזידון עוד לעשות מלאכה ביום הקודש, ויותר מעשרה משפחות אשר אכלו מקודם נבילות וטריפות הכשירו את ביתם עד כי כל איש מישראל החרד לדבר ה' יכול לאכול אצלם. ויהי ביום השלישי לביאתי הנה ונקרא נקראתי לאכול לחם עם אחד מאוהבי ובבואי לחצר ביתו ראיתי בר-אוזות שונות בצורתן בתוארן ובבנין גופן מכל אלה אשר אנחנו אוכלים והם נקראים Muscovy Ducks ולא ראיתי מין זה מימי בכל מדינות אשר הייתי, ואוסיף לשאל מי התיר לו אלה לאכילה ואמר כי לא שאל, רק הוא ראה אחרים אוכלי אותם והשוחט שחט אותם וגם החזן דקהל אחר בעיר הזאת אוכל אותם בודאי מותרים הם לאכול וכו'.

נ"י אסרם להם מפני שאין לנו להתיר עוף על פי סמנים כי אם על פי מסורה מאבותינו הראשונים הבקיאים בדבר ונאמנים בדת. ודאי הדין עם מעלתו נ"י שאין להתיר שום עוף אם לא על פי מסורה מן הקדמונים ואין מנהג אנשים אשר מקרוב באו ועוד שאינם בני תורה ראוי להקרא מסורה לסמוך עליו בענין התורה ובפרט בעופות הללו אשר ביציהם עגולות וזה סימן מובהק להיותם עופות טמאים כדמוכח מש"ס חולין ס"ד א' ואפילו מסורה לא מהני בהם מאחר שביציהם מוכיחין היות המסורה בטעות וד' ישלח עזרו מקדש להחזיר עטרת התורה לישנה ולהקים הדת על תלה כאות נפשו ונפש מכבדו ומוקירו

הק' שמשון בן לא"א כמה"ו רפאל הירש זצ"ל

תשובה

ב"ה פה לונדון יע"א יום ד' מנחם שנת תרכ"ב לפ"ק ינחם ה' בכפלים האיש אשר פי רוחו שנים החכם השלם וכו' מו"ה ישששכר בער נ"י.

מכתבו הנעים לנכון הגיעני ואחרתי להשיב כי הייתי זה איזה שבועות במרחץ בחוף הים והנה אף שאין דרכי להשיב לשואלי דבר מבלתי שמוע טעמים מצד אחר אולם בזה אשים קנצי למלין כי דרשתי וחקרתי ושמעתי שפה ובמדינתנו נהגו איסור לאכול בר־אוזות הנקראות (Muscovy Ducks) כי אין לנו פה מסורה להתירן ובזה הניח דעתי וה' יערה רוחו ממרום ויורנו את הדרך אשר נלך בו כעתירת מוקירו

הטרוד נתן אדלר הכהן

רבי יוסף אהרן טאראן שהתגורר תקופה ארוכה בארגינטינה, מקום מוצאם של הברבר, מביא תשובות הרבה פוסקים בדבר כשרות הברבר בספרו זכרון יוסף[76]. הוא כותב ששלחו מכתב למרן רבנו חיים הלוי סאלאווייציק מבריסק, וכתבו אליו שהברבר הזכר אוכל עופות אחרים כשהם חיים, ורצו לדעת אם זהו סימן דריסה. אחד מדייני בריסק כתב תשובה בשם רבו הגר"ח מבריסק וזה תוכן התשובה כפי שמופיע בספר זכרון יוסף עמוד י"ט (משום שהספר זכרון יוסף הוא ספר שאזל לגמרי מן השוק והוא יקר מציאות נעתיק לשון התשובה):

על דבר שבמקומם נמצאים בר אוזות שהם בקצת שינוי משלנו, הגיע לידינו, והנה זה שהזכר אוכל בעח עופות כשהם חיים זהו סימן דריסה לדעת ר"ת, ובעל המאור, ובה"ע, והרשב"א, והרא"ש, והטור וגם בס' האשכול הביא שיטה זו עם שיטת הרמב"ן ולא הכריע. ומאחר דלכל הנך רבוותא הוא בכלל מה ששנינו כל עוף הדורס טמא, א"כ הוא

[76] נדפס בעיה"ק ירושלים בשנת תרפ"ד.

פשוט שאין לו היתר, וזה שכף רגלו רחבה וחרטומו רחב אינו שום סימן לדינא. וקבלת הרז"ה רק שזה מורה לדעת שאיננו דורס, וא"כ כ"ז בעוף שלנו אבל זה שאוכל מחיים, שזה דריסה ועצם סי' טמאה לזה לא מועיל כלל מה שכף רגלו וחרטומו רחבה וע"כ פשוט הדבר שאין לו היתר"

הכותב בשם אדמו"ר הרה"ג ר' חיים סאלאוויציק שליט"א בעיר בריסק דליטא

הק' אברהם היושב ודן בבית הג' הנ"ל.

פוסקים המתירים הברבר

הגם שהיה ברור לכל הפוסקים הנ"ל שאין לברבר מסורת כשרות, מ"מ מצאנו הרבה פוסקים שבכל זאת היתרו אותו לאכילה. וטעמם מבורר בתשובתם, שהגם שהסכימו שהמקום המקורי של הברבר היה בדרום אמריקה והוא מקום שלא שייך בו מסורת כשרות, מ"מ נקטו שהברבר הוא בעצם אוז רגיל, ואין שינוי קטן בגופו כגון גבשושית אדומה מוציאו מהמסורת כשרות של אוז רגיל.

הנצי"ב במשיב דבר[77] כותב שאע"פ שיש מקומות שאוכלים את הברבר ומקומות שנמנעים מלאכול אותם מ"מ הברבר הם מותרים הגם שיש שינויים קטנים בינו לאוז רגיל. אמנם הוא מדגיש שאם היה שואלים השאלה לפני שההמון עם התחילו לאוכלו, היה אוסרם, אבל בגלל שפשט כבר להתיר אין הוא רוצה לאוסרם.

בספר זכרון יוסף הנ"ל מביא מכתב ממורנו הג"ר מלכיאל מלומזא בעל שו"ת דברי מלכיאל שמשוה הברבר לסוג אחר של אוזים שהתירים כבר בשו"ת שלו[78] וז"ל הדברי מלכיאל:

עד הבר אוזות שיש להם כמו יבלת למעלה מחרטומן וכו' והאריך כ"ת בדברי טעם בכח דהיתרא - הנה כבר בארתי בע"ה בחיבורי שו"ת דברי מלכיאל חלק ד' סי' נ"ו שאין לחוש בהם כלל וכו'.

מלכיאל צבי הלוי ד' אדר תרס"ז לאמזא

עוד הביא בספר זכרון יוסף[79] עדות מעניינת על התפתחות הדברים סביב השאלה. כשסערו הרוחות על כשרות הברבר שלחו מדרום אמריקה זוג של אוזים לארץ ישראל לדון לפני מרא דארעא ישראל הג"ר שמואל סלאנט. בתחילה דחה את השואלים ולא רצה לפסוק. אמנם לאחר תקופה פסק הג"ר שמואל סלאנט שהם מותרים ואף ציוה להשוחט שלו לשוחטם ואמר שיכול לאכול מהם בלי שום חשש. ומביא שם גם מכתב

[77] יו"ד סי' כ"ב.
[78] דברי מלכיאל חלק ד סי' נ"ו.
[79] עמ' ו.

מהב"ד של הג"ר שמואל סלאנט שפוסקים שהם מותרים. כמו"כ מביא הזכרון יוסף מכתבים של הרבה פוסקים המתירים את האוז הברבר בלי שום חשש. בתוך המתירים יש מכתב מהג"ר נפתלי הכהן אדלר בן הג"ר נתן הכהן אדלר (שהבאנו מכתבו לעיל שפסק שהם אסורים). הג"ר נפתלי הכהן כותב שמסתמך להיתרם משום שהנצי"ב מוואלזין כתב שהאוז ברבר כבר הוחזק ככשר ואין ראוי לאוסרו.

גם רבי צבי פסח פראנק[80] כותב אודות הברבר, ומציין שהובא הברבר לגדולי הפוסקים בירושלים שהתירו אותו, וז"ל תשובתו:

עד הבר־אווזות שיש בהם שינוי ויש בהם גבשושית אדומה על הלחיים והחרטום. העובדא היא כי לפני ארבעים וחמשה שנים בא איש מיוחד שליח מהמושבות היהודיות שבארגנטינא והוליך עמו בר אווזא הזאת בשאלה לירושלים אי מותרת באכילה, ואז הסכימו להתירה. עכ"ז איני רוצה לסייע שיתפשט ההיתר בין אלו שנוהגים שלא לאוכלה. ולדעתי, די לנו שלא למחות במי שאוכל, אבל לא לעזור להתחיל במנהג חדש בין אלה שנזהרו עד כה", עכ"ל.

אחד מהעוסקים בבירור כשרות הברבר והמתירים אותו היה רבי אהרן הלוי גאלדמאן מקרית משה בארגינטינה. הרב הנ"ל היה מעורב מאד בשאלה, משום שארגנטינה שהיא בדרום אמריקה היא מקום המקור של ברבר וכמובן היה שם מספר גדול מאד של ברבר והרבה רצו לאכול מהם. רבי אהרן היה מסופק מתחילה על כשרותם וכתב שאלתו בירחון וילקט יוסף[81]. בר"ח אדר תרס"ו הוא כותב שהוא הגיע מרוסיה לארגנטינה לפני יותר מחמש עשרה שנה ומתחילה לא רצה לשוחטם משום שאין להם מסורה אמנם הגיעו כמה משפחות נאמנים מרוסיה והעידו ששוחטים את הברבר ברוסיה בלי לחוש כלל. לפיכך ביקש רבי אהרן מהרבנים הקוראים לפענח את שאילתו ולכתוב אליו אם אכן יש להם מסורת כשרות. אחרי כמה חדשים של מכתבים שהעידו על כשרותם כתב רבי אהרן שהם וודאי מותרים וספקתו הוסרה משום שקיבל גבית עדות איתנה שהם כשרים וגם משום שהנצי"ב מוואלזין מתירם. הרבה מכתבים מפוסקים שונים על כשרות הברבר נכתבו אל רבי אהרן שהדפיס חלק מהם בספרו שו"ת דברי אהרן[82].

בספר מזון כשר מן החי מהג"ר ישראל מאיר לוינגר שליט"א[83] הובאה עדותם של כמה

[80] שו"ת הר צבי יו"ד ע"ה.
[81] שיצא לאור ע"י הג"ר יוסף הכהן שוואַרץ בהונגריה.
[82] יו"ד כה-לא.
[83] ירושלים, תשמ"ה, עמוד פ.

שוחטים שאכן יש לברבר מסורת כשרות. ידידי הג"ר אמתי בן דוד שליט"א[84] סיפר לי שיש לו מסורת עליהם מרבו הרב ציון חוכימה שליט"א. אמנם אין זה ברור אם מסורת מאחינו בני ספרד מועיל לבני אשכנז שנוהגים כרמ"א, דהרי המחבר פוסק כשיטת הרז"ה שכל שכף רגלו רחבה בוודאי אינו דורס אמנם הרמ"א אינו פוסק כהרז"ה ומחמיר גם באופן שכף רגלו רחבה. אמנם בספר מזון כשר מן החי כתב שנראה שיש גם מסורת לכמה שוחטים אשכנזים להתירו.

הפסיון Pheasant

הפסיון הוא עוף קטן במקצת מתרנגולת. הזכר בעל גוונים שונים (בעיקר ירקרק), והנקבה אפורה, חומה ודומה לתרנגולת. יש לפסיון סוגים שונים שנחלקו להרבה משפחות. רוב מיני הפסיון הם יפים ביותר ובעלי צבעים בולטים.

והנה דבר פשוט הוא שעוף הפסיון המוזכר בגמרא ובמדרש הרבה פעמים הוא עוף טהור[85].

אלא שעלינו לדעת האם מה שקוראים היום "פסיון" הוא הוא הפסיון הכשר שהוזכר בחז"ל. וכפי הנראה בשאלה מציאותית זו נחלקו הפוסקים האחרונים. ונסקור מקודם בקצרה מסורת הפסיון הקדמון.

מדברי הפוסקים נראה שהיה לפסיון מסורת רצופה וחזקה בארץ איטליה ועליהם סמכו הרבה פוסקים שהתירם.

בעל ספר הערוך (שהתגורר ברומי) מתרגם פסיון לפסאני או פאגיאנו שהוא המילה האיטלקית לפסיון. כמו"כ כותב הסמ"ג[86] שהם מותרים וז"ל: "ואומר מורי ר"י ברבי יצחק כי רבי' יצחק בר רבי שמואל בדק בעוף שקורין פיישניץ ומצא בהם כל סימני טהרה וראה שהתירם. וכן היה רבינו יעקב אומר ובני פרובינצא אוכלין אותן ע"פ המסורת, עכ"ל. דברי הסמ"ג הובאו ג"כ בהגהות מיימונית[87].

[84] מח"ס שיחת חולין.

[85] גמרא קידושין (ל"א, א): "יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם, ויש מטחינו בריחיים ומביאו לחיי העולם הבא", עכ"ל.
גמרא יומא (ע"ה, ב): "ארבעה מיני סליו הן ואלו הן שיכלי, וקיכלי, ופסיוני, ושליו" וכו'. תוספתא כלאים (א, ז): "תרנגול טווס ופסיוני אע"פ שדומים זה לזה כלאים זה בזה, עכ"ל. מדרש במדבר רבה (פרשה ז): "האוכל את המן מצא בו כל טעם שחפץ היה בו, מי שהיה מתאווה תרנגול או פסיון או טווס כך היה טועם.".
ילקוט שמעוני פרשת דברים (רמז תתח): "רבי נחוניא אמר מהו לא חסרת דבר דלא הוית חסר אלא מימר מילא והיא מתעבדא, יעשה המן כבשר של עגל והוא נעשה, יעשה פטומין והוא נעשה, יעשה פסיוני והוא נעשה".

[86] מצות עשה ס'.

[87] הלכות מאכלות אסורות א, ט"ו.

בשו"ת דברי דוד לרבי מילדאלה[88] כותב עדות מהרמח"ל אודות כשרותם וז"ל: "נכנס מעלת החכם המפורסם החסיד כמוהר"ר משה חיים לוצאטו ז"ל והעיד עליהם שהם מאותם הנאכלים בערי איטאליאה דנקראים פייסאני ושלא היה בהם חשש איסור ופקפוק", עכ"ל.

בספר תל תלפיות[89] כותב הג"ר ישראל ועלץ אב"ד דקהילת בודאפשט הונגריה שהם מותרים וז"ל: "בשנת תר"ץ שמענו מאנשים נאמנים שבגליל העליון (אבערלאנד) שבמדינת הונגריה, וכעת היא מדינת סלובקיה, אוכלים עוף "פאזאן" וגם לרבות קהילות קדושות גדולות פרעסבורג וכו' ואוכלים שם עוף פאזאן (בלשון הונגריה: Faran) על פי מסורת בלא פקפוק כלל ואין פוצה פה ומצפצף", עכ"ל[90].

וכן בשו"ת מלמד להועיל[91] כותב הג"ר דוד צבי הופמאן שהפסיון יש להם מסורת כשרות באיטליה ובוודאי מותר לאכול אותם לכתחילה. ומוסיף שבקהלתו שוחטים פסיונים בחתונות גדולות ע"פ הוראת רבו הג"ר עזריאל הילדסהיימער זצ"ל.

בשו"ת מהר"י שטייף[92] עונה להג"ר עקיבא סופר אב"ד פרעשבורג שכתב לו שיש להפסיון מסורת כשרות חזקה בפרעשבורג. הג"ר יונתן שטייף גם מסכים לו שהמסורת חזקה. והוסיף שכדאי ליכנס ולהגיד עדות בב"ד, וכשהב"ד יכתוב פסקם בכתב אז זה נחשב כפסק הלכה שאפשר להראות הכתב להדורות הבאים[93]. הג"ר יונתן שטייף, והמלמד להועיל מציינים שבאגרת החכם שד"ל[94] למורנו רבי ישראל דייטש אב"ד בייטהען בשנת תר"ז, כותב בבירור שבכל ערי איטאליה אוכלים הפסיון.

כמו כן מצאנו שבס' זבחי כהן שנכתב בשנת תקצ"ב שמחברו היה שוחט בעיר ליוורנו, שמביא ציורים ורשימה של שלשים עופות שיש להם מסורת באיטליה, העוף הראשון שהוא מעיד על כשרותם הוא הפסיון. וכן בספר מזון כשר מן החי[95] מביא מסורת כשרות על הפסיון מהרבה רבנים ושו"בים במדינות שונות.

דעת האוסרים

[88] סי' מ"ח.
[89] כרך מ"ה שנת תרצ"ח.
[90] וע"ע בתל תלפיות כרך ט"ז שנת תרס"ז שהובא שם עוד מרבנים אחרים שהפסיון מותר.
[91] ח"ב סימן טו.
[92] סי' ר"ב.
[93] וכמש"כ החתם סופר בחידושיו, גיטין דף ג.
[94] מכתב תי"ד.
[95] עמ' נ"ז.
[96] סי' ל.

בספר מערכי לב[96] כותב רבי יהודה לייב צירלסאן רבה של קישינוב, רוסיה, שאין בעירו שום מסורת כשרות על הפסיון. הוא גם מוסיף שהגם שמבואר בספר הערוך שהם מותרים הרי רש"י[97] כותב שפסיון הוא פירדי"ץ (שלפי המערכי לב הוא רעבהון). ומדטרח רש"י לשבוק את פירוש הערוך מבלי התחשב כלל לפרשו כפשוטו שמע מינה שאינו סובר שהפסיון הוא פזיאנוס הידוע באיטליה[99]. וכן בשו"ת יד הלוי[98] שנכתב ע"י רבי יצחק הלוי באמבורגר כותב שהגם שהפסיון הם מצויים בעירו בוועראצבורג גרמניה, מ"מ לא ידוע לו על שום מסורת כשרות.

בעקבות זאת הלך בעל האגרות משה[100] שאין ראוי לאכול הפסיון אע"פ שהמלמד להועיל התירם. ומבואר טעמו, חדא שיש כמה מיני פסיונים ואי אפשר לברר שהפסיון שהתיר המלמד להועיל הוא הפסיון המצוי. שנית משום ששאל האגרות משה שני רבנים שלפני בואם לארה"ב היו רבנים בגרמניה[101] והם אמדו שלא ידוע להם על שום מסורת, ממילא רואים שהמסורת כשרות לא התפשטה בכל הערים בגרמניה.

ומסיים האגרות משה וז"ל: מ"מ הא על השם לבד ודאי אין לסמוך דאולי יש דומין לו שנקראו ג"כ בשם זה וגם יש שינוי בהשמות בין המדינות אלא צריך דוקא שהמעידים יראו ויכירו בטביעות עין שעוף זה הוא שאוכלין אותו במדינה ההיא ויהיו אנשים מדקדקים שלא יאמרו בדדמי שזה קשה להשיג וכו'. ומשום שלא נמצאו עדים שיכירו בטביעת עין לומר שזהו העוף שאכלו בבערלין בקהלתו של הרב הילדעסהיימער ובעל המחבר מלמד להועיל. ובפרט שיש הרבה עופות הדומים לעוף זה שצריך לזה דקדוק גדול, עכ"ל.

תרנגול הודו Turkey

תרנגול הודו[102] הוא מין תרנגול שלא נודע ולא הוכר בארצות אירופה עד שהובא מאמריקה לאחר 'גילויו' בשנת ה'רנ"ב. התרנגול הודו שונה מהתרנגול המצוי בגודלו (הגדול) ובמראהו (צורת הפרצוף, כרבולת מתדלדלת על פניו, צואר ארוך ערום מנוצות ועוד), הרבה יותר ממינים אחרים שנאסרו ע"י הפוסקים, ולא היתה לו מסורת לעצמו - ואף על פי כן התפשט היתרו ברוב ישראל כבר מזמן הב"ח.

[97] ב"ק נ"ה, א ד"ה פסיוני.
[98] יו"ד סי' ל"ט.
[99] אמנם ע' בשו"ת מלמד להועיל שדחה דבריו.
[100] ח"א יו"ד סי' ל"ד.
[101] הגרי"א הענקין, והג"ר נפתלי קרליבך.
[102] או אינדיק או ענגלישער הינער.

יש לציין כי קיימת משפחות מועטות הנמנעות מלאכול תרנגול הודו משום שאומרים שאין להם מסורת חזקה, אכן כידוע זהו מיעוט הבטל ברוב כי כל כלל ישראל אוכלים אותו בלי שום חשש. גם כל ההכשרים המהודרים נותנים עליו תעודת כשרות למהדרין. גם בפוסקים הקדמונים לא מצינו שאסרו אותו באכילה, אלא תמהו על ההיתר שהרי מקום מוצאם הוא בארה"ב, שלא שייך שתהא שם מסורת. לדוגמא בלבד נציין את הספר דמשק אליעזר לרבי אליעזר אשכנזי, שהיה בדורו של הב"ח ואף למדו ביחד באותו ישיבה, ושניהם הם הראשונים שהזכירו ההיתר של התרנגול הודו דרך אגב. דאיתא בדמשק אליעזר[103] וז"ל: "צפור דרור מותר וכו' ולכן תרנגול ברא הוא מה שאנו קוראים ענגליש הינער מותרין אע"פ שהודו כפות כדוכיפת, מ"מ כל סימני טהרה יש וכו'". והובא דבריו בכנה"ג סי' פ"ב סעיף כ"ז. וכן כתב הדמשק אליעזר במק"א שהם מותרים[104].

על השאלה הנ"ל, למה התפשט ההיתר לאכול תרנגול הודו, מצינו כמה וכמה תשובות בפוסקים ונביאם בקצרה:

ישוב ראשון: בעל שו"ת שואל ומשיב מביא הוכחה מהתרנגול הודו שהקורבצער הון שכתבנו עליה למעלה, כשרה וז"ל[105]:

ואני שואל היאך אוכלים האינדיק (תרנגול הודו) שבא מאמעריקא שבוודאי לא היה שם מסורת וממ אוכלין אותו בכל התפוצה שישראל הם". ויעוין שם דהיינו מחמת סימני ההיתר שיש להם בגופם.

עד"ז כתבו בעל הנחל אשכול[107] והדרכי תשובה[106] שהיות ורוב הראשונים קבלו להלכה את שיטת הרמב"י שסובר שכל שיש לו שלשה סימנים בגופו הריהו כשרה ממילא כיון שהתרנגול הודו יש לו הג' סימנים בגופו הריהו כשר. וכן מדיוק דעת הדמשק אליעזר שהבאנו לעיל שמתיר התרנגול הודו משום שיש לה כל הסימני כשרות בגופו.

ישוב שני: בשו"ת ערוגת הבושם לרבי אריה לייב בולחיבער[108] מחדש שגם לפי שיטת רש"י שמצריך מסורה זהו משום שמא הוא דורס, אבל אם אנחנו בטוחים שאינו דורס הריהו כשר. לפיכך בתרנגול הודו שמתגדל בבתי יהודים לאלפים ורבבות ואנו רואים

[103] פ' נא אות פד.
[104] פ"ד י"א, ע"ג.
[105] מהדורא חמישאי תשובה סט.
[106] ס"ק כ"ו.
[107] על ספר האשכול סי' כב סק"י.
[108] קונטרס התשובות שבסוף הספר סי' ט"ז.

בהם כמה שנים שאינם דורסים, ממילא לא חיישינן שהוא דורס כיון שהוא מוחזק בעליל שאינו דורס עכתו"ד.

ישוב שלישי: כתב הדרכי תשובה[110] ע"פ מש"כ הנצי"ב במשיב דבר[109], שאמנם כן אילו היום היה בא התרנגול הודו לפנינו והיינו נשאלים על כשרותו - היה לנו לאוסרו כי אין לו מסורת. אבל היות וכבר נהגו לאוכלו, וכבר זמן רב הוא גדל ביננו לאלפים ולרבבות, ואנו רואים שאין בו סימני דריסה, ויש לו שלשה סימנים והוא שכן ונדמה לטהור - אין להחזיק אבותינו באכילת עוף טמא.

ישוב רביעי: הגם שכתבו הרבה פוסקים בוודאות שמקום מוצאו של התרנגול הודו היה בארה"ב, מ"מ יש משמעות שהיה קיים בארץ ישראל. איתא בברייתא בתלמוד ירושלמי[111], שיש להרחיק מצואת תרנגול אדום ארבע אמות כצואת האדם שהיא מסרחת. וכתבו הב"ח[113], ומג"א[112], עטרת זקנים, ופרי מגדים (שם) שהתרנגול האדום הוא אינדי"ק שלנו (שהוא תרנגול הודו), א"כ רואים שהתרנגול הודו היה קיים בארץ ישראל בזמן התנאים ששנו את הברייתא. וכ"כ הערוך השולחן, והמשנה ברורה (סי' עט) [וכ"מ מדברי הכנה"ג[114], שתרנגול הודו הוא ה'טווס' המותר, שהביאו ראשו בחלב ללוי בגמ' חולין דף קטז ע"א]. לפי"ז י"ל שהיה התרנגול הודו מצוי בא"י לפני החורבן והיתה לו מסורת טהרה, וכשגלו ישראל גלה אף הוא עמם והתגלגל עד ארץ אמריקה, ואולי היה קיים בארץ ישראל גם אחרי החורבן ומשם התפשט המסורת של כשרות.

ישוב חמישי: בשו"ת מי באר (סי' יט) לרבי יצחק אייזיק אב"ד בוקורעסט כותב וז"ל: שהיה מסורת כשרות ברורה על התרנגול הודו מאנשי אינדיא (הודו) קבלה עד משה רבינו !! שהוא עוף טהור אלא שהיה מחלוקת אם לסמוך על אנשי אינדיא עד שעמד הריב"ש והכריע כחכמי המתירין ואמר שיש לסמוך על אנשי אינדיא כי יש שם יראים ושלמים וכל אנשי אינדיא נזהרים ממאכלות אסורות, עכ"ל. והובא דבריו בדרכי תשובה[115].

הגם שמצינו בפוסקים שהמנהג הפשוט של כלל ישראל הוא לאכול התרנגול הודו בלי שום חשש איתא בהערוגת הבושם הנ"ל שיש משפחה אחת מפורסמת פרענקיל הגרים

[109] יו"ד סי' כב.
[110] ס"ק כו.
[111] ברכות פ"ג ה"ה, הובא בתוספות בבבלי דף כה ע"א ד"ה לית.
[112] שם ס"ק יד.
[113] או"ח סי' עט.
[114] הגב"י לא.
[115] סעיף כ"ו.

ברוסיא שנמנעים מלאכול אותם משום שאלה על המסורת כשרות ומלבד ממשפחה זאת לא שמע מי שאינו אוכל מהם. וכן ראינו אצל גדולי זמננו שאוכלים התרנגול הודו בלי שום חשש. וכן איתא באורחות רבנו[116] שמרן החזו"א ומרן הקהילות יעקב אכלו התרנגול הודו.

אמנם מפי מו"ר הג"ר שמואל קמינצקי ראש ישיבת פילידלפיה שמעתי שאביו מרן הג"ר יעקב קמינצקי זצ"ל החמיר שלא לאכול מהם. והסביר שקודם שהתחתן אכל הג"ר יעקב תרנגול הודו, אולם כשהתחתן עם הרבנית שהיתה בת הגאון ר' דוד צבי העליר משגיח דישיבת סלובדקה הפסיק לאכול מהם משום שהרבנית באה מהעיירה שוועאל בליטא שהחמירו שם ולא אכלו אותם. גם הג"ר שמואל שליט"א קיבל החומרה על עצמו ואינו אוכל מהם. אמנם משום שלא מנע בתור קבלה או מנהג רק בתור חומרא, כל משפחתו אכן אוכלים תרנגול הודו[117].

בשנת תקצ"ב נדפס בליוורנו שבאיטליה ספר 'זבחי כהן' על הלכות שחיטה, בדיקה וניקור, שחובר על ידי הרב יצחק ב"ר מאיר הכהן ז"ל. בספרו זה הדפיס עמוד ובו ציורים של שלושים עופות כשרים. מהמפורסמים שבהם, הם: תור, אדום חזה, שליו, פסיון, ברכיה, שחרור, חגלה, טווס, קרקיר. בנוגע לאכול אלו העופות נראה פשוט שאין די במסורת זו המופיע בספר, וכמו שכבר כתב זקני הגה"ק בעל ה'דברי חיים' מצאנז זצ"ל (שו"ת יו"ד ח"ב סי' מ"ה) שאף שעוסק בכשרות העופות למעלה מארבעים שנה, עדיין קשה לו להכריע בהכשרת עופות לאכילה, ולכן יש לעשות שאלת חכם בנוגע לעופות שאין מסורת כשרות ברורה עליהן. ובכל זאת, בנוגע לקיום מצות שילוח הקן, בודאי די במסורת זו כדי להחזיקם ככשרות ולקיים בהן המצוה, וכמבואר בחלק הדינים (דין י"ד). ולכן הצגנו כאן צילום העמודים הנ"ל מהספר.

1. פסיון, Phasianus colchicus, Pheasant
2. צפור דרור, Passer domesticus, House sparrow
3. חגלה, Alectoris rufa, Red Legged Partridge
4. שחרור, Turdus merula, Blackbird
5. גבתון הגנים, Emberzia hortulana, Ortolan Bunting
6. פרוש מצוי, Fringilla coelebes, Chaffinch
7. טווס, Pavo cristatus, Peacock

[116] ח"ג עמ' ע"ב.

[117] ובשם נכד הגר"י קמנצקי, הרב דוד שליט"א שמעתי, שאביו הסביר שבעניני כשרות האוכל אפשר לסמוך על מסורת האם ואם אין למשפחת האם מסורה להחמיר, יש להקל.

8. שליו, Coturnix coturnix, Quail
9. קיכלי מזמר, Turdus ericetorum, Song thrush
10. גבתון עפרוני, Emberzia calandra, Corn bunting
11. פרוש הרים, Fringilla montifringilla, Brambling
12. קיוית, Vanellus vanellus, Lapwing
13. פיפיון השדות, Anthus praternis, Meadow Pipit
14. זרעית השדה, Alaude arvensis, Sky Lark
15. חכלילית העצים, Phoenicurus phoenicurus, Redstart
16. אדום חזה, Erithacus reubecula, European Robin
17. נחליאלי לבן, Montacilla alba, White Wagtail
18. סלעית אירופית, Oenanthe oenanthe, Wheatear
19. גבתון צהוב, Emberzia citrinella, Yellowhammer
20. סבכי אפור, Sylvia borin, Garden Warbler
21. גבתון הסלעים, Emberzia cia, Rock Bunting
22. ירקון, Chloris chloris, Greenfinch
23. ברכיה, Anas platyrhynchos, Mallard
24. קורא אירופי, Perdix perdix Partridge
25. שרשיר, Anas crecca, Teal
26. חופמי זהוב Charadrius apricarius, Golden Plover
27. חרטמון היערות, Scolopax austicola, Wood cock
28. חרטומית הביצות, Cappella gallinago, Snipe
29. תור, Streptopelia turtur, Dove
30. קרקיר, Anas querquedula, Garganay

הכרת טבע העופות

פתיחה

בחלק זה של הספר נציע בפני הקורא, טבע העופות אורחותיהם והרגליהם, בכל מה שנוגע לסדר בניית הקן, הטלת הביצים, גידול האפרוחים, והתנהגות האב והאם במשך כל תקופה זו.

המידע המובא בחלק זה, חשוב ונחוץ מאד, לכל מי ששואף לקיים מצות שלוח הקן עם כל פרטיה ודקדוקיה. המעיין ימצא כאן ידיעות חשובות שיעזרו לו בשלב חיפוש הקן,

ולאחר מכן, בשלב השילוח, לדעת מתי הוא הזמן הראוי לעשות זאת, כדי שיקיים אכן את המצוה כדינה.

שמנו דגש מיוחד, לשלב תוך כדי תיאור טבעי העופות, את ההשלכות המעשיות שעולות לדינא מן האמור, ע"פ מה שנתבאר באריכות בחלק ההלכות. כך, שלמעשה חלק זה כולל בתוכו הדרכה מעשית־הלכתית למצות שלוה"ק. ותקוותי תאמצני שבזכות ספרי זה בכלל, והחלק הנוכחי, בפרט - יזכו רבים וטובים לקיים מצוה נפלאה זו, אשר הרבה כתרים ומעלות כרוכות בה, כמובא באריכות בחלק האגדה.

החומר והידע רב המובא כאן, מבוסס על מעקבים רבים שעשיתי בעצמי לצורך קיום המצוה, וכן על מעקבים של רבים אחרים שעשו לצורך המצוה. רוב הדברים שמעתי גם מחכמי טבע גדולים בארה"ב, המומחים בענין זה. וכן הם כתובים בספרי טבע ומחקר המבוססים על מעקבים רבים ומדוייקים.

לא הבאנו כאן חומר הנוגע לכל סוגי העופות הכשרים שאפשר לקיים בהם מצות שלוה"ק, מכיון שחלקן הגדול אינו מצוי בכל מקום, וקשה גם להגיע אל קיניהם. לכן התמקדנו, בראש ובראשונה, בתור, ובעיקר, בסוג הקרוי 'תור העיר' "Palm Dove" (המוכר לכל בצבעו החום), מכיון שהוא מצוי ביותר בכל ערי ארץ ישראל, וגם קל להגיע אל הקן שהוא עושה. לאחר מכן, נוסיף בעזה"י, מעט ידע השייך במיוחד ליונה, ציפור דרור ותרנגולת, באותם פרטים בהם הם שונים מהתור.

א. התור (Doves)

הוא אחד מהעופות הנפוצים והמפורסמים בעולם. הוא נמצא כמעט בכל מדינות העולם. בחלק מהמדינות הוא נמצא לאורך כל ימות השנה, ובחלקן הוא נמצא רק במשך חודשי הקיץ.

למעשה, ישנם עשרות סוגים של תורים. כאמור לעיל, אנו מתמקדים בסוג הקרוי תור העיר. ישנם עוד כמה סוגי תורים המצויים בארץ ישראל, אך הם זהים לתור העיר בכל מה שנוגע לטבעיהם והרגליהם. גם השינויים במבנה גופם ובצבעיהם, אינם בולטים כ"כ לעין.

בארץ ישראל מצויים רוב התורים [ובפרט הקינים שלהם] בחודשי הקיץ, וכלשון הכתוב: הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו. (שיר השירים ב,יב).

ב. תור העיר - צוצלת

צבעו אפור־חום־אדמדם. הוא רזה יותר מן היונה. הליכתו דומה לזו של היונה במתינותה. מקורו דק וחד. שמו תור העיר, משום שהוא אכן נמצא בכל עיר ועיר. ידוע גם בשם יונת בר, וכן בשם צוצלת.

אגב, בגמרא בבא בתרא (עה,א) מצינו כעין זה: כביעתא דצוצילתא. ופירש"י, ביצת עוף קטן ששמו תאציל. ובספר הערוך (ערך צצלא) כתב דהוא מין תור. וכן הביא בפירוש 'פרק בשיר' להגר"ח קניבסקי שליט"א על פרק שירה (פרק ד' בהג"ה) שכתב רבינו חננאל בשבת (פא,א) שצוצלת הוא עוף ממין התורים.

בנוגע לכשרותו - יעוין לעיל (עמ' רכג) במאמרו המקיף והנפלא של רבי אמתי בן דוד שליט"א שמעיד ומביא מקורות על כשרותו המובהקת. והעידו בפני שמרן הרב שך זצ"ל ובעל הקהלות יעקב זצ"ל ובעל המנחת יצחק זצ"ל ובעל המנחת שלמה זצ"ל ויבלחט"א הגרי"ש אלישיב שליט"א והגר"ח קניבסקי שליט"א, כולם קיימו מצות שלוה"ק על תור העיר. ומהגאון רבי משה הלברשטאם שליט"א שמעתי שבעל המנחת יצחק זצ"ל הורה שמותר לאכול ביצי התור. ומי שאינו בקי במיני צפורים, יעשה שאלת חכם לפני שאוכל מהם, שלא תצא ח"ו תקלה חמורה.

ג. היכן מקנן התור ומתי

א. הקב"ה הטביע בטבע התור שאין הוא מפחד מבני אדם, ולכן הוא בונה קינו בתוך ישוב בני אדם, על בתיהם ובחלונותיהם.

התנאים הנחוצים לו לבניית הקן הם: מקום שטוח וקצת רחב ידיים. גבוה במקצת שלא יגיעו לשם בעלי חיים כגון חתולים וכלבים. שיהא מוגן מלמעלה כדי שלא יבחינו בקן עופות דורסים כעורבים. לפעמים יתורו גם אחר מקום שמוגן מבני אדם.

ב. בפועל, מרבים התורים לקנן על אדני חלונות הבתים, זאת למרות, שיד אדם נגישה ובקלות ניתן לגרשם, לקלקל את הקן או לקחת את הביצים והאפרוחים.

כמו כן, מרבים התורים לקנן על קופסאות חשמל וכיו"ב המחוברים לקירות הבתים מבחוץ, ונמצאים בדרך כלל בגובה של כמה מטרים. במיוחד יעדיפו לקנן על קופסאות כאלו שמעליהם יש כיסוי פח, המגן כאמור מעופות דורסים ומחום השמש.

שלטי חנויות גם מהווים מקום הראוי להם לקנן, פעמים מעל השלטים, ופעמים בין השלטים לבין הקירות.

להלן בעזה"י נאריך במתן הדרכה ועצות איך לאתר המצאות קינים.

ג. יש והתור מקנן על עצים, כמו שכתוב בתורה הק' 'בכל עץ', אלא שאז בדרך כלל קשה לאתר את הקינים. עציץ המלא בעפר ואין בו צמחים וכיו"ב, מתאים מאד לקינון. וכן מזגנים הבולטים מקירות הבנין במקום גבוה.

ד. בנוסף על האמור לעיל, הטביע הבורא בהם לחפש לכתחילה מקום שיש בו מזון בשפע, כגון שיירי פירות וגרעינים. לכן מצוי מאד שתור העיר יקנן ליד מקום חקלאי, שם מצוי זרעים וגרעינים, שהם עיקר מזונם. וכגון, מושב קוממיות שכידוע יש שם קינים לאלפים.

ה. התור מקנן רק במשך חודשי הקיץ. ולכן אין לנסות לחפש קן תור בחורף כדי לקיים המצוה. בכלל, במשך החורף אין התורים מצויים כ"כ בעיר, כמובא לעיל, אלא בשדות שם מצוי מזונם בשפע רב. ויש שידרימו למדינות הפחות קרות כאפריקה.

ו. כל האמור לעיל, בנוגע למקומות הקינון, הוא רק על דרך הרוב והמצוי, אך בודאי יש יוצא מן הכלל. וידוע לי אף על תור שקנן בתוך נעל שהושארה במרפסת הבית זמן מה.

ד. קן התור ובנייתו

א. בניית הקן נעשית במהירות ואינה אורכת בדרך כלל יותר משלשה ימים, ולכל היותר שבוע.

התור בונה קן רופף ומרושל למדי. אין הוא מרבה בחומר בניה. ומעט מקלות וזרדים מספקים אותו להשלמת הקן. מסיבה זו, ניתן לראות על קן המצוי על עץ, האם יש בו ביצים, גם כאשר עומדים למטה על הקרקע, שכן הקן דליל מאד.

כמו כן, מסיבה זו, ניתן למצא לעיתים קרובות ובדרך כלל, בחורשות ויערות, ופחות בתוך העיר] קן תור עם ביצים או אפרוחים, שעף ממקומו ונחת על גבי הקרקע, משום שבניית הקן איננה מסיבית, ודי ברוח קלה או אף בתנועות התור עצמו, כדי להזיז ולהפיל את הקן מן העץ.

ב. כך הוא מהלך בניית הקן, כפי שהטביע הבורא בטבע התור: בהגיע זמן התור לבנות קן ולהטיל ביצים, הרי יוצאים הזכר והנקבה ביחד למסע איתור המקום המתאים לכך מבחינתם. כשנמצא המקום, יושבת האם שם והאב יוצא להביא חומרי בניה הכלולים ממקלות דקים, עצים קטנים וזרדים. האם מקבלת בפיה את החומרים מהאב, והיא זו שמסדרת אותם ובונה את הקן.

כאמור, זרדים וכדומה הם החומרים המועדפים עליהם, אך בהעדרם יביא האב כל הנמצא באזור, ואפילו חתיכות נייר, אך זה נדיר למדי.

ג. הזכר והנקבה מקדישים למלאכת בניית הקן כשעה ומחצה בכל יום, וזאת במשך הזמן שבין כשעה בערך אחר הנץ ועד חצות היום. לעיתים, יוסיפו עוד זמן למטרה זו גם אחר הצהריים.

ד. בשאר שעות היום, בדרך כלל, לא ייראו זוג התורים בסביבות הקן. אך יש והנקבה לבדה תסייר באזור אחר הצהריים, לבדוק האם לאורך כל שעות היום המקום אכן מוגן ממזיקים ועופות דורסים. וכן, כדי לוודא שזוג אחר של תורים לא חמד בקן ההולך ונבנה.

ה. בהמשך לאמור לעיל, חשוב מאד לדעת שבהחלט מצוי שזוג תורים יבחרו בקן קיים שהיה כבר בשימוש של זוג אחר שכבר גמר להשתמש בו. במקרה זה, בדרך כלל יעסקו הזוג החדש מעט בשיפוץ הקן הקיים.

מידע זה חשוב לחפץ בקיום המצוה, **שאם מאתר קן ברשותו**, או בכל מקום אחר, **לא ימהר לזורקו**, אלא ימתין ויצפה אולי זה יגרום לזוג תורים להטיל ביציהם שם. כאן המקום לציין, שזוג תורים מקיים בין שלשה לארבעה מחזורי קינון בעונה.

ו. מדהים הדבר, שלמרות שכאמור הקן נבנה ממעט מקלות וזרדים, עושה האב למעלה ממאה גיחות כדי להביא לאם את חומרי הבניה. ולעיתים, יזדקק האב לעד חמש מאות גיחות לשם כך.

ז. מצוי שבמשך בניית קן, **מחליטים ההורים לעוזבו** ולחפש מקום אחר, ויתכן דזהו מחמת שראו במשך הבניה שאין המקום מתאים או שמור דיו.

ה. הטלת הביצים

א. מי שצדה עינו והבחין בקן, ועליו יושבת האם, ומיד רגשי קודש מפעמים בקרבו, הנה מצוה גדולה נזדמנה לידי מאת בוראי, הבה ואגש תיכף ומיד לקיים המצוה, כמאמר חז"ל: מצוה הבאה לידך - אל תחמיצנה -

צודק הוא, אך גם לא צודק.

כי בהעדר כמה ידיעות חשובות ונחוצות, יכול להיות מאד שיחמיץ המצוה גם יחמיץ. יתכן שהוא ישלח את האם, אך ביצים מתחתיה - אין. יכול גם להיות שהוא ישלח את האב ולא את האם.

ובכן, כדי לקיים המצוה כתיקונה עלינו להתחקות אחר דרכי התנהגות התור הזכר והנקבה, וכדלהלן.

ב. נתבאר כבר לעיל, **שבמשך תקופת בניית הקן, לעולם לא נמצא את הזכר או את הנקבה באזור הקן בלילה**. הם ימשיכו לישון בגגות ובאילנות כפי שהורגלו עד עתה.

אולם, באותו לילה בו תטיל האם את ביצתה הראשונה, או אז תקדים להגיע כבר שעתיים לפני שקיעת החמה. זאת משום, שהתור אינו רואה מאומה בלילה, ואין הוא נע ונד כלל בשעות החשיכה.

ובכן, ראה אדם את האם מגיעה לקן זמן מה קודם השקיעה, יידע שעוד הלילה יוכל לקיים המצוה. אבל, לא מיד ימהר לשלחה, כי טבע האם שרק לאחר השקיעה תטיל הביצה, ובדרך כלל, רק לאחר שלוש שעות אחרי השקיעה ניתן לקבוע בוודאות שכבר הטילה הביצה. ולכן, קודם לכן אין לשלח.

ג. ע"פ הרוב המצוי, סדר הטלת הביצים כך הוא: בלילה הראשון מטילה האם ביצה אחת ובלילה שלאחר מכן מטילה ביצה נוספת. זהו בדרך כלל היבול המצוי בכל קן. וכן איתא ברש"י ביצה (י,א ד"ה בריכה) וברשב"ם ב"ב (פ,א ד"ה הלוקח).

אך יש והטלת הביצה השניה תעשה רק בלילה השלישי. כמו"כ יש וימצא בקן רק ביצה אחת או להיפך, שלשה וארבעה ביצים. אך זהו דבר נדיר.

ואולם, יש לדעת, **שקורה לעיתים רחוקות**, שגם אחר המצאות האם בקן לפני השקיעה וכנ"ל, **וגם אם יתמלאו כל הפרטים שכתבנו, בכל זאת לא ימצאו ביצה אחר שילוחיה**, וזאת בגין מחלה וכדו' שמנעה את ההטלה. ולעיל (דין ג) כתבנו דאולי מטעם זה אין מברכים על שלוה"ק, דלעולם אין וודאות גמורה בזה.

ו. רביצת האם והאב

א. ביצת התור קטנה מאד ביחס לביצת תרנגולת [=פחות משליש]. משקלה כ-5.6 גרם בלבד. בביצה המוטלת הכניס הקב"ה חלבון וחלמון. לאחר כשלושת ימי רביצה, מתחיל בדרך כלל להיווצר דם בחלמון. לאחר שלושה ימים נוספים ניתן להבחין כבר בצורת אפרוח קטן. בחלק הדינים (דין י"ח) נתבאר שגם כאשר יש כבר דם בביצה ואפילו צורת אפרוח, ניתן לקיים המצוה, עיי"ש.

ב. בכדי שתבקע הביצה ויצא אפרוח, דרושים בדרך כלל כארבעה עשר ימי רביצה רצופים, ולעיתים נדירות יש צורך בעשרים יום. הרביצה נעשית באופן שהביצה לא נלחצת, אלא שחום האם או האב מבשילים הביצה, כמבואר ברש"י דברים (לב,יא).

ג. במשך היום הראשון שלאחר הטלת הביצה הראשונה, ע"פ רוב לא תעזוב האם את הקן כלל, ותמתין לבוא הלילה, אז, כאמור לעיל, תטיל את ביצתה השניה, ושוב תלון לבדה בקן.

ד. עם בוא הבוקר השני, כאשר גמרה האם להטיל את ביציה, יתחילו האב והאם לנהל משמרות מסודרות מאד במלאכת הדגירה. וזהו סדר המשמרות: בסביבות השעה עשר

בבוקר, מגיע האב ונעמד ליד הקן, כשמבחינה האם בהמצאותו, עפה מן הקן ומיד נכנס האב ורובץ. משמרת הזכר נמשכת עד לשעה שלוש אחה"צ. ועי' בחלק הדינים (דין ט"ז) שהבאנו ראיות שלכאורה נשתנה טבעם בזה מזמן הגמרא.

ה. **בנוגע לשעות היום, אין הדבר קבוע**, ויש ובמהלכן מתחלפים שוב האם עם האב וחוזר חלילה. ובדרך כלל החלוקה ביניהם שווה, חצי לאב וחצי לאם. אכן, בנוגע לשעות הלילה, מוסכם הדבר על גדולי המומחים בענין, שהדבר ברור מעל כל ספק, שרק האם דוגרת אז.

ז. שילוח האם בוודאות - כיצד?

א. מכיון שנתבאר בחלק הדינים (דין ט"ז) שמצוות שילוח הקן הוא רק באם ולא באב, הרי שעלינו לוודא שהאם היא הרובצת עתה ולא האב.

להנתבאר לעיל, **רק בשעות הלילה** - מזמן שקיעת החמה עד לשעות הבוקר - **יש וודאות שהאם רובצת**. אך יש להוסיף, שאם איננו בטוח שעתה אין זה הלילה הראשון לבוא האם, אזי יש להמתין עוד כשלש שעות אחר השקיעה, שמא עדיין לא הטילה ביצתה הראשונה.

ומצד שני, אם עקב ויודע שזהו הלילה הראשון שבאה האם אל הקן, אזי יוכל לקיים המצוה במשך כל יום המחרת, שכן כאמור, ע"פ הרוב המצוי אין האם עוזבת הקן עד להטלת הביצה השניה. ומ"מ, מכיון שאין בזה וודאות גמורה, נכון להמתין עד ללילה, ואז לשלחה.

שעות הבוקר המוקדמות, עד עשר בערך, וכן כשעתיים [וליתר בטחון, כשעה], קודם השקיעה - גם הן שעות שרק דרך האם לדגור בהן, ויוכל לקיים אז המצוה, ומסתמא עדיף להמתין עד הלילה ממש.

ב. חשוב מאד להתייחס לאמור לעיל, משום שכמעט אין דרך לאדם שאינו מומחה להבחין בין תור זכר לנקבה, שכן דומים הם עד למאד בכל, אלא שהנקבה בהירה מעט מהזכר, וקטנה מעט ממנו, וכן לנוצותיה יש גוון חום וייני יותר מהזכר. הבדלים דקים שאינם יכולים לסייע ביד האדם המצוי. ולכן יש לשלח רק בשעות המפורטות לעיל.

ח. יציאת האפרוחים

א. לאחר שהוטלה הביצה דרוש לה כארבעה עשר ימי דגירה, רצופים וללא הפסקה, כדי להגיע לשלב ההבקעות ויציאת האפרוח.

ב. בהגיע היום והרגע הנכון, משתמש האפרוח בשן מיוחדת שברא לו הבורא הנקרא "שן בקיעה", והיא חדה במיוחד, ואפרוח דוקר הביצה בשן זו עד שנסדקת, ויוצא מתוך הביצה אל אויר העולם.

ג. בקיעת הביצים שבקן נעשית בדרך כלל בהפרש של עשרים וארבע שעות, שכן כאמור לעיל (ה,ג) זהו הזמן המבדיל בין סדר הטלתן. ובמקרה שההפרש בין ההטלה גדול יותר, יגדל בהתאם גם זמן הפרש תהליך ההבקעות.

ד. האפרוחים יוצאים מהביצה מבלי יכולת לראות מאומה, ומבלי יכולת לעוף. צבע נוצותיהם צהובות. אפרוחי התורים והיונים בלבד, יאכלו בחמשת ימיהם הראשונים 'חלב יונים' שמייצר הבורא בפה **האב** והאם. מאכל נוזלי זה מכיל גם גושי גבינה לבנים, וההורים מקיאים אותו מפיהם אל פה האפרוחים.

ה. לאחר חמשה ימים אלו מתחילים האפרוחים לפקוח עיניהם, ומאז אין הם אוכלים עוד חלב, אלא האם מלקטת עבורם גרעינים ושיירי מזון וכדומה, ומאכלת בהם את אפרוחיה.

ו. הטביע הבורא בטבע האם שלאחר יציאת האפרוחים מהביצים, הרי היא מסלקת את קליפות הביצים ומנחת אותם במקום רחוק, משום שחוששת שעופות דורסים יזהו את הקליפות ויבואו לאכול את האפרוחים.

ט. רביצת האם על אפרוחיה

א. כאמור לעיל, בחמשת הימים הראשונים ליציאת האפרוחים, רובצים האם והאב עליהם ברציפות, בתורנות. ממילא, כאשר האם היא זו שרובצת [דהיינו בשעות הלילה], בודאי אפשר לקיים המצוה.

אבל יש להקפיד [= כאשר משלח בשעות היום] לא לשלח האם באותם רגעים שהיא מאכלת את האפרוחים מהחלב שבפיה, שכן אז אין היא רובצת עליהם, אלא עומדת לצידם. וכך הבאנו לעיל (דין י"ט) מפוסקי דורנו שליט"א.

ב. לאחר שבעה ימים מאז בקיעת הביצה השניה, שוב אין האם רואה צורך לישון בקן עם אפרוחיה, מכיון שכבר יצאו וגדלו רוב נוצותיהם ואין הם זקוקים עוד לחום האם. או אז תחזור האם אל גגות הבנינים וענפי האילנות כדי לישון שינת לילה.

ומכיון שכן, בודאי מאד מומלץ **לקיים המצוה קודם שיעברו שבעה לילות מבקיעת הביצים**.

ג. עדיין אין האם נוטשת כליל את אפרוחיה, שכן אין הם יודעים עדיין לעוף, ולכן תמשיך האם לבקרם כמה פעמים באמצע היום כדי להביא להם אוכל ולהאכילם. דבר

זה נעשה רק על ידי האם ולא על ידי האב, שכן הוא נוטש הקן מיד לאחר היום החמישי, בדרך כלל.

לכן, אם רואים את האם במשך הימים שבין היום השישי לערך ועד היום הששה עשר, באמצע היום, כשהיא רובצת עליהם, ולא עומדת לצידם, אזי אפשר לקיים את המצוה.

ד. לאחר יום הששה עשר, לערך, מלמדת האם את האפרוחים לעוף, ומאז שוב לא שייך לקיים בהם המצוה, כדאיתא בחולין (קמ,ב) ובשו"ע (סי' רצ"ב ס"ז).

ה. כחודשיים לערך, אחר שפרחו התורים מהקן, שהם תמיד זכר ונקבה, כבר יתחילו לבנות קן לעצמם כדי להטיל את ביציהם שלהם. כך הטביע הבורא ית' בטבעם, שלאחר זמן כה קצר מיום הוולדם, כבר עסוקים הם בדור ההמשך.

ו. אגב, כאן המקום לציין לדברי רש"י בביצה (דף י, א ד"ה בריכה) וכן ברשב"ם ב"ב (דף פ, א ד"ה הלוקח) שבכל קן יש שני ביצים, מהאחת יוצא זכר ומהשניה נקבה. ובפירוש הרלב"ג לשיר השירים (ב,יד) איתא וז"ל: לפי שהיונה יש לה סגולה משאר הבעלי חיים, שלא תזדווג **כי אם אל הזכר אשר נולד עמה**, עכ"ל. ולהבדיל אלף אלפי הבדלות עובדא זו נודעה לחכמי הטבע לפני כמה שנים.

י. כיצד נוכל לאתר קן?

א. בראש ובראשונה יש לזכור את שהבאנו כבר לעיל שהתורים אינם עסוקים כלל וכלל במשך חודשי החורף בבניית קן. רק בחודשים שבין פורים לסוכות ניתן למצוא קינים, וביותר בעיצומו של הקיץ ממש.

ב. כתבנו כבר לעיל שבמהלך בניית הקן דרכו של הזכר ללקט מקלות דקים וכדו' ממקומות הסמוכים לקן. לפיכך, הרואה תור עף וזרדים בפיו, יעקוב אחר מקום מעופו, ובודאי שם ימצא את האם מחכה לבוא האב, כדי לקבל את חומר הבניה ולבנות את הקן.

ג. יש לדעת שטבע התור שאין הוא נח זמן רב על מקום אחד, ובודאי לא שהות ארוכה הנצרכת לרביצה על ביצים ואפרוחים. ולכן, אם רואים תור רובץ במקום אחד ברציפות זמן רב, אות הדבר כי יש שם קן והתור רובץ על אפרוחים או ביצים.

ד. יש להעזר בטבע שהטביע הבורא בתור שהוא משמיע קולו ברמה, ומרבה לצפצף ולנגן. וגם מצוי שמרבים לעשות כן מתוך קינם. ואמנם כן מדייק בספר הקנה לשון הפסוק "כי יקרא" ולא כתיב "כי יקרה", דזהו לשון קריאה, שכביכול התור קורא לאדם שיבוא לקיים בו המצוה.

ה. כתבנו לעיל, שבדרך כלל, יחזרו האב והאם להשתמש בקן שבנו בעבר, או לקנן קן חדש באותו מקום, אם הוא מצא חן בעיניהם. ולכן, כדאי מאד **לחפש קן במקום שיודעים שהיה שם בעבר כבר** קן.

יא. אופן שילוח האם

א. בחלק הדינים הבאנו באריכות דעת החזו"א להורות כדעות הפוסקים דשפיר מקיימים מצות שילוח ע"י שמכה במקל וגורם לאם לעוף. לאפוקי מהדעה שצריך דווקא שיטול האם בידו וישלחנה.

ב. לפני שמתקרב לקן יכוון שהולך לקיים מצוה דאורייתא של שילוח הקן. וי"א שנכון שיברך בלי שם ומלכות: ברוך אתה מלך העולם אקב"ו לשלח הקן (עי' דין ג).

ג. הגם שרוצה לסלק האם ע"י הכאת מקל, בכל זאת, מכיון שמצוי שהאם נבהלת ועוזבת את הקן מיד עם הנפת המקל, או עוד קודם לכן, כשמבחנת בו שהוא מתקרב לקן - על כן **יכוון שבדעתו לקיים המצוה בכל מה שיגרום לשילוח האם** (עי' דין ז).

ד. ההכאה אינה צריכה להיות על האם ממש, ודי שיכה לידה (עי' דין ו). ויש שאין האם בורחת בהכאה ראשונה או שניה, על כן ימשיך ויכה בחוזק על הקן עד שתעוף. ובדרך כלל, אחר חמש הכאות כבר עפה האם. אכן בדידי הוה עובדא, שהכאתי הרבה הכאות ולא הועיל, ומאנה האם לעזוב פרי טפוחיה, ונצרכתי להכות כעשרים פעמים עד שפרחה מן הקן.

ה. לדעת החזו"א הנ"ל (א), אפשר לקיים מצות שילוח גם ע"י שיזרוק חפץ לעבר כוון הקן ויגרום לאם לברוח (עי' דין ו).

ו. יש לציין שהרוצים לצלם מעשה השילוח, לוקחים על עצמם סיכון מסוים, שכן ההבזק של הפלש, יכול לגרום לה לעוף, או להבהילה, ואז נכנסים בשאלה של שנים שעשו המצוה, יעוין תשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (ע"ח).

ז. נתבאר בחלק הדינים (דין יב) **שאין חיוב לאכול או להשתמש בביצים ואפרוחים, אלא אפשר להחזירם לקן**, ומקיימים המצוה בכה"ג לכתחלה. יש להעיר, שאם רוצים לאכול הביצים, אע"פ שאין בזה כלל צד מעליותא, צורך גדול לבשלם היטב היטב, כי בהרבה ביצי התור והיונה ישנו חיידק בשם סלמונלוזיס, שרק בישול הרבה גורם להריגתו.

ח. יש והקן נמצא במקום גבוה מאד, או שהגישה אליו קשה ואינה בטוחה. והחכם יראה לא להכניס עצמו בסכנה לצורך קיום המצוה, או שייעזר בעוד אדם (עי' דין י"א).

יב. קיום המצוה פעמיים בשני הביצים או האפרוחים שבקן

א. מכיון שכאמור לעיל, בכל קן יש שתי ביצים, על כן אפשר לקיים אליבא דכו"ע פעמיים המצוה בקן אחד, או ששני אנשים יקיימו המצוה בקן אחד, מבלי להכנס לצורך להפקיר הביצים או האפרוחים, וכפי שיבואר להלן. וכך יעשה: ישלח האם ואז יזכה בביצה אחת בלבד (עי' דין י). וכשתחזור האם ותרביץ שוב, אז ישלחנה הוא או אחר, ויזכה בביצה השניה. עי' לעיל (דין טו) שנתבאר הענין באריכות.

ב. אך יש לדעת כמה פרטים בטבעי התור בזה: במקרה, ואחר שילוח האם רואה בקן שני ביצים, יידע שלא יוכל לקיים בלילה זה עוד פעם המצוה, מכיון שהתור אינו רואה בלילה, ולכן שוב לא תחזור האם עד לשעת נץ החמה. [משא"כ ביונים שרואים בלילה ולכן תחזור האם בדרך כלל מיד לאחר כמה רגעים].

ובמקרה, שאחר שילוח האם מגלה רק **ביצה אחת** בקן, עליו לדעת נאמנה, שאם יקח הביצה ולא יחזירנה, שוב לא תטיל האם את הביצה השניה בקן זה, ולא יוכל לקיים עוד פעם המצוה. **ולכן, יקפיד להחזיר הביצה אחר שזכה בה** (עי' דין יג), ולכשתחזור האם ותטיל בלילה הבא את הביצה השניה, יוכל לקיים עוד פעם מצות שילוח לכתחילה ולזכות בביצה החדשה. וכך יקיים המצוה פעמיים.

יג. קיום המצוה כמה פעמים בקן אחד - ע"י הפקרה

א. נתבאר באריכות בחלק הדינים (דין כ"ד) שדעת הרבה מפוסקי דורנו שגם אחר שזכה בביצים או באפרוחים שבקן, אפשר לקיים שוב המצוה ע"י שיפקיר הביצים או האפרוחים [לכתחילה לפני ג' אנשים, עי' דין כ"ה], ואז הוי הקן בגדר 'כי יקרא', ויכול הוא או אחר לקיים בה מצות שלוה"ק.

ויש מהאחרונים והפוסקים דלא ס"ל כן, דמכיון שזכה בקן לעולם חשיב כבר מן המזומן בידך, יעו"ש בהרחבה.

ב. ענין זה שהאם חוזרת אל הקן גם אחר ששלחו אותה, הוא בדוק וברור, וחכמי הטבע סבורים הטעם בדבר, שמכיון שחוש הריח של התורים והיונים גרוע משל שאר בע"ח, יתכן שאינם מבחינים ומרגישים בכלל שיד אדם נגעה בהם.

וכן הטביע הבורא קשר אמיץ וחזק בין האם לביציה ואפרוחיה, עד **שגם אם משלחים אותה שוב ושוב, תתמיד ותחזור אל הקן**. ואע"פ שיודעת שסכנה אורבת לה בקן, יעוין לשונו של בעל האזנים לתורה בפרק טעמי המצוה (דף קעו).

ג. ובכל זאת, יש הבדל בזה בין ביצים לאפרוחים. דהביצים צריכים חום רצוף ויציב כדי שיוכלו האפרוחים להתרקם ולהתפתח. ולכן, אם נשלחה האם ארבע או חמשה פעמים,

אזי בדרך כלל, הביצים כבר אינם ראויים עוד ליצירת אפרוח, והאם מרגשת בזה, וע"כ שוב אינה חוזרת.

משא"כ באפרוחים, הגם שהם זקוקים לחום האם, אין סילוק האם לזמן מה גורם שתפרד האם מעליהם, ולכן מצוי שגם אחר עשרה פעמים שסילקו האם, עדיין תחזור אל קנה. ולכן, ניתן לקיים המצוה באפרוחים פעמים רבות, ע"י שמשלחים אותם וזוכים בקן ושוב מפקירים, וחוזר חלילה.

יד. קן בחצר המשתמרת

א. נתבאר לעיל שהתור מרבה לקנן בקרבת מקום מגורי בני אדם, ולכן מצוי מאד שמוצאים קן בחצר המשתמרת, וכגון על אדן חלון בקומה גבוהה שאין בני אדם מגיעים לשם (יעוין דין כ"ב הפרטים בזה).

ב. ע"פ ההלכה, מרגע שזכה האדם בקן שבחצרו, שוב לא יוכל לקיים בה המצוה. אא"כ הוא מפקיר כמו שכתבנו בעמוד הקודם.

לכן, כדי לצאת ידי דעות רוב הפוסקים, ראוי שמיד כשרואה אדם תור וכדומה מקנן בחצרו או על אדן חלונו, יגמור בדעתו שאין רצונו שחצרו תזכה לו בקן.

אם לא הבחין בקן עד שכבר יושבת האם על קנה לצורך הטלת הביצה, יכול הוא עדיין לכוון כנ"ל, וזאת כל עוד שלא עזבה האם את הקן כלל אחר לידת הביצים. אמנם לאחר שעזבה האם, ולו לרגע קט, את הקן. לכאורה כבר זכתה חצרו בהקן, וכנ"ל.

אכן דעתם של כמה מגדולי הפוסקים, שבזמננו שאין דעת בני אדם נוחה מקינון בביתם, לפיכך אין חצרו של אדם זוכה לו בהן, ולכן תמיד יכול לקיים המצוה, ואפילו אם מוצא קן בחצרו המשתמרת. ויש מגדולי הפוסקים שאינם מקבלים סברא זו (יעוי' דין כ"א).

ובכל מקרה, יכול לכוון לפני הטלת הביצים שאינו רוצה לקנותם, ואז לקיים המצוה. אך גם דבר זה אינו אליבא דכו"ע, ויש הסובר שקן המזומן בחצרו של האדם בפועל, לא יעזור מה שיכוון לא לזכות בו (עי' בהרחבה בדין כ"א).

טו. קיום המצוה באפרוחים צעירים ובביצים מרוקמות

נתבאר בחלק הדינים (דין י"ח) באריכות שאין כל ספק שאפשר לקיים המצוה גם כאשר הביצים מרוקמות כבר ואינם ראויים לאכילה עתה, וכן כאשר האפרוחים בימיהם הראשונים שאינן ראויים עתה לשחיטה, מכיון שאם היה משאיר הביצים בהקן או תחת עוף אחר היו ראויים לאכילה.

ואין צורך להחזירם ולהשאירם שם בפועל, אלא די בזה שישנה אפשרות במציאות שיהיו הביצים או האפרוחים ראויים לאכילה.

יונה

א. היונה (Pigeons)

תחת השם 'יונה' מבחינים המומחים בלמעלה ממאתים וחמישים קבוצות - משפחות של סוגים הקיימים ברחבי העולם. כל משפחה־קבוצה שכזו כוללת יונים בצבעים שונים כגון: אפורים, מנומרים, חומים לבנים ועוד. לעיתים תחת משפחה אחת מזהים יונים בעשרים ושמונה צבעים שונים.

היונים, לסוגיהם ומשפחותיהם, נמצאים בכל מדינות העולם, ואפשר לקיים בכולם מצות שלוח הקן. בנוגע לאכילתם, יעוין במאמרו של רבי אמתי בן דוד שליט"א (עמ' רכב) שכתב שקיימת מסורת ברורה על סוגי היונים המצויים בערים וכדלהלן. בנוגע לאכילת סוגים אחרים של יונים, המצויים בדרך כלל מחוץ למקומות ישוב, יש לעשות בירור אצל מורה הוראה.

ב. יונת הסלעים - יונת העצים

הסוג המצוי ביותר בארץ ישראל ובכל העולם הוא הקרוי 'יונת הסלעים' (יונתי בחגוי הסלע, שיר השירים ב,יד). הוא גדל אמנם לרוב בנקיקי הסלעים ליד שטחים חקלאיים, אך מצוי גם לרוב בתוך העיר.

גוון יונת הסלעים אפור עם שני פסים שחורים לרוחב הכנף. זנבו שחור. סוככות הכנף התחתונות בהירות. צווארו וכן חלקו העליון של החזה בוהקים בצבע ירוק־סגול מתכתיים.

יונת העצים' הוא סוג נוסף של יונה המצוי לרוב. הוא דומה לסוג הקודם אלא שנוצותיה של יונה זו מנומרות. הרגליה וטבעיה זהים ליונת הסלעים ואף עושים את קנם יחדיו. על שני סוגים אלו, כאמור, ישנה מסורת ברורה של כשרות, ובעיה"ק ירושלים ישנו מנהג להאכיל חתן וכלה מזוג יונים אלו.

ג. קינון היונה

שלא כמו התור שמקנן במקומות נגישים שיד אדם קרובה אליהם, וכנ"ל, **היונה מקננת במקומות שקשים לגילוי ולהגעה**.

כאשר הקינון נעשה מחוץ לעיר, תבחר היונה בחורים, צוקים, מערות, בארות, וכוכים כדי לקנן שם קינה. ואם תבחר לקנן בתוך העיר, אזי תבחר לעשות זאת בעליות הבתים, בין הרעפים ותקרת הגג, או בכל בית עזוב ואפל.

תופעה מעניינת למדי קיימת אצל היונה, שהיא מקננת לרוב בקבוצות ולהקות, המונות לעיתים עד מאתיים קינים במקום אחד. קשה מאד, כאמור, לאתר את מקום קינון

הלהקה, אך מי שמגלה, %**יכול לקיים במעשה אחד של שילוח עשרות מצוות. כן שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א (עי' בתשובה י"ד) ומהגר"י שפירא שליט"א ומהגר"מ הלברשטאם שליט"א. ולכן ראוי לכוון לקיים המצוה בכל היונות שנמצאות שם. אכן, יש ויונה מקננת בנפרד ולא בלהקה, ואז נעזרת בזכר לבניית הקן, כמתואר אצל התור. אלא שאז בוחרת היונה בדרך כלל לקנן במקום גבוה מאד עד שקשה להגיע לשם. ובחלק הדינים** (דין ט) **נתבאר שלשיטות הרבה ראשונים ואחרונים צריך לזכות בביצים, וזה קשה לקיים כשהקן גבוה כל כך. וכמו דמצינו בירמיה** (מח,כח): **והיו כיונה תקנן בעברי פי פחת. ופירשו בתרגום, רד"ק ומצודות דוד שהיא עושה קינה במקום שקשה לבני אדם להגיע לשם.**

עוד יש לשים לב לעובדה שאצל היונה מצוי לפעמים שגם האב יושן בסמוך לקן, מכיון שהמקום בדרך כלל רחב ידיים. אגב, יש לציין שבבני ברק מצויים יותר יונים מאשר בעיה"ק ירושלים.

ד. קשר היונה אל קינה

היונה מפתחת קשר אמיץ וחזק אל מקום קינה. עד שגם בחודשי החורף הקרים, כאשר כמעט כל שאר העופות נודדים למקומות חמים כגון מדינת אפריקה, אין היונה עוזבת את האזור בו בנתה קינה. ובהתאם הטביע הבורא ית' בהם כח מיוחד שלא ינזקו או ימותו מהקור.

בחודשי החורף, אמנם אין היונה משתמשת בקן, וגם לא ישנה בו, אך בכ"ז מגיעה פעם או פעמיים ביום לביקור בו, לבדוק ולשמור שאין יונה אחרת מתנחלת בו.

טבע זה שהטביע הבורא ביונה, גרם לאנשים להשתמש ביונה לצורך העברת מכתבים ממקום למקום, ומכאן התואר 'יונת דואר'. במיוחד נמצא מתאים לכך סוג היונים הקרוי 'יונת הבית' המסוגל לגמוע מרחק של אלף ק"מ במשך שש עשרה שעות בלבד!

יש לטבע זה של היונה השלכה מעשית גם בנוגע לשילוח הקן, שגם כאשר משלחים אותה ולוקחים מהקן את הביצים או האפרוחים, בכ"ז חוזרת היונה לקן לשם הטלת מחזור חדש של ביצים. וד"ז מפורש במד"ר (שה"ש א,טו): מה יונה זו, אע"פ שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם וכו'. וכ"ה בילקו"ש (שה"ש תתקפ"ה), ובמדרש שוחר טוב (פ"ד).

ה. הטלת הביצים

הטלת הביצים אצל היונה דומה לזו של התור. אלא בעוד שאצל התור הרגילות היה שההטלה נעשית לילה אחר לילה, ורק לעיתים יש לילה אחד רווח בין הטלה ראשונה לשניה, הרי שאצל היונה כך הוא הרגילות, שבלילה השלישי מטילה הביצה השניה. ביצי היונה שוקלים פי שלש לערך מביצי התור, ומשקלם כשמונה עשר גרם. משך זמן רביצת האם על הביצים הוא בין חמשה עשר לעשרים יום. מעט יותר מאשר אצל התור.

ו. כיצד נאתר קן יונה?

א. למרות שכאמור לעיל, יש ליונה קן קבוע, בכ"ז לפני השימוש המחודש בו רגילים הם לשפץ אותו ולהוסיף מעט זרדים וכיו"ב. לכן, כאשר מבחינים ביונה העפה וקש בפיה, אות הדבר שהיא עסוקה בבניית הקן, דבר הנמשך לא יותר משלשה ימים. ולאחר מכן יגיע זמן הטלת הביצים.

ב. כאמור לעיל, בחודשי החורף אין היונה מטילה ביצים. והדבר תלוי יותר במזג האויר, ולכן יתכן שכבר חודש לפני פורים תתחיל בכך, אם מזג האויר אכן, מתאים לכך.

ג. שירתם וצפצופם אינו דומה כלל לשל התור, וקל מאד להבחין ולדעת אם מדובר בתור או ביונה.

ד. יעוין בנכתב לעיל אצל התור בנושא זה.

ז. אופן וזמן השילוח

א. כאמור לעיל אצל התור, כך גם אצל היונה - רק בשעות הלילה ניתן לקבוע בוודאות שהאם היא זו שדוגרת ולא האב. ולכן יש לקיים המצוה רק בשעות אלו.

ב. בנוסף לכך, קשה לקיים ביונה השילוח ע"י שתופס אותה בידו ומשלחה, ונקל הדבר לקיים המצוה ע"י הכשת מקל (עי' דין ה), והטעמים לכך: היונה מקננת במקום גבוה שמחייב סולם להגיע לשם, ומחמת התכונה כבר בורחת היונה. גם חוש השמיעה של היונה חד הרבה יותר משל התור, וכבר מהרגשת יד האדם המתקרבת מסוגלת לברוח. והיונה גם גדולה יותר מן התור וקשה לתופסה בידו.

ח. קיום המצוה כמה פעמים בקן אחד

יעוין במה שנתבאר בענין זה אצל התור (אות יב). והדברים נכונים גם בנוגע ליונה, אכן הבדל אחד יש ביניהם, שהתור משום שאינו רואה בלילה, ע"כ אינו חוזר כי אם בבוקר. אך היונה לאחר ששלחוה תחזור בתוך דקות ספורות בחזרה לקן כדי לשמור על בניה. ולכן אפשר לשני אנשים לקיים המצוה באותו קן בהפרש של דקות ספורות, או ע"י שהראשון יזכה רק בביצה אחת, או ע"י הפקר, אליבא דהסוברים שמהני הפקר, כנתבאר שם.

צפור דרור

א. טבעה וכשרותה

א. הצפור דרור שונה לגמרי בטבעה ואורחותיה מהתור והיונה. צפור זו קטנה למדי, ומרבה מאד להשמיע צפצופים במשך כל שעות היום. היא מצויה כמעט בכל העולם ובריבוי עצום, וזאת משום שהאם יולדת בדרך כלל ששה בכרס אחד וכדלהלן. דרך הילוכה הוא ע"י קפיצות בשתי רגליה כאחת.

ב. יעוין במאמרו של רבי אמתי בן דוד שליט"א (עמ' רכה) בדבר כשרותם של צפורי הדרור. ויעו"ע בספר הבנים תקח לך (דף קעה), וכן בספר "מזון כשר מן החי" (דף פ"ד) שמרחיב בדבר כשרות הצפור וקיום המסורת על כך אצל כל העדות. ומ"מ אין המסורת ברורה על שאר סוגי הציפור כמו אצל היונים והתורים, ולכן, אם רוצה לאכול מהם יעשה שאלת חכם מקודם. (ועי' בהשמטה בעמ' רלב, הנוגעת לכאן).

ב. בניית הקן

א. בניית הקן נמשכת בערך עשרה ימים. הזכר מביא תחלה קש ועשבים שונים (ולא זרדים ומקלות דקים כמו התור והיונה), ומהם נבנה הקן עצמו. ולאחר מכן מביא חומר רך כצמר גפן ונוצות, כדי לרפד בהם את הקן.

ב. הקן בנוי ככדור עגול וסגור, עם פתח קטן בגודל של כשתי אצבעות. לצורך בניית הקן, יוצא הזכר לכאלף גיחות, לצורך השגת חומרי בניה. בסופו של דבר, שוקל הקן בדרך כלל, פי שלושים ממשקל הציפור עצמו.

ג. מקום בניית הקן

הגם שכאמור לעיל, הצפור דרור מצויה לרוב בערים, עכ"ז קשה מאד לקיים בה מצות שלוח הקן, היות ולרוב קטנותה היא בונה את קינה בחורים וסדקים קטנים, ופעמים שאינם עולים על רוחב שתי אצבעות, ובאופן זה קשה מאד לדעת בוודאות שהיא נמצאת, וקשה גם לשלחה, וביותר קשה לזכות אחר כך בביצים (עי' חלק הדינים, דין ט). אמנם, דרכה שהיא מרבה לקנן בתוך ארגז התריסים המצויים בבתים, ורק שם אפשר בד"כ לקיים בה המצוה, עיין להלן (אות ה) כמה פרטים למעשה בזה.

ד. איתור הקן

א. גם הצפור דרור, כמו היונה והתור, אינה מקננת אלא בחודשי הקיץ. ודרכה לעשות שני מחזורי קינון בעונה, הרבה פחות מהיונה והתור.

ב. דרך הזכר לעמוד בחלק גדול מהיום סמוך לקן ולצפצף. וכבר הבאנו לעיל בשם ספר הקנה דלכן כתיב בתורה כי יקרא ולא כי יקרה, לרמז שהצפור קוראה לאדם לשלחה.

ואמנם, מכיון שכאמור לעיל דרך הצפורים שהם מצפצים כל הזמן, על כן אין לקבוע שהצפור נמצא ליד קן, אלא א"כ הוא נמצא עומד כך זמן רב במקום אחד, או אז מסתבר שבקרבת מקום מצוי קן.

ג. באופן של קינון בתוך ארגז התריס, מצוי שהאב והאם יחדיו נמצאים שם, האם בתוך הקן והאב בצדו, ואז שומעים צפצופים משניהם ויש לקבוע שיש שם קן, ולאחר שיצאו הגוזלים, יצטרפו אף הם להשמיע קולם, וירמזו אל הבעלים לבוא ולקיים בהם המצוה.

ה. הטלת הביצים ורביצת האם

א. כעבור כשלשה ימים מגמר בניית הקן, תחל האם להטיל ביציה. צפור דרור מטלת בין **ארבעה לשבעה ביצים**. כל ערב מטילה ביצה אחת. גודל הביצים הוא כמחצית מגודל ביצי התור. צבעם מנומר, בדרך כלל בצבע, אפור לבן.

ב. לאחר שנים עשר ימי דגירה, הנמנים מעת שהוטלה הביצה האחרונה, נבקעת הביצה ויוצא אפרוח. גם הצפור דרור, מקפידה להשליך הקליפות במקום רחוק, כדי שהעופות דורסים לא יזהו האפרוחים ויטרפום, וזאת אע"ג שבקן הצפור, אין החשש גדול כ"כ, מכיון שכאמור לעיל, פתח הקן קטן מאד.

ג. ניתן להבחין מאד בקלות בין הזכר לנקבה, בצפורי דרור, כאשר הם עומדים מחוץ לקן. שכן מתחת לפה הזכר ישנו כתם שחור ובולט, בעוד שאצל הנקבה תתת פיה הצבע הוא לבן. גם, באופן כללי, צבעי הזכר בולטים יותר, וצבעי כנפיו עזים, ואילו הנקבה כולה היא בצבע חום אפרפר.

ד. כל שינויים אלו אינם מועילים כאשר האב או האם בתוך הקן, שכן פתח הקן צר ואי אפשר אז להבחין בסימנים אלו. לכן, יקיים המצוה או בשעות הלילה שאז בודאי האם היא זו שמקננת, או בשעות היום כאשר האב מצפצף בחוץ, שאז גם וודאי הדבר שהאם רובצת בפנים. אבל אם אין האב בחוץ, אזי יש לחשוש אולי שמא בדיוק עכשיו יצאה האם לחפש לה אוכל והאב הוא זה שרובץ בפנים, ואי אפשר לקיים אז המצוה. ואע"ג שאצל הצפור, אין האב רובץ, אלא רק כשעתיים במשך היום, ובשאר הזמן האם רובצת, מ"מ למיחש מיהא בעי, ולכן ינהג כדכתבנו לעיל.

ו. שילוח האם

נציין מספר פרטים מעשיים הנוגעים לשילוח הצפור דרור בארגז התריסים, שכן, זהו כמעט האופן היחיד שאפשר לקיים בה המצוה, כדכתבנו לעיל.

א. ראשית, יש לדאוג שלא יהא הקן מן המזומן בידו. ולכן, אם הבחין בשלבי בניית הקן, יחשוב מיד שאין רצונו לזכות בקן, באם ובביצים, ואם כבר הטילה האם הביצים, י"א

שבזמן הזה עדיין יכול לקיים המצוה, אפילו בחצר משתמרת, יעוין הפרטים בכל זה בחלק הדינים (דין כ"א).

ב. כשיבוא לשלח, יבוא בשעת הלילה שאז האם בודאי רובצת ולא האב. ויכה על ארגז התריס מבפנים, ובדרך כלל ע"י ההכאה כבר בורחת.

אכן פעמים שאינה בורחת, ועל כן כאשר יעסוק בפתיחת הארגז כדי לזכות בביצים או באפרוחים, יכוון שאם מעשה זה יגרום לבריחתה, אזי ברצונו לקיים בזה המצוה (עי' דין ז').

ג. יש להוסיף פרט תשוב, **דהצפור דרור היא בטבעה פחדנית**, ואם יש לה חשש שמתקרבים אליה בני אדם, יכולה תיכף לעזוב הקן ולהשאיר האפרוחים ולברוח. ולכן, יתכן שעוד לפני שדפק בתריס, כבר חשה לפני זמן באיזו תכונה וברחה, ונמצא שבדפיקתו בארגז לא שלח כלל האם, ולכן כדאי שאדם נוסף יעמוד בחוץ ויראה שאכן עזבה האם את הקן בזמן שדפק בארגז לשלחה.

ואם אין מצוי לו אדם שיעמוד בחוץ, יכול לבדוק האם עזבה כעת האם את הקן, ע"י שירגיש שהביצים חמות עדיין. דמחמת הרביצה מתחממות הביצים, ואם הם עדיין חמות אות הדבר שכעת עזבה האם את הקן ולא לפני זמן.

ז. משלחה ואינה חוזרת

א. טבע הצפור דרור שלאחר ששלחוה מן הקן, שוב לא תחזור אליו, אלא תשאיר הביצים או האפרוחים הפקר. ולכן לא שייך לקיים בצפור דרור המצוה כמה פעמים ע"י שיזכה כל פעם בביצה אחת, וכדכתבנו לעיל לענין התור והיונה, שכן לאחר השילוח הראשון אינה חוזרת עוד.

ב. ועוד הטביע בה הבורא שאם מרגשת האם שנגעו בקן בשעה שלא היתה כאן, שוב אינה נשארת בו אלא הולכת משם לגמרי (יעוי' מדרש שוח"ט על תהלים פרק פ"ד). ולכן חשוב מאד להקפיד, שאם פותח אדם ארגז התריס לדעת האם אכן יש שם קן, יזהר מאד לא לגעת בידו בקן, שאל"כ תרגיש בזה האם ותעזוב הביצים והקן לאנחות, ושוב לא יוכל לקיים כלל המצוה.

תרנגולת

א. מצות שלוה"ק בתרנגולת

א. כדי לדעת האם בזמננו שייך או שכיח לקיים המצוה בתרנגולת, יש להקדים הא דמבואר בחולין (קלח,ב) ששלוה"ק נוהג רק בעוף שקננן בפרדס אבל בבית פטור משום דהוי מזומן בידו, ובתורה כתיב 'כי יקרא'.

ובגמרא (קלט,א) מבואר עוד שרק בעופות שמרדו בבעליהן ויצאו לגמרי מרשותו, עד שכל המחזיק בהן זכה, אפשר לקיים המצוה. ויעו"ש בתוס' ד"ה כיון שמרדו.
ב. והנה בזמננו שאין תרנגולים מסתובבים הפקר, נמצא דשוב הוי מזומן בידו, ולכאורה אינו יכול לקיים בהם המצוה.
אכן הבאנו בחלק הדינים (דין כ"ד) שיש אחרונים שסוברים שאם מפקיר התרנגולת בביתו, יכול לקיים בה המצוה, ויעו"ע בתשובות הגר"ח קניבסקי שליט"א (מט, נ, ס, סא). ואמנם דעת הגרי"ש אלישיב שליט"א שלא מהני הפקר בתרנגולת. וגם זכיתי לשמוע עוד דעת קדשו, שאף אם יוציאה מביתו אל היער ויפקירנה, אפילו לפני שהטילה ביציה, לא פקע שם מזומן בידו ממנה.
ומ"מ נכתוב מעט ידיעות הנוגעות לקיום המצוה בתרנגולת, אליבא דהשיטות הנ"ל שמהני בהו הפקר.

ב. הטלת הביצים וזמן השילוח

א. התרנגולת מטילה ביום ולא בלילה [כן איתא בגמרא ביצה (ז,א). ובשו"ע או"ח סי' תקי"ג]. וזהו באופן הטבעי שהטביע בה הבורא. וכהיום מאירים הלולים כדי שלילה כיום יאיר ותטיל עוד.
ב. צריך להקפיד שיהא במקום גם זכר ולא רק נקבה, דביצי נקבה דספנא מארעא הם ביצים מוזרות שאינם ראויים לגדל אפרוחים, ואין מקיימים בהם המצוה.
ג. התרנגולת מטילה בכל יום ביצה אחת, ואינה רובצת עליה מיד, אלא הולכת ממקום למקום. ורק לאחר כחמשה עשר יום שמצטברים חמשה עשר ביצים, אז דוגרת עליהם, ולאחר כעשרים יום בוקעים כל הביצים יחדיו.
ד. לאחר שיוצאים האפרוחים, מיד הם מסתדרים בכוחות עצמם, ועל כן כבר לא שייך לקיים בה מצות שלוה"ק. ולכן, רק בעוד שדוגרת האם על הביצים אפשר לקיים המצוה. ובתרנגולים אין האב דוגר כלל.
ה. שאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א, האם יכול לקיים המצוה ע"י שידחוף האם לדגור על הביצים ואז לשלחה. והשיב (תשובה פ"ז) דמסתבר שאחר שיעזבנה מידו ותשאר רבוצה, מקיים המצוה.
ולכן מי שרואה ביצים ועדיין אין האם דוגרת עליהם, שעוד לא הצטברו למספר הנ"ל, יכול לדוחפה ואם תשאר לדגור מכח עצמה, אז יוכל לשלחה.

קיום המצוה בארצות הברית

א. ידיעה כללית

א. משנה מפורשת היא (קלח,ב) דמצות שלוה"ק נוהגת בארץ ישראל וגם בחוץ לארץ. ולכן אכתוב כמה ידיעות הנוגעות לאופן המעשי של קיום המצוה בחו"ל, ובפרט בארה"ב, בתור, ביונה ובצפור דרור.

ב. ע"פ חוקי מדינת ארה"ב אין שום מניעה לקיים מצות שלוה"ק בכל העופות הנ"ל, ואף לקחתם עמו, שכן מותר אף לירות בהם ולצודם, (**מצד חוקי המדינה** ואם מותר לירות ולצוד בלי שום צורך עי' בשו"ת נודע ביהודה תנינא יו"ד סי' י') שאין הם כלולים בעופות המוגנים בהגנת הטבע (protected species). והרוצה לדעת הדרכה מפורטת על העופות והרגליהם וטבעיהם, ימצא זאת בהרבה ספרי הדרכה בשפה האנגלית, הנמכרים שם בבתי מרקחת. כמו"כ ניתן לברר במשרדי הממשלה האחראים על הצפורים: (Department of Wildlife, Fisheries and Parks.) ולקבל שם מידע על סוגי העופות הנמצאים באזור מגוריו, והיכן הם רגילים לקנן.

ג. ויש לדעת שבארה"ב יש עשרות סוגי צפורים שאין עליהם שום מסורת, ולכן אסור לאכול הביצים או האפרוחים, מבלי לעשות שאלת חכם. ומ"מ יכול לקיים המצוה מספק, יעוין חלק הדינים (דין י"ד).

ב. תור הנוהם (Mourning Dove)

א. בארה"ב ובעוד מקומות, מצוי לרוב סוג תור הקרוי תור הנוהם. [בארה"ב לבד מעריכים ביותר מחמש מאות מיליון, מספר התור הנוהם המצוי שם]. סוג זה זהה כמעט לגמרי לתור העיר המצוי בארץ ישראל, מלבד שינויים קלים במבנה גופו ובצורת הצפצופים שמשמיע. אכן, בהרגליו וטבעיו הוא זהה לגמרי לתור העיר, ולכן, כל הכתוב לעיל בנוגע לתור העיר נכון גם ביחס לתור הנוהם.

ב. לעיל (ד,ז) כתבנו שמצוי בא"י שהתור מתחיל לבנות קן ושוב אינו ממשיך, ומחפש מקום אחר לקנן. ובארה"ב שמצוי שיורדים גשמים, גם בקיץ שאז זמן הקינון, יותר מצוי שהתור מתחיל לבנות קן, ויורדים גשמים ששוטפים המקלות והזרדים, ואז התור עוזב קינו זה ובונה קן חדש.

אכן, אם כבר הטילה האם הביצים, או שכבר יצאו אפרוחים, אזי הטביע בה הבורא מסירות גדולה שרובצת גם אם יורדים גשמים עזים, ואינה עוזבת פרי בטנה.

ג. יש לדעת שסוג זה של תור הנוהם מצוי כאמור לרוב בכל ארה"ב. אך במזרח ארה"ב כגון בניו יורק (כולל ניו ג'רסי וליקוואד), אין הם מצויים במספר גדול, ולכן קשה לקיים בהם המצוה.

מאידך, בדרום ומערב ארה"ב (כגון: Florida, California) וכן במרכז ארה"ב (כגון: Wisconsin. Illinois) הם שכיחים מאד. ושם הם מקננים גם על אדני החלונות, כדכתיב לעיל אצל תור העיר.

ג. יונים (Pigeon)

היונים נמצאים בכל עיר ואזור בארה"ב ברבבות. ומצוי גם יונת העצים (Wood Pigeons) וגם יונת הסלעים (Rock Pigeons). והם מרבים לקנן כמו בא"י בעליות הגג ובתים עזובים, ושם הם מקננים בדרך כלל בלהקות, אך קשה לזהות מקום הקינון.

אמנם הם מרבים לקנן בחו"ל גם תחת פסי רכבת ותחת גשרים, ושם אינם מקננים בלהקות, אך מצוי למצוא כעשרה קנים נפרדים בשטח קטן, ושם ניתן לקיים המצוה בנקל. ובפרט בניו יורק מצויים אלפי קינים בהישג יד, בדרך כלל, תחת פסי רכבת.

ד. צפור דרור (Sparrows)

א. מצוי לרוב בכל עיר ועיר, ובפרט בניו יורק, משום שצפור הדרור הובאה לפני כמאה וחמישים שנה לברוקלין, ומשם התפשטו לכל ארה"ב. וכבר כתבנו לעיל שקשה לקיים המצוה בצפור דרור, מכמה סיבות. אך בארץ ישראל עוד יתכן לקיים המצוה בקינים הנמצאים בארגזי התריסים. אבל בארה"ב שאין כמעט תריסים, נדירה עוד יותר האפשרות לקיים המצוה בצפור דרור.

מאידך גיסא, יש מקומות, בדרך כלל במערב ארה"ב, שהצפור דרור אינה מקננת בקן העושי ככדור, וכמתואר לעיל, אלא בקן פתוח הנמצא ע"ג אילנות, ובמקומות אלה ניתן לקיים המצוה בקלות יתרה.

מצוי גם מאד שהצפור מקננת ברמזורים (traffic lights) הגבוהים לעיתים למעלה מעשרים מטר. אך כמובן שהדבר כרוך בסכנה גדולה, לנסות להגיע לשם, וגם זהו מעשה בלתי חוקי מצד חוקי המקום [שכן הרמזורים שייכים ל: D.O.T]. ולכן, הגם שהצפורים נמצאים לרוב, כמעט אי אפשר לקיים המצוה בהם.

ב. הרוצה לקיים בכל זאת המצוה בצפור דרור, העצה לזה, לקנות שובך המיועד לצפור, והוא מצוי בהרבה חנויות. ויעוין בחלק הדינים (דין כ"ו) שהבאנו הרבה פוסקים דס"ל שאפשר לקיים המצוה באופן זה, יעו"ש פרטי הדינים בזה.

וצריך לעקוב ולוודא שיש קן בתוך השובך, ואז ימתין כמה ימים עד שיהא ברור לו שהטילה ביצים, יעוין לעיל פרטי הטבע בזה, ואז ישלח בלילה כדי שידע שהאם רובצת ולא האב. או ביום בזמן שהזכר עם הכתם השחור מצפצף בחוץ, שאז האם רובצת בפנים. וכמו כן יכול לקנות שובך שלBluebird, שכן גם בו הצפור מרבה לקנן.

קיצור הלכות שלוח הקן

קיצור הלכות

חיזור אחר המצוה (דין א)

א. מעיקר הדין אין חיוב לחזר בהרים וגבעות אחר קן, כדי לקיים מצות שלוח הקן, ומכל מקום בודאי יש להשתדל לקיימה, ודבר גדול הוא.

(כן כתבו הארחות חיים לרבי אהרן הכהן מלוניל, ובספר לקט יושר בשם תרומת הדשן, וכן האריך בהאריז"ל והובא דבריו בברכי יוסף, וערוך השולחן),

ברכה על המצוה (דין ג, ד)

ב. כתבו רוב ראשונים ואחרונים שאין לברך על קיום המצוה לא ברכת המצוה ולא שהחיינו, אמנם יש אחרונים שכותבים (באר היטב למהרי"ט, בית לחם יהודה בגיליון השו"ע, מהר"ם שיק, והגר"ח קניבסקי שליט"א) שיכול לברך בלי שם ומלכות. והנוסח הוא: ברוך אתה מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו לשלח הקן.

וע' להלן אות ט"ו נוסח מבעל הפרדס זצ"ל שיאמר לפני קיום המצוה.

אופן שילוח האם (דין ה, ו)

ג. לדעת רוב ראשונים ואחרונים מקיים המצוה בכל פעולה שעושה בכדי לגרש האם בין אם זורק אבן לעברה וגורם בכך להברחתה, וכן אם מגביה קולו ומגרשה, וכן אם מכה במקל לידה, ואמנם יש פרט חשוב מאד באופן שילוח האם והוא לעיכובא שאם חושב במחשבתו לגרשה "רק" עם הכשה במקל ולמעשה ברחה האם משום ששמע שמתקרבים להקן לא מקיים בזה המצוה. לכן יכוון מיד בתחילה שרצונו לקיים המצוה בכל אופן שיגרום להברחת האם ואז יקיים המצוה בכל תנועתו.

לקיחת הבנים (דין ט)

ד. דעת האבן עזרא, ספר החינוך, חות יאיר, חכם צבי, וכן הורה להלכה הגרי"י פישר שליט"א בהסכמתו לספרנו שזכייה בהבנים הוא רשות בעלמא ואינו צריך לעשות שום קנין בהם.

אמנם לדעת הרבה ראשונים ואחרונים יש חיוב לזכות בהבנים ואם לא עשה זכייה בהם לא עשה ולא כלום.

קנין באפרוחים (דין י)

ה. לדעת הפוסקים שזכייה בהבנים היא חלק מהמצוה צריך לעשות בהם קנין גמור, לכן בביצים ואפרוחים קטנים סגי שיכנסו לידו וזוכה בהם מדין חצר.

אבל באפרוחים גדולים שיוצאים חוץ לכף ידו, צריך לדקדק להגביהם ג' טפחים.

זכיה ע"י שליח (דין יא)

ו. אם שלח האם ע"י מקל וכיו"ב, וקשה לו ליטול בעצמו הביצים, כגון שהקן נמצא במקום גבוה, יכול למנות אדם שיהא שליחו לזכות בביצים, ויכוון השליח שהוא זוכה בהם עבור המשלח.

זכיה בבנים שלא לצורך (**דין יב**)

ז. אע"פ שאין לו צורך בבנים, ואף אין דעתו להשתמש בהם, והוא זוכה בהם רק בכדי לקיים מצות שלוח הקן, מקיים בזה המצוה לכתחילה.

החזרת הבנים לקן (**דין יג**)

ח. אחר שזכה בביצים או באפרוחים יכול להחזירם לכתחילה לקן, ומקיים המצוה לכתחילה גם אם האם חוזרת אליהם.

שני שילוחים בקן אחד (**דין טו**)

ט. אפילו אין בקן אלא אפרוח אחד או ביצה אחת יכול לקיים המצוה. ולכן, כשיש שני ביצים או יותר (שכן בקן רגיל יש שני ביצים), יכולים שני אנשים לקיים בה מצות שילוח לכתחילה, והיינו באופן שישלח הראשון את האם ויזכה רק בביצה אחת, וכשתחזור האם לדגור ישלחה השני ויזכה בביצה השניה.

דם בביצים ואפרוחים צעירים (**דין יח**)

י. גם אם הביצים מרוקמים וגם אם האפרוחים אינם ראויים עדיין לשחיטה יכול לקיים מצות שלוה"ק לכתחילה (ואינו דומה לאפרוח טריפה). ואין שום ענין לבדוק את הביצים אם ראויים הם לאכילה (עכשיו) שהרי מקיים בזה מצוה לכתחילה. (כן כתבו הר"ן והברכ"י, וכן הורו כל פוסקי זמננו שליט"א.)

קן בחצר המשתמרת (**דין כא**)

יא. לכתחילה יכוון במחשבתו פעם אחת בחייו שאין ברצונו שחצרו המשתמרת יזכה בשבילו לעולם בביצים ואפרוחים שיהיו שם ואז יכול לקיים המצוה לעולם ברשותו ואפילו אם עבר דירה למקום אחר. וי"א שהיום שרוב בני אדם אין דעתם נוחה מהמצאות יונים וקנים ברשותם, אפילו לא חשב שאין ברצונו לזכות בהם יכול לקיים המצוה (וע' בהרחבה בדין כא).

הפקר לאחר הזכייה (**דין כד**)

יב. י"א שלאחר שזכה בביצים או באפרוחים, שוב לא יועיל אם יפקירם, להפקיע מהם שם מזומן, וי"א שמכיון שלאחר ההפקרה אין הם עוד שלו, שפיר לא חשיב מזומן. ולכן אחר שזכה בהם יכול להפקירם ולהחזירם להקן, וכשתחזור האם לרבוץ עליהם יכול לקיים מצות שלוח הקן פעם נוספת (וע' בהרחבה בדין כד).

ישתדל לקיים המצוה רק בלילה

יג. בזמן הזה טבע התורים והיונים שהאב והאם מתחלפים לרבוץ על הקן במשך היום. ולכמה משעות היום נמצא האב על הקן ושאר הזמן נמצאת האם. (רק מומחים גדולים יכולים להבחין בין הזכר והנקבה) וצריכים ליזהר משום שאם שלח האב לא קיים המצוה. אמנם בנוגע לשעות הלילה מוסכם הדבר על גדולי המומחים בענין, שהדבר ברור מעל כל ספק, שרק האם רובצת אז. (ע' בדין ט"ו שהוכחנו שנשתנה טבעם בזה מזמן הגמרא). משום זה לכתחילה יהדר לקיים המצוה רק בשעות הלילה. אבל אם מהלך ממקום למקום ויודע שלא יכול לקיים המצוה בלילה, יכול לקיים המצוה ביום (על הצד שהאם נמצאת שם) ואין זה צער בעלי חיים. כן הורו לי הגר"ח קניבסקי שליט"א, והגר"נ קרליץ שליט"א, והגר"י שפירא שליט"א.

קיום המצוה פעמיים

יד. לעיל (באות ט) הבאנו עצה שישלח האם ויזכה רק בביצה אחת, וכששוב חוזרת האם ישלחנה שנית ויזכה בביצה השניה. (עיין עוד כמה פרטים בזה בפרק הדרכה מעשית). אמנם אם מקיים המצוה על "תור" משום שכמעט אינו רואה מאומה בלילה בדרך כלל לא תחזור עד שעת נץ החמה. משא"כ "יונה" שכן רואה בלילה לאחר ששלחוה תחזור להקן בתוך דקות ספורות. לכן אפשר לקיים המצוה פעמיים בזמן קצר מאד.

טו. מצאנו בסידור אור השנים מהמקובל האלוקי רבנו ארי' לייב עפשטיין זצ"ל בעל הפרדס (וכידוע שהוא אחד משלושה ספרים שזכו להסכמת אדוננו הגר"א מוילנא זיע"א) שכתב נוסח לומר לפני קיום מצות שלוה"ק וז"ל שם (יום ד'):

אם נזדמן לפניו שלוח הקן יאמר:

הֲרֵינִי מוּכָן וּמְזוּמָן לְשַׁלֵּחַ אֵם צִפּוֹר מִן הַקֵּן לְקַיֵּים מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁצִּיְּונוּ בּוֹרְאִי יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּתוֹרָתוֹ הַקְּדוֹשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב ז) "שַׁלֵּחַ תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם". וּמִצְוָת לֹא תַעֲשֶׂה שֶׁלֹּא לְיַקֵּחַ הָאֵם שֶׁנֶּאֱמַר (דברים כב ו) "לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים".

ברכה על המצוה (דין ג, ד)

ב. כתבו רוב ראשונים ואחרונים שאין לברך על קיום המצוה ברכת המצוה. אמנם יש אחרונים שכותבים (באר היטב למהרי"ט, בית לחם יהודה בגיליון השו"ע, מהר"ם שיק, והגר"ח קניבסקי שליט"א) שיכול לברך בלי שם ומלכות. והנוסח הוא:

בָּרוּךְ אַתָּה מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִיָּונוּ לְשַׁלֵּחַ הַקֵּן.

הדרכה מעשית